

૩૬૪૫

ગુલશીરીના :

ઘરાનનો છેલ્લો શાહખતો.

બનાવનાર

રૂસ્તમ ઘરાનો.

કોમલ રૂપીઆ દોઢ.

નેહાંગીર બે. કરાણીના સ્ટેન્ડર્ડ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.
ના. ૧૭ તથા ૧૮ પારસી બજાર સ્ટ્રીટ, કોઠ, મુંબઈ.

સાંકળિયું.

- ખાખ ૧ લો.... ૧
- ખાખ ૨ જો.—દસ્તુર દાદ બીન ગુસ્તારપને ગુલશીરીના ઠારાવે છે... ૬
- ખાખ ૩ જો.—દસ્તુર દાદ શાહમદી ગુલશીરીનાને સમગ્રવે છે કે ફતેહ ઇન્શાનના દસ્તમાં નથી ... ૭
- ખાખ ૪ થો.—દસ્તુર ને શાહમદીની વલાણમાં આસ્માન જમીન જેટલો તફાવત—દસ્તુરની અગમતીગમમાં તાજ નહીં મલવાની ચેનવણી—શાહમદીને અસ્માનના શાહની મદદે તાજ મલવાની ઉશકેરણી ... ૯
- ખાખ ૫ મો.—દસ્તુર દાદ પોતાની ધાસ્તીની અગમચેતી કહે છે. છેલ્લે ખુદાવંદની આજોજમાં ગંભીર રાત તે પાસ દાદ ચાહવા પુકારે છે ... ૧૨
- ખાખ ૬ ઠો.—શાહે કીરમાન મેહેરનવાનતું જસન કરીને કીરમાન છોટે છે ... ૧૪
- ખાખ ૭ મો.—શાહે કીરમાન મોટાં કીરમાની લશકર સાથે આદરખીજનમાં દાખલ થાય છે. ... ૧૭
- ખાખ ૮ મો.—શાહે કીરમાન, દસ્તુર દાદ બીન ગુસ્તારપને મલે છે.—ખાનગી મસલહતમાં ઇરાનની શાહાનશાહાતના બે અવલ આદમીઓ.—જંગ કરતાં શાહીના હીંગામની તરફેણમાં દસ્તુર ઉતરે છે.—શાહ જંગ વગર શાહીની મતલબી આજી ધીક્કારી કહે છે.—દસ્તુરની નાચારી ... ૧૮
- ખાખ ૯ મો.—જમશેદી નવરોજની મીજલસ ને ખાણાંનો જવોજલાલ મેહમાર ... ૨૪
- ખાખ ૧૦ મો.—કોહેસ્તુમનાં મેહેલમાં આદરખીજનની નવરોજ રામસ્તીની ખલક શાહે કીરમાન સાથ પોતાની શાહમદી ગુલશીરીનાને નવરોજ મુઆરકખાદી દેવા ગઇ અને ત્યાં દરૈક જર્ને પોતાની ગુન્ગસ ગાફક નવરોજની સોગાત મેલી ... ૩૦
- ખાખ ૧૧ મો.—દસ્તુર દાદ શાહાનશાહ નોશીરવાનની તલવાર લેતાં પોતાના જુસ્સા જાહેર કરે છે ... ૩૨

- આખ ૧૨ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતાના મદદગાર દસ્તુરો સાથ શાહજીની હકમાં બંદગી ગુજરે છે ... ૩૩
- આખ ૧૩ મો.—પરવરદેગારની બંદગીથી ધરાની અનનુભવમાં ઉઠેલો જોશ. ... ૩૫
- આખ ૧૪ મો.—શાહજીની ગુલશીરીના વક્ષદાર ધરાની આલમને અર્જ કરે છે. ... ૩૬
- આખ ૧૫ મો.—શાહે કીરમાન ને શાહજીની ગુલશીરીના ... ૩૭
- આખ ૧૬ મો.—કુશના જાસુસોથી દીનદુસ્મનોને ધરાનીઓનો ધસારો જણાય છે. ... ૩૮
- આખ ૧૭ મો.—કોહેસ્તુમનો ધરાની સપેદશાહાર શીરજીન દસ્તુરાન દસ્તુરના મહેલા હોકમ પ્રમાણે દુસ્મનને હાથ બતાવે છે. ... ૪૦
- આખ ૧૮ મો.—ધસ્લામી ને ધરાનીઓની કુશના મેદાનમાં પેદેથી જંગ-ધસ્લામીઓની હાલહવાલી ને શીકસ્ત. ... ૪૨
- આખ ૧૯ મો.—શાહજીની ગુલશીરીનાએ કુશની ક્તોહનું જસન મોટા આતશબેહરામમાં કરાવ્યું. ... ૪૩
- આખ ૨૦ મો.—ખલીફને પડેલી ખબર ને લશકરની કહેલી તૈયારી. ૪૪
- આખ ૨૧ મો.—ખલીફા ઓમરનો શાહે કીરમાનને પેગામ. ... ૪૬
- આખ ૨૨ મો.—એક નવી બાજુ રચાઇને ધરાનીઓ હાલત હલટાય છે... ... ૪૭
- આખ ૨૩ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો રૂકો શાહે કીરમાનની છાવણીમાં. ... ૪૮
- આખ ૨૪ મો.—શાહે કીરમાનને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદથી ઐશુ વખતે મહેલી આબાદ સલાહ... ... ૫૦
- આખ ૨૫ મો.—શાહે કીરમાનના વડા વજીર બેહરામનો ખુલાશો. ૫૩
- આખ ૨૬ મો.—સપેદશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજીન શાહે કીરમાનને બજબ માટેની સલાહ ઉપર અમલ કરવા કહે છે તે શાહે કીરમાનને પસંદ નથી. ખલીફ ઓમરનું એલચીખાતું. ૫૫
- આખ ૨૭ મો.—ખલીફ ઓમરનું મોકલેલું એલચીખાતું શાહે કીરમાનની તારીફ કરે છે ને મજબબ ખાતર પોતાના મુજબ ને વતનની પાયામાલી નહીં કરવા સાફ સલાહ આપે છે ... ૫૮
- આખ ૨૮ મો.—વજીર બેહરામે ખલીફનો પેગામ ખોલી વાંચ્યો તે સાંભલી શાહે કીરમાન દમ બાંધીને હર્યો, પણ તેની દર-બારના દીલ ગોચા આતશના દરયાવ મીશાલે તપી ગયાં ... ૬૧

- આખ ૨૯ મો.—ચીનાઇ દરબારમાં રહેલો શાહજાદો શાપુર શાહે
કીરમાનને પોતાની મદદ આપવાની અર્જ ગુમરે છે ... ૬૫
- આખ ૩૦ મો.—શાહે કીરમાનની દરબારમાં પાદશાહ તાર-
ખાનનો પેગામ ... ૬૮
- આખ ૩૧ મો.—સપડાયલો જાસુસ શાહે કીરમાન જનાખ ... ૭૦
- આખ ૩૨ મો.—આરખ જાસુસની ખબર આરખ છાવણીમાં ને
આરખ લશકરના વડા સરદાર હસનનો એલચી શાહે કીર-
માન ઉપર ... ૭૩
- આખ ૩૩ મો.—વડા સરદાર હસનના નામાના જવાબમાં આરખ
જાસુસ (દસ્તુર જમારપ) ને તેની છાવણીમાં મોકલ્યો. ... ૭૫
- આખ ૩૪ મો.—કોહેસ્તુમના કીલ્લામાં શાહજાદી ગુલશીરીના
બેકરાર થઇ છે, ને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ઉપર ગુસ્સો કરે છે... ૭૮
- આખ ૩૫ મો.—શાહજાદી ગુલશીરીના શીરોજના બરાવેલા દમ
ઉપર લયાનત નાખે છે—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ત્યાં પ્રગટ થાય
છે—શીરોજ બંદીવાન બને છે... ૮૨
- આખ ૩૬ મો.—શાહજાદી ગુલશીરીના દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને શી-
તાબીથી જંગમાં ઉતરવાનો હુકમ કરે છે—દસ્તુર શાહજાદીને
સમજાવી લે છે—બજબખામીની કૃતેહના સમાચાર. ... ૮૫
- આખ ૩૭ મો.—બજબખામીની કૃતેહ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે કેવી શીકૃતે
મેલવવાની બાજી રચી હતી, ત્યાંની નવી પાદશાહાત ... ૮૮
- આખ ૩૮ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ શાહજાદી ગુલશીરીનાની
દરબારથી રૂખસત લે છે, તે દરમ્યાન દસ્તુર જમારપ આરખ
પોશાગમાં આવે છે—તેને જોતાં શાહજાદીને ઉપજેલી દેહસત. ૯૧
- આખ ૩૯ મો.—શાહજાદી ગુલશીરીના, દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ને
દસ્તુર જમારપ ત્રણે નામદાર એકાંત મશલહતગાહમાં ... ૯૫
- આખ ૪૦ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો પેગામ બજબખામીના સ-
રદાર ઉપર—કોહેસ્તુમથી શાહજાદી ગુલશીરીના પોતાની ધરાની
ખલક સાથે છુપી રાહે બજબખામી કુચ કરી જાય છે ... ૧૦૦
- આખ ૪૧ મો.—આરખ સરદાર ઓમરએ કોહેસ્તુમ ઉપર કરેલો
હોમલો—તેના લશકરની અરધી ખુવારી શાહજાદા સાપુરના
લશકરે કરી—ઓમરનું મોત ને બાકી લશકરની બાહીના મથા-
લેના અશ્વવારોથી થયેલી ખુવારી. ... ૧૦૫

બાબ ૪૨ મો.—શાહનદો શાપુર દસ્તુરાનદસ્તુર દાદને બેસુમાર
મોહનતયો ઓઝરખવાઇ કરે છે. શાહનદા ફીરોજ સંબંધી
ગુફતેયુ ૧૦૮

બાબ ૪૩ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની દરબારમાં જખમી થયેલો
ખોરગનો શાહનદો-દસ્તુર નમારપે મદાયુનમાં આરખ લશ્કર-
રને ઘેરી શીકસ્ત આખ્યાનો પેગામ-સરદાર જખરીનું મોત. ૧૧૫

બાબ ૪૪ મો.—શાહે કીરમાનને શાહનદો ગુલશીરીનાનો રૂકો
મળ્યો-તે દરમ્યાનની મકસદ મુઆફેક જંગની તૈયારી-સરદાર
હસન રીકસ્ત પામી મેદાનથી નાહસી જાય છે ૧૨૦

બાબ ૪૫ મો.—સંપદશાહાર રસ્તગ ખીન ફીરજન ને શાહે
કીરમાન બને બજખાતથી તર્ફ કુલ કરી જવાની છકર-દસ્તુરાન
દસ્તુર ઉપર તેઓનાં નાના લછ રવાના થયેલો જનશુસ ... ૧૨૫

બાબ ૪૬ મો.—શાહનદા ફીરોજને પોતાની કઠંગી જળાંદરાજનો
થયેલો પસ્તાવો-તેના મનમાં ઉપજેલો મહજબાશકીનો ખ્યાલ-
ધરાની રેલવું કે ઇસ્લામી થવું એ સવાલ ઉપર તેના મનમાં
ઉપજેલો પેઓતાય ૧૨૯

બાબ ૪૭ મો.—ખલીફ ઓમર સાથ શાહનદા ફીરજને મુલાકાત-
શાહનદા ફીરજનું ઇસ્લામી મહજબ કપુલ કરવાના કોલે
મદીનાની મોટી જુમા મશજીદમાં દાખલ થવું-ખલીફનું ખુન,
તે પાછલ ફીરજનું ખુન ૧૩૩

બાબ ૪૮ મો.—ધરાન ઉપર નવેવરથી આરખ લશ્કરની ચલાઇ
આવવાની તૈતારી-સરદાર હસનને ખલીફ સાથ મુલાકાત-
ખલીફના શખુનોથી હસને છોડેલી સરદારી ૧૩૭

બાબ ૪૯ મો.—શાહનદો શાપુર આરખસ્તાનના ખલીફની તમામ
બેદી હીલચાલની ખખર સાથ આદરખીજનના મેદાનમાંની
દસ્તુરાન દસ્તુરની છાવણીમાં-શાહે કીરમાનનો રૂકો ને દતુરાન
દસ્તુર દાદનો આફશોશ-રૂકનો જવાબ શાહે કીરમાન ઉપર
રવાના ૧૪૧

બાબ ૫૦ મો.—આદરખીજનની તારાજ-મોટાં આતશબેદરામની
પાયમાલી-દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ મુદ્દા લશ્કરને જખરી શીકસ્ત
આપે છે-આયોરનાન લશ્કરની મોટી ખુવારી ૧૪૭

બાબ ૫૧ મો.—દસ્તુરાન દસ્તુરે સપેન્તમાન જરથોસ્તના આ-
સ્માન ઉપરથી લાવેલા આતશને કરેલો છેલ્લો નમસ્કાર-દસ્તુ-

રાનદસ્તુરનો ખીતાબ નવાજ દસ્તુર ધવલને તે આતશનો પાશઆન કરે છે અને એક આયોરનાન ટુકડી તેની મદદમાં આપે છે—યજ્ઞદાનનો આતશ ધરાનની સરજગીન મેળે છે. ૧૫૪

આખ પ૨ મો.—શાહેકીરમાનને મલેસો નામદાર દાદનો ફેકા—સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજન તાકીદથી બજખખામી તર્ફ કુચ કરે છે—મદાયુનમાં નામદાર દાદ દાખલ થાય છે—દસ્તુર બમારપ સાથ જંગની મશલહત ... ૧૫૭

આખ પ૩ મો.—સીરીઆના બેવકા ધરાની લશકરથી કીરમાન ઉપર ધુન્નરે—સપેશાહાર જેહાંગીરની એણ વખતે મલેલી મદદ—શેહેરચાર ને તેનું કીલ્લવાલું લશકર—સપેહશાહાર જેહાંગીરનું કીરમાનના કોટમાં દાખલ થવું ... ૧૬૨

આખ પ૪ મો.—શાહે કીરમાન સામે ખુદ મોહાબ્યા જંગી ફેાજથી થાય છે—શાહે કીરમાનની અખયબ જવાંમરદી—મોહાબ્યાની ફેાજનું નાહીંમત થવું—કીરમાની લશકરની દલેરી બખબ્યા દરમ્યાન બખરી ચાલી રહેલી કતલ ... ૧૬૬

આખ પ૫ મો.—શાહે કીરમાનને પેગામ—તે નામદારનું પોતાના લશકર સાથ કીરમાન કુચ કરી જવું—બજખખામી ઉપર મોહાબ્યા—દાદનું આયોરનાન લશકર સાથ આવી પોહોચવું—જંગ મોહાબ્યાનું હટવું ... ૧૭૧

આખ પ૬ મો.—દસ્તુર દાદ મોહાબ્યાને દુખ્યાસે સીરીઆમાં—વટલેલ ધરાનીઆની કતલ—સીરીઆના મેદાનમાં મોહાબ્યા ને દાદ. ૧૮૧

આખ પ૭ મો.—શાહે કીરમાનની કુચ—કીરમાન સરહદમાં અબદુલરેહમાન ને શાહે કીરમાનનો મેલાપ—કીરમાની લશકરે જંગમાં બખબેલી નામદારી—અબદુલરેહમાન ને શાહે કીરમાન વચ્ચે મેદાનમાં તનહા જંગ—શાહે કીરમાન ને અબદુલરેહમાન—કીરમાની લશકરની જવાંમરદીની હદ—અબદુલરેહમાનનું મોત—સપેહશાહાર જેહાંગીરનું મોત ને કીરમાનીઆની શીકસ્ત... ૧૮૬

આખ પ૮ મો.—બજખખામીના મેહેલમાં ગુલશીરીનાનો ગમ—ગુલબહારની જીકર ને દીલાશો—સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજન ગુલશીરીનાની દરબારમાં. ... ૧૯૩

આખ પ૯ મો.—સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજને ગુલશીરીનાને કહેસો સંધેસો—મોહાબ્યાની મોટી નવી આરબ ફેાજની ચલાઇ. ૧૯૭

બાબ ૬૦ મો.—મોહાવ્યાનો બબખબામી ઉપર મોટો ધુન્નરો—
 ગુલશીરીના પોતાના બાનું સાથ મેદાનમાં—લશકરની જવાબરદી
 જંગ ને તારાજી—ધરાનની લશકરની જંગને તારાજી—જંગી
 બેહરામનું મોત ૨૦૨

બાબ ૬૧ મો.—શાહબદી ગુલશીરીના ખાકમાં બેઠી છે—તે શાહે
 કીરમાનની પાયમાલી સાંબલે છે—દાદ ને શાપુરનું મોત કેહ-
 નાર કાસદ—જંગી જમારપ સપેહશાહાર રસ્તમને સમજાવી
 લે છે—છેલ્લી જંગ—રસ્તમનું મોત ને જમારપે ચલાવેલી
 આરબો દરમ્યાન કતલ—ધરાની લશકરનો અંત.—બબખબા-
 મીની પાયામાલી—બાનું લશકર તમામ સાફ—મોહાવ્યાની
 મોટી જીત ૨૦૫

બાબ છેલ્લો.—જમારપ આવાં અર્ધસુરની બંદગી કરીને રેલ
 ચલાવે છે—બબખબામીમાં રેલથી તારાજી—જમારપ ને ગુલ-
 શીરીના અલબૂઝ ઉપર—જમારપની છેલ્લી બંદગી ને મોત—
 ગુલશીરીનાનો ગમ—અલબૂઝના પાહાડનું ફાટવું—ગુલશીરીનાનો
 ત્રાપ—ગુલશીરીના કોહે અલબૂઝમાં ગરક. ૨૨૪

ગુલશીરીનાઃ ધરાનની છેલ્લી શાહજાદી.

ખાખ ૧ લો.

હોનારતની આંટીમાં અટવાયેલો જાન,
જાદા કોશેશ કરતાં થાય જાદા હેરાન.

ધરાનમાં સુસલમાન હકુમત ને હોકમ ને અમલ આપ્યા દરમ્યાન પેહલી હીજરી સદીમાં જરથોસ્તી મહજબની પ્રખ્યાત શાહાનશાહી રાજધાણી આદરખીજાનની વડી દસ્તુરાઇ ઉપર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ નામનો દીન-આઇનની કરીઆ ને બજુતરોથી પુર્વેણ વડો દસ્તુર નેમાયો હતો. આ દાનાવ દસ્તુર મોટી બુન્નેર્ગ ઉમ્મરે પોંહોંચેલો, કદે લામ્બો એક પીરાન પીર, હતો. તેનો ચેહેરો જૈશીના સમ્મને જાખો પડ્યા છતાં ઓર યજદી ઝલ-કાટથી ઝલકતો, જોનારી આલમને ઇજત નવાજવા સારૂ ગોચા હોકમ કરતો હોય એવો રોખ મારતો હતો. તેની દીન આઇનના બારીક અબ્યાસમાં ચકચુર રહેતી ચક્મો આજ પણ જવાનીના વખત મીશાલ ચંચલ ને ચલકાતમંદ હતી. આ બુન્નેર્ગ દસ્તુરને આ ફાતી ને તરેહવાર રંગ બેરંગ થતી દુન્યાની શર્દો ગર્મ રૂતું દરમ્યાન સીતેર મોહશમે ગુજર્યા છતાં તેના મન ને મગજની મોહસમને કોઇ તરાંહની અલવલ આવી હતી નહીં. તેના શોખન રાસ્ત ને રવાદારકી વનાના, બ્યારે પણ તેનું મત કે મસ-લહત પુછવામાં આવે ત્યારે, હમેશા એક સમાન જાહેર આવતા હતા. તેની ખશલત ને ખાશ્યત એકમાર્ગી હતી. તે આ બુન્નેર્ગ ઉમ્મરે હાલમાં એક ચોક્સ કામ માત્ર મોટા જમશૈદના વખતની જાહાનમા જામ (નજુમની વીધા) જે દરમ્યાન નેધા કરતાં જોહાનની અગમ-નીમમ ને હોનારત માલમ પડી આવતી હતી તેના અબ્યાસમાં ગુંટાઇ ગયો હતો. પવિત્ર ગાથા ને જંદવાનીના ઇશ્મ દરમ્યાન તે એટલો તો માહેતગાર બની ગયો હતો કે તે જમાનાના તમામ જરથોસ્તી મહજબના પોયા જલ્લી બક્ષ થાય તો તેની ફરી હસ્તી આસ્કારા કરવાને તેને કસો વીલંબ લાગે નહીં. જુગેલ ને ખગેલમાં તેનો તે જુના જમાનામાં જોડયો હતો નહીં એટલુંજ પણ નેટલું તે જાણતો હતો તેમાંનું અર્ધ પણ હાલ કોઇને જાહેર પડ્યું નથી. જે કોઇ કાતેલ હોનારત નીપજી તો આ દસ્તુરાન

દસ્તુર નળુમથી તે ભેદ પામી તેના ઉપાયનો મર્મ જાણી સેજેજ અજ-
લના પંજાથી પેલા હોનારતના પેજે ફસાયલાનો છુટકા કરી શકતો અને
નવી જાંઘગી દરમ્યાન પેલાની ઉમેદનો શીતારો ઝલકાવી આપતો હતો. તે
દસ્તુરના બાળમાં આ મત આદરખીજનની આલમે બાંધ્યું હતું કે તે ગોયા
બાંધગીમાં અમર કાયા દસ્તુર પેશુતન, આગાધમાં હકીમાન હકીમ આગાધનો
જાણનાર જામારપ ને અજલને ફેરવવામાં મોટો કયાની જમશેદ છે. સીમ્યું
ને કીમ્યું તે પાસ એટલી તો નીજીવતા ધરાવતું હતું કે તેના આદર-
ખીજનવાલા દરેક એરવદ એલાઓ તેનેથી તે શીખી જાણીતા થયા હતા.
તે દસ્તુરનો ઇલમ એટલો હદબાહર કહેવાતો હતો કે તેની તારીફ
હાલના જમાનામાં નહી મનાય એટલી હદ લગી પોંહોંચી વલે છે કે
ઇશમે આઝમનો ઇલમ તેની ફરતી આંખના પલકારા ઉપર પોતાનો હી-
સાળ એવી તો અજળથ ઢીકમતથી કરી લેતો કે મરજીને તે જ્યાં પણ
આહે ત્યાં ઠેડવી પોતાનો કાચુ વખણાવતો હતો. આ રવેસ તે આ ફાની
પૃથ્વી ઉપર કાચુ ધરાવતો હતો તોપણ તેની સાદાઇ ને તવકકોલ ને શોકર
ગુજરી દરેક મગર આપખુદી ચલાવનારા શાહાનશાહને શીખવા લાયક
હતી. આ રવેસના પાક યજદી ઇલમ ને ઇશમ ધરાવનાર કાચુમંદ દસ્તુ-
રાન દસ્તુર દાદ ગુસ્તાપ હતો. ધરાનની પાદશાહી તારાજ થતી ને યજદે-
જદ શેહેસ્વારની અજલ તેણે નજરોનજર જોઇ હતી. તેણે રસ્તમ ફર-
ખનદને સાદ ખીન વાકસની શમશેરનો જરખ ખાઇ ખુનખાર મેદાનમાં
ધરાની ને ઇસ્લામી લાવલશકર વચ્ચે બેઝન પડેલો જોયો હતો. ધરાન
હારવાની જંગમાં દસ્તુર દાદ જરથોસ્તી ધર્મનો એક પવિત્ર ગુન્દો લઇ તે
જંગમાં એક તર્ફથી ખીજી તર્ફ લડાયકો ને દલેરોમાં જંગના શુરવીર
કલામોના ગજવા સાથે જવાંમરદી ને જહનુન વધારયો ગયો હતો પણ
માહોમાહેના મીનાકેસા ને આપસ આપસની અંટસે જે નાશ નીપજવો
જોઇએ તેજ નીપજ્યો ને અસલી ધરાની શાહાનશાહાત ગોયા ધરતીકંપથી
કોઇ માહાન દેશ ગર્કે જાય તેવો ભાસ રંગ મચી જેહાનના તખ્તા ઉપ-
રથી ભુસાઇ ગઇ. જાણે તે શાહાનશાહાત અજલ પામી આશમાન ઉપર
અજમતી આત્મા મીશાલે ઉડી ગઇજ. દસ્તુર દાદે આ વખત ઘણી તરતીઓ
વાપડીને ફેાજો ને લશકરો જમાવ કરી દુશ્મનના દોર ને કહેરનો છેડો લા-
વવા આજું પણ આદમીની ઉમેદ ને ખુદાનાં ભેદમાં ઉમેશાં આશમાન જ-
મીન જેટલો ફરક હોય છે તેમ ખુદાની મરજી દુશ્મનને જીત ને જશમાં
ખુશાલ રાખવાની હશે તેથી દસ્તુર દાદ પોતાની જાંફેશાનીમાં નીરાસ
થયો. તેની આહેલી ઉમેદ બરબાદ ગઇ. તે છેક ઉમેદથી લુટાયલો ને દુશ્મનના

લશકરથી માર ખાઇ તદન ગીદાપેજ થયલો ખુનખાર મેદાનથી મધરાત્રને સમય પોતાના જુજ મોખેદ સીપાહો સાથ ઉગત રાહે આદરખી જન તર્ફ નીકળી આવ્યો હતો.

દસ્તુર દાદ, પોતે પણ એક પુરાના પાદશાહી તુકમનો શાહજાદો હતો. તેથીજ તે શાહાનશાહાત નહી ગુમાવી દેવા ખાતર લડવામાં જેટલી પણ મદદ ને કુમક તેટલી તમામ ખપી ગયા આગમજ હટયો નહી હતો. પણ જ્યારે તે જંગથી નાશીપાસ ને શાહાનશાહાતથી હાથ ધોઇ નાહાસવામાંજ પોતાની જીંદગીની સલામતી સમજ્યો ત્યારે તેણે એક અવલ ખ્યાલ નકી કર્યો. કમખખત શાહાનશાહ શેહેસ્યારના ખાનદાનની એક શાહજાદી ને તેનો મહેલ તેની નાહાસ પછે દુસ્મનના સરદારનો પેહેલો ભોગ થઇ પડશે. તે શાહજાદીને પોતાને અસ્તક લઇ કોઇ પાહાડી કીલામાં બચાવી અનકુલ વખતે તેને ધરાનનું રાજ ને તાજ સપુર્દ કરવું ને શીહા થયલી ધરાની આલમનો અમલ જેહાનમાં ફરી આશકારા પાડવો.

આ ખ્યાલે તે રએ શેહેરના એક ભાગમાં જ્યાં પાદશાહી મહેલ હતો, તે તર્ફ અવલ ગયો અને ત્યાંના હજારો સીપાહ મદોની ચોકી પહેરાથી છટકી મહેલમાં ઘુસ્યો, તો તેની નેગાહે તેનું મગજ હેરત કર્યું. ત્યાં એક આતસી ઝલકાટની શાહજાદી, જેની નવ દસ વર્ષની એવી ખુબસુરતી હતી કે તે પાસ શીદા દીલ થયલી મગરેબની મેહબુબો હાથ બક્ષ કરી ઉભી રહેલી અને ખીદમત બજાવ્યામાં તનમનથી મશગુલ થયલી હતી. અરે તે શું ખુબસુરતી, જાણે આસ્માન ઉપરથી આબેહુબ ઝલકાટમંદ પરી, જેના ચહેરાની ચદર થવાને પણ ચાંદ પોતાની ચાંદણી સાથ ખશ્યાણો પડી જતો હોય અને રૂખશારા એવા અજાયબ ગુલરંગ કે ત્યાં વારંવાર આવતા પતંગોને ઉડારવાને જનાખ રહેલી નાજનીનોને ઘણી જેહમત પડતી હતી. અરે તેની ઝલકતી પુછસ્યા તારા જેવી લાંબી ડોક ને તે ઉપર ફરેલા માહ નુર ભરેલો ગોલા જેવું મુખ અને તે મુખમાં સોહીલ સીંતારાના ઝલકાટને અદેખાઇ ઉપજે તેવી ઝલકતી જડાયલી ચક્ષો, તે જોતાં દસ્તુર દાદની આખમાં આતશના સોહાલા પડ્યા. તે મનમાં બખડ્યો “અરે આ રવેસ ચળદી ઝલકાટને તક્કર મારનાર શાહજાદીનો નશીબો શું વેરાન ને બ્યાખાનની વેઠ ખેંચવા અને પોતાના બાપદાદાના મહેલ ને મોજ ને બજનાથી ખાતલ થઇ જવા સરજેલો? અફશોસ, આ પયમખર જરથોસ્તને રાહના દેખાડનાર ચળદાન તેં અમારી પાયામાલી છેક એટલી આશ્ત ભરેલી કરીછે.” આ વીચારમાં છે તેટલાં ત્યાં મીજલસમાં એક ધરાની સ્વારે દાખલ થઇ એક રૂકો મેલ્યો. તે લઇ તે શાહજાદી પાસ ખેટલા

જૈંદ્ર વઘરે વાંચ્યો કે સર્વના મુખનો ઝલકાટ ઉડી જઈ ઉજલાં બંદૂના ગોલા થઈ ગયા. ‘દસ્તુર દાદ ઉગત રાહે નાહાડો’ એ તે રૂકાની એક લીટી માત્ર ત્યાં આફત ને દેહસતનો વરસાત વરસાવાને બસ હતી. પણ આ વખત વધારે નાપાક કે દરામનો નીવડે તે આગલ તે શાહાનમદી સામે દસ્તુર દાદ પોતે હાજર થઈ નમી બોલ્યો:-ઓ ધરાની શાહાનશાહતના સર! ધરાનની પાયામાલી થઈ છે, પણ ઓ ધરાની આલમના રોશન માહાતાબ, તમે અગર મારી સાથ આવી જ્યાં લગી જોહાન ધરાને જુસી નાખવાને તલપેછે ત્યાં લગી કોઈ બચાવ કરનારા છુપા કીલ્લામાં એકાંત ભરાઈ રહો તો મને આપણી શાહાન-શાહત મેલવવાને હક નવાજેશ થાયછે. ધનશાલાતાલા કોઈ બખતાવર રોજે ધરાનની પડી ભાગેલી શાહાનશાહત ફરી ઉડી ઉભી કરનારનો નશી-બો તમારા દસ્તમાં છે. મહાર્ માનો તો અબ ધડી આ મહેલની કનેકની ઉઠાવી કોહે સ્તુમને કીલ્લે ચાલો. હું એક ત્યાં પવનથી પણ આગળ જઈ પોંહોંચવાની ઉગટ રાહ નાહું છું. બામદાદની શીકલનો નકશો ખેંચાયા આગળ આપણો સંગ ત્યાં જઈ તે કીલ્લાનો કબજો લેશે. દુસ્મન જો કે હાલ હરીફા વનાના જ્યાં ત્યાં શેહેર ને ગામમાં ધાર પાડશે પણ જે ખરાબી કરીને નામદારી મેલવવાને બની આવે તે વાત એટલી અટકી છે કે તે-ઓને ગરીબ રૈયતની પાયામાલી કસ્યામાં મોટી ખેબલત પોંહોંચશે.

દેશેર દસ્તુર દાદના આ શોખનો એટલા અશરકારક થઈ પડ્યા કે રજો શેહેરની શાહાનમદી પોતાના તમામ ખજાના ને ખટલા સાથ તેને સ્વા-ધીન થઈ. સઘલું લશકર પલવારમાં તમામ ખજાનો ને હથિયાર લઈ પેલી ઉગટ રાહે દસ્તુરે ચલાવ્યા પ્રમાણે ઉતર્યું. બામદાદમાં કોહેસ્તુમનો કીલ્લો દસ્તુરે પોતાની શાહાનમદી ને તેના લશકરને સોંપ્યો. ત્યાં વળી ખીજ બાહદુર ફોજ ને જોઈતી ખોરાકી મેલી અને એ પ્રમાણે શાહાનશા-હાતના હકનો સત્તા ખેલી તે ત્યાંથી આદરખીજનમાં ઉતર્યો. જ્યાં તે દસ્તુરે જુના ખુજેઈ દસ્તુરના મોતના ચેહારમની બામદાદની ચાસ્તીની મીજલસ સમારી. તમામ આદરખીજનની ખલક ધરાનની પાદશાહાતની પાયા-માલીથી એટલી શોકાતુર બની કે પોતાના ખુજેઈ દસ્તુરની પપેત કસ્યામાં દીલ લગાડી શકી નહીં તેમજ ચાસ્તી પણ. મગર આ ગમ ને ગળ્ય બરમ્યાન દસ્તુર દાદે મરનાર દસ્તુરની તવારીખ ગાઈ. પપેતના અશો ઇશ્મ ગળ્યાં અને છેલ્લે ચાસ્તી તર્ફ આંગલી કરી પાદશાહાતની પાયા-માલી થતી બચાવાને ધરાનના અવલથી તે આખેર લગીના શમશેર માર-નારા ને દુશ્મનોની પાદશાહાત છતનારા થઈ ગયલા શાહાનશાહોના રવાનને આપણામાં ને જંદના ખુદાઈ બહુતરથી અફુરમજદની મદદ માટે બંદગી

પડ્યો. પછી પોતાની જંગ મેદાનમાંની સઘળી ખીના જાહેર કરી જંગના મેદાનની કાઢાણીનો હેવાલ કહી સંભલાવ્યો. પછે એ દસ્ત આસ્માન તરફ દેખાડતા કરી ખાકસારોના ખાકસાર મીશાલે પોતાના ખંને દીદામાંથી મદદ માંગનારાં આંજી વરસાવ્યાં. દસ્તુર દાદને સાંભળી આદરખીજનની અનજીમન પા કલાક લગી ખામોશ રહી પછે સર્વે આલમ એક મસલહત થઇ. અનજીમનના વડા શાહજાદા જંગી અરદેશરે મરનાર દસ્તુરની ગાદી દસ્તુરાન દસ્તુરના એલકાએ દસ્તુર દાદને નવાજી. જરથોસ્તી મહજબનો સોનાનો ગાવ્યાની ગુરજ, જે લખ્ખો એમુલાં જવેરોથી મદાયલો તેને ખભે મેલ્યો. જીદા જીદા તાલુકાની અનજીમન તર્ફથી આવેલી એક હજાર ને એક રયાલ ને એક હજાર ને એક કોલાહ તેની જનાખ મેલાઇ. એ પ્રમાણે દસ્તુર દાદ જેહાન દરમ્યાન ધરાનની જરથોસ્તી આલમનો વડો દસ્તુર નેમાયો. તમામ જરથોસ્તી આલમના અકામરોએ તે વખતથી દસ્તુરાન દસ્તુરને ધરાનની પાદશાહાત મેલવવાને જે પણ લાયક યોજના તે ધડી કાઢવાને મકમપણે કામ લેવાને અર્જ ગુમરી.

એ મીશાલના વગવસીલા ને રાસ્તીને અર્પણ થયલા દસ્તુર દાદ આદરખીજનની વડી દસ્તુરઇ ઉપર આવ્યા હતા અને મુખ્ય પાદશાહી આતશ બેહેરામનું મુરખીપણું ચલાવતા હતા. જાહેર તો એક દસ્તુરાન દસ્તુર, પણ આતેન તો તે ધરાનની શાહાનશાહાત ને મહજબનો વાલી હતો. રએની શાહજાદી ગુલશીરીનાને ધરાનનું તખ્ત અપાવવાની જેહમતનો ખેંચનાર આ યુનનદો દસ્તુર એક દીન ગમ ભરેલાં દીલે પોતાની નજીમની જામ ખોલી જોતો બેઠો છે. આજ શાહાનશાહાત પડી ભાગાને વીસ વર્ષ થયાનો જમાનો અગમનીગમના હીસાએ ગણી કાઢે છે, તેટલાં એક નવજવાન મોબેદ દોડી આવ્યો અને તવાજે બજાવી કહી ચાલ્યો: “નામદાર સાહેબ, ધરાનની શાહજાદી ગુલશીરીના” કે તર્ત દસ્તુરે નજીમથી મોહ ઉચકયું. શાહજાદી ને દસ્તુરની એક ચક્ષ્મ થઇ. એક જૈફાન જૈફ, ખીજી નવજવાન પરીખદ.

બાબ ૨ જો.

[દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ બીન ગુસ્તાસ્પને ગુલશીરીના ઠઠરાવે છે.]

“મતલબ છે તે માનવીની ફેરવેછ સમજ,
એ આતશને જેરવેછ લોભી ગરજ.”

“દસ્તુર, આજ વીસ વર્ષ ઉપર તમેએ મને ધરાનની શાહાનશાહા-
તના તાજની લાલચે મ્હારી ફક્ત નવ વર્ષની વયની અકલ ઉપર હોંશ
તેજ કરીને મ્હારો કાબુ અખત્યારમાં લીધો અને મ્હારા બાપીકા મહેલ ને
ધલાકા દરમ્યાનથી બુદ્ધિ પાડી. પાંજરામાં પંખી હજી વધારે ઉલટમંદ
રહે તેટલી છુટ હું ભોગવું છું અને દર્યાવના દીલમાં રહેતી મીન વધારે
આપઅખત્યારીથી પોતાના મનને રમાડતી હશે તેવી તંગ હાલતમાં
આજ વર્ષો થયાં રહી મેં શું મેળવ્યું? મ્હારી ઘણીજ મેહરબાન આયા,
જે મ્હારી માદર મીશાળ મ્હારી દેખરેખ ને સંભાળ કરનારી હતી તે
મોતને તામે થઇ. મ્હારી ઉપર જનફેશાની કરનારા પેહેલવાનો આ
એકાંતમાં ઝુરીઝુરી તનખદન ખવાઇ અજલને સ્વાધીન થયા. મ્હારો ખ-
જનો નકામે ને વગર અર્થની અધારીમાં વપડાઈ ચાલ્યો. હું પોતે નવ
જવાનીના તેજને છેલી સલામ કરી જૈશીનો દરવાજો ઠોકું તેટલી ઉમરે
પુગતી ચાલી અને તમે આજ છો ને કાલ કદાચ, એવી જૈફ હાલતમાં
આવ્યાંછો, તો પછે આ મ્હારી કંગાલ ને બંદીવાન હાલતમાં હું કોણને
મ્હારો સંભાળનાર કે જવાબદાર બાણું? જ્યાં લગી કાંઇ પણ તેજ ને
ઉલટ છે ત્યાં લગી તંખા જેટલી પણ હીમન ને મદદનગીનો ખ્યાલ જ્યાં ને
જેનામાં ઉપજવો જોઇએ, તે તો હું ખીલકુલ જોતી નથી. આતશ જળે છે
તેટલાં જે મનની લાગણીના શોહોલા હરીફના હાડ ઉપર અંગારા પુકી
શક્યા નહી તો તે મંદ સ્થિતીમાં શું કરી શકનાર? આજ તો મને તે
રચેના રબ્યામના મહેલ ને મ્હારા વફાદાર લશકરની દલેરી દરમ્યાન દુસ્મનો
સામે જંગમાં જન છોડ્યાની બહારી નજર આવે છે. જે માર્ગ મદદન-
ગીને છાજતો, તે માર્ગ મેળવામાં મેં એક મતલબી મોમેદની અર્જ ને
અકલ સ્વીકારી તે તદન ધરાનની શાહાનશાહાતની પાયામાલી કર્યા જેટલી
ખરાખી રચી છે. વીસ વર્ષની મોટી મુદત ને મનનો ભોગ આપવામાં મેં
એક બુદ્ધાની લાગણીને ભોમ્યો કર્યો! અફશોશ જે આતશ ઉપર સુખડ
લોખાન ને અગર બાળી બાણે અને હરદમ મતલબનું બહુતર પઢી વખત
ગુમાવી રહે તેવા નાલાયક ઉપર વીશ્વાસ મેળી હું સદનતર મ્હારી જી-

દગી ગુમાવ્યાની ભુલ કરી ચુકી છું.” આ બોલતાં ગુલશીરીના પેશાની લાલ તપેલા લોખંડ મીશાળે ઉડી રહી. તેના ડોલામાંથી આતશના ફુદારા જેવી વરાલ પ્રગટવા લાગી. તેના અંગમાં પોતાના ન્યાગાનોનું જંગી લોહી ઉછલી તેની નેસોમાં પોતાની ભાષા બોલવા લાગું. ગુલશીરીના આજ દસ્તુર ઉપર ઘણીજ કક્ષા થઈ ગઈ હતી. અગર હાલ તે સનમુખ શમ-શેર હતે તો તે દસ્તુરનું સર સલામત રહેતે નહી, એટલી જંગી તેજની ઉસકેરાયલી ને અસાધારણ દેલાવરી ભરેલી થઈ ગઈ હતી.

બાબ ૩ બે.

[દસ્તુરે દાદ શાહજીની ગુલશીરીનાને સમજાવે છે કે ફતેહ ઇન્શાનના દસ્તમાં નથી.]

“કીનાના દોરમાં ઉપજ છે અકલ,
હરીફનો ઉલટેલો માહ જંગી અમલ.
દરમ્યાં દલેરો નાહક થાય કતલ,
એ ખ્યાલ સીવાય ના કોઈ મેહતલ.”

શાહજીની કોઈ ને ખ્યાલ સાંભલતાં દસ્તુર દાદના દીકરામાં દેહસ્ત પઠરાઈ. શાહજીની વીસ વર્ષની જીંદગી બાલી ખાક કરવાનો ગુનાહ તેના મન ઉપર મોટું દબાન કરી ગયો. તેની જૈફ ચશ્મોમાં ઝલકાતના તેજ સાથે ગદ્ ગુજરીના ફેજે ઉપજાવેલા અમુલ્ય આંજી મલી બે ચાર સેર તેની ધાલ જેવી દાઢી ઉપર ખેંચાઈ, મગર આ જૈફ જુસ્સો પલથી વધારે કાપુ ચલાવી શક્યો નહીં. તે જ્યાં નજીમનો પોયો લઈ બેઠો હતો ત્યાંથી ઉઠ્યો અને શાહજીને છેક કમરથી વાકો વલી પાદશાહી કુનસ બળવી. ત્યાં કંઈ વર્ષના રદ પડેલાં એક અમુલ્ય તખ્તને સફા કરી બેસવાને અર્જ ધરી. પોતાની માહ જૈફી છતાં જેટલી જવાંનથી ઝરફ ને આસા રખાય નહીં તેટલી ઉલટ ને હોશ્યારીએ આ ધરાનની બવોજલાલીમાં પલોટાયલા દસ્તુરાન દસ્તુરે શાહજીની જનાબ પોતાનું સર મેલ્યું. તે ઘણીજ અશ્રાફ ને દાનેસમંદ દસ્તુર બોલ્યો :—

“જમાનો મહારી ધરાનની તમામ જરથોસ્તી આલમ ઉપર રૂઠ્યો છે, તેથીજ તમે નામદાર શાહજીનાં શખ્ત શોખનો સાંભલવાને હું હજી સુધી જીવ્યો છું. પણ સાંભલ! ખુબ મગજ રાખ કે જવાંમરદીનો આતશ

ગમે એટલો રોશન તેજ છતાં એકબાલના થંડા પડેલા આતશના ટ્રાયલાથી આપણે કરી છત હાંસલ કરનાર નથી. આ સામેનો દસ્તુર જમારપની આગાધનો યજ્ઞદી પોથો કહેછે તેમ હાલ આપણી કરોડ ફેજ હશે તોપણ દુશ્મન પોતાના યજ્ઞતાવર નશીબના જોરે છત મેલવી લેશે. યજ્ઞદાન-તાલાના બારીક ભેદ ઉપર બાકીના કોઇ ખ્યાલ કે ખેદથી અસર થશે નહીં. આજ જે હું આ એકાંતમાં ગોફિનશીન જેવા આપણા પાદશાહી આતશ-ખેહરામમાં રાતદીન રીઆજત ને ઇશ્મે દરમ્યાન મચ્ચો રહું છું, તે ફક્ત જુલમી થઇ પડેલા જમાનાનો જુલમ કરતો વખત ગુજરી જવા માટે. હા હું જૈફ થયો છું અને કાલે મહારા શાહાનશાહો ને શાહાનદાઓના દુખમાં માં જઇ વાસો કરું તેવો દેખાઈછું, પણ મહારી કોમના જન, આ શાહાનદી, તમારો શીતારો જ્યાંલગી તમારા કપાલ ઉપર કયાની તાજ ગોઠવે તેવો રોશન થયલો, અગમનીગમના હીશાબથી, ચોકસ થાય નહીં ત્યાં લગી હું મહારી તમામ મુરાદ ને મદીનગી સાથ હાલના જેવોજ ધીલો ને સુરત રહીશ. હું જમાનો સમજીને જેઇ વલેલો પીરાનપીર સખ્સ છું. તે આજના ડામાડોલ ને પાયામાલી પાંઠરનારા જમાનાથી સપડાઇ જતું તેવો નથી. અને હજાર આફત ને લડાઇ ઉડી ઉભી થઇ મહારાં હાડ ધુન્નવે તેવો ગુલબાંગ ઉઠે પણ હું પેલા વેરાન થયલા આપણા પાદશાહોના સામે ઉભેલા મહેલ મીશાલે જોટલી પણ હાલ હવાલી ને હોનારત નીપજશે તે કેનાઅતના ભણુતરથી સોસી રહીશ. મહારી નામદાર શાહનદી, હાલ વખત દુશ્મનની દામન પકડી જંગમાં ઉતરવાનો નથી અને હજી વર્ષ લગી એ દુશ્મનની કાચી હરીફાઇમાં ઉતરવાથી કસો નફો થનાર નથી. હા વખત આવે પણ નહીં, સખખ શીતારાના તરેહવાર ખેલ દરમ્યાન નામદાર શાહનદીનો શીતારો ઘેરાયલો છે તે જરૂર બા જરૂર કાંઇ એવો દાવ ખેલી લેશે કે મને શીકર છે કે જે પણ મેં તદખીર ને દુરઅંદશી રચી છે, તે તમામ બારેવાટ થશે. નીરાસ થઇ તારાજ થયલા યજ્ઞદન-દના તખ્ત ઉપર ફરીને કોઇ જરતોસ્તી મહજબવાલો નર ખીરાજવાની આગાઇ મલવી માહાલ છે.”

બાબ ૪ થો.

[દસ્તુર ને શાહજાદીની વલાણમાં આરમાન જમીન જેટલો તફાવત-દસ્તુરની અગમનીગમમાં તાજ નહીં મલવાની ચેતવણી-શાહજાદીને કીરમાનના શાહની મદદે તાજ મલવાની ઉશકેરણી.]

“ નથી જે કાયમ, તેનો અંત જૈશી,
 નથી કાયમ તે કન્યન કાયા કૈશી.
 ના કાયમ અસપંજાર ચઢ્યો દુખ્ખે,
 ખહાતુ હતું ફક્ત માસ્યો રસ્તમે.
 ના કાયમ જમશેદ બહેરાયો કર્વેતે,
 ફરેદુન અજલમાં દલાયો હર્ખેતે.”

શાહજાદી ઉપર દસ્તુરનો દર્યાશી ખુલાસો અસર થયા બદલે કેવલ હવાઇ ને વેહેમથી ભરેલો જણાયો. તેના મનની વલાણ નવી ઉલટ ને જુવાનીની ઝમકે ઓર તોર ભરેલી હતી. જૈફ દસ્તુર જેહાન ને જમાનાની વલાણ સમજી તે પ્રમાણે પોહોર દર પોહોર ગુજરવાની કોશિસમાં મંડતો હતો. જવાન શાહજાદી જેહાન ને જમાનો જાણે પોતાના મનનો કાચુ ને મરજીનો મજુર હોય તે પ્રમાણે પલ દર પલ ઉલટમાં મચતી હતી. જવાનીનો તોર એટલો ખુશાલ શાહજાદી ગુલશીરીનામાં ધીકતો હતો, ખીલતો હતો, ને મલકાતો હતો કે, પોતાના જૈફ રાહતુમાહની દુરઅદેશી ઉપર મજાક કરતી હતી બલકે પોતાના કુલેલાં મનમાં તે મજાકની મજા ભારતી હતી. આ સઘલી ઉલટી બાજી બનવામાં એક અજાયબ બનાવની સામેલગીરી હતી. કીરમાનના શાહને આપણી શાહજાદીની ખબર પડી હતી અને તેના તુકમની સરસાઇ જાણ્યાથી તે નામદારે તે ખુબસુરત સંગાતે શાદી માટે છુપો રૂકો રવાના કર્યો હતો. શાદીના રૂકાએ શાહજાદીને તે શાહ કેટલી શક્તી ને સાહેબીનો ધણી છે, તે માટે પોતાના એક વીશ્વાસુ રખવાલને છુપો જસુસ બનાવી રવાના કરવાની ફરજ પાડી. આ રવેસ તરતીબથી ખોલ કાઢવાથી શાહજાદીએ કીરમાનના શાહના જોર ને ફેજા બાબે ધણો ઉંચો ખ્યાલ જાણ્યો. ત્યારે શાહજાદીએ પોતાનો તમામ હેવાલ જણાવી, યજ્ઞદાનતાલાના કશમ વચ્ચે લાવી, અજઈ કરી કે “ અગર જો તું મહારા તનમનનો સાહેબ, થવા ચાહતો હોય તો અવલ મહારા ન્યાગાનોની પાદશાહી દીનદુસ્મનોના દસ્તથી છોડવી ત્યાં મને તખ્તનશીન કર. હું તખ્ત

નથીન થાઉં તે સાંજના હું શાદીથી બંધાઉં.” આ રીકો જેવી ઉમેદ તેવોજ જવાબ લઇ આવ્યો:—

“નામદાર શાહજાદીના શોખન ઉપર મ્હારો જન ને મ્હારી જ્ઞાન હું મુકરર કરી જાણું છું. મ્હારું લશકર ને હું પોતે તેની સપેહસારીમાં દીન-દુસ્મનના મથકો ઉપર હોકમો લઇ જઇ નામદાર ધરાનીઓના ન્યાગાનોની પાદશાહાત ફતેહ કરું ને મ્હારા ને તમારા એકબાલને રોશન કરું. હું પાક મેહેરનધાનનું જસન કરીને મ્હારી રાજધાણીથી તમામ લશકર સાથ નીકળીશ. આદરખીજનના પાક આતશમેહરામમાં જમશેદી નવરોજનું મુખારક ખાણું આપી જે પણુ ધરાની આલમ આ મહજબ જંગમાં સામેલ થવાને રાજ હશે તે તમામ સાથ જંગના ખુનખાર મેદાનમાં હું હોમાવીશ. અહુરમજદ તમારી મુરાદ બક્ષો.”

શાહજાદી આ રવેસની પોતાના નથીબાએ બક્ષેલી નવીંતાઇથી પોતાની બાજુ ખેલવા માટે ઘણી ઉતાવળી થઇ ગઇ હતી. આજલગી જે કોહ-સ્તુમના મેદાનમાં શીકારબાજ કચ્ચામાં જે વખત ગુમાવ્યો, તે માટે ઘણીજ બેચેન થઇ, અને હાલના પોતાના બચાવનાર દસ્તુર દાદના દુરઅદેશ ખુલાસાને કેવલ વેહેમ જાણી તે એટલી ગુસ્સે બની ગઇ કે ધડીબર તેના ગુસ્સાદાર મોહ ઉપર દસ્તુરાન દસ્તુર જોતાં ઠઠરી ગયો. શાહજાદી ફક્ત જંગના ખ્યાલેજ જંગીઓના જન ધુન્નવે એવો જંગ રંગ ધારન કરી રહી.

અર્ધ ઘડી તો શાહજાદી એક તરફ જોતી ઉભી રહી પણ પછે તે ચોકી અને બોલી:—

“જો સાંભલ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ! બરાબર સાંભલ, ખુબ મગઝથી દરયાફ દરમ્યાન સાંભલ, કે હું તે શાહજાદી ને તુખમ ધરાવનારી બાનું નથી કે વર્ષો લગી ઉમદેના ઠાલા હીંડાસોમાં પડી ખ્યાલી હીંચકા ખાયા કરું ? મદાનગીમાં મરું યા મેલવું એ મ્હારા ન્યાગાનોની ખાશ્યતનો વારસો હું ધરાઉછું. જો આજલગી સ્હુની રહી તેમ ખીજ વીસ વર્ષલગી એટલી છુપી ને એકાંત રહું તો તમો પોતે ક્યાશ કરો કે એટલી લાંખી મુદત ગુજર્યા પછે મ્હારી કોમની લાગણી કેટલી થંડી થશે ? મને ને માહારા ન્યાગાનોની એલખ ધરાવનારા કેટલા આ જ્ઞાનથી અશબાબ ઉઠાવી ચાલ્યા જશે ? તમો પોતે તમારા બોહલા વગ ને કરામતી મદદ સાથ ક્યાં ખીજ એટલાં વર્ષ જીવશો ? વખત ક્યામત લગી લંબાયસો છે પણ આપણે ખાફી ઇન્સાફ શું છીએ ? તે દરયાફ કર અને મને મદદ મલીછે તે મદદમાં તમારી તમામ મદદ ને મોહબત ને ખાજણો ને તદખીરની નવાજેશ કરો. તમારી

જૈશ્વન જૈશીમાં આ મ્હારી કુમક દરમ્યાન તમે તેજ અશ્વ ઉપર સ્વાર થઇ દુસ્મનોના ખુખાર મેદાનમાં પાક ઝુંદો ને પાક ભણુતરની કુમક ગ-
ળવો અને સીપાહોની શમશેહરમાં દીન દુસ્મનોના લોહી પીનારા અજમત ઉપજવો અને એવી નામદારી પંકાવો કે આપણું શાહાનશાહ નવેસરથી રોશન થઇ તેના તખ્ત ઉપર હું તાજ પેઢી તખ્તનશીન થાઉં. બ્યાંલગી તમે દસ્તુરની જીંદગી ચારી આપેછે ત્યાંલગી મ્હારી ઉમેદ મને આ રવે-
સની ઉલટમાં ઉઠાડે છે. તરેહવાર જમાનાના તરેહવાર રંગ રચના જોઇ વસેલા તમે જેવા જુના ને જૈફ ધરાની શાહજાદાની કુમક લગી મને મ્હાઈં તખ્ત મેલવવાની તમામ ઉલટ ને ઉમેદ છે. હવે આ ખનાવ ઉપર દુર-
અદેશી દોડાવો કે કીરમાનના દીનદાર શાહે મ્હારી સાથ શાદીની તલખ કર્યામાંથી આ અવલ પહેરામણીની તલખ મેં તે નામદાર પાસ કરી છે, કે મ્હાઈં તખ્ત મને હવાલે કરાવનારી જંગ મચાવો, જીતો, મને તખ્તનશીન કરો કે સાંદી મુખારક ! બુલ્જે ને વીશ્વાસુ કારન નામનો રખવાલ ખુદ પોતે છુપો જસુસ થઇ કેરમાન ગયો અને ત્યાંનો તમામ મામલો ને રોખ ને જોર ને ફ્રાજ પોતાની નજરે નજર જોઇ આવી મને તે શાહ માટે નેક મ-
સલહત આપી છે. હવે ઓ નામદાર દસ્તુર તે મસલહત માફક મેં કેરમા-
નના શાહની મદદ માંગી, તે મેહરનવાનનું જસન ગુન્જરી પોતાની રાજ-
ધાણીથી નીકળી પડશે, તો પોતાના તમામ લશકર સાથ અત્રે આદરખી-
જન આવી જમશેદી નવરોજના ખાનામાં સામીલ થશે અને તે મુખારક દીને પોતાનો નેક ધરાદો કહી જોટલી પણ આદરખીજનની ધરાની આલમ એ યાદગાર જંગમાં સામીલ થવા ચાહશે તે તમામ સાથ દુસ્મનોના કીલા ઉપર તે ચઢી જશે. આપણી રાજધાણી જીતી તથા દુસ્મનોના લશકરોની પાયામાલી કરી મને ધરાનની શાહનશાહ્યાનું ઠેઠવી તખ્તનશીન કરશે, પછે મ્હારી શાદીનો હીંગામ ધીકશે ! કેમ દસ્તુરાન દસ્તુર તમારો એ-
આખે શો વીચાર ? ”

બાબ ૫ મો.

[દસ્તુર દાદ પોતાની ધાસ્તીની અગમચેતી કહે છે. છેટલે ખુદા વંદની આજેજીમાં ગંભીર રાત તે પાસ દાદ ચાહવા પુકારે છે.]

“ચમનમાં ચકચુર થયલા બેફામ,
પી આજ એક આ માહેતમની જામ.
સેજ ખાખ જોઇ ઉઠ્યા મીસ્લ તમામ
ન્યાગાનો ગયા તે ગયા હૈ નામ,
એ તો બેલવત ખુદરતની ખાસ ગુલામ,
મ્હારી ઉમેદને કશું છેલ્લી સલામ.”

શાહજાદીને સાંભલી પાકળદ દસ્તુર દાદના દીલમાં ગમતો ઝલકાટ રોશન થઇ ગયો. તેના જૈફ હાડમાં આતશની ચેહ ઉઠી. તે દસ્ત ઉપર દસ્ત મારી બેકરાર થઇ બોલ્યો : ઓ ધરાનની શાહાનશાહાત કરતાં જાદા બેકીમતી શાહજાદી, જે કદમ મ્હારી મસલહતથી અલગ ભરાયું તે કદમે કીસમતને ઉંધું માચું છે. દીનદુસ્મનો કાંઇ આજ કાલ ન્હાની કુમક કે જહનુન કે ફૈજનાં નથી. જેહાન એઓના દસ્ત ઉપર છરજખર થતી જાય છે. તેઓની શમશેર ફતેહમંદ છે અને તેઓના શીતારો રોશન આફતાબ મીશાલ તલુ છે. એવા ફાવેલ રોશનતાલેના દુસ્મન સામે જોર કે શીતાબી કસી હાંસલ પમાડનાર નથી. અને આજના જેવા નખલા થયલા ધરાનીઓના બખત ઉપર છતનો ભરસો છનહાર રેહતો નથી. દીન આદન કીચ્ચા માત્ર નામની થઇ પડી છે. મહજબનું ચકીન ડામાડોલ બન્યું છે. માહોમાંહે મોટા અમીર ઉમરાવો એક ખીજના કદા વેરી છે અને વખત એટલો તરેહવાર છે કે શાહે કીરમાન જેવા તો શું પણ મોટા ફતેહમંદ કેશર નોશીરવાન ને બેરામગોર જેવા ફરી છવતા થઇ હાલના દુસ્મનના જંગી મેદાનમાં ઉતરે તોપણ ધરાનની ફતેહ થવા જેવી બાજ મેલવાય એ બેશક માહાલ છે. શાહજાદી, જે કદમમાં કેવલ પાયમાલી ને નામોસી મેલવ્યા સાથ સેજસાજ બચેલી જવાંમરદીની બાકી ને ઉલટની સદનતર ધનનસલ કાઢી નાખવી એ ઘણું ખોટું થાય છે. હું પોતે નજુમના ઇદમથી આ સાબુત મત ઉચારું છું કે જોઇએ તો બેલાશક શાદીનો હીંગામ સુખારક થાઓ અને પાદશાહી તુખમનું જોડું મલી કોઇ પાદશાહી વારસધી ધરાનની જેહાનને નવો છવ આવો, મગર જંગની શીતાબી ને દુસ્મનની હરીફાઇની તલબ ના થાઓ. એ ખ્યાલ માત્ર હાલ અમલમાં લાવવાથી

પરહેજ રહે. હું એક જૈફ આદમી મહારા છેલ્લા દીવસે મહારી કામની શાહાન-
શાહાતની જે સેહજ બાકી રહેલી ઉમેદ તેનો નાશ જોઇ મહારો છેલ્લો દમ
ખતમ કરે? ઓ ખુદા આ ગજબ મહારેથી પલ ના સોસાય તેવો ભારે
ઉઠ્યો છે. ઓ નામદાર શાહજાદી ખેર શાહે કીરમાન આવે તે બેરીક જમશેદી
નવરોજની ખુશાલીમાં આદરળીખનને રોશન કરો અને શાદીનો હીંગામ
મુખારક થાઓ, પણ જંગની વાત તો હાલ ખાબમાં પણ ના યાદ આવો.
ઓ જંગના હીના નશીબમાં ધરાનીઓની ઉમેદ ના ખરબાદ થાઓ પણ
શાદીના એખલાશમાં નાઉમેદ થઈ ગયલાં ધરાનીઓની ઉમેદનો પાયો ન-
ખાઓ; એ ફેહતાં જૈફ દસ્તુરની ચમમાં ઔર ઝલકાટ પંદરાર્થ ગયો. પા
કલાક ચુપકીદો ગયો ને ફરી દસ્તુર આજેજી પડ્યો “ઓ ચુપ અને ગં-
ભીર રાત મહારા જેહુનને આશમાન સાથ મેળવનારા જુસ્સાઓ તાંહાં પોં-
હાંચાડ, તેના ખાલેસ લેખાસમાં તે પાસ ધર, અને અમબર ને મસકમુથી તર
દેમાગમાં મસલ કે તે મને ધરાનના રંગથી રંગેલા માહરા બદલાવાલા જ-
વાબ આપનારા લતીખ શીદ કરે. તું ઓ રાત કેવી થંડી ઝરીની સોગાતો
સાથ જેહાંનને ખુશ ને ચમન ભરી કરતી દુવાઓમાં, મોખતમાં, ચાલ્યામાં
અને એખલાસમાં આલમની દોસ્તીથી ભરપુર થાય છે. દરદી જન આ-
શાએસ મેળવતો તાહરી આશાએશને પોતા ઉપર ઉતરેલી એક તોફા
બક્ષેશ સમજીને તે નેઆમતનો શોકર ગુમર અને છે પણ માહરી હીન હાલત
ઉપર તું ઔર થંડી પડી છે. તાહરી થંડી ઝરીઓ જેમ જેમ વધુને વધુ
માહરા બાવરાં બદનને શોગાતમાં લાગે છે. તેમ તેમ માહરા જેમ તેમ
તાસવીસ કરતા જરા દપટ પડેલા જુસ્સાઓમાં પાછી હાય અફશોશની
આગ લગાડે છે. તે ઉપરથી ખુશી કે અમનની છેલામાં છેલી રહેલી રજ
તે જલાવી કાયલો કરે છે. તે શરાપોનો જવાલામુખી થઈને કાલામાં કાલાં
કીનાથી ભરપુર થાય છે. આ દરદી જન પોતાના દરદમાં મસત થયલો
બેકામગીની આશાએશથી પાછો જગૃત ને બેચેનીના વમલમાં ચકરી ખાતો
મહારી ઉપર આજરનો વરસાત વરશાવનારો થાય છે. ઓ તલેસમાતી રાત,
ઓ ગમની નવાઇ ભરેલી સખી તું ઓ રાત, તું બામે એકાંત મજેહ બખશ-
નારી નાજનીન કેતાબોએ મને સંભળાવ્યું છે કે ખરા ઉમેદવારના દરદની
દરેક જુબાનીના છાપને તું પોતાના મીઠા વખતે તે મદદના આપનાર મજ-
દાની-જનાબ લઇ જઇ મેલે છે. તો હાલના મહારા અફશોશનો પોથો તે
અશ્વત અકલીમના સાહેબને પોંહાંચાડ અને જમાનાના જમાના બવોજલાલીમાં
પંકાયલા જરથોસ્તી મહજબની સરજમીન પાક ધરાનની આશ્વત આશકારા
કર. પાક મનસ્ની ગવરની કુનસ્નીવાલા ધરાનીઓની હાલહવાલી ને પાયા-

માલીનો અટકાવ મોકલ અને શીહા નશીબાની રાહ ફેરવી તેને શેરાનાઘ દર-
મ્યાન વલાવ. હું જૈફ દસ્તુરના કેરદારનો લતીજો મ્હારી ચાહેલી મુરાદમાં
સોગાત મોકલ.

આ આજેજી કરતાં તે જૈફ જમીન ઉપર પડ્યો. તેણે પોતાનું કર-
ચલ્યું કપાલ આતશબેહરામના ઉપર ઉપર ધસ્યું. અર્ધ ઉપર ધડી તે
ત્યાં જંદના પાક કલામો પડતો પડી રહ્યો. જ્યારે તે ઉઠ્યો ત્યારે શાહ-
જાદી તર્ફ જોઈ બોલ્યો. નામદાર શાહજાદી ઇનશાનની ગમે એટલી આજેજી
ને કલા યજ્ઞદાનના ખેંચેલા શેરામા તલ પણ તક્ષાવત પાડી શકતો નથી.

ખાખ ૬ ઠો.

[શાહે કીરમાન મેહરનધાનનું જસન કરીને કીરમાન છાડેછે.]

“જસનનો જમાનો તો થયાં છે ગુમ,
જેમ ધરાનના રત્નું કે ના રત્નું રૂમ.
જસનનો ઝલકાટ ને જસનની યુમ,
જસનની ફરજ ને જસનની ધમ.
આજના જમાનાથી નથી તે સમજ,
હતી તે સમજ શાહાનશાહની ગરજ.
હતો મહજબ શેખ ને વખતનું તેજ,
જસન ને ગંભારના ઠેડવાયલા ફેજ.”

વાંચનાર, હવે ત્હારું ધ્યાન કીરમાનના મુલક તરફ ફેરવ અને તેનું
ખયાન સાંભલ, કે કીરમાનનો જલ્લો જોર ને આપઅખતારી દેખાડ્યામાં
જમાના થયા અમર તવારીખ નોંધાઈ છે. કોઈ પણ લશકર ને શાહાન-
શાહાત કીરમાનનો જલ્લો જોરજીર કરવામાં ફાવ્યાં નથી. કીરમાની, એ-
શ્યાનો અવલ આકેલ ને કદી ના ઠગાય કે ખાટયો જાય એવો પુર્વાણુ
મનાય છે. તે મુલક ધરાનની શાહાનશાહાતનો ઝલકતો, જવોજલાલી બ-
રેલો સરજમીનનો કટકો છે કે જ્યાંના સીપાઈ ને સપહેશાલાશેની શમશેર
અછત છે. જ્યાંનાં હકીમની કરામત ને દવાદારની કુનેહ જાદુઈ જેવી રા-
મખાન અસર કરનારી કેહવાય છે. જ્યાંના મોખેદ ને અર્વદ પવિત્ર ભણુ-
તરમાં ઘણા ચાલાક ને પાકા રહેછે. તે સરજમીનના શાહે આજ મેહર-
નધાનનું જસન કર્યું છે. ખલક પોતાના દાદખાહ શાહના જસનમાં સા-

મેલ થયું છે. આ જસનમાં શાહાનદાઓથી તે દરવીશ જેવા સધલા હાલ-
તના ઇન્સાનો જમાવ થયાં છે. સધલા દસ્તુર મોખેદ ને દાવરો, અશો રપેન્ત-
માન જરથોસ્તની પાક અહુરમજ્દી દીનના જંદ કલામોની બંદગીમાં
મશગુલ થયું છે. જન જન મુખ અવસ્તા વાનીનું પાપતારન પદ પઢાય છે.
મોટું આતસખેહરામ સુખડ ને અગરની ખુશખોદાર સુકી કાઠી મેલાઇ
આ જસનની મોટાઇનો નુરમંદ હીંગામ આસ્કરા કરે છે. શાહે કીરમાન આ
આતસખેહરામમાં પોતાના તમામ વજર ને ઉમરા ને શાહનદા ને ખેશ આ-
સ્નાઓ સાથ આવી હાજર થયો છે, તે પોતે વડા દસ્તુર પાસે ઉભો રહી
એક ખાકસાર મીશાલે બંદગીમાં દસ્ત બાદસ્ત મેલવી અર્જ ગુન્નરે છે. આ
વખત જે જંદ ગુલબાંગમાં આલમ ઉલટી છે તે શોહાર કઇ ફરસગો લગી
મચી ગયો છે. લગભગ ખુરશીદ આશમાનના મેહરાખ દરમ્યાન મધ્યાન
જગે આવ્યો ત્યાં લગી આ જસનની કીરીઆ ને ભણુતરનો મહીમા ચાલુ રહ્યો.

પછે ખાણુના ખીત્રા જ્યાં આતસખેહરામના યોગાનમાં એક મોટે
દેરો ઉઠાવ્યો હતો ત્યાં પંઠરાઇ ગયા. હજારો આખાં ગોશપંદો તંદુરમાં
મસાલાદાર ભુંજઇ મોમ જેવા થયલાં તે ખીત્રા ઉપર મેલાયાં અને દ્રાક્ષ
દારની ત્યાં મેલાયલી ટાંકીઓમાંથી મસ મસ બનમો ભરઇ જમનમાં સામેલ-
ગીરના દસ્તમાં અપાતી ચાલી. એક ગમથી શરાબનો દોર ચાલેલો, ખીત્ર
ગમથી ગોસપંદના મસાલાદાર ભુંજયલા ગોસ ઉપર ચાલેલા દસ્ત, અને
ત્રીજી ગમથી જસનના શરોદ ને જંગીઓની જવાંમરદીના ગવઇ રહેલા
રાગ, એથી તે જગા ગોચા શીરદુશ ખીલી રહ્યું હતું. શાહે કીરમાને આ
વખતે તમામ ખલકને ઘણું તોફા ખાણું આપી ખુશાલ કર્યા પછે ધરા-
નની શાહાનશાહાત છતવા સાડ પોતે દુશ્મનો સામે મોટું લશકર ખેંચે છે,
તે ધશારો કર્યો :—

“મહારી જેરમંદ ને દેલાવર ખલક, ધરાનની શાહાનશાહાતની પાયા-
માલી હવે વધારે વખત હું જોઇ શકતો નથી. જે શાહાનશાહાત આપણા
મહજબ ને મુલકની મુરંખી તે શાહાનશાહાત બાગી પાયામાલ થઇ બન્ય
અને આપણે કીરમાનીઓ, કે જેની શમશેરનો સપાટો ને તીરનો ફેંકાટો આજ
લગી કોઇ ખીજ મુલકના પહેલવાન કે સીપેહસાલાર કે સીપાઇએ તાખેસ
કર્યો નથી, તે મગરૂરી શા કામની? આદરખીજનમાં આપણી કોમનો
પેલો મેટી જંગી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ છેક જૈફ થઇ ગયો છે, તેની દેયાતી
ખતમ થયા આગળ તેના ધરાદાની ઉમેદ ખર લાવવા આપણે મદદે જઇ
પોંહોંચી દીનદુશ્મન મુદઇઓના મેદાનમાં નખાવી દઇ ધરાનની પાયામાલી
કરનારાઓનો ધાન કાઢી નાખવો જોઇએ છે. અને મુદઇઓને એક એવી સીકસ્ત

દેવી જોઈએ છે કે નાહક બીજી શાહાનશાહાતોને લુટવાની હોંમત હારી જાય. આપણી મોટી શાહાનશાહાતનો પાયો તદ્દન લઠરી જાય છે, તેટલાં આપણે આપણી દેલાવરી ને લશકરથી તેનો ખચાવ કરી દઈશું તો હજી આપણા સર ઉપર વધારે ધીકતી પાયમાલીનો ડોલો ખેંચાયલો વીંચાઇ જશે અને જોહાનમાં ઇરાનની શાહાનશાહાતની નામદારી ઓર ઝલકાટમંદ પંકાશે.”

આ થોડા શોખન ને ઘણી લાગણીવાલા તેજાએ ત્યાંની મલેલી કીરમાનની આલમમાં આતશ રોશન થયો કે પછે જોઈ લેવી તેઓની હથિયારબંદ થઇ લડાઇ ઉપર જતાં લશકરમાં શામેલગીરી. શાહે કીરમાનની ઉમેદ પુર્ણ બર આવી. તે, ત્રણ દીન ને ત્રણ રાત મેહેરનઘાનનું જસન ચાલુ રાખ્યા પછે ચોથી આમદાદે કીરમાનીઓના જોરેમંદ લશકર સાથે આદરખીજન તર્ફ કુચ કરી ચાલ્યો. કીરમાનની લગામ પોતાના ખીજા બીરાદર શાહનઘા સેહરેવરને સ્વાધીન કરી હતી અને જુના જમાના આઘેલા વજીરોને તેની મસલહતમાં મેલ્યા હતા.

બાળ ૭ મો.

[શાહે કીરમાન મોટાં કીરમાની લશકર સાથે આદરખીજનમાં દાખલ થાય છે.]

“જે કીર્ત કુલ જગતમાં છે બરકરાર,
જે મોઢેનો મુલક કરી રેહ છે શુંગાર.
જે ટેકાવે શાખાશ છે આપઅખત્યાર,
જે ઝલકનો અમલ માનેછ ઉપકાર,
તે છે એક જવાંમદ લશકરકસ સરદાર,
જેથી છે પાદશાહત ને પ્રજા પાયદાર.”

શાહે કીરમાને પોતાના ઘણાં જવાંમદ ને દેલાવર લશકર સાથે કીરમા-
નનો કીલ્લો મેલ્યો અને આદરખીજન તરફની રાહ ઉપર ઉતર્યો. લશ-
કર વીસ સપેહશાહારોના તાબામાં જંગલમાંથી પસાર થવા લાગ્યું, અને
જેહાન જુમખેસમાં આવી હોય તેવો રંગ બનવા લાગ્યો. લડાયક પેહેલવાની
સીપાહમંદોના પોલાદી બખતર ને હથ્થાર ને તોપ આથના ચીકાર થયલા તનને
ચાલાક ઘોડાઓ ઉઠાવી જે ખખાર મારતા ને કદમ મેળતા કુચ કરી ચાલ્યા
હતા તેથી કોણજુમનો દર્યાવ ત્યાં પુટી નીકલી પોતાનો મરોર મારતો હોય
એવો નકશો ખેંચાયો હતો. શાહે કીરમાન આશમાની રંગના બખતર ને
કોલાદમાં અનન્ય નવજવાન પેહેલવાન દીરોતો હતો. શાહ જલેખમાં સો
સમશેરખાલોની સાથે સુદ્ધ તીખામાં તતાર થઈ રહેલા પવન મીશાલની
ચાલના અશ્વો ઉપર ઉડ્યો રહેતો હતો. તે એક ઉજલા અશ્વ ઉપર બેઠો
હતો. તે અશ્વ ને તેના હથ્થાર બન્ને એક રંગ હોવાથી તેનો ઝલકાત
તત્તુ થયલા ખુરશીદના તેજમાં ઘણો ભભુકદાર દીરોતો હતો. તેની રોશન
અશ્મમાં તેના છુપાં મનની તમામ મુરાદનો ચીતાર ખેંચાયા જેવો તે નવ-
જવાન ખુબ ખ્યાલ ગરક અશ્વને તાબે પોતાના દેલાવર લશકર વચ્ચે કુચ દર
કુચ જ્યાં મુકામ કરવાને આગલથી બંદોખસ્ત થયેલો તેમ મકાન કરતો ને
વખત સર કુચ મેલતો આદરખીજનની નજદીકમાં આવી પોહોચ્યો. તે બખર
તે મુલકમાં ફેલાઈ, અને તમામ રાજવાંસી શાહનંદા ને તુખમદારો, અમીર,
કિમરાવ, સીપાહ સપેહશાહારો ને ઇરાની અનજુમને તે નામદાર શાહને મોટી
દજત આબરૂથી પોતાની રાજધાણીમાં દાખલ કરવાનો સંધેલો સરનજમ
તૈયાર કરાવ્યો. આદરખીજનના મોટા આતશખેહેરામનો આશમાન સાથે
લાગેલો ગુમ્પજ શાહે કીરમાને પાક આસ્તાદ રોજની સમી સાંજે જોયો.
અને તે નામદારે તે રાતના આદરખીજનની તમામ આલમ તરફનું આદર-

ખીજનમાં દાખલ થવા સારું સો ઘણા જોરાવર સપેહશાહારો સાથે શાહનવા
અરદેશરથી બાઈજન થયલું તેડું કમુલ રાખ્યું અને ઘણા નેક આસ્માન
રોજની બરી બામદાદે તે દીલાવર શાહ આદરખીજનના પાદશાહી મેહેલમાં
દાખલ થયો.

બાબ ૮ મો.

[શાહે કીરમાન, દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ખીન ગુસતાસ્પને મલે છે.—
ખાનગી મસલહતમાં ધરાનનો શાહાનશાહાતના એ અવલ
આદમીઓ.—જંગ કરતાં શાહીના હીંગામની તરફેણમાં
દસ્તુર ઉતરે છે.—શાહ જંગ વગર શાહીની મતલબી બાઈ
ધીકારી કાઢે છે.—દસ્તુરની નાચારી.]

“એ દસ્તાવે જંગ છે ખુની તલેસમ,
જ્યાં મારેછ મોજ મોત આતશ ગરમ.
એ આતશ છે કુલ આતશોનો ખતીશ,
ના એ આતશથી બચે આદમ શીશ.
એ આતશે મોતમાં હું ગરક દરવીશ,
જ્યાં એ આફત છે સદા દીનનીશ
ત્યાં જલેછ જન ને તુરની જેહાન,
સમજે તો છે સમજ ઓ શાહે કીરમાન.”

આદરખીજનમાં આજે નવો જન આવ્યો. શાહે કીરમાનની હાજરી
ને તેના જવોજલાલ અમીર ઉમરાવો ને સપેહશાહારોની દરબારથી ફરી
સાસાન્યાન શાહાનશાહાતે ત્યાં નવો સને ચાલુ કર્યો હોય એવો કરાર ફેલાયો
દરેક જુના ને જૈફ ધરાનીઓએ પોતાના બખતરો ને હથિયારો સજા કરી
તન ઉપર લટકાવ્યાં. મુદતના વપડાયા વગર પડી રહેલા લડાઇના ઘોડાઓની
બરદાસ લેવાઇ તેઓ ઉપર જીન નખાયાં. સુસ્ત મારી ગયલાં કુટુંબ કબી-
લાનાં ખેસી ફરી જ્યાં ત્યાં નવ બહાર ચમન મીશાલ ખુરરમ થઇ ગયાં.
શાહાનશાહાતની પાયામાલીના શીહા ખ્યાલે આદરખીજનની તમામ ધરાની
બાનુઓના મોહ ઉપરથી ખુસાલી નાખુદ થઇ ગઇ હતી, તે ફરી ઓર રંગ
ખેરંગ ગુલલાલા મીશાલે ઝલકતી થઇ. જૈફ બાનુઓ વટીકને પોતાના આગલા
શાહાનશાહી જમાનાની જવોજલાલી યાદ આવી ઉમેદ બરપા થઇ, અને
સારા મુલકમાં મેખેદોના દીલની લાગણી એવી તેજ થઇ પડી કે બચાંને
પશુ પેહેલવાનગીરીનો ખ્યાલ ને તેજ આપોઆપ બગર પડીને દીનની બોલ-

બાલામાં જન ઉપર આવવાનું જલ્દનુન છુટું. આદરખીજનન આજે કોઇ ઇન્શાની મુલક નહીં પણ ખુનખારી મુલક જેવો દીસતો હતો. ન્હાના મોટાં હજાર આતશની પાસબાની થતાં દાદગાહોમાં વીસ હજાર મોખેદો આજે ઇન્જનેના પાક બહુતરમાં મશગુલ, તે બહુતરના ઘણાજ મીઠા શરોદોમાં ઉમેદની અર્જ ને આગુજના રૂપક ઉઠતાં હતાં. અરે તે દેખાવ કોઇ ગમે એવા સંગીન ને સખ્ત છાતીના અખલીસ જોય તો તે પહુતમામ ઉમેદની ચીકાર ધરાની આલમની હોંસ પુરી પડ્યા સામે થવાની હીંમત ચલાવે નહીં. અરે તે દીવસ મોટા શાહાનશાહી મેદાનમાં આદરખીજનનની એક લાખ શીતારા મીશાલની ચશમ ને ચાંદ મીશાલના મુખવાલી નાજનીન ઓરતો, હજાર પવિત્ર થયલી ઘણીજ એખી ને દીનની પક્કી ગોરાણીઓના પ્રમુખપણા હેઠલ મલી. તેઓએ નવધાર આગુ ગરતી ચશમો અને આતશ મીશાલે ધગધગતી છાતીએ પોતાની શાહાનશાહાતને ફતેહ બક્ષેસ કરવા માટે કુસ્તી પાદયાખ કસ્યા અને ન્યાશોની બંદગી ગાઈ. યસ્તો બહુતાં જે મહા સાયુત બંહુતરની ગંભીર કીરીયા, તે તલ પણ ખામી ના પાડ્યા પ્રમાણે સરનજમ ઉતારીને આખરે પોતાના સરો મેદાનની ખાકમાં નાખ્યાં અને નાગરની નમસ્કાર કરીને તે જરયોસ્તી પાકસાક ખાનુઓએ પોતાની કો-મના પાપ ને અંતસની તોખા ગુજારી. તેઓ પોતાને લાં ઉતરેલા શાહે કી-રમાનને દીનની જગમાં ફતેહ ને જસ નવાજવાની તનદરોસ્તી પઢ્યાં. ઉજલાં બરફ જેવાં પેટેલાં કપડાંઓમાંના ઉજલાં બરફ જેવાં તનબદનની તે ધરાની લાખ ખાનુઓના મેલાવડાને અગર શીરેસ્તાની આલમ જોય, તો કુમકમાં ઉતરી ગમે એવી ખરાખી પોતાને સરે હોરી લે. અરે અગર કોઇ કરામત થઇ તે જેહાનનાં ચલાવનાર યજ્ઞદાનતાલાની એક રજલ ખેંચાય તો તે આલમોની આલમના ચલાવનારા કરોડો બંદ કરોડો બક્ષેશનો કરનાર અહુરમજ્દા ખુદ પોતે તે નાજનીન મેલાવડાની કુમકે ઉતરી ઉમેદ સફલ કરે. એ રવેસનો મામલો આદરખીજનનની ધરાની આલમનો થઇ ગયો. શાહે કીરમાન લાં આવી લાગાથી અને તેના લશકરના ધરાની ગાવ્યાની વાવતા તે મુલકના મેદાનમાં ઉડતા થયાથી જે દીનદાર જુસ્સા ને દેલા-વરીના ખ્યાલો મંદ થઇ ગયા હતા તે નવેસરથી તેજ ને આતશી બની ગયા.

શાહે કીરમાન આજે રાતના કયાનીઓના ઝલકાટની યાદગારી, જમ-શેદી નવરોજનો મુખારક તેહવાર હોયાથી તે દરમ્યાન જીગરથી ગુંટાયો હતો. તે નામદારના દીલમાં એક એ ઉમેદ હતી કે એક યાદગાર નવ-રોજ લાં આદરખીજનનમાં ગળવી, ગવાડી, ગુજારીને હું દીન દુસ્મનોની હંરીકાઇમાં ઉતરું અને ધરાનની શાહાનશાહાતને જીતી નવી સ્થાપું, મગર

શાહે કીરમાને હાલ આ કામમાં આદરથી જનના યુજ્ઞેગો જેઓએ જુના જમાનાની જુવાની ને જુવાની જોયલી, તેઓની મસલહત લેવી જરૂર જોઈ. અવલ તે નામદારે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની મુલાકાત લેવી દરસ્ત જોઈ. દસ્તુર ઉપર છડી સ્વાર છોડ્યો અને તે પાછલ પોતે પોતાના ધણુજ વીશ્વાસુ ને આદનાર અમીરો સાથે મોટાં આતશબેહરામમાં આવ્યો.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને શાહની મુલાકાતનો પેગામ મલતાંજ મોટા આતશબેહરામનું પાક મકાન તમામ પાદશાહી આવકારથી ચીકાર કર્યું. એક હજાર બરસનું લઘ પાક થયલા મોબેદો, આતશબેહરામ દરમ્યાન સફ સમારી ઉભા. એક હજાર મોબદ વીસ વર્ષની અંદરના છેક દરવાજાની તે યોગાનના મોટા દરવાજા લગી સફ સમારી ઉભા. સો એવંદો પાક સાક થયલા આતશના અફરગાન્યાં આસપાસ સુખડ ને અગર મેલી પવિત્ર જંદ અવસ્તા પદતા ઉભા. આતશબેહરામનો મોટો જુન્દો તેના મોટા ગુમ્બજ ઉપર ખેંચાઈ ઉડતો ઉભો. એક હજાર દસથી બાર વર્ષની વયના શીખતા જવાન મોબેદજાઓ ધણુજ મધુરા હલકથી દુવાના પદ ગાતા ત્યાં યોગાનમાં બેઠા, એ વગેરે સઘલી તૈયારી થઈ અને શાહે કીરમાનના આવ્યાની નોખત વાગી. દસ્તુરના વડા મદદનીસ દસ્તુર પેશુતને બાહેરના દરવાજામાં શાહને દાખલ કરવાની કીરીઆ કરી કે જંદ ગાયનની દુવાનો ઉચો હલક તણુયો અને સફ સમારી ઉભેલા મોબેદોએ સર નમાવી પવિત્ર જંદ બંદગીનો વધાવો કર્યો. આતશબેહરામના દરવાજામાં જંદાન જૈફ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે શાહે કીરમાનને આદરથી જનનામાં દાખલ થવાની નેક દુવા ગ્રાહી અને માહે ઉભેલા તમામ પાકજંદ મોબેદોએ પોતાની શાહાનશાહાતને નવેસરથી સ્થાપવા આદનારા દીલાવર શાહને ગાથાના ચન્દી ધરમોથી ચાલો. દસ્તુરાન દસ્તુર તે શાહનો દસ્ત ધરીને આતશબેહરામના મોટા તેજ જલકાટમંદ બાહુરાના બક્ષેલા અમર આતશ સામે લઈ ગયો અને તેને લઈ છેક જમીન લગી સર નમાવી દુવા પદ્યો અને અગર ને સુખડનાં મન મન ભારના બે દીમરાં તે અમર નુર શોહેલો ફેંકતા અરદીબેદસ્ત બાદશાહને અર્પણ કર્યાં. પા કલાક લગી તે જોહાનના દરમ્યાનમાં અશો સપેન્તમાન જરથોસ્તના મહજબનો યુવંદ કંસુરો, એક હજાર એકસો પવન કરતાં તેજ જળાન ને પાંણી કરતાં જલ પવિત્ર તનના ને નુર કરતાં જલ ઝલકાટમંદ મનના ને બાક્ષેશી કરતાં વધારે ખુર્રમ ખમીરના મોબેદોએ શાહે કીરમાનની અર્જ ઉપર યજ્ઞદાનતાલાની દરબારથી મદદ આહવાના જંદના મોજજા મંત્ર ભંત્ર કુક્યાંમાં બજાવ્યો અને આશમાને જમીન ઉપર રહેમ વરસાવાવારી આજુબ ગુજરી. જરથોસ્તી

મજાદીયરની દીનતી જેટલી જાવોજલાલી ને ઝલકાટ તેટલો તમામ મ-
હીમાં હાં ગાળ્યો અને તમામ જાતની ખુશખોના ડુવારાં ઉડતા થઇ તે મકાને
મજાદામાં શીરદુશનો નકશો ઉતર્યો. ગોયા પાક જરથોસ્તી મહજબ પોતે
પણ પોતાની તરફથી પોતાના પેદા કરનાર પાક પરવરદેગાર જનાય પાયામાલ
થઇ જતી રાસ્ત ધરાની આલમને બચાવા ખાતર પાક વાણી પડ્યો અને
પોતાને તાબેદારીથી ચાહનાર આલમની સેવા ગુન્નરી.

આ શાહાનશાહી દયદયાની કીરીઆ પુરી થયા પછે દસ્તુર દાદ
આતશખેહેરામના મોટા દીવાનખાનામાં શાહને લઇ ગયો અને ત્યાં આ-
રાસ્તા કરેલાં એક શામુર્ગવાલા તખ્ત ઉપર બેસાડી એક પાદશાહી શરે-
પાવ નજર ધર્યો અને ત્યાં તે નામદાર શાહ જનાય હાથપક્ષ કરી પાક
શારીથી ઉઠ્યો. શાહ આ મોટા પીરાનપીર દસ્તુરની લાયકી ને ધજત ને
તવાજોની મદારત જોઇ થણો તાજુથ થયો. તેની ઘણીજ ખાતરદારી
ને તાબેદારી કસ્યાની ચાલ ઉપર શીદા બન્યો. પછે પોતાના ખાસ અમી-
રોને ખીજ દીવાનખાનામાં મોકલવો ધરાદો કહ્યો. દસ્તુરે તે ધરાદા ઉપર
અમલ કસ્યો અને શાહે કીરમાન ને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ બંને સીવાય
ખીજ કોઇ ત્યાં રહ્યા નહીં.

શાહ પોતાનો સીનો ખાલી કરવાને બેસ્તો વખત જોઇ બોલ્યો : “ઓ
દસ્તુરાન દસ્તુર, મહારી હાં લગી આવ્યાની ખીના મ્હારેથી સાંભલી મને લાયક
મસલત આપશો. હું નામદાર શાહજાદી ગુલશીરીના સાથ શાહી કરવાનો
કોલ કાયમ કરી ચુકો છું. અને તે શાહી આપણી જરથોસ્તી શાહાનશાહાત
છતી નવેસરથી તેનું તાજ ને તખ્ત તે ધરાનની શાહજાદીને હવાલે કસ્યા
પછે અમલમાં લાવવા ચાહુ છું. એ મહારી મુરાદ છે અને એમાં મ્હારો
તમામ દમ ને જેહમત હોમાયાં છે. નવરોજનું ખાણું આદરખીજનની
ખલકને આપી તથા મ્હારો ધરાદો જાહેરમાં આસ્કાર કરીને હું દીન દુ-
શ્મનોના દોર સામે લશકર કસું અને મહારી શમશેર ને સીપહેશાલા-
રોના દેલાવર હોમલાઓથી તે તમામ મહજબ-મુદ્દખઓને મુરડાં બનાઉં
અને ધરાનનો યજદી આતશ ફરીને રોશન કરું.” જૈફાન જૈફ દસ્તુર દાદ
કીરમાનના નવજવાન શાહના સોખન સાંભલી પોતા ઉપર સાંપ મીસાલે
પેચ લઇ સીચારમાં ગરક થયો. શું જવાબ ને શું હાંસલનો હીસાબ
જાહેર કરવો તે જો કે પુરું ઇન્શાન હતો છતાં પણ ગુચવાયો. તેના
મગજમાં મુદ્દખની હરીફાઇ કરવી મુશ્કેલ જણાઇ. ધરાનનો સેજસાજ
ખુલ્લું નશીબો આ જગ પછે તદન જાંબો પડી જશે અને યજદી આ-
તશને લઇ સેજસાજ બચેલા મુબેદાન મુબેદજાઓ વતન મેલી પરવ-

નન નાહાસી જશે. આજનો રેશન મહજબ હવે પછે આ જંગ થયાથી તલ જેટલો પણ પોતાના રોજમાં રહેવો માહાલ છે. એ ખ્યાલમાં ગુંટાઇ ગયો.

પણ, આજે તે જોહાનને મુઠમાં ડાખી રાખનારા દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને એક જમાના જેટલી જોરેમંદ લાંખી જણાઇ. અને તેની પીરાન કાયામાં ફાલજનો લરગ્ને ઉપજ્યો. આતે તે ખુબ ગોર કરી બોલ્યો “ શાહે કીર-માન, હજી જંગની જગ્યો શાદી વધારે ફાયદામંદ છે. જંગથી ખુનનો દસ્વાવ જારી કર્યા પછે શાદી ગોયા માહેતમની કીરીઆ જેવી થઇ પડશે. અવલ શાદીની મુખારકયાદી ને બાદ જંગની ખરખાદી. જેમ દાનેશ કહે છે તેમ હું નામદાર શાહને છુપી મસલહત આપું છું કે આપણા દીન દુસ્મનો ઉપર લડાઇ લઇ જવા દાને દીનદુસ્મનોની આવી પડતી લડાઇના જવાબ આપણા કીદલા દરમ્યાનથી આપવામાં આપણી પાયદારી છે. જવાનીને અદેખાઇ ઉપજે ને દીલેરીના સીનામાં ફાર પડે એવા ચુનન્દા ધરાની લસ્કર ને સમશેરખાજોને આલી ચલાવી મોતના મેદાનેમાં ઉતારી ખરહમ મારવામાં કરી હાંસલ નથી. અને હમેશાંની નામેશી ને નાખુદી છે. શાહે કીરમાન, શાદીથી કીરમાન ને આદરખીજનના મુલક એક હકુમત ને સલતનત થશે અને પાદશાહી તુખમની પેદાયશ કાયમ રેહશે. માહ જોરમંદ જમાનાનો વેરભાવી વખ્ત, આજનો હીંગામ કહે છે તે ગુપચુપમાં ગુજરી દેવો જોઇએ. એકબાલ, યજ્ઞદાન તાલાની અવલ નવાજસ છે અને એ નવાજસ થવાની તરેહવાર તકરારમાં દાનાવોના દીલ રંજા છે, મગર આજ તો નકી ઠેડાવ અમલ ઉતર્યો છે કે યજ્ઞદાનતાલાએ આદમને અકલ રેશન ખુરશેદથી તલુ થયળા મધ્યાન દીવસે ને એકબાલ, શીહા રાત્રના મધ્યાન વખ્તે બક્ષ્યાં છે. આ બક્ષેશ કલટી કે સુલટી થઇ છે, તે માટે જેમ જેની લાંખી નજર પુગે તેમ બખારે છે, સખ્ય બેવકુફ બેમોતાજ છે, જવાન દાનેશનો વેરી છે, ધમાન બેવક્ષા દોસ્તનો શીકાર છે, ખુબશુરતી વગર મુલે બારેવાટ છે. આ તમામ હરતી અને વેહેંચણીથી તરેહવાર ખખારમાં ગાજે છે. રાજ ને હકુમત તરેહવાર ફેરફારમાં મુખ્ય છે. એકબાલ ઉપર અકલ જેમ આતશ ઉપર લોખાન મેલાઇ જલી ઉડ્યા સમ કરામત બને છે. ખ્યાલ માત્ર એ બેદ ઉપર વ્યર્થ વેરાય છે. જમાનો પોતે એ અખયખ વેહેંચણીનો મજુર છે. શાહ, કહુંછ માત્ર આ તમામ રગજક ને જીકરનો સાર ત્રણ શોખન દરમ્યાન :—“જંગનો ખ્યાલ ખીલકુલ દફે કર. દીનદુસ્મનોના વીચારથી બ્યાં લગી વખ્ત અનકુલ નથી લ્યાં લગી મગઝ ના નખણું કર. એક પલના વીલમ ધર્યા વગર શાદીથી ત્હારા એકબાલને રેશન કર.” આ કદમ નામદાર શાહના હકમાં આસ્માન લગી ખવોજલાલી પામ્યા જેટલું ઉતમ

છે, એથી કુલે ધરાની બાકી રહેલી કોમની જાલવણી થશે અને નામદારી ભરેલાં નામથી ધરાનની જેહાન ત્હારા હકમાં દુવાગુજાર કરશે.”

શાહે કીરમાને દસ્તુરાન દસ્તુરની દાનેશ પસંદ આવી નહીં. તે ક્યાં છે તે તદન ભુલી જઈ પોકાર મારી રહ્યો : “હું તે જન રાખનાર ધરાની નથી કે જૈદાંન જૈદની મતલબી જાંદગી ટકાવવાની લાલચને સીનેનશીન કરું ? હું તે ધરાનની દેલાવરીનો સીનામાં દરયાવ ઉછાલનાર શખ્સ છું કે જે કોઈ પણ મતલબ કે ખાંગી તલબથી વેગલો જે અવલ બરહક કદમ તે ભરનાર છું. પેહેલાં નામદારી ને પછે એશઆરામ, પેહેલાં મ્હારી ધરાનની શાહાનશાહાતની જીત ને પછે શાદીની રામશની ને રીત. હું જગમાં મ્હારી શમશેર ને સીપેહશાલાશે ને સીપાહો સાથ મુદ્દમ્મોનાં લશકરની પાયામાલી કર્યા પછે ને તાજ, તખ્ત ઉપર મ્હારા ન્યાગાનોની રોશન ચેરાગ નેક અખ્તાવર શાહજાદી ગુલશીરીનાને બેસાડ્યા પછે શાદીનો હીંગામ રોશન ગમ્મવીશ. હું ગમ સાથ ખુરરમ થાઉં ને જાંદગી ખુશાલીમાં ગુમરું તેવો ઇન્શાન બન્યો નથી.”

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ આજે કંઈ વર્ષે એક ખરા ને દેલાવર ધરાનીની જખાન સાંભલી આફ્રીન કરી રહ્યો. તેના સીનામાથી આ પેહેલવાનગીરીના તેજે એક લાખ સમેશેર નીકળી પડ્યા જેવો જુસ્સો ખીલ્યો. ‘આફ્રીન આફ્રીન, આફ્રીન,’ એ શોખન તે ત્રણ મરતબે બોલ્યો, પણ તે જુસ્સાનો ઝલકી નીકલેલો શોહોલો અંતે અસ્ત થયો, અને તેની અપાયલી મસલત ફરી સામેત કદમ મેલવાની ગણત્રીના તંત્ર ઉપજાવતી ચાલી. તે ખ્યાલી ખુશાલી ને સાચુત ગણત્રી વચ્ચે ગોચા સુરી વચ્ચે સોપારી માફક આવી ગયો, કે તેના જૈદ મોહડાં ઉપર અફશોશે શીહાઇ પાંકરી. લાઇ-લાજ તે ત્યાં ખેજનના ખરી પડવાની અણી ઉપર આવેલાં પાદડાં મી-શાલે ખરખર થવા લાગો. આ હાલત ઝાઝો વાર રહી નહી. શાહે કીરમાને તર્ત પોતાના વીશ્વાસુ વજીરને બોલાવ્યા અને તે ત્યાંથી ઉઠ્યો. બન્ને નામદારો એક જૈદ ને બીજે જુવાન દસ્તમાં દસ્ત મેલવી તે દીવાનખા-નેથી નીકળ્યા. શાહે દસ્તુરાન દસ્તુરને લાયક તવાજોથી ખુદાહાફેજ ગુમરી અને નવરોજનો હીંગામ મધરાત્ર પછેના ત્રણ કલાકને અમલે હોયાથી તે હીંગામ તમામ આદરખીજનમાં પુર દમામ ને શાહાનશાહી તેજે ગુજરવાની મરજી જણાવી. તેમ દસ્તુરે નવરોજ ગુજરવાની અને તેના ખાણાની મુરખીગીરી ઉપર તે નામદારને ખીરાજમાન કરવા સાડ પોતાના સીના ઉપર દસ્ત મેલી તે શાહની અર્જ આહાલ રાખી.

બાબ ૯ મો.

[જમશેદી નવરોજની મીજલસ ને ખાણાંનો જવોજલાલ મેહુમાર.]

“બહાર તું હસી ગુલઝરમાં મોહળત ખેલતી ખીલી છે,
ફસલ ગુલલાલાથી ઘેરાઇ ખુશખો બહેકતી ખીલી છે.
ગુન્થે રંગીલી રાગણી તાણી આસ્માની રંગ સોગાતમાં,
ગુલચમન હલ્યારી તાજેતર જીગર ભેલતી ખીલી છે.
બાદેશ્યા ખુબ બહાર સંગ નખરાંથી નાચે છે રંગીન
મોહોરબંદ નવી નવધના મોહોરે નેઝર ફેંકતી ખીલી છે.
ચાકુત ચાંચ ગુલચુલની લેછ અલાપ પર અલાપ શરોદ તાણી,
હોળે મુખ્યારક બહાર આવમ આસ્નાઇ છેડતી ખીલી છે.
નાજનીનોના નેઝરામાં, રૂપસારામાં, રૂપ રૂવાનીમાં,
મુખ્યારક સદકે સદ હઝર તરહે તરેહ રેલતી ખીલી છે.
સબજ સરજમીન હરએક જગો રંગ એશઆરામ લાવી,
જ્યાં જ્યાં વખણાવી રામસની ખુશાલી ખેંચતી ખીલી છે.
જેહાન રંગીન રામસની કરી દે કીરતાર બહાર કરામતને,
કંઈ વેરાન રસ્તમ આબાદ કરી હસતી ખેસતી ખીલી છે.”

જમશેદી નવરોજની રામસનીનું મંડાણ મધરાત્રી મંડાયું. મરદ માત્ર નચ્ચુમના જાણકારોના જણાવ્યા પ્રમાણે તનથી સફા થઇ લાલ રંગના વસ્ત્ર ને નામદારીના ઝવેરાતો પેઢવા લાગા. ઓરત માત્ર નાજનીનોને છાજતા રેશમી પોશાગો ને શીંગારમાં સાવ પગથી તે માથા લગી ચીકાર થવા લાગી. બચાં માત્ર આ તેહવારની તરેહવાર રચનામાં રહ્યામણા ને રમત ગમત ભરેલા થવાં લાગાં. સીપાહ બચ્ચાઓ સમશેહર ને દલેરીના બખતરમાં પેહેલવાનો બનવા લાગા. લશ્કરના ચલાવનારા જંગી સરદારો તરેહવાર ઢપછપના બખતર ને હથોથોમાં ગરક જવા લાગા. અવલ સીપેહશાહારો જેહાનને હેરત કરનારા જંગબાળો બનવા લાગા. દસ્તુરો નચ્ચુમના જોડકમ માફક એ તેહવારમાં ઘણી ચોકસાઈથી પોતાના સુદ્ધ સપેત પોશાગમાં શીરેસ્તા પ્રકાસ્વા લાગા. નવરોજનો રંગ માત્ર તેઓની કમરે વીટાયલા કમરબંદમાં ઝલક્યા શીવાય ખીજ તમામ તરતીબમાં અશો જરથોસ્તના કદીમ જમાનાની નીશાનનો રોબ મારવા લાગા. એવંદોના સ્વરૂપ ને તોર આ વખત એવા સફા ને સુંદર પોશાગમાં રોશન થયા કે પાકીજગી ને પરેજગારી તે હેરતમાં એક ખીખનું મોહ ટીકવા લાગી અને સુદ્ધ ઉજલા દુધ જેવા

જામ ને કોલાહમાં મોખેદોના સ્વરૂપ શાહાનશાહોને અદેખાઈમાં નાખે તેવાં ઉમદા ચલકવા લાગ્યાં. અરે તે રાતનું સ્વરૂપ એવું અદ્ય ને ઉમેદમાં ગુલ-રંગ ખીલી ગયલું કે જામનો તે ઉપર આશક પડ્યો અને વખતને ચાલવાની તાકત કમ થઈ. આ સુભ વખતે આદરખીજનના તમામ આતશ-બહેરામ ને આતશ આદરાનોમાં નવરોજની મુબારકબાદીના ઘંટ વાગવા સર થયા. મજદાની બક્ષાયલી માજદીયરનીના પવિત્ર કલામના શરોદો દસ હજાર મોખેદોના મુખમાંથી નીકલવા લાગ્યા. શાહાનશાહી વાવટા તમામ આતશખાનાના ગુમખજ ઉપર ચડ્યા, અને દસ્તુરોએ ગાવ્યાની ગુરજો ખભે ઉઠાવ્યા. ત્રણના કલાકનો ટકોરો કોટના વખત દેખાડનારા મોટા ગુમખજ ઉપર વાગો કે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ખીન ગુસ્તાસે જરી ગાવ્યાની ગુરજને નમસ્કાર કરીને પોતાના દસ્તમાં ધર્યો કે તમામ લસ્કરે પોતાની સમશેહેર મ્યાનથી ખેંચી તે મોટા દસ્તુરને માન આપ્યું. આ વખતે જંગી સપેહસાલારો સાથ કીરમાનના શાહે તે આતશબહેરામમાં કદમ મેલ્યું. તેના કદમ મલવા સાથ પાક જંદ અવસ્તા ત્યાં ઉભેલા હજાર માહ પાક સાખ મોખેદાન મોખેદોના મુખથી પ્રગટ થઈ તે નામદારને નવરોજની મુબારક બાદી નવાજી. દસ્તુરાન દસ્તુરે અહુરામજદાની જંદ મુનાઝત ને જમશેદી નવરોજની પહેલવી મુબારકબાદી પોતાના ખાસ મદદગાર દસ્તુરો સાથ ગાઈ અને જરીન ગુલાખનો શીશો લઈ અવલ આસ્માન ઉપરથી અશો જરથોસ્તના લાવેલા અરદીખેહેસ્ત બાદશાહની આસપાસ છાંટ્યો કે સનમુખ દસ નહાન ખસ્તુમ લઈ ઉભેલા ઘણા પરજગાર મોખેદોએ મન મન ભારના ત્રણ સુખડ ને ત્રણ અગરના કટકાવો તે અહુરમજદાના પુત્રને અર્પણ કર્યા. અર્પણ કર્યા સાથ અરદીખેસ્ત ન્યાસના પદનું ભણતર ગમવ્યું. આ ભણતર દરમ્યાન જ્યાં તનદ્રોસ્તીના પદ સીર થયાં કે ગુલાખનો મારો ત્યાં યોગરદમ છાંટ્યો પછી આદમીજતમાં ત્યાં અવલ પદવી ધરાવનારા શાહે કીરમાન ઉપર મુબારક બાદીના મોતેબર કલામના વધાવા સાથ ગુલાખ વરસાવ્યાથી તેના નવજવાન તન મનને નવરોજ મુબારક ચાહ્યા. પછે ત્યાંના ખાસ મદદગાર દસ્તુરોએ ગુલંદ હીંમત ને ભારી દેલાવરીના સીપાહશાહોને દુવાના કલામો સાથ ગુલાખનો છંટકાવ કર્યો ને નવરોજ મુબારકબાદી દીધી. પછે ખીજ હજાર મોખેદોએ એક હજાર સુદ ચાંદીની ગુલાખદાનીઓ દસ્તમાં ધરી અને ત્યાં મલેલી જરથોસ્તી અનગુમનને દરજ્જા પ્રમાણે નવરોજની મુબારકબાદી દીધા સાથ ગુલાખથી ખુશખોદાર કરી. પછે બાહેર ઉભેલા દસ હજાર પવિત્ર મન ને સક્ષા તનના એવંદો ને મોખેદોએ નવરોજની કીસ્યાની સર-આત રચીને જરથોસ્તી આલમને ગુલાખના વરસાદે બાહારની ફસલની

મુખારકબાદી નવાજી. અને એક બીજા બુજેગે દસ્તુરની સરદારીમાં એક હજાર નવજવાન મોબેદોને હોકમ થયા મુઆફક કીરમાનના તમામ લસકરને ગુલાબ ને દુવાથી નવરોજની ખુશાલી ઉપજાવી. પછે ખુશખોદાર ગુલાબની એક એક કલી દરેક જરથોસ્તીના દસ્તમાં મેલાઇ, ચાર પછે દસ્તુરાન દસ્તુરે પોતાના ખાસ મદદગાર દસ્તુરે સાથ શાહે કીરમાન ને જંગી સપેહશા-લારોને પાંચ પાંચ બાહારની ફસલના તાબ ગુલાબો એનાયત કર્યા સાથ ખુશખખતી ને ઉમરદરાજી ચાહી. છેલ્લે દસ્તુરાન દસ્તુરે એક ખાકીના ખાકી મીશાલે પોતાના ખુદ્દ કબલા આતશ સામે શાસ્ટાંગ નમસ્કાર કરતી હાલતે પડીને ધરાની શાહાનશાહતની પાયદારી ચાહનારા એવાં બાગે ખુલંદ ઇશ્મ પદથો કે લાં મલેલી બે લાખ આદમીની ખલકમાં તેના સુદ્ધ બખુતરનાં પદોથી આફ્રીન વરસી રહી અને આશ્માને પોતાના તમામ રોશન શીતા-રાઓ સાથે તે ઉપર મોહખત નવાજી હોય એવો ઝલકાટ પાંઠર્યો.

હવે પારસી વાંચનાર એ નવરોજનું ખાણું તું સાંભલી ત્હારા મગઝને ફે-રાવન ના કરતો પણ ત્હારા કયાની ન્યાગાનોના નવરોજ ઉપર આફ્રીન કરજે. અને તેના મહીમાને યાદ રાખી એ તેહવારને ટાંકણે તું પણ એવો નવ-રંગ ત્હારા ખેશ કખીલામાં રોશન કરજે. કે આદરખીજનમાં આ નવ-રોજના ખાણુની ચાર લાખી હાર મંડાઇ. દરેક હાર ત્રણ ફરસંગ લગી એક સમાન બીજાથી આરાસ્તા થઇ. આ ચાર હાર વચ્ચે એક મસ પાદશાહી દેરો તણાયો હતો જ્યાં શાહે કીરમાનની બેઠક કરી હતી અને ધરાનના મોટા જવોજલાલ શમશેરખાન્નેને ત્યાં હાજર થવાના હોકમ પ્રમાણે તે તમામ નામદારો લાં આવી બીરાબ્યા હતા. પુર્વ તરફની હાર ઉપર આયોરનાનનો ટોલો બીરાબ્યા હતો. ઉતર તરફ સીપાહીઓનો ટોલો સામેલ-ગાર થયો હતો. દખણ તરફની હાર ઉપર તમામ જરથોસ્તી બાનુંઓનો ટોલો અદબથી બેઠો હતો. પશ્ચીમ તરફની હાર ઉપર તમામ વેવારી વેપારી જરથોસ્તી સમસત અનજુમને બેઠક લીધી હતી. આ ખાણુમાં એક હજાર ગોરખરો રોસ્ટ થઇ મેલાયાં હતાં. એક હજાર ચાર સીંગડાંવાલાં મોટાં ગોસપંદો મસ ખાનચામા તરાઈ મેલાયા હતા. દસ હજાર દુમ્યાના કવાબ લાલમ લાલ મસાલાદાર તરાઇ લાંના તમામ બીજા ઉપર પંઠરાયા હતા. એક લાખ મુર્ગો તો લાં રૂપાની રકાળીમાં રોગનતર થઇ પમરતા મેલાયા હતા. વીસ હજાર ચીનાઇ હાંસના તરહેવાર પકવાનો ત્યાં સ્વાદીષ્ટ રં-ધાઇ હાજર થયાં હતાં. તે વગેરે જે હજારો તર તરકારી તખ્તાર મે-લાઇ હતી તેનું બયાન ચાથ તો હાલના જમાનાને તે સમજ પડે નહી. દહીની તો ત્યાં ટાંકીની ટાંકી બંધાઇ મેલાઇ હતી અને શરાબના ત્યાં

ચાર બાળુ ચાર મોટા ટાકાં તૈઆર કરી રાખ્યાં હતાં જેમાંથી ફેરબા-
સીની ફેરબાસી ભરાઇ તેનો તે મીજલશમાં દોર ફરતો હતો. નવરોજ
ઈન્નયાની પલકથી આ બાળુ આલ્યું તે ખુરશીદ તણુ થયાને ચાર કલાક
ગુજર્યા લગી જમી રહ્યું. આ વખતે બે લાખ ઉપર મરદ ને ઓરતના
ખુરમી ખુશાલીના પુકારો ને મુબારકબાદીની સલામતીઓથી આદરખી-
જનમાં કોઇ જુદી જેહાન ઉતરી પડ્યાની ધમાલ મચતી હોય એવો
અભયબ હીસાબ થઇ પડ્યો હતો. આ બાળામાં દસ્તુરાન દસ્તુર પો-
તાના મદદગાર ખાસ દસ્તુરો સાથે જ્યાં જેવો ત્યાં હાજર દેખાતો નવ-
રોજની મુબારકબાદીની સલામતી આહતો હતો. તે જૈફાન જૈફે અવલ
સલામતી યજ્ઞદાનતાલાની ચાહી ને તમામ જરથોસ્તી આલમે બાઇજત
તેમાં પોતાની જામ ઉઠાવી સામેલગીરી કરી. ખીજી જામ ધરાનની શા-
હાનશાહતની પાયદરી ને ફતેહની ઉઠાવી અને તે નામદારે એક બંદગી ગાઇ.

“વૃદ્ધી છે જગમાં તું નામે યજ્ઞદાન,
પાકીજગી છે રગમાં તું નામે યજ્ઞદાન,
બંદગી છે બદનમાં તું નામે યજ્ઞદાન,
જલેહ છે લોચનમાં તું નામે યજ્ઞદાન,
પાપી થાય કુલ દંડે તું નામે યજ્ઞદાન,
પાકી પામે જસ ફતે તું નામે યજ્ઞદાન,
જુલમી થાય પુર શીકસ્ત તું નામે યજ્ઞદાન,
અવલ થાય નેક ઐષ્ટ તું નામે યજ્ઞદાન,
મુરડાલ થાય માહ તેજ તું નામે યજ્ઞદાન,
મસ્તાન થાય સેજ રેજ તું નામે યજ્ઞદાન,
મોતાજ થાય ભરપૂર તું નામે યજ્ઞદાન,
બેમોતાજ થાય ધૂલ તું નામે યજ્ઞદાન,
પાયમાલ થાય પાયદાર તું નામે યજ્ઞદાન,
પાયદાર થાય પાયમાલ તું નામે યજ્ઞદાન,
ધરમ કબુલ જાવાન તું નામે યજ્ઞદાન,
બક્ષ બક્ષ રાજ ધરાન તું નામે યજ્ઞદાન.”

આ બંદગીના કલામોએ ત્યાંની નવરોજ ખુશાલીમાં ધરાનતું થંડુ
પડેલું જોર જોસદાર કચ્યું. દરેક ચક્ષમમાં પોતાની ધરાન શાહનશાહ-
તની કમબખ્તીની નવેસરથી યાદ પડી અને તમામ જરથોસ્તી આલમના
દીલમાં પોતાના છેલ્લા શાહાનશાહની હોરાનગતીના પુર ખ્યાલ ઉઠીને તેના
અકાલ મોતની ગમખારી છુટી પણ તે જમાનાની જગી ધરાની ખલક

કાંઇ રડતી કે કપાલ કુટતી નાહીંમત હતી નહી. તે ખલકના દીલમાંની ગમખારી, જવાનમરદી ને શાહાનશાહતની પાયદારી લાવનારી ઉલટ ને દેલાવરીમાં બદલાઇ ગઇ. દરેક ત્યાં ખીસ્ત્રા ઉપર ખીરાજનારે આ સલામતીને પોતાના જન કરતાં વાહાલી ગણી. અને શું આતું કે બચાં, શું ગામડયો કે શેહેરી, શું દસ્તુર કે સપેહસાલાર, શું એર્વદ કે સરદાર, શું મોબેદ કે સીપાહ, શું શાહ કે ગદા વગેરે ત્યાં મલેલી સઘલી સમસત અન જુમને શીતાય ઉડી કમરથી વાંકી વળી આ સલામતીની જામ પાક યથા અશેમની મોતેઅર જંદ બંદગી સાથ નોશ કરી અને દુવાના દસ્ત અસ્મ સાથ આશમાન ઉપર ઉંચા કરી પોતાની પાદશાહત ફરી તાજ કરવાની મદદનો પુકાર મારતા બેઠા અને ખાણને ઇન્શાફ આપવા લાગા. ત્રીજી સલામતી દસ્તુરાન દસ્તુરે પોતાની શાહજનદી ગુલશીરીનાની લેવાડી :—

“ઓ ખુદા તેં બક્ષી સુરત એક જેહાનના તખ્તા ઉપર ધરાનની શાહાનશાહતને તેનાં કરતાં પણ અન્મોલ, તો તેનું આખ જલવ, તેની નેચે બાનીનો બાહાર ખીલવ અને ખીજે જમશેદી નવરોજ પોતાનો રોશન રોજ ધરાનની આલમમાં ઝલકાવે તે આગલ એ નામદાર યાદગાર ધરાનની શાહનશાહી ચેરાગને ધરાનનું તખ્તોતાજ નવાજ ને શીકા પડેલાં જંગી ધરાનીઓના ચેહેરા ઉપર ગુલાબ ખીલવ.”

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ખીન ગુસ્તાસ્પે આ સલામતી લેવાડતાં પોતાનું જૈફ તન ને પેશાની ખાકમાં મશલી નાંખ્યાં. તે નામદારે પાક જંદ બણુતરની દુવા ગુજરી એક એવો ખુલ્લ પુકાર મારી જેહાનના બરપા કરનાર મજદાની મદદ ચાહી કે ત્યાંની તમામ જરથોસ્તી ખલકના જીગરમાં આતશ રોશન થયો. આ સલામતી ઉપર ત્યાં મલેલી ખલકમાં જે પેહેલો ઉડી નમ્યો તે શાહે કીરમાન હતો. પછે જે નમ્યા તે ધરાનના લશકરના જૈફ ને જવાન લશકરકસ સપેહસાલારો હતા. પછે જે નમ્યા તે શેહેરને આસોપાસેના વસનારા ધરાનીઓ હતા. પછે જે નમ્યાં તે બચાં ને બાનુઓ હતાં. છેલ્લે આયોરનાનનો ટોલો તમામ ગોસ યસ્ત કરતો ઉઠ્યો. પા કલાક યજદી ઝલકાટના ફતેહમંદ ગોસ શીરેસ્તાની સીફત ગાઇ તેને રીજવી અહુરમજદ પાસ આ વખ્તે ધરાનીઓની દાદ પોંહોચવા આજુજના હાથ સર ઉપર ઉઠાવી આશમાન ઉપર ખુલા ધસ્યા અને બંદગીનો ફરી હદીઓ હાજર કર્યો :—

“અહો ગોસ યજદ તું જેમ મોટા કેખશરોની કુમકે યજદાન પાસ હાજર થઇ મદદ લાવ્યો તેમ આ વખ્તે આખ કરતાં ખાલશ અમારી શાહજનદી ગુલશીરીના માટે ખાસ મદદ લાવ. અહો ગોસ યજદ તું જેમ મોટા ફરેદુન માટે શીરજના લેખ યજદાન પાસ હાજર થઇ લાવ્યો તેમ

તું અમારી વીજલી કરતાં તેજ ગુલશીરીના માટે ખાસ મદદ લાવ. અહો ગોસ યજ્ઞ તું જેમ મોટા શામ માટે જલેજરના કોઠેલા વેહેમ વખતે યજ્ઞદાન પાસ હાજર થઇ તેની ખાસ રહેતુમાઇની મદદ લાગ્યો તેમ તું અમારી આતશ મીશાલની પવિત્ર ગુલશીરીના માટે ખાસ રહેતુમાઇની મદદ લાવ. અહો ગોસ યજ્ઞ, તું જેમ મોટા કેકોઆદને કોહેકાફ ઉપર યજ્ઞદાનની મદદ લઇ કુમકે જઇ પોંહુંચીને ધરાનની શાહાનશાહાત અક્ષેશ કરાવવામાં ફતેહમંદ ઉતર્યો તેમ તું અમારી ખુરેદ મીશાલની રોશન શુરત ગુલશીરીના માટે ખાસ મદદની કુમક લાવ ને ધરાનની શાહાનશાહાતનું તખ્ત તાજ નવાજેશ કરાવ.”

આયોરનાનનો ટોલો આ અંદગી વધારે પડ્યો હતો પણ દસ્તુરાન દસ્તુરે આ વખતે ખાકમાંથી ઉડી તમામ અનજુમનને તે સલામતીની જામ નોશ કરવાની ઇશારત કરાયાથી સધલી દસાના ખાણા ઉપરના ખીરાજનારાઓએ અશેમના અજમતી ઇસ્મની ઝરઝર સાથ નોશ કીધી. ખાણા ઉપર ફરી ધમાલ ચાલી અને ધરાનીઓના દરેક લુકમા ને સાસ સાથના શોકર ને નવરોજ મુઆરકના મીઠા શોખનોના ચાલેલા શોરખકોરથી ઓર રવેસની મજ પડતી હતી.

છેલ્લી સલામતી શાહે કીરમાનની લેવઇ અને એ સલામતીમાં જે ભેદ ને અગમ નીગમના ઇશારા કહી દસ્તુરાન દસ્તુર પોતાના મનની દેહ-સ્ત પડ્યો, તે જ્યાનકસી હાલના વખતની નયલી જ્યાનમાં ખ્યાન થઇ શકતી નથી. આ સલામતી તમામ ધરાનની આલમે જેવી ગુલશીરીનાની દીલજરીથી ચાલી હતી તેવીજ ચાલી ઉઠાતી હતી.

એ પ્રમાણે આ નવરોજના ખાણાનો મેહમાર ને નવખદાર સવારના નવનો અમય ગુજરી ગયા લગી જરી રહ્યો હતો. ખાણાથી ફારગ થયા કે સુકા મેવાના ખીસ્ત્રા ઉપર શરયતના શીશા ને ફલફલાદીની મોજમાં પડ્યા. એક લાખ ઉપર શરયતના સોનેરી શીસાનો ફરસંગો લગી લાંબાયલો ખીસ્ત્રો તમામ અદના આલા ધરાની આલમથી એક સમાન રવેસ ચીકાર થયલો જેવો એ ઇક-બાલ પાગવાની વાતજ વીરળી. એક લાખ તરબુચ, એક લાખ ખરબુચ, જીવને આશુદગી નવાજનાર એક લાખ લાલ અનાર, એક લાખ અનારમીશાલના તાજ ખજુર ને એ પ્રમાણે દરેક ફલની જાતના લાખલાખ નંગો ત્યાં મેલાયલા સેજ વારમાં પસાર થયાં. શરયતની જામને તો કોઇએ એક કલાક લગી વીહલી મેલી નહીં અને સુકા મેવાના હુંગરોના હુંગરે લાગીને જેને જેટલી મરજી તેટલો તે સુકો મેવો ખાવાને કોઇની મના નહીં. આ સધલી પાદશાહી મદારત માત્ર દસ દસ્તુરોને લઇ ધરાનનો મોટો દસ્તુર દાદ પોતે જાતે ખજવતો હતો. હજારે શાકી ને સેવકો ત્યાં જેને પણ જે તલખ તે શીતાખ પુરવાને હાજર રાખેલા છતાં આ દસ્તુરાન દસ્તુર પોતાના દસ ખાસ દસ્તુરો

સાથે જે મોહ્યત ને મદારતથી ધરાની અનન્યુમનની મેહેમાનગીરી બળવતો, તે ગોયા તેના કામનો એક મોજેજો કેહવાતો હતો છતાં આ મોટા દસ્તુરે આ નવરોજના કરોડો દીનારનાં ખરચાવલાં ખાણામાંથી ફક્ત એક ખુદ શરખ ને એક ખુદ શરખત સાથે એક દાનો અનારનો, એક ખીજ બદામની, એક મગજ પીસ્તાનો ને એક ચરમ મીશાલની દ્રાક્ષથી પોતાને સંતોષ્યો હતો. અને તેના દસ ખાસ મદદગાર દસ્તુરોએ એક જમ શરખત ને સેજસાજ સુકા મેવા સીવાય ખીજ ચીજ હલાલ બાણી નહી. આ રીતે આ નવરોજની રામસ્તી આદરખીજનમાં યાદગાર થઇ. આ રામસ્તી છાં સાત દીન ને સાત રાત લગી જરી રાખ્યામા આવી હતી અને જરથોસ્તી આલમને મરજી મુઆફક જ્યારે પણ ખાયસ થાય ત્યારે ત્યાં જમ મોજ મારવાને છુટ મેલાઇ હતી.

ખાખ ૧૦ મો.

[કોહસ્તુમનાં મેહેલમાં આદરખીજનની નવરોજ રામસ્તીની ખલક શાહે કીરમાન સાથે પોતાની શાહજાદી ગુલશીરીનાને નવરોજ મુખારકબાદી દેવા ગઇ અને ત્યાં દરેક જને પોતાની ગુન્જસ માફક નવરોજની સોગાત મેલી.]

“આવ આજે ખુલખુલ તું જરીન થા,
આજ ખુશીની રાગણી રંગીન ગા.
મોજ માન મેલાપ આજ થયો છાં,
કોણુ બાણે બાન કાલ ગયો ક્યાં ?
એ તો હસ્તી છે ગોયા ખાકનો ખાખ,
આજની મજેનો ના હોય કાલ હીસાખ.”

જ્યારે જમશેદી નવરોજ મીજલસ આદરખીજનમાં ખરખાસ્ત થઇ ત્યારે તે તમામ મીજલસ શાહે કીરમાન સાથે કોહસ્તુમના કીલા તર્ફ પોતાની નામદાર શાહજાદી ગુલશીરીનાને નવરોજ મુખારકબાદી નવાજવા ચાલી. આ ખખર તે શાહજાદીને થતાં કીલાવાલા શાહાનશાહી મેહેલમાં એક બેઠક આરાસ્તા થઇ. અને કીલા દરમ્યાન લખોની ખલક ને નવરોજની મજે મારવાની બેઠકો રચાઇ. શાહે કીરમાન જેવો કીલામાં દાખલ થયો તેવીજ શાહજાદીની રીશાલદાર ખાનુઓએ તેના ત્યાં કદમ મેલ્યાની મુખારકબાદી ગાઇ અને શાહજાદીએ પોતાના તખ્ત ઉપરથી નામદાર શાહને હસતા લખોથી તખ્તની બેઠક લેવાનો આવકાર દીધો. છાં

મેહેલમાં બાયગશાલીઓની મીઠાસ સમરાધ અને ચોગાનમાં ધરાની ખલકની રચના રચાઈ. ગુલાબનો સુગંધી છટકાવ ને ગુલાબ શરબતની જામ ને સુગ્ર મેવાની ખાનીમાં નવજરોજ મહીમાં ગાળ્યો. શાહે કીરમાને નામદાર શાહજાદીને એક સુદ્ધ મોતીનું તાજ નવરોજ મુખારક્યાદીમાં શોગાત કર્યું. સપેહશાહારોએ તરેહવાર બેકીમતી સોગાતો મેલી પોતાનાં મનની મર્યાદા ને અદ્ય બખવી. શોદાગરો ને શાહજાદાઓએ પોતાની શાહા-નશાહજાદી માટે નજરાના મેલવાની અવધી કરી અને ખલક એટલી વ-ફાદારી ને મોહબતમાં આવી હતી કે દરેક જને પોત પોતાની ગુન્જસથી પણ મુખારક્યાદીની કીમતી નજર જનાય ધરી તે નામદાર શાહજાદીને તવગર બનાવી દીધી. લખો દુવા, લખો મુખારક્યાદીના રાગ, લખો સલામતીની ચાહેલી તનદેશતી, લખો ધરાનની શાહાનશાહતના તખ્ત ઉપર શાહજાદીના ખીરાજવાની હોંસીલી ઉલટ ને લખો મદદગાર શમશેરના ખખરાટથી કોહરુમ ગોચા પચરંગી પેહેલવાનગીરીનું મેદાન બની ગયું.

શાહજાદી ગુલશીરીનાએ આ નવરોજની મુખારક્યાદીમાં શાહે કીર-માનને પોતાના મોટા ન્યાગાન મોટા શાપુરની શમશેર શોગાત પેઢારી. દરેક તે નામદાર સાથના સપેહશાહારોને પુરાના નામદાર પહેલવાનોના બખતર ને હથ્થારની બેટ નવાળ. દરેક દસ્તુર એવંદ ને મોબેદને જેવી જેની ચોગ્યતા તેવા પોશાગ ને શ્યાલ દોશલાની નવાજેશ થઈ. ખલકને ખાસ સલામ ને મેહેરબાની દેખાડનારા હસ્તા લખને ચેહેરો નમાવ્યો અને ધરાનને ફતેહ કરવામાં મદદે બોલાવી. ધરાની બાતુઓને ખાસ એક પછે એક પોતા પાસે આવી જવાને હોકમ થયો અને તમામ બાતુઓને પોતાને હાથે મીઠાઇ ને મેવો નવાબ્યામાં કરી બેચેની બાણી નહીં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ, આ મીલાવડામાં શાહજાદી સામે કુનસ બખવી તેના પગ આગળ જમીન ઉપર બેઠો હતો અને તેના ખાસ દસ મદદગાર બુજેર્ગ દસ્તુર તે પાછળ દુરથી જમીન તરફ નજર રાખી પાક દુવાના બણતરમાં મસગુલ થયા હતા.

બ્યારે સધલી ખલક ને લશકરની અટપટ અલાશ થઈ ચારે તે નામદાર શાહજાદીએ દસ્તુર દાદ તરફ નેધા કરી અને બોલી:—ધરાની જેહાનના સર્વેથી જૈફ, આ ધરાનની ખલાશીની જંગની લશ્કરી હરોલમાં તમો દસ્તુર પોતાના પાક પરેજગાર દસ્તુરો, એવંદો ને મોબેદો સાથ હાજર થઈ એક છેલ્લી સેવા ધરાન વતનને નવાજો, અને શાહે કીરમાનની બાણુએ જવાં-મરદીના જેટલા પેજ ને હુન્નર, તે સધળા નવેસરથી તાજ કરી મઝબુદખાઓની બાણુ ધુલ મેલવો. ઓ નામદાર દસ્તુર, અહુરમજદા તમને મદદ આપે તેટલા ખાતર આ મહારા ન્યાગાન કેશરા નોશીરવાનની તલવાર તમો કમરે બાંધો.

શાહબદી એ શોખનો બોલી તો ખરી પણ તે મદદ માગવાની ઉલ્ટે તેના ચેહરામાં મોઠા ફેરફાર કરી નાખ્યો. તે નામદારને પોતાના જ્ઞાન જીતનારા ન્યાગાનોની જીવોજલાલી અને આજની તેની પોતાની પરાધીન હાલત બંનેનો મુકાબલો થઈ જઈ તેની શોહીલ શીતારા મીશાલની ચશ્મેથી ઝલકતાં મોતીને ટક્કર મારનારાં અન્મોલ આજુ ગચ્ચાં, પણ ધરાની લોહી પોતાની નખલાઈ દેખાડ્યામાં ઘણી હલકાઈ સમજે તે પ્રમાણે આ નખલાઈનો ઘેરો રહ્યો નહીં, પણ નખલાઈ ઉપજી તેથી લાલ રંગનો ચેહેરો હરતાલ રંગ જેવો ભાંખો થઈ ગયો. તે ચશ્મો ચુપ, ગોચા ગમના ખ્યાલમાં ઉંઘઈ જતી હોય તેવી બેદરકાર દીરતી ચાલી અને તેના રીસાલામાં ધરાનની સ્થિતીનો ધણોજ ગંભીર નકશો ખેંચાયો હોય એવો તે પાદશાહી નવરો-જનો મીલાવડો બની ગયો.

બાબ ૧૧ મો.

[દસ્તુરાન દસ્તુર શાહાનશાહ નોશીરવાનની તલવાર લેતાં પોતાના જુસ્સા જાહેર કરેછે.]

હું ખાકથી પણ ખાક, ઝોર વતનથી છું ખાક,
હું ખાકીના ખાકીને એ હોકમ છે આંખ.

દસ્તુરાન દસ્તુરે મોઠા નોશીરવાનની સમશેરને દસ્ત લગાડતાં જીગર ફાટે એવો એક પુકાર ગળવ્યો. “ઝો હકૂત અકલીમના અદલ શાહા-નશાહત ચલાવનારા નેકનામ શાહાનશાહ, તેં આ ફતેહમંદ સમશેરના બેરે રૂમીઓના દીલમાં ધરાનની દેહસત બેસાડી હતી, અને તાતાર ને ચીનનો શાહાનશાહ ત્હારી તાબેદારીનો છાપ સર ઉપરના તાગને લગાવી ધરાનની ખંડણી આપનારા થયા હતા. આરમીન્યા ને ઝેરમના મુલકમાં તું અદલ કેશરાની આ સમશેરે જે ત્રાસ ઉપજાવ્યો ને જીત મેલવી તે બચાનોની રોશનીથી ધરાનનું તાજ આસ્માન સાથ સરસાઈ ધરાવનાર થયું હતું. ઝો અજ-મતી શમશેર, તું નામદારીના આખ ઝલકાવનાર મદદગાર મીશાલે મ્હારી કમરે બંધાઈ મ્હારા હમવતનીઓના મુદ્દઓની પાયામાલી કરી નાખ અને અહુરા મજદાના આતશ ને દીનની જલવણીમાં મ્હારા જનની છેલી ઘડી હસતી પસાર કરાવ. આ નામદાર શાહબદીના દીલની મુરાદ રોશન થાય તેવી તે નામદારીથી બક્ષેસ થયલી તું ઝો ન્યાગાનની સમશેર મને ફૂલી જ, મને જંગના મેદાનમાં જે ન્યાગાનની કમરમાં તેં જે નામદારી ને જવાંમરદી બજાવી જીવોજલાલી ભોગવી છે, તેવી ભોગવવાનો ફરીથી રંગ

ખીલવ. મને ફરીથી તે ત્હારી ફતેહમંદી ને શ્રીજગરીની નવાજેશમાં ભર-
પુર કર. ઓ બખતાવર સમશેરે, તું જે રવેશ માહત્મા ખુશરો પરવી-
જની કમરે લટકીને તેના જમાનાના જંગી રમીઓના પાયતખ્ત ઇસ્કન-
ખોલ લગી ફતેહનો ધુન્ધારો ને જુન્દાનો ધસારો પંકાવી રહી હતી, તેવોજ
ધસારો લઇ જઇ આ જમાનાના દીન દુસ્મનોના દીલને ચાક ચાક ને
શેહેરોને ખાક ખાક કરવાની નામદારી અપાવ.

આ રીતે મોટા નોશીરવાનની સમશેરને અર્જ કરીને દસ્તુરાન
દસ્તુર દાદે પોતાની શાહનશીની શોખાત પોતાની કમરે લટકાવી.

બાળ ૧૨ મો.

[દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાના મદદગાર દસ્તુરો સાથે શાહનશી-
દીના હુકમાં બંદગી ગુબરે છે.]

લે નીમાની દરમુજર કર હાલની તકસીર,
હું ઉમેદવાર થવા તાબેદાર ઓ આલમગીર.
ધણો રીખુંછ આ હલાકીથી નીરાશ ને નચાર,
બેકારીએ તો કર્યો છે મને છરોજખરથી છર.
ગુન્થેનો ખેલારી થયો છે જંગલ ભટકનાર,
નથી તેજ ચેહેરાપે યા નથી સરપે કલગીર.
રંગે રંગ પડે છે દીલ આતશ અફશોશનો હા,
રોમે રોમ ઉઠી છે પાયામાલી વખત છે સેતમગીર.
ત્હારી ખુદરત અપાર તાજુખી છે ચંડીગાર,
મોજોને બનાવ ધરાન બક્ષેશનો ઓ દસ્તગીર.

ઓ પાક પરવરદેગાર તે મોટા જમશેદનાં વતન ધરાનને આ-
સમાન લગી ચઢાવું ને પાતાળ લગી તોડી પાડવું. ત્હારી ખુદરતમાં કસી
કમી નથી. નથી કમી કમીનાને કેશરની હાલતનો કરવામાં કે નથી કમી
કેશરને કમીનાની હાલતમાં ઉતારવામાં. બસ ત્હારી ખુદરતમાં કસી કમી નથી.
મોતીના દરયાવો ત્હારી બેનમુન ખુદરતના ત્રાખામાં ઉછલે છે. મોહરોના
પાહાડો ત્હારી ખુદરતનો ખુરદો કેહવાય છે. ચાકુતના કુંગરોનો પાર નથી.
અઠીકો દર્યાવ કીનારાની રેતી ખીસ્સાને ઢમના ઢગ પડ્યા છે. પરવાનામાં
ખડકોના ખડકો લાગ્યા છે. લીક્ષમના સપાત મેદનોના મેદનોને શુમાર નથી.
પોખરાઝના તલેસમોના તલેસમ લાગ્યા છે. ત્હારી ખુદરત અમુખ અમુખ
એટલી ચીકાર પડી છે કે ખચકના તખ્ત-રેઠાણો ને મેહસો હીરાની લાદીથી

અધ્યાય, મોતીના છાપેલાં ચનાય, પરચાલાની દેવાલ ઉઠે ને માણુકના થામે મેલાય તો ત્હારા અપ્રત અખનામાંથી એક રજ જેટલું પણ કમી થાય નહીં. જમીના કંઈ સંકુ પાતાલ ત્હારી ખુદરતમાં બંદખસ્ત છે. ચાંદીના માલ અંડોથી ત્હારી ખુદરતનો રોજનો અર્થ આપ્યો છે. ત્હારી ખુદરતની સરોદ ગુલામગીરી કરે છે. શાયરી તાબેદારીમાં ઉભી છે. દીનઆધન સેવામાં જારી છે. ખુબસુરતી ત્હારી ખુદરતના દરવાજા ઉપર એ બદામની નીરજીવ ખપી છે. માહાન મનશ-કતીઓ ત્હારી ખુદરતની સેજ સાજ મળક છે. ગુમાન ત્હારી ખુદરતની ખાલેસીની મજુરીમાં સખરે છે. ઓ બારેહકતાલા ત્હારી ખુદરતમાં કસી કમી નથી. આસ્માન જેવું ખાલેસ છત્ર લલ ત્હારી ખુદરત જમાનાના જમાના થયા ચમન મારે છે. એવું છત્ર પણ અજમતી કે તે દરમ્યાન ખુરશોદ ને માલ ને તીર ને બેહરામ સીતારાઓનું મકાન યદ્ય ત્હારી જોરમંદ ખુદરતની નોકરી બંજવે છે. એવી માહાન ખુદરત ધરાવનારા ઓ જોહાનના પાક પરવર-દેમાર, ત્હારી અજમ ખુદરત સરજમીને ધરાન ઉપર નવાજેશ કર. હું ખાકી બંદાની કોમ ઉપર મેહેરબાની બક્ષ ને મ્હારા ન્યાગાનોના રોશન ચેરામ શીરેસ્તા મીસાલની પાકબદ ગુલશીરીનાના એકબાલને ધરાન બક્ષ. ત્હારી ખુદરતની કમાલ્યતનો મોજેજો દેખાડ અને પાયામાલ થયલા, પાયા-માલ યદ્ય નીરાસ બનેલા, એક વારના ત્હારા ચાહેલાં ધરાનને દુસ્મનોના પગ નીચે તારાજ યદ્ય જડું બચાવ. હાલ લગી જેટલું તારાજ થયું ને જેટલી તારાજની નામોશી સર ઉપર મ્હોંટી તેટલીથી હવે અમારી ઉપર ઉઠેલા ત્હારા કેહેરને સંતોખ. અમારી પુરાતન જવોજલાલ કોમને છેક સરખરદાન થયા પછે ફરી આજથી નવેસર રોશન રોજ બક્ષ. ત્હારા મોક-લેલા પાક પમખર જરથોસ્તે શીખવેલા અજમતી જંદ પદ ને શખ્દને મહીમા જલવ. અમારા પાક મકાન જમીનદોસ્ત થતાં બચાવ. અમારે ખાતર નહીં તો અમારા ન્યાગાનોના પાક રૂના પ્રતાપ ખાતર અમારી છેલ્લી શરમ જલવ.

શરમ જલવ જેમ જોહાકના જમાનામાં ફતેહમંદ શીરેફુનને પેદા કરીમે જાલવી તેમ. શરમ જલવ જેમ અદવાનના જમાનામાં ફતેહમંદ અરહેસરને પેદા કરીને જાલવી તેમ. શરમ જલવ જેમ ખોટા પેગમખર મજહકના જમાનામાં આદેલ નેશીરખાનને પેદા કરીને જાલવી તેમ. ઓ મોજેજોના મુરબી ખાકી ધરાન ને ખાકી ધરાનીઓની આબુજીને સમીક્ષા ૧ મે મુલક પાયામાલ કરનારા દીન દુસ્મનોના દર્યાવના તુફાની મોજ મોજે ઉભાઈ મયલાં જંગલી લશકરને ખાબુદ કરવાનો જોર ને નક્ષીમો બક્ષ.

અર્ચના ૧૧૩ મે.

[પરવરદેગારની બંદગીથી ધરાની અનનુમનમાં ઉઠેલા જોશ.]

ખલકનો પોકાર પોકારેછ તું ખુદાવીંદ પાસ પુર ઉમેદની અર્જ,
નવાજશ કર તકસીર, નવાજશ કર ખુદાવીંદ માહ બેદની અર્જ.
કમનસીબી ના લંબાવ, આ વતન છે પુરાની થયલી બક્ષેશ,
આં જમ્મુ જો ના રહીશું હઈંતો સુન કરોડ કુટુંબ બેદની અર્જ.
અમારા ન્યાગાનોના બેહસ્ત્યાન રહ પર કર કરમ બક્ષેશ,
તારાજ તારા આગલા જવોજલાલ સાંભલ પડેલા ધરાની કેદની અર્જ.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાના મોટા ને બુજેગ દસ મદદગાર દસ્તુરો
સાથ જોહાનના પેદા કરનારા બારેતાલા જનાબ બંદગી ગુજરી; તે સાંભ-
ળતાં કોહેસ્તુમની તમામ મલેલી મોબેદ ને બેહદીન અનનુમનના લખ્ખો
હલકમાંથી એક એવો પોકાર પાક પરવરદેગારની એલતેમાસ કરતો ગાબ્યો
કે ગ્યા કેઆમતજ ઉઠી. તે લખોલખ હલકનો બનેલો એક અવાજ પાતાલના
છેક તલીયાંથી તે આસ્માનના છેક સર લગી ઉઠેલાં તોફાન મીસાલે મચી
ગયો. દરેક ગલ્લું ને ગરદન પોતાના વતનની જલવણીમાં પોતાના જન
ને ઇમાનથી કુદાવી પડવાને તૈયાર થયું. શાહે કીરમાનના દરેક સીપા-
હના જગરમાં ધરાની નાવારેસ હાલતના ગમની ચેહ સલગી. તે વખ્તે
તે તમામ કીરમાની લશકર ધરાની કુમકમાં એવું એક જંગ લડવાને
ઉસકેરાયું કે જમાનો તે જંગી રંગ ઉપર ત્રાય ત્રાય થતો હોય એવો
એક પવન પુકયો. શાહે કીરમાને કોહેસ્તુમથીજ દીન દુસ્મનોની કુફાની
છાવણી ઉપર તુટી પડીને તે જુદદીન લશકરનો સમુલો ધાન કાઢી નાખ-
વાનો મનસુબો કર્યો. કીરમાનના મોટા સપેહસાલારો ને જંગના મારનારા
પેહેલવાનોએ લાં એક એક જમ કીનાના મેદાનમાં જીત મેલવવી, નહીં તો
જન આપવો એ સલામતીમાં ઉઠાવી. લાંજ એક જંગ નવરંગ ખીલી રહ્યો
બ્યારે શાહજાદી ગુલશીરીનાએ પોતાની તમામ વફાદાર ખલકને પોતાની
ઉપર જનફેશાની કરવાની મેહેરબાનીમાં પાદશાહી તરીકાએ નવાજ. નવાજ્યા
સાથ જે બે સમુનોની શીરીની પોતાની ખલકના કાનમાં નામી દીધી, તેથી
ધરાની જંગનો સને ચાલુ થયોજ.

બાબ ૧૪ મો.

[શાહજાદી ગુલશીરીના વફાદાર ધરાની આલમને અર્જ કરે છે.]

જન છે જુઆનનો ધમાની હીમાયતી,
જનફેશાન થા હોય તું વફા વીલાયતી.

શાહજાદી ખોલી 'મહારી વફાદાર રૈયત, આશ્માનના અમર સીતારાઓ મહારા એકબાલની સીહા કે સફિત પડનાર રાત કે દીનથી વાકેફ છે. આપણે ખાકી આપણી ચક્ષ્મ પાસના દેખાતા ચમત્કારોથી ખુશી કે ગમની ગણતરી કર્યે છીએ. છુપા નસીબાના બેદનો તપ્તો બારેહકતાલાએ ઉકેલવાને આપણને શક્તી બક્ષી નથી. અગર બક્ષી છે તો બનનાર રજ કમી કે જાદા કરવાનો અખત્યાર તો આ જોહાનના કોઇપણ જનદારને બદલો નથી. અને શીરસ્તાઓ આપણ ખાકી કરતાં ખુદનો વધારે ખ્યાર ને અખત્યાર ચાખે છે, તે હોનારતના પાસબાન શીરસ્તાઓને પણ તકદીર જાદા કમી ફેરવવાની સત્તા કે શક્તી નવાજી નથી. આપણે આપણી તદબીરનો જુમ્મો છેક હદલગી ખેંચવો પછે જો બને તે ખરી. વતન વગર જીવવું યા મુદ્દને તાબે થવું એ બનનેનો એક એવો ગુચવણ ભર્યો સવાલ ઉઠ્યો છે કે મગજ લાં તદન શીકસ્ત ખાષ છે. મહારી વફાદાર ને જનફેશાન આલમ મહારે ખાતર એક જંગ તે અજમતી અહુરાનું નામ લઇ દીનદુશ્મનો સાથ લેડો. શીરજગર થાઓ તો માફ ને વતનનું ચમન પામો. નાશીરજગર થાઓ તો આ વતન છોડી પરવતન મહજબને લઇ નીકલી જવો. હું મહારા ન્યાગાનોના આરામગાહમાં મોતનો નશીબો લઇ જઇ પડશ. મહારી વફાદાર ખલક, આપણા મોટા મદદગાર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને મલો ને તેની ઉમેદના હું જોવા વાએજોહાન સુકાં ખખ થયલાં દરખતને ફરી નવરોજ બક્ષો. ફરી નવચમન ધરાન બક્ષો. ફરી નવજંગ બહાર વફાદાર ધરાની આલમ બક્ષો. ફરી પાક જરયોસ્તી દીન ખાલેશ બક્ષો. ફરી આતશબહેરામ ને આતશઆદ્રાનનો મહીમા બક્ષો. બક્ષો તમારી દરવીશ થયલી ખાકસાર શાહજાદીને તપ્તો તાજ, વતન ને નામદારી. મહારા જંગી ધરાનીઓ ધરાન ખાતર જન બક્ષો ને પામો અમર નામદારી ને કીર્ત ને જાવોજલાલી. ખુદ તમારો નેધેબાન થજો. જાવો દુશ્મનો ઉપર ને કાઢો તે ખુનખાર ટોલાંની ખુનખેખ.'

છેલ્લો હર્ફ બંદ થયો કે લાં મલેલી તમામ ધરાની ન્હાની મોટી અન-જુમને 'ધનશાહલા' નો આશ્માનતાઇ અવાજ લંબાવ્યો. દસ્તુરાન દસ્તુર

ઘાદ પોતાના બુજેર્ગ મદદગારો સાથે ખાકમાં સર મેલીને કાંઈ જાંદ ધક્કા બખરચો, કે કોહસ્તુમનો નવરોજ ખલાસ થયો. નીલના દર્યાવની મીશાલે કોહસ્તુમના કીલ્લા તરફથી ધરાની ખલક મોજા મારતી નીકલતી ચાલી.

બાબ ૧૫ મે.

[શાહુ કીરમાન ને શાહુજીની ગુલશીરીના.]

જંગમાં હું તો જાણીએ પ્યારી આવશ કે નહીં,
ત્હારો માહતાબ ચેહરો જોવશ કે નહીં.
તું શીતારાની ચશમ દેખાડશે જે રાહ,
મશલત દેશે ત્હારી મોખત જે સદા—
મીશાલે હું ને જંગ ને શમશેર ને રજમ,
જીતશ તો જીવશ નહીં તો મરસ કસમ.

તમામ ધરાની ખલક વીખરાઈ ગઈ. બુઢા બુજેર્ગ પોતાના મકા-
નમાં રહ્યા. જવાન નવજવાનો ને ઉમેરે વધેલા તમામ ધરાનીઓ પોતાના
વતન ખાતર લશ્કર બનીને જુના ને કસાયલા સરદારોની ટુકડીઓમાં
વેઢ્યાઈ ગયા, તે તમામ ધરાનીઓનું એક મોટું લશ્કર શાહુજીની
ગુલશીરીનાની શીરઝગરી પોકારતું મુદ્દના મેદાન તરફ કુચ કરવાની
તૈયારી કરવા લાગું. કીરમાની લશ્કર પણ પોતાની તૈયારીમાં મંડ્યું.
અને આપણો મોટો દસ્તુર લગભગ પંદર હજાર નવજવાન જંગી મોખેદનું
એક લશ્કર બનાવી શક્યો. બીજા ઉમેરે પુગેલા દસ હજાર મોખેદનું લશ્કર
શેહેર ને કીલ્લાની રખવાલી ખાતર રચીને સાંની ગોઠવણ નહીં કરવા
લાગો. આ તમામ લડાયક મામલો કોહસ્તુમના કીલ્લાને લગતાં મેદાન
આસપાસ ધુમધુકાર ચાલતો હતો. જ્યાં ત્યાં જંગ ને જવાંમરદની
બોલબાલાના સરોદ ખેંચાવા લાગ્યા. ધરાની બાનુંઓ પણ પોતાની કોમના
જીવતાં થયલાં જોર ને જોશ ઉપર શીદા બનીને બનતી સધલી મદદો આ-
પવામાં કસી તન મન ધનની ખામી રાખતી નહીં. દુસ્મનોના મેદાનમાં
ખોરાકની તંગી કે પાણીની આબદા ખેંચવી પડે નહીં તે માટે ખાસ એક
અનુભવી બુઢાઓનું ખાતું નેમાયું. તે ખાતાંને હજારો મુલકના ફરખે જાન-
વરો જંગ દરમ્યાન કામે લગાડવાને હમવતનીઓએ ભેટ મોકલ્યાં. ચોતરફ
ધરાની લશ્કર અજમાયશી સરદારોના હોકમ મુઆફિક કુચ કરતું થયું.
જે વેરાન જમીન ઉપર જંગલી પથ્થરનું કદમ પણ પડેલું નહીં તેવી ઉગતરાહો

કીરમાની લશકર પણ મુદ્દખઓની કુદા ને મોશલ ને બદખની મોટી છાવણીઓ તરફ વધવા લાગ્યું.

આ વખતે શાહે કીરમાન ધરાનની ઉમેદવાર તખ્તનશીન શાહનદીને પાદશાહી દીવાનખાને મુલાકાતે આવ્યો. શાહનદી સાથે માત્ર એ પુરાની ને યુન્નેર્ગ વીધવા રાણીઓ હતી. શાહ સાથે પણ તેના એ પુરાના ને યુન્નેર્ગ વળેરો હતા. બન્નેનો અર્સપર્સ યોગ્ય આદરસત્કાર થયો. બન્ને સાથે એક તખ્ત ઉપર બેઠાં. બન્ને ઉમેદમાં ગીફતાર નવજવાન ને પરીબદ પ્રબસુરતી ધરાવનારાં, બન્નેના જીવમાં વતનનો પ્યાર ને ધરાનનો આહ. બન્ને ઉમેદ ને પ્યારે ઘણું બોલવાને મઠે પણ ના હોઠ ખુલે કે જીભ ઉપડે. બન્ને ફરી જલદી મલવાની ઇનતેન્જરી કેહવાને એવાં તો આતુર કે આતુતાં અભયખીમાં પડી, પણ ખુદા માલમ શું થયું કે બન્નેમાંથી કોઇ પણ પોતાનું દીલ કે હોંશ કે હર્ષનો ઉભરો કાઢવાને ગાફિલ થઇ ગયાં. અંતે એક અચ્છો વખત તેઓના હસતાં બેઠાં દરમ્યાન ગુજરી ગયો. લશકરની છેલી ટુકડીનો કુચ કરનાયાનો અવાજ થયો. શાહ પોતે તે અવાજ સાંભલતો ઉઠ્યો, પણ કેવો પજમોડે કે જાણે તેનામાં જીવ સુસ્ત મારી ગયો હોય તેવો બેદરકાર. અંતે છેલ્લાં છુટાં પડતાં શાહે પોતાની બગલ બાજુથી એક પાદશાહી ગોહરોનો હાર કાઢીને શાહનદીના ગલામાં પેઢાવ્યો, ત્યારેજ ગુલશીરીખાંએ બગલગીરી કરતાં કહ્યું ‘મહારા નામદાર પાદશાહ આવીંદ તમે જલદી દીન દુસ્ખનોને ફતેહ કરી આવજો.’ એ કહેતાંમાં તો વલી અંતે તેના હોઠ કુજ રહ્યા. શાહનદી ને શાહને બ્યાંલગી બન્ને બાજુના પેલાં યુન્નેર્ગોએ જાણાવ્યું ત્યારેજ છુટાં થવાને અંતે બગલગીરી મેલી ને બગલગીરીમાંથી નીકળ્યાં. શાહે કીરમાન બ્યારે પોતાની થનાર મોરદાર શાહનદી ગુલશીરીનાથી છુટો પડીને પેહેલું કદમ આમલ ભરી આસે છે તેટલાં શાહનદીએ તે નામદારને પોતાના ન્યાગાન શાહાનશાહ ખુશરોપરવેજનું રોમની જીતમાં મેલવેલું શાહાનશાહી તાજ સર ઉપર મેલી ફતેહની દુવા આહતો ચેહરો નમાવ્યો. તે ચેહરો એટલો શીકો ને ઉમેદવાર હતો કે શાહે કીરમાનમાં સુસ્ત પડેલી જવાંમરદીનો જોશ ઉછલ્યો, તે બોલ્યો, ‘ધરાનની રાણીનો તાબેદાર શાહે કીરમાન દીન દુસ્ખનોને નાશ કરીને શીતાબ દસ્તબોશી કરવા શીરજગર થઇને આવે છે એ બેશક નક્કી જાણુ.’

બાળ ૧૬ મો.

[કુકાના બસુસોથી દીનદુશ્મનોને ધરાનીઓનો ધસારો જણાય છે.]

શીલસુફે કેહ છે કે જાંદગી છે બાર,
અવતર્યો જે અવતાર તે થયો હારમાર.
હોય પછે ખુબ સ્થાણો કે ખુબ ગમાર,
સમશેરખાજ શરો કે હીચકારો અપાર.
હોય ખુબથુરતો ચંદા કે કાલો અંધકાર,
ફકીર ગલી ગલીનો કે રાજનો સરદાર.
છે શું આ જાંદગીમાં મીઠાસ ને સાર ?
કે રસ્તમ લોભાય જોષ હાં સવાર.

ઉગતરાહે ચાલ્યાં ધરાની લશકરો ધરાની અજમાયશી સપેશાલારો ને સરદારોની કુનેહ ને કલાના થતા હોકમસર, મગર ધરાનની સરજમીનની સરજતની કુંચી યજ્ઞદાનના હવાલામાં હતી, તેથી જે ફતેહમંદ બાજીની ઉમેદમાં ધરાની આલમના લશકરની કુચ રાતના ઉત્તર ને દખલ, પુર્વ ને પશ્ચિમ ચાર બાજુથી થતી ને દીનના છુમી રીતે ઊવણી નખાતી ચાલી, તેની ખબર એક શીકારે નીકલેલી આરબ ટુકડીને પડી. તેના સરદારે પોતાના વીશ્વાસુ જે સરદારોને જાણુસ મોકલ્યા, જેઓ ધરાની પોશાગ ને જુબાનના કૌવતે તે લશકર કુંચ, શા સખખ ને કેવા બંધનનું તેનો સધલો બેદ બરમ પામીને પોતાના સરદારને જમ મળી વાકેફ કરી શક્યા; તે સરદારે તે ખબર પવન મીશાજે જાણ્ય પડેલી ઇસ્લામી ઊવણીમાં ફેલાવી અને વધી આવતાં ધરાની લશકરની એક બાજુ સામે થવાને પોતાના સધળાં લશકર સાથે કુચ કરવામાં પડ્યો. નવા ઇસ્લામી મહજબનો ફેલાવો ગયાં પંદર વર્ષોમાં ઈરાનમાં અર્ધો અર્ધ ઉપર જગ્યોએ થયાને સખખ ઠેઠ મોટી ઇસ્લામી ઊવણીઓ ઉપર ફતેહમંદ હોમલો લખ જવાને કાંઈ આશાન કામ હતું નહીં પણ કારઅજમોદા સપેશાલારો ઉપર પુર ઉમેદ રખાય તેમાં કસી નવાઈ નથી. ખરે જુસ્સો ને ખર જોર અને મરદાનગી ને મોહબતનો ખાલેશ એખલાશ, લાં જંગના ખુનખાર રંગ પ્રકાશની ક્યાં હલ રહે? મુરબાહના મેદાનમાં આરબોનો એક સરદાર મેહરવાન કુચ કરી આવ્યો અને આફતાબ તલુ થતાં જંગની કમાન ખેંચાઈ તે ગોરખ થતામાં તો તમામ ઇસ્લામી લશકરની પાયામાલી કરીને ઈરાની પેહલવાનની પીઠ ઉપર નખાઈ. આ લશકર ફક્ત ચાર હજાર જખરા આરબોનું હતું પણ તે સામે સાત હજાર જખરા કીરમાની

સીપાહોનું લશકર હોવાથી દુશ્મનની બુનખેખ નીકળી ગઇ. કીરમાની લશકરે કીલ્લો બનીને જંગ કીધાથી તેઓમાં ધાન નીજીવ નીકળ્યો હતો, પણ આ વાત સધળાં ઇસ્લામી લડાઇના મથકે ફેલાયાથી ધરાની ઉમેદને મોટો બેખમ આવવાની સીરૂઆત થઇજ. આ જંગની ફતેહની ખબર શાહે કીરમાનને જાણુસોએ કરી ત્યારે તે હોશમંદ શાહે એ જંગને ખાસ અપસુકન બણ્યા. કુદના મોટાં લશકરી મથકે ખાલીફ ઓમરનું જખરું લશકર પડયું હતું અને તેનો વડો સરદાર છેલી નાહવંદની જંગની જીતના એલકાબો મેળવેલો હોવાત હતો. તેવા બુદા ને લડાઇના ખાસ જંગ અજમાયશી લશકર-કસ સરદારને મેદાનમાં જખરી હાર આપવી કાંઇ આકબાજનો મેહેલ ઉઠાવ્યા જોવી રમત હતી નહીં; તેથી હવે જ્યાં પણ જંગ મચે ત્યાં ઈરાનીઓ પોતાના મહજબ મુદ્દઓ સાથે ધણું મુશકેલ કામ માંચે આવી પડયું અને થયું પણ તેમજ કે મોશલનું લશકર વીજલી મીશાલે કુચ કરતું આવીને પશ્ચમ તર્ફના કુચ કરતાં ધરાની લશકરની રાહ ઘેરી ઉભું. રાત્ર હોવાથી બન્ને તર્ફ ભારી જુસ્તેજુથી ઇંવણી નખાઇ.

બાબ ૧૭ મો.

[કોહસ્તુમનો ધરાની સપેહશાહાર ફીરજીન દસ્તુરાન દસ્તુરના મલેલા હોકમ પ્રમાણે દુશ્મનને હાથ બતાવે છે.]

કમનશીખી જે એવી હોય તો હું નાચાર છું તારી પાસ, નાચાર છું યા બુદાવંદ બેશક લાઇલાજ પોકાઈ છું શેપાસ. જંગલમાં ત્હારી મોખત સાંધેછ જંગલી સંજોગથી કીમ્બુ, આશમાનમાં શીતારાના રેશન ગોલા ફરતા દીસેછ આસપાસ. દસ્તાવો ત્હારાં સૂર ખેંચે છે દરેક મસ મોજાએ પૂકે હાલીને, પાન પાન પંખી બુદાવંદ પઢે છે ત્હારાજ પૂર્ણ હાં વિશ્વાસ. અનદીઠ દરની અનદીઠ કીર ને ચીલ હવામાં દરેક કીરજોજ, ત્હારા નામપર રચેછ સંસ્માર ખાવીંદ ને મચાવેછ મીઠો સાસ. ત્હારી યાદ સીવાય હું ના જાણું જન અવતારે ઉતરી કસું, તું પરાધ પૃથ્વી જલવનાર જલવ એક ધરાન ઓ શેહેસ્વાર.

આખ મેહરવાન ઉપર મેલવેલી ફતેહની ખબર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને પોંહોંચી કે શીતાબ એક રકો સપેહશાહાર ફીરજીન ઉપર રવાના થયો કે જે સપેહશાહાર, મોશલનું લશકર આવી લાગાથી આગલ કુચ કરતો

અટકી પડ્યો હતો. રૂકામાં માલ કળા વપડાઈ હતી. થોડું લશકર ધણું દેખાય તેમ છાવણી નાખી પડી રહે ને બાકી મોટાં લશકર સાથે પુર્વના લશકરને મલી જવાની શીતાળ કુચ કરે, એ હોકમનો મધ્યરાતના રૂકા મલ્યો ને અમલ પણ શીતાળ કલાક પછે થયો. સેજ લશકર રહી સધલું ધરાની લશકર પુર્વ તરફના કુચ કરી જતાં કીરમાની લશકરની પુઠે કુચ કરી આલ્યું, એથી પશ્ચિમની રાહ ઘેરી પડેલાં દુસ્મનના લશકરને ધરાની લશકરની ખબર મલી નહી, જે કે તલાશમાં કાંઈ કમ હોયારી રખાઈ હતી નહી. જ્યારે બરી બામદાદ થઈ ત્યારે દુસ્મનોએ જંગની શીતાળ તૈયારી કરી હોમલો લાવવાને છેરતી સોની, પણ ધરાની લશકર જંગનું પુર્ણ અજમાયશી હોયારી પોતાનો સરસરનજમ, જે પણ નામનોજ હતો, તે લઈ તૈયાર થઈ પોતાના બાહોશ બુજેઈ સરદાર જે પણ નાહવંદની જંગનો લતીજે પામીને આવેલો, તેણે જંગીઓને અભયખીમાં નાખે એ મુ-આફેક તીરનદાલ ને આતશી મારો ચલાવ્યાની જંગ મચાવી; તે એટલી ઝડપ ને ટુકાની લઢણે કે દુસ્મનનું મોટું લશકર ડરી ગયું અને ગભરાટમાં પડી નાહાસભાગ કરવાની હાલતમાં આવ્યું, એનો લાભ લઈ પેલી જવામદ ધરાની લશકરની ટુકડી તેનો દુસ્માલો પકડ્યા ઠેકાણે પોતાની પશ્ચિમની કુચનો માર્ગ ફેરવી પુર્વે ફરી ગઈ. અને કીરમાની લશકર જે અર્ધ ઉપર તેના મોટા સપેહશ્મલાર હસતક કુદા તરફ કુચ કરી જતું હતું તે પાછલ આલ્યું. આ પણ એક જીત થયા સમાન ખુશ ખબર કોહેસ્તુમના કીલ્લામાં પંઠરાઈ. શાહે કીરમાને આ ધરાની લશકરની હાય તાલી આપ્યાની વાત જ્યારે જાણી ત્યારે પોતાની બેસુમાર ખુશાલી જાહેર કરી અને દસ્તુરાન દસ્તુરના હોકમને બખાલ્યો. પછેથી એતરફ ધરાની લશકરમાં કીરમાની જાસુસો ફરી વળ્યા અને શાહે કીરમાને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો હોકમ જાહેર કર્યો કે ધરાની કોઈપણ લશકર કે લશકરની ટુકડીએ દીનદુસ્મને સાથ છુટી છવાંઈ લડાઈ કરવી નહી અને સામતાં જેરને જેખમ પોહિંચાડવો નહી, કેમકે તમામ લશકરે કુદા ઉપર પેહેલો હોમલો કરીને ધરાનના નશીબાની ફાલ જેવીછે ને ફતેહનો સાર ખેંચવો છે.

ખાબ ૧૮ મો.

[ઇસ્લામી ને ઇરાનીઓની કુફાના મેદાનમાં પેહેલી જગ.
ઈસ્લામીઓની હાલહવાલી ને શીકસ્ત.]

ઉઠાવી મેં કમાન અને ખેંચ્યો તીર,
દુસ્મનનો સીનો વીંધાયો જેમ ચીલ.
ઉછાલી મેં બાબુ ધુમાળ્યો નેજે,
દુસ્મનો થયા જંગમાં ગીદાપેજે.
આનથી મેં ખેંચી બ્યારે ઝેરી સમશેર,
પનાહ માંગતા પડ્યા જીરજીર ફેર.

એક તર્ફથી શાહે કીરમાન પોતાના કીરમાની અલ્લત લશકર સાથ કુફાના મેદાનમાં ઉતર્યો કે બીજી તર્ફથી દસ્તુરાન દસ્તુરની કળાકુનેહથી તાબુ ઇરાની લશકર બાહોશ ખુન્જેઈ જંગબાજ સરદારોની સરદારી હેઠલ કુફાની ઇસ્લામી છાવણી આસપાસ આવી પડ્યું. રાત્ર અમાસની માહાકાલી ને ખુનકાર દીસતી હતી. આ નવા ઇરાની લશકર ને શાહે કીરમાન જેવા જંગી હરી-ફથી કુફાનું ઇસ્લામી આરબ લશકર ધુંજી રહ્યું. ઇરાની લશકર ફક્ત લઠ-પાના હથ્યાર શીવાય બીજી કોઈ પણ સર સામાનની વેઠથી નીરાળું હતું પણ ઇસ્લામી લશકર જીતથી કુકાયલું ને વર્ષો થયાં નીહર ને આળસુ બનેલું હતું. છેલી લુટનો ખમ્મનો મળ્યાથી કુફાનું લશકર આગળ જમ શીવાય બીજી કંઈ જાણતું નહીં તેને હાલ જરતો લોભ ને જંગનો અભાવ ઉપજ્યો હતો. પણ ઇરાનીના જીગરમાં વતન મેલવવાની ને ઇરાનની શાહાનશાહાત નવેસરથી રચવા ને ખુલંદ બનાવાની ઉત્કટ હતી. વલી ઇસ્લામીઓને હાલ ચોગરદમ જંગમાં મશગુલ થઈ જઈ તલવારે ધર્મ ફેલાવવાની ધમાલમાંથી પરવારવું હતું. ઇરાનીને તો જે પોતાનું તે માત્ર મેલવવું ને પોતાનો મહજબ માત્ર પોતાની કોમમાં કાયમ રાખવાનું કાંમ હતું, એથી ઇસ્લામી છાવણીમાં જનની ને જર અજેરની સલામતીની શીકર જંગી. ઇરાની છાવણીમાં મોત નહીં તો વતન મેલવવાની ફક્ત એકજ ઉમેદ. અંતે સીહાશબનો દોર રોશન દીને તોડ્યો ને ખુરશીદે શાહે કીરમાનના સર ઉપર ગુલશીરીનાએ પેઢા-વેલા ન્યાગાનના તાજને પોતાના ઝવકાટમંદ કીરજોથી મુબારકબાદી દીધી કે જંગનો પુકાર પડ્યો. દીલને ચાલાક કરનાર કરનાયના લડાયક અવાજ થયા કે જોઈ લેવી જંગની જુમ્મેસ. સાત કલાકના અરસામાં કુફાની છાવણી પાયામાલ થઈ ગઈ, લશકરોના લશકરો કપાઈ ગયાં. સપેહસાલારો

ને સરદારો જંગના મેદાનમાં જનને કુચ ખીસાત નહીં ગણતાં ખરી જવાંમરદી બળવી બેળન થઇ પડ્યા. લગભગ ચાલીસ હજાર ઇસ્લામી સમશેરખાળેનું લશકર કીરમાનના શાહનાં લશકરે કાપી નાખ્યું. લખોનો ખજનો લુટી લીધો. શેહેરને એક નાકેથી તે ખીન્નાં નાકા તલગ તારાજ કરી નાખ્યું. કુદ્દા ત્રણ દીવસમાં વેરાન ખ્યાખાન બની ગયું. કોઇ વખતે પશુ ત્યાં આઢમીનું કદમ પડ્યુંજ ના હોય, એવો તેનો સમુક્ષો નાશ કરીને કીરમાનનો શાહ બદખ ઉપર ચઢ્યો. આ ફતેહ મોટી થઇ તોપણ જ્યાં લગી સારાં ધરાનને તામે કરે નહીં ને મહજબ મુદ્દખાનો તદન નાશ કરે નહીં ત્યાં તલગ શાહે કીરમાને તેવી ફતેહનું જસન કે ખુશાલી કે ખાંની પીની કરવાની સાવ દુવાઇ લીધી હતી. આ ફતેહથી ધરાનના ધરાનીઓને મોટી અસર થઇ. જગો જગોથી ખીજ હજારો ધરાની લડાઇના હથ્યાર ખીડીને લશકર બની જઇ શાહે કીરમાનના લશકરમાં મલવા ને બજબ તર્ફ કુછ કરવા લાગા. આ મોટી ફતેહના તાજુબ સમાચાર ચીન માહ-ચીનનાં શાહાનશાહને થયાથી ત્યાંની દરબારમાં જઇ વસેલા ધરાની ઉમરાવો ને પેહેલવાનો ત્યાંના તાતારી વંસના સરદારો ને લશકર સાથ ધરાન સરજમીન આવવાને તૈયારી કરવામાં પડ્યા. આ જીતની ખબર શાહજાદી ગુલશીરીનાને થયાથી ત્યાં કીલ્લા ને શેહેરમાં તે ફતેહનું એક મોટું જસન થયું.

બાબ ૧૯ મો.

[શાહજાદી ગુલશીરીનાએ કુદ્દાની ફતેહનું જસન મોટા આતશ-બેહેરામમાં કરાવ્યું.]

જસન છે ઉત્તમ ક્યાની કીસ્સા પસંદ,
જમશેદી જમાનાથી ચાલુ એ જસન.
મોટા બનાવ મુખારકબાદી પ્રસન્ન,
પ્રખ્યાત કરે છે ક્યાની કીસ્સા જસન.
મોતેબર છે એ રીવાજ રસમ અખંડ,
યજદી ઝળકાટ એમાં ગાજે છે જંદ.

કુદ્દાની ફતેહનું એક જસન એવું યાદગાર થયું કે તમામ તે કસબો ને કીલ્લા, શીતારા મીશાલના રોશન ચેરાગોથી ગોયા રોશનીનો મોજેજો પ્રકાર્યો. સમીસાંજથી ફતેહનું જસન ધરાની ન્હાની મોટી અનજુમનથી મોટા આતશબેહેરામમાં ભરાવા લાગ્યું. હાં સધળી ધરાની ખાનું ને સ-ધલા મદો જેટલા પણુ હાલે શેહેર ને કીલ્લામાં હાજર તે તમામ આલમ

લાં જમાવ થઇ, પાક જઈના કલામ ને પદ ને ફુવાના ઇશ્મે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના નેમેલા દસ્તુરે પોતાની સઘલી આયોરનાન અનનુમન સાથ ગળ્યાં. ઉમદા ફલ ને શરબત ને શરાબની આસનીઓ ઉપર આસનીઓ ફરી. ધરાની ફતેહના ગાયનો જોડાઇ ગવાયા. આતશબેહેરામની એક બાબુથી તે ખીલ બાબુ લગી ધરાની અનનુમન જસનની આસનીમાં ખેડું અને હજારો હજાર નેક ફુવા શાહજાદી ગુલશીરીના ઉપર કરવા લાગું. શાહજાદીએ આ ફતેહની ખુશાલીમાં સઘલાં ન્હાના મોટા શું મરદ કે આરત સર્વેને તેઓની લાયકાત મુઆફિક નરનજરાના ને બેટ શોગાતો કરી. તે રાતના એક હજાર પાક મોખેદાનમોખેદોને યજ્ઞદાનતાલાની યાદમાં એકવીસે નુસ્કે પઢતાં જરી કચ્યા. જગોએ જગો, મકાને મકાન; હવેલીએ હવેલી જ્યાં લાં ગાથાના પવિત્ર પદના શરોદ ઉઠ્યા ને ખુદતાલાની રેહેમ ને શી-રજગીરી આહવામાં આવી. ખુદ શાહજાદીના મેહેલમાં તે રાત તેના સઘલા સુંદર મંડલે નાહાણુ નાહી પાકસાક થઇ બારેહકતાલાની જનાબ બંદગીમાં ગુમ્હરીને ફક્ત આ મુરાદ માંગી કે ‘અમારી નેકનામ શાહજાદીની નેક ઉમેદ બર આવો ને ધરાનની શાહાનશાહાત ફરીને કાયમ થઇ દીન દુશ્મનના દીલ આતશની બહી મીશાળે જશે.’ આ જસન ને તેના મહીમા ત્રણ દીવસ ને રાત જરી રહ્યો અને તમામ મકાને જંગ ને સમશેર ને ઈરાનીના નામની દેલાવરીના શરોદ લંબાયાજ.

બાબ ૨૦ મો.

[ખલીફાને પડલી ખખર ને લશકરની કરેલો તૈયારી.]

જંગલી સાથ કામ જ્યાં આવ્યું એકવાર,
તારાણ શીવાય ના છેડો જાણુ ચાર.
દીન જંગમાં દટાયા કંઈક શેહેસ્વાર,
ધરાની ને ઇસ્લામી હાડવેરી વીચાર.

ખલીફા આમર પોતાનાં અમીરો સાથ ખેડો છે. ચોતર્ફના જસુસો ને બેદયા તરેહવાર રંગદંગ જંગના સમાચાર કે અખબારોની કુક માચ્યા જાય છે, તેટલાં એક લોહી લુહાન થયેલો આરબ જેનાં નાક કાન કપાઇ ગયાં છે, જેના કપાલે ખંજરનો એક જખરો ધા લાગેલો તેને મલમપટો થયો છે, જેના આંગ ઉપરના હથ્થારો ખીલકુલ ગુમાઇ ગયાં છે પણ એક જંબૈયો ડાબી બાબુમાં ખોસેલો છે; તે ઉઘાડે પગે ને બરહને સર એવો તો થાક ને લુખથી લોટપોટ થયો છે કે તેને જોતાં ખાલીફા ને તેના

અમીરોના મોઢ ઉતરી ગયાં. સઘલાં ચુપ થઈ રહ્યા છે, તેટલાંજ પેલા ધા-
યલે એક રૂકો જે જાંઘેયાની મયાનમાં ખોસી રાખેલો તે જાંઘેયો ખેંચીને
મ્યાનમાંથી કાઢ્યો. તેણે તે રાખેતાની અદખ બળવી ખાલીફા હજુર મેલ્યો,
અને પછે અલ્લા એવો પોકાર મારી જમીન ઉપર પડ્યો, કે તેનો દમ આખર
થયો. જે કે હોશ્યારી લાવવા સારૂં ત્યાં અનેક કળા વપડાઈ તે ખીન હાંશલ.
આ બનાવથી ત્યાંના હાજર નામદારોમાં મોટી અસર થઈ. જ્યારે રૂકોનો
ભરમ સમજાયો ત્યારે ખાલીફના મોહનો રંગ તદન ઉડી ગયો. તે વીચા-
રમાં એવો ગાફલ ગઈ બની ગયો કે તે ક્યાં છે તેની પણ તે વખત તેને
કસી ખબર રહી નહીં. જે ખાલીફાએ પોતાની કારકીરદી ધરાનની શાહા-
નશાહાતને પાયામાલ કરવામાં પકાવેલી અને તેના પુરાતન ઇતિહાસો ને
જંગ કીતાબોનો ખીલકુલ નાશ કરવામાં નોંધાયેલી, તેની અક્ષે તાજુખી
પકડી. તે પોતાના મસલહત્યાઓ સાથે એક કલાક લગી ખાંગીમાં રહ્યો
અને હાલનો જગેલો ધરાનીઓનો વતન બાબેનો જુરસો ને જંગનો કેમ
નીકાલ લાવવો, તે આખા હલાજ ખેલવા પડ્યો. ખાલીફ પોતાના મનમાં
વીચાર કરવા લાગ્યો “જ્યાં લગી જંગ સરઆતમાં છે ને જુરસો હદમાં છે
ત્યાં લગી એક જખરો ફટકો લગાવી એ આતશને ખુબ્બો હોય તો ફરીને
ધરાની પોતાના ધરાનનો એક હર્ફ કાઢવા નીકલે નહીં તેવી હાલતમાં તેઓને લાવી
નાખવા બેઠયે. રૂમશામ ને મીસર ઉપરના ધસારા થોડો વખત મોકુફ કરીને આ
ઉડી ઉભી થતી ધરાની આલમને સદનતર દાખી દીધી હોય તોજ ઇસ્લામી
જીતનો ફાંટો છેક ખ્રીસ્તીના ખંડમાં લઈ જવાઈ પાદશાહાતોની પાદશાહાતો
જીતી લેવાશે ને જેહાન દરમ્યાન ઇસ્લામી મહજબનો ઝલકાટ ફેલાવી શકાશે.
અવલ ધરાનને તદન જમીનદોસ્ત કરવામાંજ ઇસ્લામી તમામ શીરજગરીને
આશ્માનતાઈ લઈ જવાશે. જ્યાં લગી ધરાની આલમની ઉમેદને ઇસ્લામી
શમશેરના ખુનખાર આતશથી ખાલી ખાક કરી નાખ્યામાં આવશે નહીં ત્યાંલગી
ઇસ્લામી મજહબની ખુખી ને મોટાધનો રોખ પુર્ણ મારી શકનાર નથી.
ધરાનની જાવોજલાલી તો રહી નથી પણ એ આગલા જમાનાની એક અવલ
ને જંગી ફામ ખીલકુલ તો શું પણ અર્ધ હીરસે પણ પાયામાલ થઈ
નથી. તેના ધણખરા અજમાયશી ને જંગી શમશેરના ખેલનારા ને લશકર
ચલાવનારા સારા વખતની રાહ જેતા કોહ ને પાહાડ આશરે ભરાઈ બેઠા છે.
તેઓ આ ઉઠેલી દીનની જંગનો પોકાર સાંભલશે, તો ધરાનને ફરીથી
તાબે કરવાની મોટી જંગ લડવી પડશે. વખતે એ વખતમાં ઇસ્લામી જંગી
લડ્યો તો ધરાની જંગી તેને તેની સઘલી જાવોજલાલી ને જહુન ને

જંગ નામદારીથી નાગી કરીને અસલ કમ્પીએ હાંકી કાઢશે. જબરી બાઈ ઉલટાઈ છે. બે ને ત્રણ જંગમાં ધરાની છતનો પાસો ચઢતો ને ચઢતોજ ફાળ્યો છે, તેવોજ બે થોડી મુદત ફાળ્યો તો વાત એવી આફત લાવે કે ઇસ્લામી મહજબને મોટો ઝોંકા ખાવો પડે. મ્હારે મોઢું કવાયતવાણું જો-રાવર ને જવાન લશકર તૈયાર કરવું જોઈએ.”

બાબ ૨૧ મો.

[ખલીફા ઓમરનો શાહે કીરમાનને પેગામ.]

જીંદગીમાં સુખ એક ને પંચાતી હજાર,
લાઠી આવેછ જન્મથીજ જન્મતો અવતાર.
હૃદ નગી તેની ચીંતા ચીત દરબાર,
ગુલામીમાં ગરદન ને શરીર બેકરાર.
નીરાશી ને શીકર દરમ્યાન જીવ ઉદ્ધાર,
એક પલ નીદ્રા ને સારો દી અસ્વાર.

પછે ખલીફા ઓમરે પોતાના યુનનદા સરદારોની એક દરબાર ભરી અને ત્યાં શીતાબ અલ્લાના નામે આ હોકમ અમલ લાવવાનો નકી કરાવ થયો. અવલ શાહે કીરમાન તરફ પાંચ બુર્જેર્ગ આરબ સરદારોનું એલચો ખાતું મોકલી આપવું અને તે મારફતે ઇસ્લામી દીન કબુલ કરવાનો પક્કો મમત ચલાવવો. ઇસ્લામી દીન કબુલ કચ્ચા પછે તેને ધરાન સરજમીનની પાદશાહાત નવાજવી. ઇસ્લામી મહજબમાં તે આવ્યો કે પછે આપણો મોટો દોસ્ત થયો જાણુવો. તે વખતથી ઇસ્લામની ચાલતી તમામ જંગો દરમ્યાન ઈરાનના પાદશાહ તરીકે એક લાખ સીપાહોનું લશકર મદદમાં રવાના કરવું. જ્યાંલગી ઇસ્લામ મહજબ જેહાન દરમ્યાન અગરેબથી મગરેબ લગી આશકારા થઇ ખીજ તમામ મહજબો દફે થાય ત્યાંલગી એ કરારમાં તલ ખાંખી કે ગફલતી કરવા માટે જે આપણા ધારા પ્રમાણે જજી-આના મોટા કરનો દંડ નખાય છે તે નાખવો. એવું એ કરારનામું નકી થાય, નહીં તો પછે આપણી સમશેર ને સીપાહ સામે કોણની મગદુર છે કે પોતાનો તકાવ કરી શકશે? રસુલલ્લાના નામના હોકમથી કોણુ એવો ઇસ્લામી છે કે પોતાનું સર ફેરવશે? આખર આ મસહલત માફક સધળો સરનજમ તૈયાર થયો. એક લાખ સીપાહ આરબોનું નવું લશકર ઉઠી ઉથું કરીને તે કારઆબમોદાહ આરબ સરદારોની સરદારી હેઠલ સોપાયું.

એલચીખાતું પશુ ભારી દબદબાથી કુચ કરી ચાલ્યું ને લશકર પશુ આ-
સ્માનના આકૃતાળને ગોરખ કરતું ગોચા શીઠાઇને એક કોલજીમ બન્યો હોય
તેવો રોજ્ય મારતું કુદા તર્ફ દોડ્યું. જમાનો આરબો ઉપર કુરખાન હોય
તેમ તે જેટલી મુદતે શાહે કીરમાનની ડાવણી નજદીક જઇ લાગવું જોઇએ
તે કરતાં ધણીજ કુદા મુદતે અરબ એલચી ખાતું જઇ પુરું ને તે પાછલ
લશકર. આ લશકરના બારે કરી ફરસંગોના ફરસંગો જમીનની સપાતી
રોઠાઇ, તેના રોજ્ય ને ધસારાથી છતથી ખુશાલ થયલાં ધરાની લશકરના
મોઢ કુમલાયાં. આદરખીજનના આદરગોસેરખ જેવા પેહેલવાન બદનના
ધરાનીઓ આ નવા લશકરથી શીકરમંદ થયા. શાહે કીરમાને પશુ હવેજ
પોતાવી મુરાદબક્ષ જંગની પુરી સરઆત થતી જોઇ. છત ને જેઠાન
યા મોત ને મેઠાનનો આ વખતેજ શાહે કીરમાનને મંબીર ખ્યાલ આવ્યો;
કીરમાની અછત લશકરે પોતાને માથે જંગનું વાદલ જામરું ધીકેલું જોયું;
જેમાંથી અંજમ કયો આવશે તે માટે ધચુપચુ થયું.

આખર ૨૨ મો.

[એક નવી બાજી રચાઇને ધરાનીઓની હાલત ઉલટાયછે.]

બરખતમાં આજ છે આકૃત, અજમતમાં છે આજ ઉલટાય,
ધારી ઉલટૈ ઉલટૈને હેરાન થયામાં ઉતરેઓ છે કાણુ આપ ?
મન ધારણુ, ચાર ચમનમાં પોંહોંચી આંદનીજ તે ધુરં,
વતનની વેલાયતમાં વીર ખપી વડીલનું અવલ તાજ પેદું.
તાજ પેદું તખ્તપે બેસું હોકમ ને અમલનો રોજ્ય મારં,
મગર તકદીર જુદી ઉતારે છે તનમનપરથી પુરાતન અજવાળું.

તેટલાં વહી ખીજી આકૃત જગી હોય તેમ પેલું મોસલનું આરખ લશકર
કુદા તર્ફ કુચ કરનાર સપહેશાહારની મદદે શીતાળ કુચ કરતું નીકલ્લી
આવ્યું. આ લશકર સમભગ ચાલીસ હજાર સીધા સરવખદ શમશેરખાજ
આરખોનું બનેલું હતું, આગલા કમનસીખ ધરાનના શાહાનશાહ યજદે-
જાને તેના છેલા નાહાસમાગના દીવસોમાં એક પક્ષનો કરાર જે લશકરે
પામવા દીધો હતો નહીં તે એ લશકર, અને એજ લશકરે તે કમનસીખ
શાહાનશાહના બખ્તનો શીતારો શીદા કચ્ચો હતો, સખળ તે શાહાનશાહ એ
લશકરથી ઘેરાઇ ગયાથી એક આટાની ઘંટીવાલા ધરાનીને આગ્રે ગયો,
જેણે તે શીદા નશીબના પાદશાહને તેના તનના કીમતી પોશાગ માટે

ખેજન કચ્છો હતો. આ લશ્કર એવું કીનાખોર હતું કે તે સામે થવાને ફાડીખાનારાં શેરના લશ્કરની પણ હીંમત કમ આવે. આ લશ્કર આવી લાગાથી શાહે કીરમાન તે વચ્ચે ઘેરાયા જેવી હાલતમાં આવ્યો; પણ કળાખાજ આદરખીજનના લશ્કરી અમલદારોએ પોતાનું લશ્કર દસ્તુરાન દસ્તુરના તર્તના મહેલા હેકમ મુઆફક તદ્દન જુદું કરી નાખી બદખના છેક મુઆ લગી કુચ કરી સંક્ર બાંધી દીધી. વળી શાહે કીરમાને પોતાના ખાસ લશ્કરની સપેહશાહારી પોતાને અસ્તક રાખીને તે દસ હજાર ઘોડેસ્વાર કીરમાની લશ્કર નોખું ગોઠવીને તેની છાવણી મુકરર કરી. આ સઘલી તદખીર જેમ લડાઇને રંગ નજર આવ્યો તેમ રચી.

આ તર્ફ આરખસ્તાની નવું લશ્કર નાહાવંદની જીત મેલવનાર મોટા સપેહશાહાર નુમાનના જંગી ભેટા નવજવાન હસનની સપેહશાહારી હેકલ કુચ કરતું વેરાન કુદામાં આવી લાગું. હસને કુદાનો સમુલો નાશ થયલો જોઇ જંગ કેવી ને કોણ સાથ લેવી પડશે તેથી શીતાખ એતી ગયો. તે અરખ પેહલવાને પોતાના લશ્કરના તમામ સરદારોને કોઇપણ ધરાનીને હાલતરત છેડવાને કે કસો પણ રખોના પેદા કરવાને સાવ મનાઇ કરી. લશ્કરને ફક્ત એક નેમ, તે મોઢાં ધરાની લશ્કર સામેજ થવા માટેની, તે માત્ર પોતાનો હેકમ મહતાંવાર ખમ્મવવાનું ફરમાન તમામ લશ્કરમાં ફેલાવ્યું. હસન જ્યારે કુદા છોડી બદખની રાહનું મેદાન ઘેરી રહેલાં ધરાની લશ્કરને મળ્યો, ત્યારે તે પણ પોતે પોતાના દીન દુસ્મન હરીફની કુનેહ માફક લડાઇને બંગની અછી જગો ઘેરી છાવણી નાખી પડ્યોજ. જ્યારે મોશલના લશ્કરનો વડા સરદાર તેના લશ્કરને મલી ગયો ત્યારે તે લશ્કરને પણ પોતાના હેકમનો ફરમાન જણાવ્યો અને જ્યાંલગી જંગનો પેગામ મલે નહીં ત્યાંલગી તે લશ્કરના યુનનદા સરદારને એક કદમ આગલ કે પાછલ બરવાને સાવ મનાઇ થઇ. આ તો બન્ને હરીફોના લશ્કર ને સરદારોની ગોઠવણ થઇ અને ઇસ્લામી લશ્કરને જ્યાં લગી કીરમાનના શાહને અલીફ આમરનું એલચીખાતું મળી સફલ કે અફલ હાંસલ ઉપર ઉતરે નહીં, ત્યાંલગી એક હર્ફ આડો તેડો કાઢવાને એવી મજબુત બંદી થઇ હતી કે તે હેકમથી જે કોઇ ઉલટો જાય તેનું સર એક પલ સલામત રેહનાર નહીં એવો તે લશ્કરી અરખ ધારો અમલમાં મેલાયો હતો.

આખ ૨૩ મો.

[દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો ફકો શાહે કીરમાનની છાવણીમાં.]

બેદ શીવા કોઇ પથ્થરથી રતન નથી,
 બેદ શીવાય રતનથી નથી કસું તેજ;
 બેદ શીવા ખુશખો ગુલખદન નથી,
 બેદ શીવા નથી કોઇ ગાલેખ, આનંજ.
 બેદે કપાયા શૈલમ, તૂર શાહખદ,
 બેદે રચ્યો કીનો સરજમીન ધરાન;
 બેદે થયો જખે શ્યાવક્ષ અશોખદ,
 બેદે લડી પજાં ધરાન, તુરાન.

શાહે કીરમાને કુદ્દા ફતેહ કરવામાં જે પોતાના ન્યાગાનોનો કેટલોક ગંજ મેળવ્યો હતો તેમાં મરહુમ શાહાનશાહ ખુશરો પરવેજનો એક ઉમદા તંબુ હતો. આ તંબુના ચામલા સઘલા અગરના ને મેખ સઘલી ચીનાઇ ચાંદીની ને દોર સઘલી મુદ્દ સોનાના કસબની ગુટેલી. છત્ર સાવ અન્મોલ કસબી ભરતકામનું. છત્ર ઉપરનો વડો કંચુરો ઝવાહેરોનો મઢી લીધેલો ને ખીજ નાહના કંચુરા જે સઘલા ન્હાના ચામો ઉપર ગોઠવાયલા તે સોનાના બેકીંમતી ચાકુતો જડાઇ બનેલા. તે રાવડીમાં જે ગલીઓ પંડરાયો હતો તે પછુ તે દરમ્યાન અસલ વપડાનો બેમુલા ખુદા ને ફતેહના નક્ષનો ગુંઠાયલો હતો. ત્યાં એક સાદુ તંબુ મેળાયું હતું, જે ઉપર શાહે કીરમાન માહ શીકરમંદ બેડો હતો. તેની જમની બાજુ પાદશાહાતના વફાદાર દુરઅંદેશમંદ વજીરો ને દાનાવો હતા. ડાબી બાજુ પેહેલવાન શાનીના પોલાદના બખતર પેટેલાં ને દુસ્મનોના સર ઉડારનારી સમશેર ધરેલા સપેહશાહારો હતા. શાહના સર ઉપર શાહાનસાહ ખુશરોનું તાજ ને તનમાં ચીનાઇ ચામડાનું બખતર હતું; તે ઉપર હથ્યાર માત્ર પેહેલુમાં એક ઝેરી ખંજર હતું. તે ઉપર તે નામદાર બેદ-રકારીથી વખ્તે વખ્ત પોતાનો મજબુત દસ્ત ફેરવતો હતો. છાં તે શાહ જનાય કીરમાનનો વજીર, દીનદુસ્મનોના લશકરનો ધરાની જશુસોથી મળેલો હેવાલ કહેતો હતો. તે શાહે કીરમાન સાંભળતો હતો. આ વખ્તે એવો દેહ-શત પમાડતો પસાર થતો હતો કે શેરની શાનીના સપેહશાહારોના દીલ લરજતાં હતાં. જે હેવાલ ત્યાં જાહેર થતો તે સાંભળીને તમામ ત્યાંના હાજર જોરેમંદો ને દાનેશમંદોના દીલ ને ચીત ગમખાર ને બેધ્યાન થતાં હતાં. શાહે કીરમાન આ વખ્તે બોલ્યો 'મુદઈઓનું મેદાન અગર આદરખીજન રહ્યું' હતે તો ધરાન શીરજમરીથી નસીયત્તાન બનતે, મગર આ મેદાન,

જ્યાંના તમામ ઉગતરાહ ને પાહાડ ને કોહથી દીનદુશ્મનો જાણીતા છે, તેમજ જ્ઞાની આગળી ધરાની આલમ તલવારની દેહસતે પોતાની દીન મેળીને બેદીન થઈ છે. જેને મુદત પણુ લગભગ જુગની ગુજરી છે ત્યાં આપણી જંગ કોઇ મોતેબર હાંસલ મેળવે, એ બનનાર નથી. પણ હાલની આપણી હાલત તો યજ્ઞદાનના હોકમથી ઉલટમંદ ને દુશ્મનો ઉપર મળેલી મોટી જીતે બેશક ગુજરી કરતાં હજાર દરજ્જે નવોજલાલી બરેલી થઈ છે, તેથી આપણી સમશેર દીનદુશ્મનોના લશકરને બેશક પોતાની ઉમેદમાં નામુરાદ કરશેજી.’ આ વિચાર લખાણથી શાહે કીરમાન પોતાના નામદારે દરમ્યાન જણાવતે પણુ તેટલાં એક જશુસે આવીને વડા વજીરના કાનમાં મોહડું ખોર્યું ને હાથમાં એક રૂકો આપ્યો. આ ફેરફારથી શાહ ખામેશ થયો. જશુસ શાહને નમી ઉભો, ત્યારે વડા વજીરે શાહે કીરમાન જનાબ રૂકાને ખોલ્યો. તે વાંચ્યો ત્યારે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો એક છુપો ખુલાશો થયો.

ખાખ ૨૪ મો.

[શાહે કીરમાનને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદથી એણુવખતે મલેલી આખાદ સલાહ.]

“મોખત છે એક જર્મ, તે નોશ કીધી તો શું, ના તે નોશ કીધી તો શું, જેઘ જેહાન તમામ, અફશોશ કીધી તો શું ના અફશોશ કીધી તો શું.”

‘શાહે કીરમાન, કુદ્દાના ઇસ્લામ લશકરને તારાજ કરીને જે જેહાન આસ્કારા નામદારી મેલવી છે, તે નામદારીજ હવે આપણા તમામ જર-થોસ્તી ધરાનીઓની પાયામલીનો પાયો રચશે. હવેજ ખલીફ ઓમર પોતાના ખુનખાર નવાં લશકરને જેરે જીગરે ધરાનના ખુનેખુના ઉપર પોતાની તલવાર ચલાવશે. હવેજ ગાફિલ રહેલા ઇસ્લામ સમશેરના મારનારા જંગીઓ પોતાની નામોશીને ઘોષ નાખવા ખાતર બનતી એવી અવલ પ્રકારની લશકરકશી ચલાવશે કે આપણા ગમે એવાં જંગી ને દીલાવર, એ તીર મીશલના ખરાખી પાંઠરનારા ટોલાં મુઆફિક ઉમાઇ જતા દુશ્મનોના પંજામાં સપડાઇ પાયામાલ થઇ જશે. જીત તો આપણી તફીજ થશે પણુ કોઇ જીવવા પામશે ત્યારે તેનો લતીબે ભોગવશે કે? ઓ શાહ મહારી સલાહ આ વખતે આ છે કે તમે નામદાર શાહે દુશ્મનોના કોઇ પણુ એલચીઓ કે પેગામોને વીચાર ઉપર રાખીને વખતને લંબાવવો, સખબ મને છુપી ખબર મળી છે, કે આપણુને ચીન માહચીન ને તારતારીઓની મોટી મદદ મલનાર છે. તે મદદ જ્યાંલગી મહે નહી ત્યાંલગી જહનુન ને જુરસામાં આવી જઇ

નાહક કાચે પાચે જંગના મેદાનમાં સર ઝોંકાવ્યાથી હાલ લગી ચાલેલી આપણી સવલી બાજુ ખેરવાઇ જશે. આપણને જંગ ક્યાં ક્યાં, કેમ કેમ ને કોણ કોણ સાથ લડવી પડશે, તેનો જ્યાં લગી નકી ને ચોક્કસ હીસાબ મલે નહીં, ત્યાંલગી આપણો ધરાની પોતાની મ્યાનથી સમશેર ખેંચે તો આપણો ટોલો, આપણી દીન ને આપણો જમાનો તારાજ થયોજ. તે પણ એવો તારાજ થાય કે ફરી કોઇ જમાને આપણને ના આપણું ધરાન વસવાને રહેશે કે આપણી પાદશાહાતનો અમલ ચલાવવાનું નસીબ મલશે.

ખીજી નામદારીના મેલવનારા શાહે કીરમાન, છેલ્લી લડાઇ હાર્યા પછે આપણા શાશાન્યાન શાહાનશાહના વંસના મોટાં લડાયકો ને જંગીઓ દીન દુશ્મનોથી બચી જઇને ચીન માહચીન ને તારતારીમાં જઇ છુપાયા છે. તેઓ ભાંના હાકમોની દરબારમાં લશકરની સરદારીના ઓઢા ઉપર રહીને હાલના આફતકારક વખતમાં પોતાનો યુગ્મરો તે મોટાં રાજથી મલતા દરમાયા ઉપર યુગ્મર છે. જેઓ એકવાર મોટા જીવોજલાલ કખીલા ને ખેશાવંદોમાં ચીકાર, તેઓ આજ વતનથી પરવતન ગોયા દેશનીકાલ જેવી હાલતમાં ગીર્ફતાર થઇ હકતાલાની જનાબ ઉમેદવાર ઉભા હતા, તેઓ હાલની ધરાની જીતનો શીતારો રોશન થયલો જેધને પોતાને આશરો આપનારા હાક-મોથી લશકર ને ખત્તનાની મદદ મેલવી આપણી કુમકે આવવા ખાતર કુચ કરી ચુકા છે. મગર આ છેલી સલાહ ઉપર ખુબ દુરઅંદેશી વાપરવો, કે ગમે એ થતાં, કદાચ ધરાની લશકરનો એક ભાગ પણ ખોહતાં ખુલ્લાં મેદાનમાં આરબ જેવા દીન દુશ્મનો સાથ નશીઓ અજમાવવો, કેવળ આતશની ચેહમાં કુદી પડીને શક્ષામત રહ્યાની ઉમેદ રાખવા જેવું છે. બનતી ઝરફ ને ઉલકાપનો દાવ માંડીને બજબ તર્ફ કુચ કરવી, ને બજબ હાત કરવું. બજબ પણ આપણને હાથ આવે તેવો સવલો સરવાલો ઉતરે છે. આપણું મોટાં લશકરને ચોતર્ફથી ઘેરવા ઇસ્લામીઓ પોતાના નજીમ ને હીસાખી એલમથી જેમ મોશલનું મુદ્દા લશકર હાલના નવાં લશકરને મલી ગયું તેમ બજબના પણ કીલ્લામાં જીજ લશકર રાખી નભરવસીથી કુફાના મેદાનમાં ઉતરી પડશે. તે પણ આપણી પશ્ચીમે ઉતરી આવીને પોતાનો પડાવ નાખશે. પણ આપણા લશકરને બજબ ઉપર કુચ કરવાને જે સીધો ને ઉગતરાહ તે તો કેવળ એ આરબ લશકરની છાવણીની બાજુથી ઉઘડી પુર્વની બાજુ છે. હાં ક્ષેત્ર લશકર આપણો માર્ગ કે હીલચાલ તપાશનાર નથી અને હાં કોઇ સરદાર આપણું લશકર તેમ સર્વે સમાચાર ને ભેદ જાણવા ખાતર આવે તો તેની શક્ષામતી તો હોયજ નહીં. એવી વગર શક્ષામતીની

એપમાં કોઈપણ શ્યાણો ને શુરો સરદાર ગાફેલીથી જીવ ઉપર બાલ ઉઠાવાની બેવકુફાઈ કરે નહીં, માટે આપણા મોટાં લશકરને બળખ જીતવાની એવી તો અછી તક હાથ લાગી છે, કે તેવી આશાન જીતનો દાખલો એક જમાના લગી ગુજરેલી તવારીખમાં જણાયો નથી. એ બાલ પેહેલીજ તકે હાથ કરવાની સધલી છુપી તદ્દઆરી કરી રાખવી. આ બેદ આપણા વડા સપેહ-સાલારો વગર ખીજ કોઈ ગમે એવા ખીજ વર્ગના સરદારોને ખીલકુલ ખબર પડવા દેવો નહીં. હું હાલ આપણા વીખરાયલા જંગી ધરાની પેહેલવાનો ને વતનના પ્યાર ખાતર તનખનથી લડનારા સરદારોને પેગામો લખી તેઓને આપણી જંગમાં મદદે બોલાવવામાં રોકાયો છું. હું આદ-રખીજનના તે મેદાને, કે જ્યાં દીનદુશ્મનોને આવવા કે લશકર લાવવા સાફ જીનહાર કુચ કરવાને બને નહીં, તેવાં મેદાનના બચાવમાં રહીને છેક આરબ-સ્તાનથી તે તુર્કસ્તાનના છેડા લગીની આપણા દુશ્મનોની હીલચાલ ઉપર પુરતી તપાસ રાખું છું ને વફાદાર ધરાની જાસુસોથી તલાશ કરાઉં છું.

શાહે કીરમાન મ્દારી સલાહ પ્રમાણે ચાલી બળખ હાથ કસ્યા પછે જે અવલ કામ છે, તે શેહેર તથા કીલ્લાને અજીત કરવા સાફ ધણી ચાલાકીથી તેને જબરદસ્ત કરવાનું છે, કે દુશ્મનોને પક્ષી મીશાલે શીકાર કરવાને તથા તે હાડ વેરીઓ ઉપર આપણું વેર લેવાને આપણને અડચણ કસી પડે નહીં.’

આ છુપો રૂકો જ્યારે વંચાઈ રહ્યો ત્યારે ત્યાંજ એક આફઘાન્યું આવ્યું. હાજર રહેલા સધલા વજીરો ને સપેહશાલારોએ આ બેદને કદી ગમે તે આફઘાન આવતાં પણ તલ માત્ર ફેડવો નહીં, તે માટે અહુરમઝદનું નામ દીધા સાથ અકેકા અગરનો કકડો તે આફઘાન્યામાના રેશન આતશ ઉપર મેલીને પોતાનો ધમાનદાર કાલ આપ્યો. આ કીસ્યા પુરી થયા પછે ને આફઘાન્યું ત્યાંથી ઉંચકાઈ ગયા પછે, શાહે કીરમાન બોલ્યો ‘મ્દારા નામ દાર ને વફાદાર વજીરો ધરાનનો મોટો દસ્તુર દાદ બળખમાં મને કબજ કરવા માંગે છે. હું બળખમાં આ મેદાનના મુદ્દા લસકરોને હાથ આપી મ્દારો દાવ બેલું ને તેમાં ફાતું, જેમ દસ્તુર પોતે વર્તારો કરે છે તેમ; પણ બળખના શેહેર ને કીલ્લામાં દુશ્મનોને જીરજીર કરવાનું બલ સમાયું નથી અને દુશ્મનોને જેમ દસ્તુરાન દસ્તુર કાચા સમજે છે તેવા તેઓ નથી. તે આપણા ધરાની લોહીનાં તરસ્યા મજહૂબ મુદ્દાઓ પણ દીલખનથી ચાહે કે હું મ્દારાં મોટાં ધરાની લસકર સાથ બળખમાં ધુસું તો મને ચોતર્ફથી પુરતો ઘેરીને એવો હારની અફશોશમાં ઉતારી દે, કે ફરી જમાના લગી ધરાને ધરાનીનો મેલો બને નહીં. કેમ વજીર બેહેરામ ત્હારો શો અબીપ્રાય?’

બાબ ૨૫ મો.

[શાહે કીરમાનના વડા વજર બેહરામનો ખુલાશો.]

વખ શેરને સસાનો અવતાર દેહ,
વખ વજને વાંસ સાથ બંધાવેહ.
વખ સ્વારને ટવલતો ખાદો કરેહ,
વખ પાહાડને ખાહી ને ખાડો કરેહ.
વખ મીત્રેના મંત્ર ને લગન તોડેહ,
વખ પૃથ્વીના બીતર ને બેઢ ફોડેહ.
વખ માહ કરામતનો જુદો ઉડેહ,
વખથી વતની બેવતન કુદેહ.

વજર બેહરામ બોલ્યો ‘દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની સલાહ એવી અવશ્ય પ્રકારનો જુગતી છે કે આપણું અજીત લશકર જે બજબ દરમ્યાન દાખલ થઈ તેનો કબજો લે તો ક્યામત લગી ધસ્લામની તમામ આલમ ત્યાં જંગમાં ફના થાય પણ ફરી બજબને એક કાંકડો પણ મેળવી શકે નહીં, મગર મુખ્ય સવાલ એ રહે છે કે ત્યાં ખોરાકી ખુટી તો ત્યાં આપણેથી ટકાય કેમ? એ અવલ નકી કરવું જોઈએ છે. મને મુદત થઇ બજબના છુપા પાતાલ માર્ગની ખબર પડી છે. આપણી આગલી જાવોજવાલ ને જોહાન જીતનાર શાહાનશાહાતના અમલમાં એણે વખતે પાદશાહો ને પાદશાહી કબીલાને સહી સલામત ત્યાંથી ખસેડવા ખાતર મોટા સીદ્ધપશાસ્ત્રીઓથી તેવા છુપા માર્ગ છેક બજબના કીક્ષાના દરેક પાદશાહી મહેલમાંથી વેરાન ખ્યાખ્યાન ને પાહાડ ને કોહમાં કોતરાઇ કઢાયલા બંધાયા છે. આ માર્ગ માટે દસ્તુરાન દસ્તુરને પુરતી માહિતી હશે, તેથીજ તે મોટો દસ્તુર પોતાની સલાહ આપવામાં ઓસ્તવાર જણાય છે, એ માર્ગથી અગર તેવા ખોરાકના તંગ વખમાં ખોરાકી પુરી પાડવાના તે સાધણ ધરાવતો હોય યા તો તેવા માર્ગે જાં ધેરાઇ જવું આપણું લશકર તે ગુપચુપ બાહેર કાઢી લઇ જઇ શકતો હોય. આ માર્ગેજ એક વખ મોટો શાહ ખુશરો પરવેજ પેલા તેના મોટા હરીફ બેહરામ ચોખીનના સપાટામાંથી બચીને છેક રમના કેશરને મળવા જવા સાડ આશાન માર્ગે મેળાયો હતો. બજબખામીના છુપા માર્ગ કંઇક મોટ મોટાં ધરાનના શેહેરોના મેહલોને જોડાય છે. જે કોઇ રાજદરબારી શખ્સ તેવા માર્ગથી માહીતગાર હોય તો બ્યારે પણ ચાહે ત્યારે એક શહેરથી બીજે શહેર આવી પોતાના રાજદારી કામ નકી કરી પોતાને અસલ મકાને

આલ્સો જાન્ય અને તેની કસી પણ ખબર ખીજાં મથકે કે કોઈ આદમીને પડે નહીં. એવા છુપા માર્ગથી હાલના આપણા જમાનામાં જો કોઈ જાણીતો હોય તો તે એક કુળે ધરાનનો વડો દસ્તુર દાદજી હોય. તે છુપા પાદશાહી તરલીબવાલા જમીન બીતરના માર્ગથી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ બેશક જાણીતો હોવાજ નોંધયે, કેમકે છેલા ધરાનના શાહ યજ્ઞજ્ઞદની કમનશીબીમાં દસ્તુર દાદ ધણાક પુરાતન ધરાનના શેહેરોના હાકમેને એવી કરામતી ઢપે મલ્યો, ને લશ્કર લાવી શક્યો કે તે માટેની તેની તૈયારી જાહેરમાં કોઈ મથકે, મકાને, કીદલે કે શેહેરે થઈ હતી નહીં, એ સાદદત આજપણ ધરાનના બાબમાં વફાદાર રહેલા તમામ દીલાવરોથી મલેછે. અને આ પણ બનાવવા જોગણે, કે જ્યારે તે નામદાર બજખનો કબજે લેવા કહેછે ત્યારે તે કબજાથી ધરાન માટે કોઈ સંગીન લાભ ઉપજવવામાં તે પુર દૃઢ હોવો જોઈએ. વખતે તે પોતે બજખના કબજા પછે આપણી ખાંગી દરબાર દરમ્યાન કોઈ અજમતી કરામત મીશાલે દેખાવ દે તો શું તેમાં કાંઈ મુશકેલ છે ? મહારા જેહાનશીન શાહ, બજખના કબજામાં આપણા નશીબા માટે એક એવી સવલત પડતી આગાધ મને થાયછે કે જો ધરાનના આપણે આગલા આપણા નામદાર ન્યાગાનો મીશાલે માલેક ને શાહ થવાના હોઈએ તો તે નશીબો નવાજવાને બજખબામી જેવાં પુરાના ધરાની પાયતખ્ત શેહેરની સરજમીનજ બાગ્યશાહી નીવડે. ખીજો મને એ અજમાયશનો ખ્યાલ આવેછે કે બજખબામીનો કીદલો જેવો સઘળી ધરાની ને ઇસ્લામી આલમ ઉપર ટપકથી ઓસ્તવાર સમજતી નથી તેવો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પુરતો તકાવર સમજતો જણાય છે, અને ત્યાંના મોટા લશ્કરની ખાધ ખોરાકીનો વીચાર એક જેહાન જોઈ વલેલો બાહોસ ધરાની બુજેર્ગ કે જેની દરેક પલ ધરાનને દીનદુસ્મન ઇસ્લામીની તાબેદારી ને તલવારમાંથી કેમ છોડવું તેજ ખ્યાલમાં ગુજરે છે, તેવા નામદારના મનથી ખસી જાય ? એવો સેજ પણ વેહેમ લાવવો તે તેની મોટી ને પાકટ ગણતરી ને આપઅખત્યારી ને વફાદારીને બેહોરમત કરવા બરાબર છે. બજખનો કબજો લેવો તેમાંજ મહારા શાહે કીરમાને ધરાન જીતવાનો પાયો નાખેલો જાણવો.'

બાબ ૨૬ મો.

[સપેહશાહાર રસ્તમ બીન ફીરબન શાહે કીરમાનને બાબ માટેની સલાહ ઉપર અમલ કરવા કહે છે તે શાહે કીરમાનને પસંદ નથી. ખલીફ ઓમરનું એલચીખાતું.]

હક છે મહારો તમામ પણ ઇન્શાફ નથી,
તકદીર આગલ તદબીરની તુટીજ ગતી.
જ્યાં પ્યાર ત્યાં આશકનીજ હોય જંગ,
આશકને આશકીજ ઉસ્તાદીનો રંગ.
તે હોય સાબુત ત્યાં ના જગદો, છે સલામ,
સાબુત હોય તો સફ, શ્યાણુ ને ઇનામ.
બાકી જહનુન, જફા, જંગ, જેસ એકદમ,
તાબેદારો મોખતની છે ન્યારો એલમ.

સપેહશાહાર રસ્તમ બોલ્યો 'મહારા નામદાર શાહે કીરમાન આપણા બુખ્તેશ વહર બેહરામની દુરઅંદેશી ઉપર પુરતું વજન આપવું જોઈએ, એવી રવેસ તે નામદારે બાબના કબજાની બાતેન બોલી છે. અવલ મને પણ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની તકરાર ને તર્ક ઉપર બીલકુલ ઇતિબાર પડ્યો નહીં, પણ જ્યારે પાદશાહાતના સમાલનારા વહર બેહરામ જેવા દાનેશમંદની ખાંગી બાતમી દરમ્યાન મેં મહારાં મગજને દાખલ કર્યું, ત્યારે મને મહારા મરહુમ પેદર સપેહશાહારોના સપેહશાહાર નામદાર ફીરબનનો ઘણી વખતે એકાંતમાં બોલાઇ ગયલો ઇશારો સમજ પડે છે, જ્યારે છેલ્લી પાયામાલી લાવનારી જંગમાં ઇસ્લામના ઘણાજ જોરાવર લશકરને લડાઇના મેદાનમાં આ-બાદ બાહ માફક સફ સમારી ઉભુ કરીને જંગ ચલાવનાર મોટા આરબ સરદાર નુમાનને મહારા જંગી પેદરના એક અદંગી તીરે તદન મરતોલ કરી તે ખુનખાર મેદાનમાં નાખ્યો, ત્યારે જે જહનુન ને જોસ્સાથી આરબ લશકરે આપણા ઇરાની લશકર ઉપર હોમલો કર્યો, તે એક લડાઇના મેદાનમાં એવો આક્રમનાક હોમલો થયો કે તે જંગ દરમ્યાન કોઇપણ ઇરાની સીપાહની ઉભું રેહવાની હીમત તુટી ગઇ. આપણા ઘણા જબરા ને લડાઇને રંગરામસની મીશાલ જાણનારા દલેર સરદારોએ પોતાનાં લશકરને બની તેટલી હીમત ને ઉલટ આપી. તે હીમત ને ઉલટ આપવામાં જતે સરદારો એક અદના ખ્યાલ મીશાલે દુસ્મનોના મેદાનમાં નીકળ્યા અને હમરનો ધાન કાઢીને એક એક અપવા લાગો પણ જે હીમતે એકવાર સીકસ્ત આવી

તે હીંમત ફરી ધરાની લશ્કરના સીનામાં આવી નહીં, અને હકનાહક હજારો સમશેરબાળે દુશ્મનના દસ્તથી કલમ મીશાલે કતલ થઇ ગયા. તે જંગમાં મહારા જંગી પેદર સાથે હું પોતે દુશ્મનો ઉપર મોતનો મારો ચલાવ્યામાં હાજર હતો. જ્યારે તે જંગમાં કંઈ કરતાં ધરાની સીપાહ ફરીને હીંમત પકડીને પોતાના કમનસીબ શાહનો મદદગાર રહ્યો નહીં, ત્યારે મહારો પેદર પાંચ હજાર માહ યુનનદા ધરાની પેહેલવાનોના લશ્કર સાથે જીતની ખુમારમાં ગરક ગયલા જહતુની દીન દુશ્મનોથી હટી જઇ ખુશરો આબાદના મેદાનમાં ચારે બાજુ ચર ખોડાવી છાવણી નાખી પડ્યો. મતલબ માત્ર એટલીજ કે બીજી વખત પોતાના પેહેલવાની લશ્કર સાથે દીન દુશ્મનો સાથે જંગનું મેદાન ગંજવતાં બહુ મોઢી કીંમતે પોતાના જીવનો સદકો પોતાના વતન ધરાનને કરવો. આ વખતે તે છાવણીમાં મહારો જોરેમંદ પણ બીલકુલ નીરાશ થયેલો પેદર સપેહશાહાર શીરજીન જંગ હાસ્યાની નામોશીથી તદ્દન તન બદન ને શીકલે ફેરવઇ જઈ એક દીવાના જેવો ત્યાં ખુલ્લી જમીન ઉપર ગગરી પડ્યો. આ વખતે હું તે વતન હારીને મોત કાંઠે બબરતા પેદર પાસ આજેજી ને અર્જ કરતો પડ્યો હતો. ત્યાં હું જે બોલતો તે તે નામદાર બીલકુલ સાંભલતોજ નહીં. તે વખતે મેં તે મોટા સપેહશાહારને આ શખુનો બબરતાં સાંભલ્યો ‘અરે આજ હું બબખના છુપા પાતાળ મારી જાણતો હતે તે જંગી દાદ મીશાલે આવતા વખતે મોટા હું પોતાને દીનદુશ્મનોના જંગદરમ્યાન બીનફાકટમાં કપાઇ ગયા કરતાં બચાવી કોઇ કાવતા વખતે કાવતે દાવે મહારી ખોહલી નામદારી મેલવતે ને ગુમાવેલી રોશનીને ફરી હાંશલ કરતે’. આ શખુનોના બેદનો ખુલાસો મને આજે મોટા દાનાવ વજર બેહરામથી થાય છે. નામદાર શાહ આપણે ગમે એવા જોખમે આપણા પાયતખત બબખનો કબજે લેવો જોઇયે. હું પોતે આ મેદાનમાં દીનદુશ્મનોની જંગનો જવાબ આપવા ફક્ત દસ હજાર શેર મીશાલના જબરદસ્ત લશ્કર સાથે છાવણી નાખી પડ્યો રેહું છું. શાહ, બબખ ઉપર જે રાહ ને તદબીરે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે દુરઅંદેશીથી ધસી જવા કહ્યું છે, તેમ કરવું. બબખમાં દાખલ થયાની બબર મને છુપી મલશે ત્યારે હું તમો જોદાનશીન શાહની તદબીરે બબખની રાહ એખત્યાર કરીશ.’

સપેહશાહાર રસ્તમને સાંભલી શાહે કારમાને પોતાનો મર્મ જણાવ્યો: ‘મહારા નામદાર શાહજદાઓ, વજરો ને સપેહશાહારો, એક શેહેર ને કી-લામાં. કબજ થઇને દુશ્મનો સામે લડાઇ ક્યારે ચલાવ્યામાં દાનાઇ હોય

કે જ્યારે આપણે જંગને નકામી લાંબાવી લાંબાવી હરીફાને કંટાલામાં નાખવા ચાહતા હોઈએ; ત્યારે પણ તેવો વીચાર મ્હારો નહી. તેવી ઢપે મેં એ જંગની સરદારી પણ લીધી નથી. દીન દુસ્તનો ઉપર મ્હારો હોમસો લઈ જવાની મુખ્ય મતલબ એક જભરા ફટકાથી મજબબ મુદ્દખાનો સમુદ્ધો ધાન કાઢી નાખી તેની તારાજ કરવી. ન્યાંલગી વતનનો જોશ, વતનનું તેજ ને વતનની મોહબત ને વતનીઓની વફાદારી જીવતી છે, ત્યાંલગી એ રોશન થયલી ઉમેદ ને મસ્ત થયલી મરદાનગીમાં મુદ્દખાનો સર ઉપર એક જભરો જંગી ધુન્નરો વરસાવનારી જંગ લઈ જવી ને તેની જીતનું અમર ફલ આપવું.’

શાહે કીરમાન આ મત જાહેર કરી રહ્યો કે તેની નેગાહ મસલહત-ધાના ચોકા કરનારા પેહેલવાન ઉપર પડી કે તે બેસુમાર શીતાબીથી જનાબ હાજર થવાને દોડતો આવે છે ને ઝડપમાં કદમ બોલી કરવા જાય છે, તેને તેમ કરવાનો તેવો કસો આવકાશ આપ્યાવના શાહે પુછ્યું ‘કેમ મ્હારા નામદાર પેહેલવાન એટલી ઝડપનો શો સબબ?’

પેહેલવાન પોતાના શાહને સાંભલી હજાર તનથી શીદા થઇને બોલ્યો ‘જેહાનનશીન, ખલીફ ઓમર તર્ફથી દસ બુજેગોનું એલચી ખાતું આવ્યું છે, તે મુલાકાત ચાહેછે. તેઓ કહેછે કે અમારા ખલીફ શાહે કીરમાનને મોહબત ને એખલાશનો પેગામ રવાના કર્યો છે. હોકમ ચાહેછે તાબેદાર.’

શાહે કીરમાને ચોકીદાર પહેલવાનથી ખલીફ ઓમર તર્ફનું એલચી ખાતું આવેલું જાણી પોતાના વડા વજીર બેહરામને એસ્તકબાલ લેવા મોકલ્યો. જ્યારે તે એલચીખાતાના પીરાનપીર આરબ વજીરો શાહે કીરમાન હજીર આવ્યા, ત્યારે શાહે તે એલચીખાતાંને ઘટતા આવકાર ને મદારતથી પોતાની દરબારમાં ઉંચી પદવી આપી. શાહે કીરમાનની પાદશાહી મદારતથી આરબ એલચી ખાતું ધણું ખુશ થયું. પછે પોતાના મોટા ખલીફ ઓમરનો પેગામ પાદશાહી રાહો રસમ મુઆફિક તાજમ તવાબેથી તે પીરાનપીર આરબોએ શાહે કીરમાન સામે ધર્યો.

બાબ ૨૭ મો.

[ખલીફ ઓમરનું મોકલેલું એલચીખાતું શાહે કીરમાનની તારીફ કરે છે ને મજહબ ખાતર પોતાના મુલક ને વતનની પાયામાલી નહીં કરવા સાફ સલાહ આપેછે.]

અમને નથી તરસ તમારાં લોહીની,
યા નથી ચાહ નામદારી લુટવી કોમની.
અમને ઉમેદ, કચ્ચે ઇસ્લામનો ફેલાવ,
મહજબ ફેલાવા માટે દેશો દર્યાવ
ઝેમત ખેંચવાને નહીં ડરનાર લગાર,
ઇસ્લામ યા નૈ તો સર તહાફ સમાલ !

આરબ ખુન્નેગો શાહે કીરમાનની મદદરત ને મરૂવતથી છક થઇ ગયા. તેની ઇજત ને પાદશાહી તાજમ તવાજોની ઢપ છપ જોઇને તો તેઓ તે ઉપર ગોયા શીદાજ બન્યા. એલચીખાતાંનો વડો પીરાનપીર જે આરખોની શાહાનશાહાતમાં ફક્ત ખલીફ ઓમરથી ઉતરતી ઇજત ને મરતખો ધરાવતો, તે જેહાનનો પુરાનો શક્ષ પાદશાહી દબદબાથી શાહે કીરમાનની દરબારમાં શખુનોનો વરસાદ વરસાવતો હોય એવો વીજલી મીશાલ જબાન ચલાવી રહ્યો. તે તવાજોથી સર નમાવી બોલ્યો ‘જેહાનના નવા નવજવાન શાહ, તમે નામદારની જંગ ને જવાંમરદીને હું મુબારકબાદી આપું અગરજો તે જવાંમરદી અમારા જેહાનને જીતનારા ખલીફ ઓમરના પેગામને ખુબ બારીકીથી તપાસીને એકમત થાય. આજે જુના જમાનાની જુની રાહ રસમો ને મજહબો ઉપર નવા જમાનાની નવી રાહ રસમો ને મજહબ ગાલેબ છે તે મીશાલ, આ ઉપરથી સાબેત છે જેમ પીર થયલાં પેદર પાછલ પેસર તેનો વારસ ઠરેછે. મજહબ ખાતર મુલકને તારાજ કરવો, એ બેશક દુરઅદેશનું કામ નથી. પોતાની ખાસ મતલબ ખાતર ખલકનો ધાન વાલવો ને સેંકડો શાલનો ચાલતો આવેલો પાદશાહી અખસાર મેલી દેવાની દેવાનગી ધરવી, એ ચાલ પોતાની પાદશાહત તથા ખલકને અદલ ઇન્શાફથી આબાદ કરનારા હાકમની હોય નહી. તમે નામદાર શાહ, ગોયા આફતાખી તુરના તમારા મોટા ન્યાગાન શાહાનશાહ ખુશરો પરવેજની પેશાનીનો ઝવઝવ ધરાવતા જણાવો છો. તમારી પારકી પાદ-

શાહાતના એલચીઓને ધન્ય ને આબરૂ ભરેલો આવકાર દેવાની ચાલથી અમે તમામ એલચીખાતાંના આવનારાઓનાં દીલ ખુશાલ થયાં છે. શાહ અગર તમે પાદશાહી તખ્તનો નસીબો ધરાવનાર અમારા ખલીફાની દોસ્તીનો પેગામ કબુલ રાખશે તો તમે નામદાર તમારા શાશાન્યાન શાહા-નશાહના તખ્ત ઉપર કાયમ થશો. તમારો હોકમ સારી ધરાન સરજમીન ઉપર તમારું નામ આશકાર કરતો ધીકી રહેશે. એક સેજ હરખત થનારી ખીના ઉપર તમે ધરાન તખ્તના ઉમેદવાર દુરઅંદેશીથી ગોર કરીને હ-મારી સલાહ મુઆફક કદમ ભરશો તો ધરાનની તમામ ખલકમાં આબાદી ને તનદ્રોસ્તી ફેલાવશો. દીન દુશ્મનાઇનું નામ નાખુદ થશે જે તમે ના-મદાર તમારી તકલીદી જીકરનો પાયો તદન પાયામાલ થયલો જોશે તો પછે આપણી બન્ને આરખ ને ધરાની ખલકત વચ્ચે કીનો હોય ક્યાંનો ? ને મમત ને જુદાઇનું નામ રહે કયમ ? અમારો ખલીફ તો તમે નામદાર શાહની મોહ-બત ને એખલાશનો ઉમેદવાર છે. તેનો ધનકાર કરવો કે તેની મંજુસ્સાત આપવી એ કાબુ તમે નામદાર શાહના હાથમાં છે. અમારા પેગામની જુજ સતરો છે, તે ઉપર કબુલ મંજુરનો શેરો ખેંચો ને સધલો રખનો નાખુદ કરો. તમે નામદાર અમારા ખલીફનો પેગામ ને કરાર કબુલ રાખો તો તે નામદારના નામદાર ખલીફ આમરનું એલચીખાતું, જેમાં અમે તમામ તેના દુરમાનખરદારો હાજર છીએ, તે એખલાશની ધધાણી તરીકે તમે નામદારને શાહે ધરાનનો એલકાબ નવાજીશ કરીને કદમખોશી કરવા ને નમવા સાડ તૈયાર ઉભા છીએ.’

શાહે કીરમાને તે આરખ પીરાનપીરોનું એલચીખાતું જોયું ને તેના સરનશીનને સાંભળી શીતાબ ખલીફનું બાતેન સમજી ગયો. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદથી મસલહત મળી હતી તેમ તે શાહે એલચીખાતાંને ઉડાવામાંજ હાલતરત તો ધરાન ને ધરાનીઓના હકમાં બેહદ ફાયદો જોયો. વળી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની મજેલી સલાહ ઉપર કાંઇ નક્કી અમલ થયો હતો નહીં કે શાહે કીરમાન આ કે તે પારનું જે તે રમખાન મચાવી લેવાવાલો જવાબ દે? શાહે

રમાને એલચીખાતાંના પીરાનપીરોના છેક સીનામાં પેસી જઇ તેઓની હદથીબદા આપલોસીનો તમામ બેદ મેળવી દીધો. શાહે કીરમાન એવો તો બાહોશ હતો કે સામા શક્ષોના સીનામાં ઉતરીને તેઓના મનની બાતમી કયા ધરાદા ઉપર રચાઇ છે, તે ફક્ત તેઓના બેચાર શખુતોની હાર સાંભળતાંજ તે સમજવામાં ફાવી જતો હતો. વળી જે જંગી ને જુવાન છતાં બુજે-ગોને તાજુખીમાં નાખે તેવો દુરઅંદેશ ને દાનાવ ને શખુતનો રાસ્ત, તે પાસ પુર મતલબ ને કાવાદાવાના ભરેલા ખલીફ આમરના મીઠા ને કલેબ-

ફરશ આરખ રાજદરબારીઓ ને અમલદારો ઘડીબર ટકાવ તો શું કરી શકે પણ એક દમ પણ ખેંચી શકે નહીં, મગર જમાનોજ ઉલટાયો હતો અને સરજમીનોના નસીબામાં મોટા ફરફારનો સંજોગ ઉઠ્યો હતો, ત્યાં એવા ખુને વસીને ખુને ચસી રહેનારા જંગલીઓ જંગ ને જર ને જોરના માલક થઇ નીકળ્યા હતા. શાહે કીરમાને. પણ ખલીફ ઓમરના એલચીખાતાંને અચ્છી રીતે ઉડાવ્યું. તે નામદાર શાહ બોલ્યો ‘જેહાનને ઉઠલ પાઠલ કરનાર ખલીફ ઓમરે જે મહારી ઉપર પોતાનું એલચીખાતું રવાના કરીને મહારી મોહબત ચાહી છે અને મને ઇજત આપે જક્ષી છે, તે માટેની મહારી ખુશાલી તે નામદારને જણાવવી. હું ઘણાજ ખુશ છું કે ખલીફ તરફના એલચીખાતામાં તમે જેવા જેહાનની શર્દે ગર્મ જોઇ વળેલા પીરાનપીરોને પસંદ કર્યામાં આવ્યા છે. નામદાર એલચીઓ, મેં તમારા દીલનો ઇન્તેખા અણ્યો છે અને આ તમારા ખલીફનો પેગામ રાખ્યો છે. એ હું મહારા પાદશાહાત ચલાવનારા દાનાવ વજીરો ને સપેહશાહારો સાથ વાંચી ખુબ ગોર કરીશ. તમે નામદારના જણાવ્યા મુઆફકે તો એ દરમ્યાન કોઇ એવી કલમ હશે નહીં કે જેથી મહારા જીગરનો જોસ ઉછેલે ને મગજને બોળે થાય, તો હું ખાતરજમાં છું કે મહારા દુરઅંદેશ દાનાવો તમારા ખલીફના પેગામનો લાયક એખલાશ ભરેલો જવાબ, તમે નામદાર એલચીખાતાને મહારી સનમુખ બોલાવી દસ્ત બાદસ્ત સપોદ કરશે. મને ઉમેદ છે કે તમારા નામવર ખલીફના પેગામ ઉપર મને સખર ને દાનેશથી વીચાર કરવાને પંદર દીવસની મુદત આપવાને રાજ થશે.’

શાહે કીરમાનની આ શીરીન જખાન ને એખલાશની માગણીથી ખલીફ ઓમરનું એલચીખાતું પોતાનું શું એક કામ આબાદ ઉતર્યું હોય તેવી મુઆરકબાદી માનતું ઉઠ્યું. એલચીખાતાંએ શાહે કીરમાનની માંગેલી મુદત લગી પોતાના લશકરની છાવણીમાં થોળવાની કબુલાત આપી. પછે પણ જ્યારે શાહે કીરમાન તે એલચીખાતાને બોલાવી જવાબ આપે ત્યાંલગી એલચીખાતાંએ શખર પકડવાને કરી આનાકાની કરી નહીં. એલચીખાતાંએ વીદાય થવા તવાળે બજાવ્યો, ત્યારે શાહે કીરમાને પણ તખ્ત ઉપરથી સેજ ઉઠીને જાહેરમાં દીલ લોભાવનારો આવકાર દીધો. પણ તે એલચીખાતાને છાવણીના નાંકા લગી મેલવાને તે નામદારે પોતાના સઘલા વજીરો ને સપેહશાહારોને હોકમ ફરમાવ્યો. માત્ર તે મેલાવડામાં એક મોટો ધરાની સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજન સામેલ થયો હતો નહીં; જે સાથ શાહે કીરમાન ઘણીજ મોહબતથી ખલીફના બંધ પેગામ ઉપર તરેહવાર અટકળા કરતો હતો.

બાબ ૨૮ મો.

[વજીર બેહરામે ખલીફનો પેગામ ખોલો વાંચ્યો તે સાંભલી શાહે કીરમાન દમ બાંધીને હસ્યો, પણ તેની દરબારના દીલ ગોયા આતશના દરયાવ મીશાલે તપી ગયાં.]

ઉમેદમાં ખીલી ખીલી ઉમેદમાંજ કરમાઉ,
મનમાં મોજ મીશ્ક મસ માહેતમ ઉઠે;
ના હરેં યા હરેં, ના બાણું યા બાણું,
અમ્મર કેમ યાર, હીન એરન્ડો નીવડે ?
લાભમાં ના લાભ, ના લાભમાં છે લાભ !
જંગમાં જય જન, ખીન જંગ જીવ રખડે.
પત્રનો ભરોશો ક્યાં, છે જીવન પવનનું;
ઉઠાવશે ક્યાં સપાટો સેજ સરજત વડે.

જ્યારે ખલીફનું એલચીખાતું છાવણીથી બહુ દુર ગયું અને ચોકીદાર પેહલવાનથી પુર ખાતરી મલી કે છાવણી આસપાસ કોઇ દીન દુસ્મન કે જશુશ કે બેદુ નથી. તંબુ આસપાસ સો વાર લગી કોઇ ધરાની સીપાહનો ઓળો પણ પડતો નથી તો પછે મુદ્દા તો ક્યાંથી હોય ? વલી શાહે કીરમાનની આસપાસ જેઓ દરબાર ભરી બેઠા છે, તેમાંનો દરેક શક્ષ ગોયા આ જંગનો પાયોજ હોય તેવા વક્ષાદાર, રાસ્ત ને પોતાના વતનનાજ નામ ઉપર જન ફેશાન થનારો. તેવા મોટા ને ખરા ધરાની નામદારો વચે વજીર બેહરામે શાહે કીરમાનના હોકમથી ખલીફ આમરનું પેગામનામું ઉખેડ્યું.

આ નામામાં ખુદા ને પયમબરની શીકૃતમાં દમ બાંધીને લખ્યામાં આવ્યું હતું, જે તમામ શીકૃત ફક્ત આરબસ્તાનનો અજળા ને રસુલ ધરાવતો હોય અને ખીજી તમામ આલમનો કાંઇ ખુદા કે પયમબર હોય નહીં એવી મગરૂરી ને મસ્ત શેખાઇ વાપડવાને ખલીફ લુદ્યો હતો નહીં. પછે વલી ઇસ્લામનો વડો તેથી પણ જાદા મગરૂરીથી પોતાની સલાહ આપી સુલેહની કલમો જણાવા લાગો. આ કલમોમાં અગર આ કલમ હતે નહીં તો તે તમામ કલમ ને કરારો શાહે કીરમાનને કબુલ રાખવામાં હાલનો વખત બજાઈ થતે, પણ આ એક શેરો ‘ઇસ્લામ મન્હલ કબુલ રાખીને ધરાનના તખ્તપર ખીરાજનું ને તમામ ઇસ્લામી જંગ દરમ્યાન લશકરની મદદ મોકલવી,’ આ કલમ ને કરાર એવો હતો કે જ્યાંલગી એક પણ રાસ્ત ને થમાનદાર ધરાનીના દીલમાં જન હોય લાંબગી તો તે સાંભલવાને

પણ મોટું અપમાન થયલું સમજે. એજ કલમ ને કરારે ધરાનના છેલા જરથોસ્તી શાહાનશાહ યજ્ઞદેજદની કારકીરદી ખતમ કરી હતી.

એક ખીજી કલમ પણ ધરાન જેવી મોટી શાહાનશાહાતને કમ હલકું પાડનાર હતી નહીં, કે ઇસ્લામ મજહબ કયુવ્ર રાખ્યા પછે ધરાનની પાદશાહાત ખલીફને જજીઆની રકમ જેમ ખીજી તામે થયલા મુલકોના હાકમો ભરે છે તેમ દર શાલ ભરી જાય. તેમાં કસી ખામી થાય તો આરબ લશકરની ચઢાઇ આવવાને વીલમ લાગનાર નહીં! આ કલમ સાંભલીને શાહે કીરમાન, ખલીફ ઓમરની અકલ ઉપર હસવા લાગો. તે નામદાર પોતાના અમીરો ને સપેહસાલારો દરમ્યાન બોલ્યો, ‘જ્યાં છે ત્યાં એ જાનવી આરબની હેમકાઇની હદ હશે નહીં. તેને એટલી પણ ખબર હશે નહીં કે એવી કલમ એક ખરા ને જંગી ધરાનીને લખી સલાહની ઉમેદ બાંધવામાં તે પોતાની કામની ને તમામ ઇસ્લામી ખલકની મજાક મશકરી કરે છે? શું તે ખલીફ પોતાનેજ પુરો બાહોશ ને દાવપેજ્યો સમજતો હશે ને ખીજી સઘલા જ્ઞહાનના પાદશાહોને બેહોશ ને બોલાજ સમજતો હશે? અથવા શું તેનાજ લશકરમાં લડાયકો છે ને ખીજી લશકરમાં લોખંડીઓ છે? મને સમજ નથી પડતી કે એવું નાસજવર લખીને એ ખલીફ હાલના આપણા જંગના હીંગામમાં પોતાની બાજી સમાવી લેવામાં કેઇ હોશ્યારી ને અદેશો ચલાવતો હશે? બેશક તે છેક પીરાનપીર થયામાં આપણી કદીમ જીવેજલાલી ને જોર ઉપરથી તેની યાદદારત ખીલકુલ ખીસી ગઇ છે, તેથી તે એવી બેહુનદી કલમ ને કરારો લખીને પોતાના મનની ગણતરી મુઆફેક સુલેહના શીતારાને રોશન થયેલો જોવાના ખાખમાં બેઠો છે. આપણને તો તેની એવી કલમ ને કરારનો ખાખ જોવા દેવાની પુરતી સખર ભરેલો વખત આપવો જોઇએ અને જે મસલહત આપણા હકમાં બેહતર તે અમલમાં મેલવાને ખાતરી ભરેલાં કદમ ભરવાં જોઈએ.’ આ બોલતાં બોલતાં તે નામદાર ખલીફની લોભી અકલ ઉપર એટલો હસવા લાગો કે વજર બેહરામ ને સપેહશાલાર રસ્તમ જેવા પણ તાબુઅ થઇ ગયા. શાહની ચાલ તેના વફાદાર શરીફોને નાપસંદ પડી. તેઓમાંથી એક શાહજદો રામચોખીન બોલ્યો ‘આપણે આ પેગામને વાંચ્યા વગરજ બંધનો બંધ બાલી નાખવો શમજવર હતો. તે મોટો દીનદુશ્મન આપણને આપણી જીતના મુજારક હીંગામમાં આપણા મોહડાં લગી ખાસ પોતાના કાવાબાજ પીરાનપીરોને રવાના કરીને બેહારમતી આપવાને હીંમત ચલાવી શક્યો છે. ખલીફ ઓમર બેહોશ નથી પણ પુર ને પડકો હોશ્યાર છે, કે તે સુદ્ધ આરબે આપ-

જુને પોતાના એવા અપમાન કરનારાં પેગામનામાંથી એવા ઉસકેરવા ચાહ્યા છે કે યાહોમ આંખ વીચીને આપણે હાલ જે હાલતમાં છીએ તે હાલતેજ જંગના મેદાનમાં ઝોકાવ્યે. પછે તે દુરઅંદેશ ખલીફ મોકલેલું નવું લશકર એક બાબુ, બીજી બાબુ મોશલનું કુચ કરી આવેલું લશકર, ત્રીજી બાબુથી બંબ દરમ્યાનનું લશકર નીકલી આવતુંજ હશે તે, અને ચોથી બાબુ વલી બીબુ કોઇ કમીગાહ કરી બેસાડેલું લશકર નહીં હોય એમ બનેજ કેમ? એટલે આપણે આપણા આંધલા જહનુનમાં આવી તનમાં જન લગી લડી મર્યે અને પછે કયો તેજ ધરાની રહે કે ધરાનની જરથોસ્તી દીન જલવાય? એ રીતે ધરાની આલમનો અંત આવે એવો દુરઅંદેશ તર્ક ચલાવ્યો છે.’

શાહજાદા રામચોખીનને સાંભલી સપહેશાહાર રસ્તમ ધણુજ ગંભીર એહેરે ને મજયુત જગરે પોકાર્યો :

‘ઓ શાહે કીરમાન’ આપણી તમામ ધરાની આલમને ખલીફ ઓ-મરે પેગામનામુ લખીને બેશક એવી કંગાલ બેહોરમતી ને નામાશી દર-મ્યાન ફસાવાની તરતીખ રચી છે, કે અગર એ જુરી લાલચ ઉપર કોઇ ખીજે શાહાનશાહી તોખમનો બેફામ શાહાજાદો પોતાનો મહજબ તજ દઇ ઇસ્લામી મહજબ એખત્યાર કરવા માહે સર ઝોકાવે તો આપણી કદી-મથી ચાલતી આવેલી આપએખલારીનો શીહા નશીબો બની જાય. અને તેવા લાલચને તાબે થનારા કોઇ શાહાનશાહી તુખમીને ધરાની આલમમાંથી પંચરંગી તોખમનાઓનું લશકર પણ મલી આવે તો આ પેગામનામુ ફાવી જઇ બાકી રહેલી ધરાની આલમની એવી તો પાહામાલી કરે કે તદન આપણી કદીમ કોમનો અંત આવ્યોજ જાણવો. મારો તો નકી આ વીચાર ચોકસ સમજ ઉપર ગોઠવાય છે, કે આપણે એ પેગામનામાનુંજ બાહાનું લઇ શીતાખીથી આપણી સમશેરો મેચાન બાહેર ખેંચીને આ મેદાનમાં મહજબ મુદ્દઓના મસ્તાન મગજને મજયુત દસ્ત દેખાડવો જોઇએ, કે ફરી કોઇ પણ ઇસ્લામ દીનદાર ધરાની સામે એવી બેઅદબી કરવાને દ્યેર દીલથી બાહેર પડવાની હીમત વટીક કરે નહીં.’

સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજન આદરખીજનના તમામ ધરાની લશકરનો વડો હતો, જે ઉપર ધરાનની શાહજાદી ચુલશીરીનાનો નસીબો રોશન થવાની મોટી ઉમેદ રખાઇ હતી, તેના આ બેસાદાર સખુનોથી લાંબીરાજેલા જેહાનના અજમાયશીઓના દીલમાં દેહશત પેઠી કે અગર એ મોટો સપેહશાહાર હાલના જુરસાથી પોતાતા લશકર સાથ મઝી જઇ દુસ્મને

સામે કામ લેશે તો ધરાની રોશન રોજ તદ્દન શીહારોજમાં ફેરવી નાખશે. વજર બેહરામ તો સપેહશાહાર રસ્તમ પોતાની જગ્યાનને કાયદામાં રાખે તે ચેતાવવા માટે ત્રણ વખત વચ્ચે ઉઠી ઉભો થયો પણ તે આગલા નામદાર ધરાનીઓનું લોહી ધરાવનારો સમશેરબાજ જંગી પોતાની જગ્યાનને ખામોશ રાખી શક્યો નહીં, પણ ઉઘટી જતા ને જતા હવે ઓલંગીને કીનાના આતશના શોહાલા ઝુકવા લાગ્યા, એથી જેવો તે પોતાના વીચાર જણાવતો અટક્યો કે તે દાનાવ વજરે તે સપેહશાહારની જોસ્સાદાર જગ્યાન ઉપર અફશોશ કર્યો, તે બોલ્યો :

‘ઓ આપદાદેથી નામદારી પામેલા વજરો ને નેક જંગી સપેહશાહારો આ વખત પણ નથી ને જગો પણ નથી કે આપણે આપણા જુસ્સાની જુગ્યાની ને જુમબેસથી જગ્યાન ચલાવ્યે. આ વખત ને જગો ફક્ત આપણી બાજી ને બાદશાહાતનો શીહા થયેલો રોજ રોશન ને તાબેદાર થતી જતી કોમને આપબેખસાર કરવાને જેટલી પણ દાનેશ ને દુરઅંદેશી તેનો દસ્ત પકડીને ફતેહમંદ રાહે ઉતરી ચાલવા સાર છે. આ વખત ને જગો ફક્ત આપણો કદીમ મહજબ જે ઇસ્લામની તલવાર ને જુલમથી પાયામાલ થાય છે તે કેમ ફરી તાજે થઈ કાયમ રહે, એ મસલહત કરવાનો છે. મહારા નામદાર પેહેલવાનો, જંગમાં ઉતરીને દીન દુસ્મનોનો ધાન કાઢતાં બેજન થવામાં ક્યા સાર સમાયો છે? તે અગર અંદેશો દોડાવશે તો આ સાદો ખુલાશો જણાશે, કે આપણે આ મોટી જેહમત ખેંચીને જે કુફા જેવાં દીન દુસ્મનોનાં મજબુત લશકરી મથકને તારાજ કરી નાખ્યું, તે લડાઈના મેદાનમાં જન લઈ જન આપવા ખાતર નહીં પણ, આપણા ન્યાગાનોના કદીમ ધરાનની પાદશાહાતને દીન દુસ્મનો પાસથી છોડવી લઈ આપણી કદીમ યાદગાર શાહાનશાહજીદી ગુલશીરીનાને હવાલે કરવી. અને નવેસરથી ધરાની શાહાનશાહાતનો પાયો નાખીને તે પાદશાહી યાદગાર ચેરાગને મોટા અદલ શાહાનશાહ નોશેરવાનના પાયતખ્ત દરમ્યાન તખ્ત-નશ્ત્રીન કરવી અને તે પછે શાહે કીરમાનની શાદી કયશરે ધરાન ગુલશીરીના સાથ કરીને ધરાનને નવેસરથી જેહાન દરમ્યાન સરસાઈ બક્ષવાની બુલંદ ને અમર નામદારી મેલવવી.’

દરબારમાં ખસીફના પેગામના ઉપર એક ગમથી આદરખીજનનો મોટો સપેહસાહાર ને બીજી ગમથી કીરમાનનો વડો વજર ધણી જબરી હરીફાઈ કરનારી જીકર ઉપર વધી ગયા હતા, પણ તેટલાં શાહે કીરમાનનો મોટો ચોકીદાર પેહેલવાન દોડતો આવ્યો; તે ઉપર સધલા નામદારોનું

ધ્યાન ખેંચાયું, તો તે પેહેલવાન આમલ ને તેની પાછલ કોઇ ચીનાઇ પોશામ પેહેલો અધોર શખ્સ, જેની કમર ઉપર જરાવની મુઠવાલી તલવાર આતશ્ચા રંગની મ્યાનમાં ખણુખણી રહી છે, તે ધીમા કદમથી ચાલ્યો આવતો નજરે પડ્યો.

બાળ રત્ન મો.

[ચીનાઈ દરબારમાં રહેલો શાહજહા શાપુર શાહે કીરમાનને પોતાની મદદ આપવાની અર્જ ગુજરે છે.]

ગીદાપેજથી ગીદાપેજ જાદા થઇ ગયો છું ઓરતો ઓર,
કયાં ગાદીનશીની ને ગીદાપેજ, કયાં ઇનશાનજહો ને દોર ?
કંઈ શાલ ગુજર્યાં ચમનદાર વતનથી ગયો છું ગુજરી યાર,
આજ એક લગાવા દે સપાટો ઉમેદના દીલનો ચલાવી દોર.
દસ્ત તો પેલોજ છે જે જંગમાં સમશેરથી ચલાવતો કતલ,
પણ અમલ ને ઉલટ ફેરફારમાં અટકે ગયો છે જન અન્મોલ.

પેલા પેહેલવાને જેવી પોતાના શાહની નેગાહ નવા દાખલ થનારા ઉપર પડી કે કુનસ અજવી તે પોતાની આગલી જગોએ ચાલ્યો. શાહે કીરમાન તો પોતાની દરબારમાં એક ચીનાને જોઇ તે શું મતલબ ધરાવતો હશે તેના ખ્યાલમાં પડ્યો, પણ તેટલાં વજર બેહરામે પુછ્યું ; “ઓ ચીન માહચીનના રેહનારા આદમી તું અમારા શાહ પાસ કેઇ મકસદ માટે હાજર થયો છે ? તારો ભેદ અગર અમારા કાનને સપુર્દ કરવાને કરી હરખત હોય નહીં તો જણાવવાને ધીલ કરતો ના.”

આ રવેસની તપાસ ને જોસ્તેજુ સાંભલી તે ચીનાઇ પોશાગ પેદનારો લગાર મુછમાં હસ્યો. પછે પાદશાહી રસમ મુઆફેક સર ઝોંકાવી તેણે ધણીજ તવાજોથી ખુલાશો કર્યો : “શાહે કીરમાન ને તેની દરબારના ખીરાજનારાઓ શાહજહા શાપુરનું નામ સાંભલતાં તેની ઓલખ પામ્યા વગર રેહનાર નથી. જે શાહજહા દીનદુસ્મનોની છેલી લગાઇમાં છેક અંત લગી લડ્યા પછે પ્રાંતી ગયો કે હવે આ જંગમાં જાદા જવાંમરદી તે નાહક જન ગુમાવ્યાનો શોદો ખરીદ કરવાનું કામ છે, તેથી તેમજ ન્યારે શીર-જનની છાવણી ઉપર મોતનો વરસાદ વરસ્યો, સારે તે કોઇ ખીજ આબાદ વખતે જંગમાં પોતાના તન ને જન મોઢાં વેચવાની ઉમેદ ચીનના મુલકમાં ઉતરી પડ્યો. ત્યાંની પાદશાહી દરબારમાં હાજર થઇ ચીનના શાહજહાન-
પ

હને પોતાની પાદશાહાતની પાયામાલીના સમાચાર કહીને રેહેમ આહી, તેથી તે નેકનામ શાહાનશાહે ખાસ ધરાનીઓ તરફની પોતાની મોહબત દેખાડવા સારૂ શાહજાદા શાપુરને પોતાના ચીનાઇ લશ્કરમાં એક સરદારની જગો આપી. જે સરદારીમાં શાહજાદા શાપુરે આજ લગી મલીને પંદર વર્ષ ગુજાર્યાં છે, મગર તે પંદર વર્ષમાં તે શાહજાદો પોતાના વતન ધરાનને પંદર પલ પણુ ભુલ્યો નથી. તેના મનની મુરદ એજ માત્ર કે મજહબ મુદધ-ઓના માંથા ઉડારવાનો એક વખત દાવ મલે; તે દાવ અંતે અહુરમજદે બદ્યો, તેથી શાહજાદો શાપુર પોતાના શાહાનશાહની રમ માંગી તથા લશ્કરની મદદ લઇતમે નામદાર શાહે ઉઠલાવેલી વતનની જગમાં સામેલ થવા આવ્યો છે.”

આ ખુલાસો સાંભલતાં શાહે કીરમાનના જીગરમાં પોતાના હમવતની ધરલામેના જલમ દોરમાં કેવા ને કેટલા અટવાઇ ગયા છે તેનો કાંઇ ચોક્કસ ખ્યાલ આવ્યો, તે નામદારે શીતાબ તખ્ત ઉપરથી ઉતરી પડી શાહજાદા શાપુરને બગલગીરી કરી. પછે તેને પોતાના જમના દસ્ત ઉપર તખ્ત પાસ બેસાડીને તેનું મોઢું હેશાન માન્યું. શાહે કીરમાન તે વખત પોતાના ન્યાગાનના દીલમાં ચીનાઇ પોશાગ જોઇ કેહવા લાગો, કે ‘નામદાર ખીરાદર આ ચીનાઇ પોશાગથી મહારી દરબારમાં આવ્યાથી ધરાનમાં તમારી યાદ પડી નથી મગર શાહજાદા શાપુરની જવાંમરદીની તારીફમાં આજ પણુ સારા આદરખીન્નનમાં તો શું પણુ છેક કીરમાનના ગામડાં વડીકોમાં જરથોસ્તી ધરાનીઓ બેત ગાય છે. નામદાર શાહજાદા, આજથી હું તમને મહારા ખાસ સપહેશાલાશેમાં નોંધુછું. મને ઉમેદ છે કે મુદધઓની હરીફાઇમાં જે જોરે-મંદ ધરાની પેહેલવાનો પોતાને અજીત ખપાવનાર છે તે સદ્માં તમે કાયમ થઇને અમર નામદારી મેલવશે. પણુ આ ચીનાઇ પોશાગ છેક ધરાનના ગુના પાયતખ્ત શેહેર લગી આવી લાગા તોય તે ઉતારી નાખ્યો નહીં ને પોતાના વતન ને વંસનો ધરાની પોશાગ પેઢ્યો નહીં યા કોઇ પણુ ધરાનીને ઓલખ પડે તેનું ધરાની પેહેલવાનગીરીનું બખ્તર પેઢ્યું નહીં, તે શું દીન-દુસ્મનોથી દેહશત રાખ્યાનો સબબ હશે?’

શાહજાદા શાપુરે આ સવાલ થતાંજ શીતાબ ઉઠી ઉભો થઇ કદીમ અદબ મુઆફકે તે શાહે કીરમાનને ખુલાસો કર્યો: ‘મહારા નામદાર શાહે કીરમાન, પંદર વર્ષ થયાં ધરાનની ખબરથી જે તેનો વતની ખીલકુલ અજાણો રહ્યો હોય, તે અગર, જે પોશાગ ને પાદશાહતમાં તે પંદર વર્ષ લગી હયાત રહીને પોતાનો કદીમ પોશાગ પેઢે તો તેની સલામતી ઉપર કોણુને ઇતબાર આવે? આજ જો હું ચીનાઇ પોશાગમાં તનહા

નીકલી આવ્યો નહીં હતો તે બદખ્યામીના કીલ્લા ઉપરના છુટ્ટી આવતા એકાદ બે ઝેરી તીરે મને પોતાની બર ઉમેદમાંજ લાંબા મેદાનમાં મુડદું કરી પાડ્યો હતો અને જંગલી પશુઓના ખોરાકમાં ખપાવ્યો હતો. આ ચીનાઇ પોશાગમાં હું એમજ પંદર વર્ષ થયાં ચીનાઇ દરબારમાં પણ બચાવ પામ્યો છું. લાંપણ ઇસ્લામ જશુસો ને કસરવેળે ઉભાઇ જાય છે તે માત્ર તે મોટાં મુલકમાં કોઇ પણ ઇરાનીએ આશરો લીધો હોય તેનો બેદ જાણવો; પણ તે ઇરાની જનના ખ્યાશ જશુસો લાં વસી ગયલા ઇરાનીઓનો ચીનાઇ પોશાગ હોયાર્થી ખીલકુલ પત્તો પામ્યા નથી. ચીનના શાહાનશાહે પણ ઇસ્લામ તુફાન તેની સરજમીન ઉપર ના ઉલટી પડે, તે માટે સખ્ત હોકમ કર્યો હતો કે કોઇપણ ઇરાનીએ મહારી સરજમીન ઉપર કદમ મેલ્યા પછે પોતાનાં તન ઉપર ઇરાની પોશાગ રાખવો નહીં.

‘શાહે કીરમાનને ખીજ આ ખબર તો હશેજ, કે હાલના ઇસ્લામ લશકરનો વડો સરદાર પેલો હસન, જેણે આપણા છેલ્લા શાહાનશાહ યજ્ઞદેવદને ચીનના શાહાનશાહ ટયટસોંગે આપેલા જખરાં લશકર સાથે ફરી ઇરાન લેવા આવતાં સરહદના મેદાનમાં શીકરત આપીને તે કમનશીબ શાહાનશાહની તમામ ઉમેદ તોડી નાખી, તે છે; જે આરબસ્તાનીઓના લશકરમાં ગોયા એક પીલતન જેવો મનાય છે. અને જેની સમશેર સામે શેર ટકી શકતો નથી. એ આરબ જંગી એટલો ગુલમી ને જંગલી ખવાસનો છે કે જ્યારે તે પોતાના જંગલી ખવાસના લશકર સાથે હુસ્મનના મેદાનમાં ઉતરે છે ત્યારે તે એક બચાંને પણ મેહરબાની બક્ષવામાં બખીલ છે. તે લડાઇની ઝુમમાં ગમે એવા બેગુનાહની પણ ગરદન ઉપર સમશેર ચલાવે છે. હેરેમનમાં મેહર હશે પણ એ આરબના દીલમાં તેનું એક ટીપું નથી. એવો ખુનખાર ને નાતરસ સરદાર હસન છે. છેલી લડાઇમાં મહારે નરીએ તેનો હમનબદ્દ થવાની વારી આવી હતી. મહારો સારા ઇરાનમાં તે વખતે હરીફ હતો નહીં, પણ એ હસન મહારા પંઝાર્થી જીવતો છટકી જવા પામ્યો.’

શાહજાદા શાપુરનો આ તમામ હેવાલ સાંભલીને શાહે કીરમાને તેને પોતાના એક યુજ્ઞેર્ગ ખીરાદર જેવો ગણવાને કોલ આપ્યો અને દરેક લડાઇમાં તેની સલાહ પુછવાનું માંગી લીધું. શાહે કીરમાનની તમામ ખાંગી દરબારે તે નામદાર યુજ્ઞેર્ગ શાહજાદા સાથે દોસ્તી ને એખલાશ બાંધ્યો. માંમલો લાંબો હાલ આરામ ભરેલો હતો, તેટલાં ત્યાં એક પેહેલવાને પાદશાહી કુનસ બજવી ફરગાનાના પાદશાહ તારખાનનો પેગામ લાવનારને દાખલ કરવાનો હોકમ માંગ્યો.

બાબ ૩૦ મો.

[શાહુ કીરમાનની દરબારમાં પાદશાહ તારખાનનો પેગામ.]

શીહા સખ સુરત સીનામાં, ભમે છે ભેદ, મોખત, અબલ,
આશ્માનની ધાલ વીંધી, વખત રમે છે દાવ, ટકર, અશલ.
ખાલેશ માહતાય ગોલો પલમાં, બદલાય છે રંગ, રગલ, અવલ,
ખાલેશ તન જંગ ખખરખંદ, ગુમ છે જોતાં ખોહી અમલ.
નરેશેર નક્ષ આજ નવજવાંન, કરે છે ઉમેદભર ટલવલ,
ખીલેલુ ગુલ વખત નૈ ને સુની જાય ચીલ ચમન નીર્મલ.

શાહુ કીરમાને ફરગાનાના પાદશાહ તારખાનના સરદારને અચ્છો આવકાર દીધો ને સવાલ કચ્છો ‘ઓ સરદાર, તમારી શી મકશદ છે? અને કયા સખબથી તમારા પાદશાહના પેગામ સાથે હાં જાજર થયા છો?’ ફરગાનાના પાદશાહનો પેગામ ધરાવનાર સરદારે શીતાબ સર નમાવી કદીમ પાદશાહી રસમ માફક શાહુ કીરમાનને ખુલાશો કચ્છો:

“ઓ નામદારોના નામદાર શાહ, જહુનથી સીહુન નદીના કીનારેના તરેતાજે મુલક ફરગાનાના જંગી પાદશાહ તારખાનનો હું એક વીશ્વાસુ સરદાર છું. મને મહારા જોરેમંદોમાં જોરેમંદ ને પાદશાહોમાં મોટા પાદશાહથી એક પેગામ ધરાવના મોટા દસ્તુર દાદ ઉપર લઇ જવાને રવાના કરવામાં આવ્યો છે, પણ હું ત્યાં જઇ શકું, તેવા જોરેમંદ જંગીઓ સાથે નીકળ્યો નથી. મને હાં પડેલાં મોટાં આરખ લશકરની ખીલકુલ ખબર નહીં. મહારા પાદશાહને પણ એ જંગી લશકરની ખબર હોય તેમ જણાતું નથી અગર એ અખખારની સેજ પણ કુક તે નામદાર પાદશાહના કાનને લાગી હતે, તો તે જંગના હીંગામને સારી રવેસે પીછાનનારો પાદશાહ પેતાના સરદારને એક ખેસુમાર જોખમ ભરેલા કામમાં છડી સ્વારીથી જીનહાર કુચ કરવા દેતે નહીં. હવે ઓ તખ્તોતાજને જોખ દેનારા નામદાર શાહ, ક્યાં જહુન ને સીહુન દરમ્યાનનો મુદખ ને ક્યાં ધરાવતું અસલી પાયતખ્ત બળખખામી? સેંકડો ફરસંગ રાહ કાપીને હું હાં લગી આવેલો મહાર કામ બળવ્યા વના મહારા પાદશાહ હજુર પાછો ફરછું તો મહાર સર શલામત નથી રેહતું; યા જો આદરખીજન દરમ્યાનના દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની દરબારમાં પોંહોંચવાની દલેરી કરે છું તો ધરાવના હરીફના હાથમાં સપડાઇ જઇ મહારો જીન બરખાદ કરે છું ને ખીલ જો મોત કરતાં વધારે નામોશી જો મેળતું છું તે એકે મહારા જોરેમંદ પાદશાહના બેદને દુસ્મનોના દી-

લમાં દાખલ કરે' છું. આ અભયબ હાલતમાં હું ફરી પડ્યો છું. હું દળન શીપાહો સાથે આવેલો બળબળામીના મેદાનથી તે લગભગ આદરપીઞ્જનની નજદીકી લગી દુશ્મનના પડેલાં લશ્કર સાથે કીસ બીસાત કે ખાસ જે નામદાર માટે મ્હારા પાદશાહનો ભેદી પેગામ ફેરવાયો છે, ત્યાં શલામત પોં-હોંચી વળી આપાદ તે નામદારના દસ્તમાં મેળી શકું? એ ખ્યાલમાં હું બળબળામી મેળી આગળ આવતાં ધરાની લશ્કરને જોતાં તેઓ દરમ્યાનથી મેં એક નામદારને પોતાનો દોસ્ત કરી લીધો, પણ તે દોસ્ત ગાય, તે પેહેલાં તેણે મ્હારા કામની માહિતી મેળવી. પછે તે નેક શીપાહ મદદ મને તમો નામદારોના નામદાર શાહે કારમાન હજુર પોંહોંચીને મ્હારો હેવાલ કેહવાની સલાહ આપી. આ સલાહ ઉપર મને ઇત્યાર આવ્યો. મેં મ્હારા પાદશાહની પાદશાહી દરબારમાં ઘણા શાલ બેઠીમતી પાદશાહી કુનેહ કલાની તદખીરની તાલીમ લીધી છે; તેથી કેમ સલાહ ખાલેશ, આપાદ ને વખતને બેસ્તી તે બાબે અચ્છું મગજ ધરાઉં છું. મેં તે મ્હારા ધરાની દોસ્તથી તેનેથી મલેલી સલાહ ઉપર જીકર લ'ખાવી. બ્યારે મ્હારી પુરી ખાતરી થઇ કે ધરાનના મોટા દસ્તુર દાદ ને તમો નામદારોના નામદાર શાહનાં દીલ એક છે એટલુંજ નહીં પણ આ જગ એક છે, ને જગ એક સાથે એ દરમ્યાન સમાયલી મકશદ પણ એક છે ત્યારે મને મ્હારા પાદશાહના પેગામ માટે સલાહ લેવાને નામદાર શાહે કારમાનની દરબારની જમીન ઉપર સર મેલવાને યકીન આવ્યું, તેથી હું હાં હાજર થયો છું ને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ઉપરના પેગામ માટે સલાહ આહુ છું."

ફરગાનાના પાદશાહ તારખાનનો પેગામ ધરાવનાર સરદારની જીબા-નથી આ હેવાલ સાંભલી શાહે કારમાન ને તેની તમામ ખાંગી દરબાર તાજીબ થઇ રહી. દુશ્મનનું જળ્લ' લશ્કર છેક હાંથી તે ત્યાં આદરપીઞ્જનની નજદીકી લગી લ'ખાયું છે અને તે દરમ્યાનથી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને કોઇ પણ દોસ્ત પાદશાહાતવાલાની હીલચાલ કે મદદની ખબર પડે નહીં! એ નવો હેવાલ જાણ્યાથી ત્યાંના હાજર દરેક જગી ને નામદાર સપેહશાહા-રોના એહરા ઉપર અંદેશાનું વાદલ ફરી વળ્યું. વજીર બેહરામ ખુબ દુર અંદેશીથી ફરગાનાના પાદશાહનો પેગામ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને મલે તે માટે ખ્યાલમાં પડ્યો. સપેહશાહાર રસ્તમ બીન શીરજન દુશ્મનના લશ્કરનો હેવાલ સાંભલી એટલે તો તેના વીચારમાં ગીર્ફતાર થયો કે તેનેથી બેકામીમાં બોલાઇ ગયું કે 'દુશ્મનનું એલચીખાતું આપણને શબ્દરો વખત આપીને પોતાની બાજુ મકમ કરતું હોય એવો રાહવાત જણાય છે'; તેટલામાં

એક જખરું તુફાન છાવણીના દખણુ છેડેથી સંભલાયું “માર માર એકેદમ દુસ્મનને ઠાર કર” એવી જખરી યુમ પડી. ત્યાં સપેહશાહાર રસ્તમ નાગી શમશેર સાથ દોડ્યો. ફરગાનાનો એલચી આ ઉઠેલાં તુફાનથી દેહશતમંદ થયો. શાહે કીરમાન ને વછર બેહરામ શીવાય તમામ દરબાર તે તુફાન તર્ફ ઉલટી પડી.

બાબ ૩૧ મો.

[સપડાયલો જસુસ શાહે કીરમાન જનાબ.]

એલખ તહારી જણી એવી કે ના એલખે તું પોતાને, અતુભવી તુજ મોહબતનો ગુમ ગમઊં બેદ દાનેદાને. શું છે ચીજ તું, શું કીમત, શું જત, પોલાદ, સંગ કે મોમ ? માનવી કે મલક, તુર કે અધકાર, સાચુત આ મન જાણે. તોલ જોધયે પર પર્ખ, એલ જોધયે પવન ભરી મગજ, ચાહે તેમ ચતૂર બન બખારી હરએક શયુન બહાને બહાને. ચમનમાં જ પણુ ડર રાખ, ચમન કોઇવાર છે ચકુમન, પમરેછ જે ખુશબો આસ્માન લગી, પતંગ મારેછ પાનેપાને.

પેહેલવાને પોતાના શાહની છાવણી પાસ એક આરબને જોતાંજ શેર મીશાલે કુદીને તેને તોડામાંથી પડ્યો, તે દેખાવ ત્યાં પાસે પડેલી ધરાની ચોકીઆનોની ટુકડીએ જોતાંજ તે તમામ સીપાહો પેલા દીનદુસ્મન-જશુસ ઉપર શોહાર કરતા તુટી પડ્યા. પછે પુછવું શું ? ક્યાં શેકાર ને શેકારીઓ, પેલો જશુસ કોઇ જખરો જંગી, જેણે ઘણી કળાથી પેલા ધરાની સીપાહોના હલ્લા ઉડાવ્યા. જશુસની પોતાના બચાવમાં વપડાતી શીફત જોતાં ત્યાં દોડી આવેલા ધરાની સપેહસાહારો ને દાનાવોની અબજબીનો પાર રહ્યો નહીં. અને જ્યાં ફક્ત એક આદમી ત્યાં જંગી ધરાનીઓ કોઇ કાલ દસ પંદર મલી તેનું મુઠ્ઠુ પાડવામાં જંગલીપણું વાપડે નહીં. સપેહશાહાર રસ્તમ તો સમજ્યો કે દીનદુસ્મનો એકાએક હોમલો લાવ્યાથી આ તુફાન ને માર મારનો શોહાર થયો, પણ તે જંગીએ જ્યારે એક આરબ જસુસને જોયો ત્યારે પેહેલવાને ઇસારત કરી ખસેડ્યો અને તેને પોતાને સ્વાધીન લઇ શાહે કીરમાન હબુર હાજર કર્યો. સપેહશાહારે તદખીર વાપડયાથી બીજા તમામ ધરાની નામદારો ચુપ થઇ ગયા અને એક આરબ જશુસ ઘોલે દીવસે ધરાની શાહની છાવણી લગી બેદરકારીથી આવ્યો.

આવવામાં દેહશત સમજે નહીં, એ ઉપર જેવું જેનું મગજ તેવો તેનો અદેશો ચાલ્યો. શાહે કીરમાને આ જખરા ને દીલાવર જસુસને જોતાંજ એટલો જુરસાથી પોકાર માર્યો કે તે અવાજે તેની તમામ છાવણી ગોળા ગગરાટ મીશાલે ગાજી રહી.

‘ઓ આરબ, તને મ્હારી છાવણી લગી આવ્યાનો શો શોખ થઇ આવ્યો કે જ્યાં શેરની તાકત નહીં ત્યાં તે ત્હારું કદમ મેલીને મોત માંગ્યું? સપેહશાહાર રસ્તમ આ મુદ્દમને તેની મરદાનગીના લતીખમાં તેજ સમશેરનો એકાદ જરબ બક્ષ અને એની જાંઘગીનો છેડો લાવી ધરાની ગુરસાની શીકલને રોશન કર. એ મહજબ મુદ્દમનું મોઢકું જોતાંજ મ્હારી તમામ શખર ઉઠી ગઇ છે.’

જશુસ જમીન ઉપર સર મેળીને દુવા વ સલામનો વર્ષાદ વર્ષવા લાગો. આફ્રીન ખોલ્યો તેની ગણત્રીજ થાય નહીં અને જીવતદાન બક્ષેશ ચાહવામાં મીનત આજેજી તો એટલી કરવા લાગો કે તે તમામ ધરાની દર-ખારીઓના દીલમાં મેહરખાનીનો મોજો આવ્યો. સપેહશાહાર રસ્તમ તો તેને એક પળ જીવતો રાખવામાં ઘણીજ ખરાબી સમજવા લાગો. તે નામદારે તો તાજુબ થઈ આ અદેશોજ અવલ દોડાવ્યો કે જે આરબ જસુસ લગભગ પચાસ જગી ધરાનીઓના હોમલામાં પોતાની મરદાનગીના દાવ પેજે પોતાનો બચાવ કરી શક્યો, તે હાલ જ્યાં એટલી ફજુલી ને મીનત ગુજરી ફક્ત પોતાનો જીવ ઉગારવા સાર કેમ કરવા પડ્યો છે? મને એ બેદ સમજતો નથી. એવા જગી જશુસને જીવતો રાખવામાં આયન્દે બેદ ખરાબીજ છે, તેથી શીતાબ તે નામદારે પોતાની તેજ સમશેર મ્યાનથી ખેંચી તેનો સપાટો લગાવા, ને તે એકજ સપાટે તે જસુસને જેહાનમનાં મોકલી દેવા જાયછે, તેની તે જશુસ તો કસી પણ પરવા કે દેહસત કચ્ચ વગર, તે શાહે કીરમાનને હજારો નેક દુવાથી જીવફેશાની કરવામાંજ મશગુલ રહ્યો. વજીર બેહરામનું તો તે જશુસની આ નવાઇ જેવી હીંમત ને ચાલ ઉપર ગંભીર મગજ ખેંચાયું તેટલાં તો ‘વારે દેલાવરી ને કુવત’ એ પોકાર ત્યાં થઇ રહ્યો, સગબ જેવી સપેહશાહારની સમશેર પેલા જશુસના સરની તોપ ઉપર પડી કે સમશેર ચીની કામની હોય તેમ તેના પુરજ થઇ તે પેલા જશુસના તન ઉપરથી વધાઇ પડી! હવે શાહે કીરમાનના જુરસાની તેમ સપેશાહાર રસ્તમની નામોશીની હદ તે ક્યાં હોય? ધરાની દરખાર આ એક મુદ્દમ જશુસ જેવા આરબથી એવી નીચી પડી કે એક ઉપર દસે હોમલો કરવાના બદા નામોશીવાલાં કદમ ભરવાથી દુર રહી. વજીર

બેહરામે તે જાશુસને પોતાના કબજામાં રાખવાની માગણી કરી અને શાહે કીરમાને તે માગણી કબુલ રાખવા સાથે તેની તકેદારી ખાતર પચીસ જંગી સમશેરબાજોને હવાલે કર્યા. આ રવેસનો મામલો જોધને જાશુસે ફરીને પોતાનું સર શાહે કીરમાન જનાબ જમીન ઉપર મેળ્યું ને અર્જ કરી :

ઓ નામદાર શાહ, એક ભુલો પડેલો જાશુસ, જેણે તમો નામદારની ધરાની ખલકમાં ખરાબીની રજ પણ કુકી નથી, તે ઉપર એટલી આકૃત ગુજરવામાં આકેળત ધરાની નામ ઘણી હીનપસતી હાંશલ કરશે. ખુબ દુરથીની દોડાવી મને સાંભળો નામદાર શાહ, તો હું મહારો હેવાલ કહી મહારી તકશીરની મારી ચાહું. મહારી બેધરક હીંમત ભરેલી થતી અર્જ ઉપર તમો નામદાર શાહની દરબારમાના કોઈને પણ ખ્યાલ આવતો નથી કે આ એક આરબ જાશુસ જે નાહક તમારા શીતમનો શીકાર થાયછે, તે તમારો ગુનેહગાર નથી પણ બેગુનાહ છે, તો તેવા બેગુનાહ તનહા શક્તું સર ઉડાવ્યામાં તે કેવી નામદારી હોય ? ઓ શાહે કીરમાન મહારી પાસ મહારા સરદારનો એક છુપો પેગામ છે, તે જો તમો નામદાર શાહ, તમામ ઇતબારી દરબાર સાથે વાંચશે તો બેશક તે મહારી બજાવેલી બેકીંમતી નોકરીમાં મહારી નોક જલવી લેશે ને મને છુટો કરશેજ.

આ કેહતાં પેલા આરબ જાશુસે એક મજબુત મોહોર કરેલો રૂકો શાહ સામે મેળ્યો. વજર બેહરામ આ કરામતી જાશુસની અજાયબ ચાલ જોધને તે આરબથી બેસુમાર ડરવા લાગો. વજરે શાહ પાસ જઈ તે રૂકો ખોલીને છેલ્લે જોતાં તે ઉપર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની સહી ને નીશાની જોધ કે વજરને આ જાશુસ દ્રાણ, તેની શીતાબ સમજ પડી. આરબ જાશુસ ફક્ત દસ્તુરાન દસ્તુરનો મોટો ઇતબારી મદદગાર દસ્તુર જમારૂપ હતો. જેણે દીનદુશ્મનોને ભુલાવામાં નાખવા ખાતર એવો તો ખરા અરબનો પોશાગ કર્યો હતો ને ચાલ એખત્યાર કરી હતી કે તેને તેના ખાસ હમનશીનો સપેહસાલાર રસ્તમ બીન શીરજન જેવા આદરણીજનના જંગીઓ વટીક ચોલખવાને બેનશીબ રહ્યા !

બાબ ૩૨ મો.

[આરબ જસુસની ખબર આરબ છાવણીમાં ને આરબ લશ-
કરના વડા સરદાર હસનનો એલચી શાહે કીરમાન ઉપર.]

જમાનો હારી ઉઠ્યો છે આદમ,
નર્ચીત તો કોષક હશે હાં દમ.
જુગના જુગ ખેલી લીધા ખુરંમ,
તોય આજ ઉમેદ ચાહેછ જસમ.

ધરાની શાહની છાવણીના ગુલખાંગ ને શોહારથી આરબ જસુસની વાત સારા આરબ લશકરમાં ફેલાઈ ગઈ અને તે ઇસ્લામના ઉલટમંદ લશકરમાં લડાઈનો જોસ ઉડી રહ્યો. દરેક આરબ સીપાહ પોતાના તનતું ખખતર ને કમરની તલવાર સફા કરવા પડ્યો. જ્યાં જોય ત્યાં અદલા વ અકબરનો પોકાર ઉડી રહ્યો અને કીનાના કલખલાટનું ગાયન ગવાતું ચાલ્યું. અંતે શીહા રાતનો હીંગામ હોવાથી ઇસ્લામ લશકરમાં જ્યાં ત્યાં મસ મસાલ સલગીને દીન મીસાલની રોશની થઈ રહી છે. તમામ આર-બોના મોહડામાં ધરાની લશકરે પોતાના આરબ જસુસને બેગન કસ્યા-નીજ વાત ચર્ચાઈ છે; અંતે એ ખુનની ખબર જ્યાં સરદાર હસન જે પોતાના ખર્લક મોકલેલાં એલચીખાતાના નામદારો સાથે ચુકતેશુમાં મશ-ગુલ ત્યાં તેની ખાસ છાવણી દરમ્યાન પોંહેંચી ગઈ. એ ખબરે હસ-નને એવો ગભરાવ્યો, કે તે ધડીબર પેલા ખુજેર્ગ પીરમંદોની જગ્યાનથી શાહે કીરમાનની પાદશાહી રાહ રસમ ને ધજત અદખના કાણુનની તારીફ સાંભલીને અન્નયથીથી પોતાની ચશ્મોમાં અંદેશાનો રંગ ચલકાવતો હતો તેમાંથી કોઈના જબરા ફટકાએ ચોંકી ઉઠ્યો હોય તેવો તે જોરસાદાર થયો હતો. તે બોલ્યો ‘નામદાર એલચીઓ આ કેવી હીલચાલ કે જે શાહ આપણુ પાસ આપણા નામદારોના નામદાર ખતીફના પેગામનામાંનો વીચાર કરી જવાબ આપવા ખાતર પંદર દીનની મેહતલ ચાહે અને મોહબત ને મર-વતથી આરબ એલચીખાતાંની મુદારા કરે! તે સાથે શાહે પોતાની જંગી દરબારમાં આરબસ્તાની પાદશાહાતના સંગીન થામ મીસાલના નામદાર પીરાનપીર દરબારીઓના એક બાલને કસો એલખમ પોંહેંચવા દીધો નહીં પણ જેટલી પણ એક જંગીની ફરજ તેટલી રાસ્ત ફરજ બખતીને વફા-દારીથી પોતાની પાદશાહાતનો ખરાબો કરનારી ચાલમના આકાબરોને બાધજત રક્સદ કસ્યા! તેને બે દીન પણ ચુજસ્યા હોય તો નશીબ અને

આ કમસમજનું કદમ બચ્ચું કે કોઇ આરખ જશુસ તેના લશકરને હાથ લાગે તેનો જન લેવાને કસો ખ્યાલ કસ્યો નહીં? તાજુખી છે કે આ રવેસનું નાદસ્ત કદમ બરીને તેણે જંગની શીતાખી કરી છે.’ એલચીખાતાનો એક ખુર્જો બોલ્યો અને તે સાથ ખીજ તમામ ખુર્જો એકમત થયા :

“ નામદાર સરદાર, અમારા મગજમાં શાહે કીરમાન જેવો જંગી ને રાસ્ત હાકમ એવું બેફામીનું કામ કરે ને એક અદના જશુસ, જેને, તેની મીશાલનો હાલમાં મોટી હકુમત ધરાવનારો જંગી ને રાસ્ત ધરાની પોતાની સરહદમાં મલી આવ્યાથી એકદમ શીતાખી પકડીને બેજન કરાવે એ બનવા જોગ નથી. એક મોટા શીકારી ક્યાં એક મુગસની પરવા કરે? કે શાહે કીરમાન જેવો જંગી એક મુગસ જેવી ગણત્રીમાં આવતા જશુસને બેજન કરવાની શીતાખીમાં પડે. એવા જશુસની તે કસી પરવા કરે તે પણ અમારા મગજમાં ઉતરતું નથી. અમારો તો એ ખ્યાલ છે કે આરખ જશુસ પકડાયો હશે તો તે શાહ તેને આપણી ઉપર રવાના કરી દેશે કે આપણે તેના હેવાલથી વાકેફ થઇ તેને જરૂરની સજા કસ્યો. નામદાર સરદાર એક છડી સ્વાર સાથ એક રૂકો રવાના કર તે શાહે કીરમાન ઉપર ને એ આરખ જશુસનો શું ભેદ ને તે દોષ, ક્યાંથી, તેની શીતાખ ખબર મંગાવ, એટલે જે તે જંગનો રંગ ખીલી નીકલશે. ”

આરખ લશકરનો વડો, એલચીખાતાના ખુર્જોની અક્કલ ઉપર આક્રીન કરી બોલ્યો ‘ ખરો રસ્તો તો એજ છે. ’ શીતાખ એક રૂકો મુનશીને હોકમ કસ્યાથી લખ્યો, જે ઉપર સરદાર હસને પોતાની મોહોર કરીને એક જંગી સરદારને ધરાની દરબાર દરમ્યાન રવાના કસ્યો, અને ખીજ તર્ફથી તમામ આરખ લશકરમાં આ હોકમ ફેરવ્યો :

“ કોઇ પણ પ્યાદા કે સ્વાર આરખ સીપાહે, આપણા કોઇ જશુસના ધરાની દરબારમાં બેજન કસ્યાની ઉઠેલી અફવા ઉપરથી નાહક જનની ખુવારી કરનારી જંગ દરમ્યાન શીતાખીથી પડવાનો ખ્યાલ મગજથી ખીલકુલ દુર કરવો. મેં શાહે કીરમાન પાસથી આરખ જશુસનો તુલેતવીલ હેવાલ મંગાવ્યો છે અને જશુસને પણ માંગ્યો છે; તેનો જવાબ જ્યાંલગી ફરી વલે નહીં લાંલગી કોઇપણ આરખ સીપાહે પોતાની જખાન ઉપર જંગનો એક હર્ફ પણ ખેંચ્યો છે તો તેનું સર સલામત જાણવું નહીં. ”

આ વખતસરના સખત હોકમથી આરખ લશકરનો જુરસો નરમ પડ્યો, અને પોતાના સરદારોની તાબેદારીથી સેજપર સર ફેરવ્યામાં કટલી જોખમદારી સમાયલી છે; તેનો અછો ખ્યાલ આવ્યો. આરખ લશકર આજે

પોતાના સરદારોની વફાદારી બરેલી ફરમાનખરદારી કરનાર કેલવાયું હતું જે પંદર વર્ષની વાત ઉપર ના સરદાર સમજતું કે ના જંગનો હુન્નર, ત્યારે તો ફક્ત આંખ વીચીને અલ્લા વ અકબરની એક ચીચીઆરી મેલી જે જહનુન ને જુરસાથી મુદ્દખઓ ઉપર યાહુમ ધર્યું જતું અને કતલ બ કતલ ચલાવતું ને દીન બ દીન મનાવતું હતું કે ખુદા પનાહ. તેવી આંધલી રીતે ચાલતી થતી જંગબાજીમાં જીત તો મલતી ને દીન તો કમ્બલ થતી, પણ હારનારાના લશકર કરતાં તે જીતનાર લશકરનો બેવડો ત્રેવડો ધાન નીકળી જતો. વખતે સેજ દીનની જહનુની જંગમાં તેઓના જંગી તોલે તોલાં મેદાનમાં મુડદાં થઇ પડતાં હતાં. એવી બેશુમાર ખરાબીથી આખરે આરબ લશકરે પોતાના સરદારોની તાબેદારી ને જંગની હોશ્યારી મેલવી. આજ તે આરબ લશકરમાંનો એકે એક સીપાહ સમજતો હતો કે સરદારની સરદારી દરમ્યાન રહી તેના થતા હોકમ મુઆફેક જંગમાં હથ્થાર ને હાથ ચલાવવામાં જોડી ખરાબીએ ઘણી નામદારી ને તોરીફ વરસાવતી જીત મેલવાયછે. આરબ લશકર આજ પોતાના સરદારો ને સરદારોના સરદારના હોકમને ઘણી તારીફલાયક ફરમાનખરદારીથી પોતાના સીનામાં ઉતારતું હતું.

બાબ ૩૩ મો.

[વડા સરદાર હસનના નામાના જવાબમાં આરબ જશુસ (દસ્તુર જમાસ્પ) ને તેની છાવણીમાં મોકલ્યો.]

અલ્લાના હેશાનની વાતો કહેછે, સહ કોઇ કે ન્યારી છે,
આ જેહાન કુલ ને હ્યાં જે છે, તે તેની મોખત પાયદારી છે.
તેના હેશાનથી અરબસ્થાનનો ખલીફ જેહાનશાહ છે,
કીનામાં ધુંજવી ધરાની આલમ એવી કે ધરાન ફના છે.

રાત અરધી ઉપર ગુજરી ગઇ હતી, જ્યારે મસાલોના સરખસ સાથ આરબ સરદાર હસનનો એલચી શાહે કીરમાનની હજુર આવવાને ફાવ્યો. ધરાની દરખ્ખરમાં ફક્ત સાત ગણત્રીના દરખારી ને સપેહસાલારો હતા. શાહે કીરમાન સાદા ગાલીચા ઉપર બેઠેલો હતો. જશુસ પોતાના આરબી પોશાગમાં શાહ પાસ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો હેવાલ કહેતો હતો. રૂકો ખુલ્લો થયો હતો અને બેદ સધલો ત્યાં તે ઇતખારી કાનોમાં દાખલ થઇ વફાદાર સીનામાં બંધબસ થયો હતો. રૂકામાં ફક્ત આ શેરો હતો ‘ ફરગાનાના પાદ-

શાહનો પેગામ મને મલવો મુશકેલ માટેજ, મહારા મોટા મદદનીસ દસ્તુર જમારપને તમે જોવોછો તે હાલતમાં રવાના કર્યો છે. મને ખાતરી છે ફરગાનાના શાહનો પેગામ તેનો એલચી લઇ તમારી દરબારમાં ઉભો હશે જ્યારે દસ્તુર જમારપ તમારા ધરાનીઓના માર ને ધુરકા ધુરકીમાં સપડાઇ મીનતગુજરી કરતો પડ્યો થશે. પાદશાહ તારખાનનો પેગામ તેના સરદાર પાસથી લઇ દસ્તુરને સ્વાધીન કરજો. જેમ તે તમારી દરબારમાં તદખીર ને સીફતથી આવવાને નશીબવાન નીવડ્યો છે, તેમ તે મને પણ મલવાને બાયગશાલી થશે. એ મહારા મોટા મદદનીશ દસ્તુર માટે શાહે કીરમાન કે સપેશાલાર રસ્તમ કે વજીર બેહરામ વગેરે નામદારોએ કરી ફીકર રાખવી નહીં.’

આ ખુલાશાથી ફરગાનાના પાદશાહના સરદાર પાસથી પેગામ લઇ વજીર બેહરામને હસ્તે એહરે દસ્તુર જમારપને હવાલે કીધો. વજીર બેહરો ‘નેકનામ દસ્તુરે ધરાનીઓની જોયલી તુફાની ચાલ ને ભોગવેલી અગ્ન-ખીમાં નાખનારી હેરાનગતીનો કસો પણ ગુસ્સો લાવવો નહી. સપેહ-શાલાર રસ્તમની ચાલ તે નામદારને તમે નેકનામની મોહબતમાંથી ખાતલ કરશે નહીં એવી આશા છે, અને તેની બેકામતી સમશેરના ટુકડા થયા, તેની કામત ભરી આપવાની કાંઇ જલદી તદખીર રચાય તેમ ઠીક.’ વજીર બેહરામને સાંભળીને દસ્તુર જમારપે (આરબ જાશુસે) મીનજમાં જવાબ દીધો, “દાનાવ વજીર, જ્યાં જન આપવાની ખાજી આપણે તમામ દીનદાર ધરાનીઓએ પોતાને સર ઉઠાવી છે ત્યાં મહારા જેવો નસીબવાન કોણ ધ-નશાન હોય કે જે પોતાના જીગર મીશાલના પોતાનાજ દીનદાર ધરાની-ઓના દસ્ત ઉપર પોતાના જનનો સદકો કરે? શાહે કીરમાન, મહારો વખત, વખત કરતાં પણ જલદ બેકામતી છે. જે હોકમ હોય તે હું મહારે સર ઉઠાવું. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને કાંઇ ફરમાયશ?’

શાહે કીરમાને મોહબત ને સલામ સાથે કુફા ને બદખ વચેના મેદાન-માંની પોતાની ચાલ મુશીબત ને ફીકરના બે શખુન કહ્યા નહીં કહ્યા કે જા-શુસ નીકલવાને ઉઠ્યો, તે વખતેજ પેલા પેહેલવાને સરદાર હસનના પેગામ લાવનારને રજ લઇ હાજર કર્યો હતો. તે વખતે ઉપર જણાવ્યા મુઆફક અરધી રાત ગુજરી ગઇ હતી. અને ખાંગી દરબાર બરખાસ્ત થવાનીજ તૈયારી ઉપર હતી.

શાહે કીરમાને આરબ લશકરના વડા સરદાર હસનનો પેગામ લા-વનારને પુરતું ને દીલ મનપસંદ પડતું માન અકામ નવાબ્યું. હસ્તા મોહ-ડેની ધજત બરેલી જખાનથી તેના સરદારને એલચીખાતાના નામદારોની

ખેર આશ્રયત પુછી. પછે પાદશાહી રાહ રસમ તરીકાએ અરબ સરદારનો ફકો ખુલ્લો કરી વજીરે વાંચ્યો, કે શાહે કીરમાને આરબ જશુસને કહ્યું; શાહ તે ઉપર કેવોએક કક્કા હોય એ માફક મુદ્દા મીશાલ જખાને બખાસ્યો : “આરબ જશુસ, તેં પોતાની હેમકાષ્ઠી મ્હારી છાવણી લગી દુશ્મનાઇના ધરાદે કદમ મેલ્યું અને મ્હારાં લશકર, દરબાર ને હેવાલની છુપી ખાતમી મેલવીને તે ખખર જ્યાં તને મકશદ, લાં જઇ કહેવાની ત્હારી તમેહના લોભમાં તું ગરક ગયો ને લાં મ્હારાં લશકરના જંગીઓના દસ્તમાં ફસી પડ્યો. એવી મોતની શીક્ષા મીશાલની તકશીરમાં મેં તો તને એક સેજ ઠપકા શીવાય ખીજ કોઇ જાતની સજા કરી નથી, કે નથી. ત્હારા બાલને મ્હારી છાવણીમાં ઇજ પોહોંચી, મગર મ્હારા જેવા એક જંગી શાહને તેં કેવી નામોશી પોહોંચાડનારી હાલતમાં મેલ્યો છે? કે તમામ આરબ લશકર પોતાના એક જશુસના ધરાની લશકરના હાથ ઉપર માસ્યા ગયાની અફવાએ કીના દરમ્યાન ઉશકેરાયું છે, તે એટલે લગી કે આરબ લશકરનો વડો સરદાર હસન જેવો જંગી ને નામદાર એ અફવાથી જુરસામાં આવી ગયલો જણાય છે. આ જે કાંઇ નધારેલું વાદલ મ્હારાં ધરાની લશકર ઉપર આવ્યું છે તે ત્હારી ગફલતી ને હેમકાષ્ઠીજ; તો તેનો લતીએ તને ત્હારો નામદાર સરદાર હસન નવાબ્યા વગર રહેનાર નહીં. લાંથી તો હાલના અમારા અસંપર્સના કરારથી તું મોતની સજાથી બચ્યો છે પણ લાં ત્હારા વડા સરદારના કોફથી તું બચી જાય તે માટે મને મોટા વેહેમ છે.’

શાહે કીરમાને, એટલો કોફ આરબ જશુસ ઉપર કાઢ્યા પછે સરદાર હસનના આવેલા પેગામ લાવનારાને સેજ હસ્તા એહેરે પણ ધણીજ મોહબત ભરેલી ઢપે કહ્યું : “નામદાર આરબ, નામદાર સરદાર હસનને મ્હારો સલામ પોહોંચાડ ને આ આરબ જશુસને લઇ જઇ હાજર કર. એ જશુસ પોતાની ઉપર મ્હારાં ધરાનીઓએ મુસીબત ગુજરી છે કે માફી નવાજી છે, તે હેવાલ પોતાને મોહડેજ કહે તો તમો તેમ તમારા આરબસ્તાની નામદારો ને લશકરી સીપાહોની ખાતરી થાય. હું એ બાબતમાં કલમના વજન કરતાં ખુદ જખાનના વજન ઉપર વધારે ઇતખાર લાઉં.”

સરદાર હસનના પેગામ લાવનારને પછે પેલા જશુસ સાથ ઘટતાં માન મોહબતના આવકારથી શાહે કીરમાન ને તેના વફાદાર હમશરીકોએ રવાના કર્યો. શાહે કીરમાનને જો કે પોતાના ધરાની દસ્તુર જમારપને દુશ્મનોની છાવણીમાં મોકલવાને બેસુમાર આનાકાની ઉપજી, પણ પછે તે દસ્તુરની આરખી જખાન ને તેના આબહુબ આરબ બની જવાના સોંગ લીધા

ઉપર પુરતો ધત્યાર બેઠો હતો. જ્યારે દીન દુશ્મનના પેગામ લાવનાર સરદારને પોતાની છાવણી બાહરે ગયલો જોયો, ત્યારે શાહે કીરમાનને મનમાં ધણું લાગું કે મેં નાહક એક મોટા ને જળરા દસ્તુરને મહારી મતલબ કાઢી લેવા માટે ધણા કરડા શખુનો કહી સંભલાવ્યા.

આજની બાકી રાત શાહે કીરમાને હાલની જંગના તરેહવાર અટ-કલામાંજ અર્ધ જાગતી ઊંઘતી હાલતમાં ગુજરી: ‘જંગ જીતવી એટલી એક વાત નથી પણ મહજબ મુદ્દખઓની તદ્દન પાયામાલી કરવી અને ધરાનની પાદશાહાત કુતેહ કરીને નવેસરથી તેને આગલા સાસાન્યાન શાહાનશાહોની રાહસમ ને દીન આધનથી તાજી કરવી. ફરીને જ્યાં જ્યાં દીનને જોખમ લાગે હોય ને દુશ્મનોની દીનનો ફેલાવો થયો હોય ત્યાં ત્યાં જરથોસ્તી દીનને ખાલેશ ને તકાવર કરવી ને દુશ્મનની દીનના ફેલાવાનો અટકાવ કરવાને કાબેલ દસ્તુરો ને ફાજેલ મોબેદો ત્યાં મોકલીને મહજબના મોજેબ ને દીનની દાદથી આબાદ કરવાની કોશેશ જરી કરાવવી; એ તમામ મુરાદ ક્યારે બર આવે એ મહારા ખુદ?’ એ અફશોશ ને શીકરનો ફાંટો લખાય તે આગળ તો તે નામદાર શાહના થાકેલાં બેજાંમાં નીંદનો પણ પરદો તણાયો.

બાબ ૩૪ મો.

[કોહુસ્તુમના કીલ્લામાં શાહજાદી ગુલશીરીના બેકરાર થઇ છે, ને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ઉપર ગુસ્સો કરે છે.]

જા યાદદારત, જા સોધી લાવ જાંદગાનીની ખુશ આગલી બસંત, વખત જો કે ઝડપથી વહે છે ને દોડતી આવેછ આખરી બસંત. પેલો મોજે ધરી આવ્યો આંગપર ગોયા ખાખપર ઉડતો હોય પરીખદ, આવ યાદદારત લાવ પેલા ચલકતા હસ્તા દીનની વાંસલી બસંત. જોખન ખુશખોદાર વહી ગયું ગોયા ચમન રંગીલું કરમાયું મસ્તાન, ઉઠ યાદદારત ખેંચી લાવ જાંદગીની દીનજન વાહલી બસંત.

“ખ્યાલો ખાલેશ ને નીરાંત લાંછે, જે જીગરોએ દરકાર જાણી નથી. મોહબત ને મતલબ બન્ને જ્યાં એક બીજામાં બેલસેલ, તે પછે ગમે એવી સરસ મકંસદ ને મસ્તીથી જોડાઇ હોય તો પણ ત્યાં મુરાદ ફલવી મુશકેલ. ફરી જેઓને આપણે જાંદગીમાં મળ્યે તો મોટાં નશીબ, તે આશી કવી મીઠી ને પ્યારી કે તે શીતાબ મેળવવાને આપણો ગમે એવો બેકીમતી.

ગંજ નવાજવાની દરકાર કર્યે નહીં, તે ક્યાં મળે જેની જગરમાં રાતો દીન ઉમેદ કુદતી ને આતશ રોશન રહે? ખાસ દીલની ઉમેદ તો એવી શીરીની ધરાવતી કે તમામ દુન્યાના ગંજ આપતાં પણ તે મળે નહીં તેવી મોંઘી, તે ક્યમ મેળવવાનો નશીઓ પામ્યે?” આ ખ્યાલથી ભરેલા દીલે ગુલશીરીના પાદશાહી દીવાનખાના દરમ્યાન એક ગાદી ઉપર બેઠી છે. તે પાસ તેની પોતાના જન કરતાં વધારે સંભાળ લેનારી નાજનીન ખાનુઓ હાજર છે. ત્યાં જેહાનની તમામ ન્યામત હાજર છે. ત્યાં તેની તકદારી ખાતર રચેલાં દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના આયોરનાન લશકરના સુનનદાઓ તે મેહેલ આસપાસ ફરતા છે. ત્યાં તે શાહજાદીની પુરતી ચોકસી ખાતર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના પોતાના ખાસ લશકરના જંગી મોબેદો છુપા પોશાગે રોકાયેલા છે કે કોઈ પણ દીનદુસ્મનોથી તેના ખાલને પણ ધલજમ પોંહોંચે નહીં. દરરોજ તે શાહજાદીને જંગના મેદાનની તમામ ખજર પોંહોંચાડી વાકેફ કરવાને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ સુકતો નથી કે બેફામીનાના વાંકમાં આવતો નથી. શાહજાદી જો કે એક બંધગસ કીલાનાં મેહેલમાં કે જ્યાં ગમે એવા અબલીસી જોર ને કરામતવાલાને પણ દમ મારવાને તાકાત મળે નહીં, તેવી હાલતમાં રહ્યા છતાં મોટા દસ્તુરની કળા ને મેહરબાનીથી તે તમામ ધરાની હાલતથી વાકેફગાર રહે છે એટલું જ નહીં પણ દીનદુસ્મનો ક્યાં ક્યાં કુચ કરે છે, કેવાં લશકરો જમામ કરે છે, કેવી મક્સદ ધરાવે છે, તેઓનો મેદાનમાં કેવો રંગ છે, તેથી જેટલા સામીલગારો વાકેફ નથી તેટલી તે ધરાની શાહજાદી વાકેફ રહે છે. તોપણ તે દસ્તુરાન દસ્તુર ઉપર ઘણું જ ગુસ્સો કરે છે ‘જો એ દસ્તુર જુવાનીના હીંગામ ને તેની ઉમેદના નવખા-હારની તાર જેટલી પણ યાદગારી ધરાવતો હતો તો હાલ માફકની ધરાની જંગમાં જુકતો ને સુસ્ત હતો નહીં. હમણા લગી જે પણ દીનદુસ્મનોના મેદાનમાં જીત ને નામદારી મેલવાઈ છે તે તમામ બાહોશી ફક્ત શાહે કીરમાનના કીસમતે ને કલાકુનેહથી મેલવાઈ છે. આ જે દીનદુસ્મનો દેહશતના માસ્કા કોઈપણ ધરાનીનું નામ દેવાને હીંમત કરતા નથી તે કાણુ ફક્ત શાહે કીરમાનની સમશેરનો પ્રતાપ.’ આ અદેશો બહુ જખરે લખાયો હતો પણ તેટલાં તો ત્યાં ‘શાહજાદો શીરોજ ખીન શેહરયાર સર નમાવે છે’ એ શખુનો સંભલાવતો એક નવજવાન, જેના ચેહરા ઉપર માહતાબની ખુબશુરતી ને તનબદનમાં શેરની જવાંમરદી ખીલી રહેલી, તેવા એક બખતરબંધ ધરાનીને પોતાની સનમુખ હાજર થયેલો જોઈ તે શાહજાદી પોતાના વીચારથી ખલાશી પામી. જંગી શીરોજને જોતાં જ શાહજાદીએ ઘણી મેહરબાન જુબાનથી તેને ત્યાં બેસવાને કહ્યું. આ વખતે

એક નામદાર ધરાની પાદશાહી તુખ્મના સીપાહને પોતાની શાહજાદી હજુર હાજર થયેલો જોઇ તે નામદારની બાનું દરબાર ગભરાઇ. ત્યાં તેની બે પુરાની બુદ્ધિગ્ધ દેખરેખ રાખનારી રખવાલ રાણીઓ હાજર થઇ. આ વખતે શાહજાદી ને જંગી વચ્ચે ભેદની કેટલીક વાત થઇ.

જંગી શીરોજ ધણીજ તાબેદાર જપ્પાનથી શાહજાદીને સમજવા લાગે. 'ધરાનની શાહાનશાહાતનો માલક થવાનો હક મહારી પેશાની ઉપર નવાજેશ થયો છે. એ સાબેત કરવાને જ્યારે પણ દસ્તુર દાદ મને પોતાની દરબારમાં બોલાવશે ત્યારે તેને હું સમજવશ. પણ હાલમાં તે હક શાહાનશાહોની સાખાથી ઉતરી આવેલાં તમો શાહજાદીને નામે જોહાનમાં ખટપટ વધારે છે. ત્યારે હું તે માટે આ રાસ્ત રાહ એખત્યાર કરવાનો ધરાદો રચુ છું કે તમો દાનાવ શાહજાદીની શાદી અગર મહારી સાથ નકી થાય તો મને નાહક ધરાન ને ધરાનીઓ દરમ્યાન આકૃત કુકવાને સળબ રહે નહીં. મહારી એલાદની શાહાનશાહાતની પાયામાલી રચાઇ, તેનો ફક્ત દસ્તુર તીર ને દસ્તુર જમારખ ને દસ્તુર ધવલ જેવા મોટા જુદમગાર ને શેત-મગીરોથીજ પાયો નખાયો છે. જંગી ને દાનાવ બેહદીન અમીર ઉમરાવોના મેહેલ ને જગીર ને કખીલાઓમાં દીનઆધનના તકલીદી ફતવા આધારે કમકમાત ઉપજાવે એવા હેરેમનદી કારસ્તાન કસ્યાં છે, જેની દાદ ક્યાં લાગે જ્યાં તમામ પાદશાહાતનો કાબુ મહજબના મોખેદો ને દસ્તુરોને અસ્તક હોય? લગભગ એવો સંસારી મામલો, જેનું બયાન કરવાને મહારા જેવા અવલ પાદશાહી ધરાની એલાદના ઇન્શાનને તન મન લરજો પેદા થાય છે, તે આપણા ન્યાગાનોની શાહાનશાહાતમાં શાહાનશાહ ખુશરો પરવેઝના મોત પછેથી જરી થયો તે છેક શાહાનશાહ યજ્ઞદેવદની પાદશાહાતને દીનદુસ્મનોએ જીતી ને એ શીતુરી ટોલાની સતા ને આતશનો નાશ કસ્યો ત્યાં લગી જરી રહ્યો. જો એ દસ્તુરો ને મોખેદો અગર આસ્માન લગી જવોજલાલીને પોંહોંચેલી ધરાનની પાદશાહાતના જોરેમદ અમીર ઉમરાવ ને સપેહશાહારોના કખીલામાં સેતાનયતના ભરેલા થઇને મહજબના નામે તેઓની પાકજદ બાનુંઓ ને બેટીઓની નેકી ને પાકી ને નીતીનો નાશ કરનારી ખુરી નજર લઇ ગયા હતે નહીં તો તે નામદારો પોતાની મદદ ને સમશેરથી ધરાનના મુદ્દઓને એવા ગીદાપેજ કરી નાખતે, કે ધરાનની ખાકની એક કરચ પણ ધસ્લામના દસ્તમાં જતે નહી. મગર એ શાહાનશાહાતને ઉધી વાલનારા સેતાન દસ્તુર મોખેદોએ ધરાનનો સંગીન પાયો ધસાવ્યો, તેનો ફેજ તે આજની આપણી ખુવાર હાલત.

દસ્તુર દાદ માટે હું કમુલ કરું છું. કે એક શીરસ્તા જેવો શાહાનશાહી તુખ્મ ધરાવનાર બુજ્જેડો છે, અને તે નામદાર કોઇપણ શીહા દાગથી ખરડાયો નથી, તોપણ તેને કોઇ સંગીન શક્તીનો જંગી ધરાની મદદ કરવા નીકલે એ તો એક આખ જાણવો. હા. તમો ખુરશેદની પેશાની ધરાવનાર શાહજીની હીમાતમાં સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન ફરજન, ફક્ત એક મોટો જંગી સામેલ છે, તે પણ ફક્ત પોતાના જંગી પેદરનો કાસો દામ ધોધ નાખવા ખાતર મુદ્દના મેદાનમાં મરદાનગી બળવવાના હેતુથીજ, નહીં કે ધરાન જીતીને તેની પાદશાહાત ઉપર શાહજીને તખ્તનશીન કરવા ખાતર સામેલ થયો છે. નામદાર શાહજી, ખીજે આ ભેદ ભરેલો ખુલાસો સાંભલ, અગર મહારા હક ને ઓલાદની મજાક થઇ અને શાહુ કીરમાનને મહારા કરતાં મોટું ને મોટું વજન અપાઇ મહારા નશીબ ઉપર તરાપ મરાઇ અને મહારે ખાતર પેદા થયલી શાહજીનો દસ્ત તેના દસ્તમાં આપવાની ગત રમાઇ, તો હું મહજબ મુદ્દના લશકર સાથ મલી જઇ ધરાનની સમુલી પાયામાલી ને જરથોસ્તી દીનની ખીલકુલ બુનબેખ ઉખેડી નાખશ. મને દીન આઇ-નના નામે આપણી શાહાનશાહાતનું સલાનાશ વાલનારા આયોરનાન ટોલા ઉપર એવું વેર છે, કે જેવું કોઇ પણ ખીજ દીનદુસ્મન કોમ ઉપર નથી, તેથી રાસ્ત ને હકવાજખી રસ્તો જે છે, તે શીતાખીથી મહારી ને તમો નામદાર શાહજીની ગુપચુપ શાદી કરવામાં શોભા છે. પછે ધરાનની શાહાનશાહાત મેલવવી ને આપણા ન્યાગાનોના તખ્ત ઉપર તખ્તનશીન થવું એ તો બ્યારે આપણી શાદી થઇ ત્યારે તો બેશક તે નવાજશ આપણા નશીબેજ લખાઇ જાણવી.”

બાબ ૩૫ મો.

[શાહજાદી ગુલશીરીના ફીરોજના ભરાવેલા દમ ઉપર લયાનત નાખે છે. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ત્યાં પ્રગટ થાય છે. ફીરોજ બંદીવાન બને છે.]

જમીનની માટીમાં કફનાયા કંઈ શાહ,
જેહાન જેઓથી ધુંતને માંમતી પનાહ.
જેહાન જેઓની ચશ્મ જેઠ કરતી અદા,
નામ સાંભલતાંજ દેતી સલામી સદા.
ના રહ્યા તેવા નેકનામો નામદાર,
તો મ્હારી બીસાત શું, રહીશ પાયદાર?
હંદગી બ્યાં છે ખાક ખેલ ખ્યાલ,
ત્યાં દીનદુઆઉ દીલ કુલ થજો પાયમાલ.

શાહજાદા શીરોજની દીનદુસ્મનાઇ સમજાવનારી શુકર સાંભલતાંજ શાહજાદી ગુલશીરીનાની ચશ્મોમાં દીનનું દર્દ ઉલટયું. ગોયા આદર ગો-સેરખ બની હોય તેમ તે શાહજાદી આતશના રંગમાં ઝલકી લાલ લાલ થઇ રહી. શીરોજ તર્ફ તેના નેણુ એવાં તો ફરી ગયાં કે સાધારણ હીંમતનો મરદ તો તેવી કરડી શીકલનો તાબ જોતાંજ ત્યાં બેસુદ્ધી પાંખી પડે પણ બ્યારે તે શાહજાદીની ધરાની શાહાનશાહોના રવાનોને શીરદુશ દરમ્યાન મગર થનાર જ્યાન ચાલી ત્યારે તો શીરોજ પોતાની સઘલી મરદાનગી ને મુરાદથી આતલ થયો.

“ઓ ધરાનનાં ધસ્લામી કરતાં જદા જલમ પંકટીએ મેલાયલા દીન-દુસ્મન, ત્હારી જ્યાન ત્હારા મોહમાં રેહવી સજવર નથી. જે શયુનો તેં જર-યોરતી દીનની સામે કાઢ્યા છે, તેવા શયુનો મને આજે આ પેહેલી વખતે ધરાનની શાહાનશાહી ઓલાદનું લોહી ધરાવનાર એક શાહજાદાએ સંભ-લાવ્યા ત્યારે મને ઉપજેલી તાજુબીની હદ રહી નથી. તું મ્હારા સાસા ન્યાન તુખમનું એક ખુંદ લોહી ધરાવતો નથી. તું આતશ્યા ને દીનદાર ધરાનીઓના શાહાનશાહની ઓલાદનો નથી. તું ધરાની દીનદાર આતશ નથી પણ ધસ્લામી દીનદુસ્મન કોયલો છે. તું શાહજાદો નથી પણ અ-જદાહ છે. મને ત્હારી મદદથી મ્હારું ધરાન મલતું હોય તોપણ તે મદદ ઉપર હું બીલકુલ લયાનત નાખું છું. ત્હારી જ્યાન સાંભલ્યા પછે હું મ્હારી ધરાની દીનદાર કોમથી તને બાહર કાઢું છું. હું મારી તમામ

નાશીપાયશી ને હારમાં નચીત રહીશ પણ હારા જેવા કાલા ને અહેર-
મની ખ્યાલ ને ખવાસના આદમીનું મોહ પણ જોવાનું દરસ્ત જોતી નથી.
તેં જે દીલાવરીના ડોલમાં હીચકારાનું દીલ પર્ખાવ્યું છે, તેથી હું આહુંહું
કે હારા જેવા બેદીન થયલા ધરાનીનું નામ પણ મ્હારી કામની તવારીખનાં
પાનાં ઉપર કદી ના નોધાજો. મ્હારી પોતાની ઉપર જોષએ તેવાં સંકટો ને
સખ્તી ગુજરો પણ હારા જેવા દીનદુસ્તમનોના મોહ હસતાં કરનારો બેદીન
શક્ષ ધરાનની સરજમીન ઉપરથી નાખુદ થાઓ.”

ગુલશીરીનાથી આ વરસતો લયાનતી વરસાત હજી પણ ધણો સખ્ત
હપે ચાલુ રહેતે, પણ તેટલાં લાં દોડાદોડ થઇ રહી. એક પવન, ગોચા
વીજલી ઝલક્યા મુઆફેક આબ્યો, તે ઉપર તમામ ગુવાન નાજનીનોની
મીજલસ સાથ ગુલશીરીનાની પણ નેગાહ લાં ખેંચાઇ, તો તમામ અજબબ
થઇ રહ્યાં, કેમકે લાં દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ગોચા ગેબથી અજમતી શીરસ્તો
નીકળી આબ્યો હોય તેમ શાહજાદી ને શાહજાદા વચ્ચે આવી ઉભો થયો. તેના
તમામ દીલમાં એક સાદાં ઉજલાં ચાંમડાનું બખતર તમામ જંગના હથ્યાર
સાથ પેટેલું હતું. સર ઉપર સમશેરનો જરબ વઠાવમાં જાય તેવું પોલાદનું
તોપ હતું. તેના દસ્તમાં શાહાનશાહ નોશીરવાનની કમાન હતી. તે પોતાના
આબ્યાની જાણુ આપવા ખાતર લાં દીવાનખાનામાં પગ અફાલી શીરોજ તર્ફ
જોષ રહ્યો. શાહજાદો શીરોજ આ એકાએક એજગેબી નીકલી આવેલા
દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને જોષને એવો તો ખશ્યાણો પડી ગયો ને તનબદનથી
ધુન્બવા લાગો કે તે પોતાની જાંઘીથી હાથ ઉઠાવી ચુકો. તેના મગજમાં
લાં ઓચીંતા નીકલી આવેલા દસ્તુર દાદ જેવા અટકલાઓને આખાદ
વીચારનાર અકલમંદથી પોતાનો છુટકો મેલવવાના તરેહવાર અડસતા ચાલ્યાછે,
તેટલાંજ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે એક પોકાર માચ્યો, કે કીલ્લાની રખવાલ
ફાજના સપેહશાહાર દસ્તુર બેહરામે લાં કુનસ બળવી. દસ્તુર બેહરામને
જોતાંજ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે હોકમ કચ્ચો :

“ઓ નામદાર બેહરામ, આપણા શાહજાદો શીરોજને શીતાબ સ્વા-
ધીન લખને બ્યાંલગી મ્હારો ફરીને હોકમ મલે નહી લાંલગી તેને નજરકેદ
રાખી શાહજાદો લાયકની ખીદમત બજાવતાં રેહવું. એ ઉપર પચાસ
વફાદાર જંગીઓની ઓડી મેલવી.”

પછે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે શાહજાદો શીરોજ તર્ફ નેગાહ કરીને કહ્યું
“ઓ બેદીન થયલા શાહજાદો બ્યાંલગી તમો પોતાની કામને વફાદારી
ને દીનદારીથી મદદ આપવા લાયક હાલતના થશો નહીં, લાંલગી તમે

અગર અમારી મેહમાનદારીનો ખુશ લાભ લેશે નહીં તો હમેશાં તમને છાજતી મેહમાનદારી મલતી રહેશે. જે શખુનો તમોએ અમારી નામદાર શાહજાદી ગુલશીરીનાને કહ્યા તે અગર ખુદ મ્હારી પાસ હાજર થઇને કહ્યા હોતો હું તમો સાથ એવી સખત ચાલ ચલાવતે નહીં, પણ જે નામદારના નામનો હર્ફ કાઢવાને ધીલકુલ નાલાયક, તેવા શક્ષને તેની હુલ્લકાઇની સજા ના થાય તો પછે દીનદુસ્મનોને આ જેવા એકાદ બે બેખબર કીધા ને તે દરમ્યાનની છુપી રાહના બેદ જાહેર પડીને અમારી છેલ્લી ને બાકી ઉમેદની પાત્રમાલી થઇ જાય. તમોએ ધરાની પાદશાહોના મેહેલોની છુપી રાહ જાણ્યાનો લાભ લેવાનો હાલના જેવો નીચ દમ ભરાવ્યો, તેથી તમો જેવું દીનદુસ્મનથી પણ જાદા અમારા બેદના જાણીતા મરદુમઆજરીનું કામ કરવાનો ખ્યાલ ધરાવનારને એક પલ પણ આ ફાની જેહાનનો એક દમ ખેંચવા પણ હમઆત રાખવો જોઇએ નહીં, મગર હાલ તો તમો જીવતા રહો. ને અમારી તાબેદારીમાં સર નમાવો. તમો શીતાબ એકે એક હથ્યાર ઉતારે ને સાદા આદમીના જેવો નરમ રૂનો પોશાગ પેઢીને એક ખુલ્લે પડીને તમારી છાંદગીના બાકી દીન ગુજરો.”

આ બોલતાંજ દસ્તુર બેહરામને એક ધશારો થયો કે તેણે શીતાબ શીરોજનો કમરબંદ જે સાથ સમશેર લટકતી હતી તે ઉતારી લીધો. ત્યાંથી શાહજાદો શીરોજ દસ જખરદસ્ત સીપાહ મોખેડોના ચોકી પહેરામાં નજરકેદ આપ્યો.

શાહજાદો શીરોજ ત્યાંથી ગયો, તોપણ શાહજાદી ગુલશીરીનાની ચ-સ્મમાંથી ગુસ્સાનો સલગેલો આતશ લગારે નરમ પડ્યો નહીં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને જેતાંજ શાહજાદીના મગજમાં હદથી જાદા હુંડી આવી હતી પણ શાહજાદા શીરોજ જેવા ધરાનથી થયલા બેવફા ધરાની હજુર પોતાનો ગુસ્સો જાહેર કરવાને ધનશાન્યત જોઇ નહીં. તે શાહજાદો બ્યારે ત્યાંથી ખસ્યો ત્યારે શાહજાદીના ગુસ્સાની હદ રહી નહીં.

બાબ ૩૬ મો.

[શાહજહાદી ગુલશીરીના દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને શીતાબીથી જંગમાં ઉતરવાનો હુકમ કરે છે. દસ્તુર શાહજહાદીને સમજાવી લે છે. બાબખામીની ફતેહના સમાચાર.]

બર એક જામ ઓ શાકી શરાબ,
નોશ કરતાં પોકારું ઉમેદ આપાદ.

ઉમેદ ઉપર ઇશાન છે જીવ શાદ,
છે ઉમેદ ઉપરજ ઇશાન બરપાદ.

ગુલ શીરીના પોકારી: “ ઓ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ, જમજને જવાનના દીલની પીછાણુ રેહતી નથી. જમજ થયો તે મતલબનો મજબુત હીમાયતી થયો, તેને જવાનની ઉદાર લાગણી ને ખેરખાઇની કદરશનાસી ક્યાંથી હોય ? હાં જે આપણી તમામ હીલચાલ ને જીકરમાં ફેર રહે છે, તે એક જમજ ને એક જીવાન હોયાથી મત ને મમતમાં મોટી જીમખેસ મચી રહી છે. એક જમજીના સબખે જમાનાની ગણુત્રીના હીસાબ ખેંચીને મુરાદની બાજીનો દાવ સાંધે છે. એક જવાનીના સબખે જમાનાથી ખેતબા થઇને યાહુમ નશીખો અજમાવી મુરાદ હાથ લાવવા ચાહે છે. ત્યાં પછે એવા ઉલટા ખવાશના બને વચ્ચે મેલો બને કેમ ને કામ સરસરાત ચાલે કેમ ? દસ્તુરાન દસ્તુર, મને અ-કક્કલ ને તદખીરની ધીરી ને ગણુત્રીની બાજી જોઇતી નથી પણ યાહુમ તકદીરની જલદ બાજી જોઇએ છે. દસ્તુરાન દસ્તુર, યાહુમ દમખદમ જંગ ચાલુ કરીને દીનદુશ્મનોના મેદાનમાં આપણા નશીબાની બાજી ખેલવી જોઇએ છે. જ્યારે આપણા જંગી ઇરાનીઓમાં જીવતો જોસ ને મસ્તાન મરદાનગી મચી છે, જ્યારે આપણા જંગી ઇરાનીઓમાં દીનતું જહાનુ ને વતનની વફાદારી ઉછલી છે; ત્યારે આપણે આપણા લશકર દીનદુશ્મ-નોના દોર ને જીતનો ખરાખો કરવા ખાતર જંગમાં ખેંચે નહીં તો ક્યારે ? જ્યારે લશકરમાં જોડાયેલો દરેક ઇરાની પોતાની સમશેર ને કમાન સાથે પોતાની હાથઆતીની છેલ્લી ધડી તલગ દુશ્મનના મેદાનમાં લડવાને જીવ ઉપર આબે છે ત્યારેજ આપણે કાંઇપણ સંગીન જીત મેલવવા જેવી જંગ મારી શક્યે. ઓ મહારા નામદાર દસ્તુર, મારે ખાતર નહીં તો આપણા વતન ઇરાનને ખાતર જંગી ઇરાની લશકરનાં દીલમાં દીનનો આતશ ને વનનનો ખ્યાર રોશન થયો છે ત્યાં લગીમાં ઇસ્લામના ખલી-ફની તમામ ધારણા બરપાદ જવા જેવી જંગ મચાવો અને મહારા નશી-

બાની બાજનો પાસો ફેંકા. જ્યાં લગી શાહુ કીરમાન પોતાના પાક વચને વફાદાર બંધાયેલો છે અને તે નામદારનું મોટું લશકર પોતાના શાહની મુરાદ મુઆફેક જંગમાં ઉતરવાની ઉલટમાં છે, ત્યાં લગીમાં દીનદુસ્મનો સાથ એક જંગ એવી લડવી જોઈએ કે જ્યાંલગી જેહાનનો છેલ્લો દીન બાકી હોય ત્યાં લગી ધરાનીઓની જંગની જવાંમરદીનો અમર નકશ ખેંચાય. ઓ નામદાર દસ્તુરાન દસ્તુર, આજલગી શખર એખત્યાર કરવામાં કાંઈ કમી વખતનો ભોગ આપ્યો છે? છેલ્લી લડાઈ પછે લગભગ પંદર વર્ષનો એક આસ્માની હાંગામ ગુજરી ગયો. અને આજ કમનશીબ શાહાનશાહ યજ્ઞદેવના વખતની આખો હવાનો એક સપાતો રહ્યો નથી કે નથી રહ્યો ખુશખબતીનો ખ્યાલ. હવે જદા સખર ધરીને વખત ગુમાવેલો, નથી અકલને પસંદ કે નથી એકબાલને પસંદ. આજ તો આંખ વીંચીને આપણો શીતારો રોશન કરવાની આપણામાં ઝડપને તેજ કરવી જોઈએ. જે જે આપણા ખેરખાહ પાદશાહો, હાકમો ને શાહજદા આપણી મદદે આવ્યા છે, તે તમામ નામદારીના કરનારા જંગીઓ ને લશકરો સાથ મહજબ મુદ્દના લશકરો ઉપર ચોતર્ફથી એકેદમ હુમલો લઈ જઈ એક એવી નામદારી ભરેલી જંગ મચાવવી જોઈએ ને જીત મેલવવી જોઈએ, કે આપણા ખરહક પેગમખર રખેનતમાન જરથોસ્તની મજદીયરની દીન નવેસરથી રોશન થાય અને તેના ખીરમાર થયેલા આતશકદેહ ને આતશખેદરામોમાં યજ્ઞદી વૂર તણુ થાય.”

શાહજદી ગુલશીરીના ધણી ઉતાવળી હતી, તેના આ જોરસાને સાંભલીને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાના જીગરમાં એક છુપો અફરોશનો સાસ ખેંચ્યો. શખર ને દુરઅંદેશીથી જેહાન જીતાય પણ નાશખરી ને કમઅંદેશીથી જેહાન હારો જવાય, પણ કરે શું? તે નામદારે હાલની અધીરી પડેલી શાહજદીના દીલને દસ્વાફ કે દાનેશ સંભલાવીને ખેતાબ કરવામાં કસો સાર જોયો નહીં. તેથી તે નામદારે શીતાબ શાહજદીના દીલને દીલાશો દેરનાર જવાબ દીધો:

“મહારા ન્યાગાનોના ને મહારી ધરાની કામના ન્યાગાનોના અશો ફરોહ રોની મદદના પ્રતાપે, ધનશાહા ‘એક દમ હજાર ઉમેદ’ ઓ મહારી નામદાર શાહાનશાહજદી હું શીતાબીથી આપણા રોશન શીતારાની ખરખતે દીન દુસ્મનોના મેદાનમાં જંગ મચાવશ. એક મોટી જંગ તો મચશેજ પણ તેથી કાંઈ આપણા વતન કે વતનીઓની ઉમેદનો જે તે છોડો આવે તેમ નથી. જંગ, એકની જગોએ દસ મોટી જંગ મચશે. દીનદુસ્મનોની લખો-

બંધ સંખ્યા બેળન થઇ પડશે; મગર આપણી છતમાં આયન્દે ફેળ શું છે, તે યજ્ઞદાનને ખબર. મ્હારી નામદાર શાહાનશાહજીની હાકમને હું તો ફક્ત તાબેદારી સાથે ઉઠાવનાર છું. હાલલગીમાં મેં આપણા ખેરખાહ હાકમોને લખેલાં નામાના મને ઘણા મનમાનતા જવાબનામા મળ્યાં છે. આ મલનારી મદદને જોરે દીનદુસ્મનોના મેદાનમાં આપણે આપણાં મોટાં ધરાની લશકર ઉપરાંત ખીજી એક મદદગારોનું જખર લશકર ઉતારવાને શક્તીવાન થયા છિયે. હાલ આ વખ્તેજ ખુદાની કરમખલ્લેશથી એક એવું આપણું કદમ ભરાયું છે કે આપણે બખખખામીની છતના સમાચાર સાંભલવાને નશીબવાન ખપીશું. નામદાર શાહાનશાહજીની, આપણું કામ ફક્ત વતન ને દીનને દીનદુસ્મનોના હાથમાંથી છોડવી આપખેખત્યાર કરવાનુંજ છે, તો પછે તે દરમ્યાન જેટલી પણ શીતાખીથી આપણી બાજુ મેલવવા જેવો સમય સફળ જણાય, તેટલી શીતાખીથી જંગના મેદાનમાં આપણાં જંગી લશકરની શમશેર નીકળશે તે દુસ્મનોના લશકરની સધનતર કતલ ચલાવશે. મ્હારી તો દીન રાત એજ મુરાદ માટે તે ખારેહકતાલા જનાખ સ્થાજત ચાલુ છે, કે હું તમો નામદાર શાહાનશાહજીની તમામ મુરાદ પાર પાડીને આપણા ન્યાગાનોતું તાજ પેહાવી મદાયુનને નવેસરથી આખાદ કરીને તેના મોટા મહેલમાં તખ્તનશીન કરું. અગર આદમીનું ચાહવું છે મગર યજ્ઞદાનનું નવાજવું છે.”

આ રીતે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતાની નામદાર શાહજીની ગુલશીરીનાને ઉલટ ભરેલો જવાખ વાલે છે; તેટલાં કીલ્લાના રખેવાલ લશકરનો સપેહશાહાર દસ્તુર ખેહરામ હાંફતો ત્યાં દીવાનખાનામાં દાખલ થયો, તેણે એક રૂકા દસ્તુરાન દસ્તુરના દસ્તમાં મેલ્યો ને કાનમાં કાંધ કહ્યું, તેથી દસ્તુરાન દસ્તુરનું મોહ બીલકુલ ઉતરી જઇ દીલગીર બની ગયું. તે નામદારે દસ્તુર ખેહરામ ઉપર ઘણી સખ્ત નેગાહ કરી, મગર રૂકાનો બેદ જાણવાની કાલજીથી તે ખોલી વાંચવામાં રોકાયો. રૂકામાં ફક્ત બે હર્ફ. ‘બખખખામી ફતેહ.’ ‘દીનદુસ્મનોની તદન ખુવારી.’ આ ખુશ સમાચાર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાનો ચેહેરો હસ્તો કરીને શાહજીની જણાવ્યા. શાહજીનીએ ફતેહની ખુશાલીમાં દસ્તુરાનદસ્તુરને બેસુમાર તારીફ કરતાં પોતાને અસ્તકના ખખનામાંથી એક ઉમદા શરોખાવ નવાજ્યો. પાદ-શાહી રાહ રસમ જલવવા ખાતર આ સરોખાવ કખુલ રાખ્યો પણ તેવો સરોખાવ કખુલ રાખવાની તે ખુજેર્ગ દસ્તુરની કાંધ ખાયશ હોય? છેલી જંગમાં તેની પોતાની જલોજલાલી ને જંગની હરાજ થઇ તે એટલી

બેકીંમતી ને કપ્પીલામાં કદીમથી ઉતરી આવેલી હતી કે તે નામદારે તે ખોલ્લાની ચાદગારીમાં પોતાની બાકી છાંદગાની એક અદના મીશાલે ગુજારવાની નેમ લીધી હતી.

બાબ ૩૭ મો.

[બાબખામીની ફતેહ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે કેવો શીક્ષે મેલવવાની બાજી રચી હતી, ત્યાંની નવી પાદશાહીત.]

અરે આ હસ્તી પર છે હોનારત જલાદ,
હોનારતનો આદમ શીકાર એક બાદ.
જ્યાં છે કરાંમત હોનારતની આબાદ,
ત્યાં છે ઇન્શાન બરઉમેદ બરબાદ.
ના મગજમાં ખ્યાલ તે ખ્યાલ અવલ,
ભાં તો આદમ, યજ્ઞદાનનો મવક્કલ.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને બાબખામી ફતેહ કર્યા વગર ઇરાનીઓની જંગનો પાયો નખાય નહીં એ ખ્યાલ એટલો મગજમાં મજબુત લડત ચલાવતો રહ્યો હતો કે તે પાયો નાખવાનો ફકો નામદાર શાહે કીરમાનને રવાનો કર્યો, પણ તે નામદાર, પોતાની દરબાર ને આદરખીમ્નનના સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજન સાથે એકમત નહીં થયાથી તે તદખીર પાર પાડવામાં નાખતી થઇ; પણ તે ધીલ કે નાખતી ઇરાનના માદાન દસ્તુરને પસંદ પડી નહીં, એટલુંજ નહીં પણ તેના શખુત ઉપર એ બેદરકારી વપડાયાથી તે નામદારે ઓરપણુ બેઇજતી થયા જેવો પોતાનો હુવાલ જોયો. શાહે કીરમાને તેનો બોલ, તે કેવો કીંમતી ને વતનની ફતેહનો મુખ્ય આધાર રચનારો છે, તે દુરઅદેશી વાપડી સમજી શક્યો નહીં, તેથી તે ફતેહનો નશીબો પોતેજ પોતાના લશકરના એક ભાગથી મેલવવો, એ પક્કો મનસુબો કર્યો. આ મનસુબો રચ્યામાં તે નામદારે પોતાના તમામ મોબેદાન મોબદ, જેઓએ દીન ખાતર તનખદન ઉપર લડાઇના હથ્યાર લટકાવ્યાં હતાં, તેઓની દરબાર બરીને બાબખામીની ફતેહની ખેસુમાર જરૂરને સંગીન દાખલા દલીલથી પુરવાર કરી. પંડી જેઠ લેવી મહજબ ખાતરની જંગ જુમખેશ. આ જંગની મસ્તીમાં આવેલા મોબેદ લશકરમાંથી પાંચ હજાર નવજવાનો પોતાના કસાયલા ને ખાનદાને બહમનજદુ ને શીરજ જેવા જંગી ઇરાની ન્યાગાનોના જિયા તોખમથી ઉતરેલા

જવાન સરદારો સાથે છુપા જમીન ખાતેનના માર્ગે બળખખામી ઉપર કુચ કરી જાય, ને તે શીઠા શયને વખત દુશ્મનોના નર્ચીત પડેલાં લશ્કરને કાપી નાખે ને ક્યાનીઓના પાયતખત શેહેરનો કબજો લે. આ મસલહત માફક દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતે લશ્કરને છુપી જમીન ખાતેનની રાહે છેક બળખખામીના કીલ્લામાં ઉતરવાના નાર્કા લગી લઇ ગયો. જ્યારે કીલ્લાની છુપી રાહનો સખત સંજ દરવાજો ખુલ્યો, ત્યારે વખત મધરાત ગુજસ્યાનો થયો હતો. રાત પછુ એવી કાલી કીલ્લાન કે તે સીઠાઇ ગોચા દીવાલ હોય એ રીતે રોશન ચશ્મને જોવાથી ગફલત બનાવતી હતી, તેવી શીઠા રાતે તે કીલ્લામાં નર્ચીત પડેલું આરબ લશ્કર, ધરાનીઓની તેજ સમશેરથી ગોચા હલ્ચારીમાં ખેળનનો હીંગામ આવ્યો હોય તે મુઆફક બોલબોલતાં કપાઇ સાફ થઇ ગયું. એક પછુ આરબ સ્વાર બચીને પોતાના ખત્રીફ કે વડા સરદાર હસનને પોતાની ઉપર ગુજરેલી આફતનું ખ્યાન સંબલાવનાર રહ્યો નહી. એવી શીફતથી એ કીલ્લા દરમ્યાનની જગ ચલાવ્યામાં આવી હતી કે તે તમામ લોઠના ડુંગરોનાડુંગર તે ધરાનની કદીમ રાજધાણીમાં કોઇ રોગ ફાટી નીકલે નહીં તે માટે તેની ઉતર ખાત્રુનાં જંગલમાં ખાડા ખોડાવી ને તે માહે હોમાવી દીધા હતા. આ જે તારીફ લાયક કદમ ભરાયું હતું તે એવાં તો સવખતે કે ફતેહમંદીથી બળખખામીનો ધરાની લશ્કરે કબજો લીધા પછે ફરગાનાનો પાદશાહ તારખાન પોતે પચાસ હજાર જખરા જંગી લશ્કર સાથે ધરાનની મદદે આવ્યો. તે નામદારને ત્યાંજ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ તર્ફથી છાવણી નાખી રહેવા ને આગળ એકપણ કદમ નહી ખસવાની ખાચ જણાવતો રૂકો મલ્યો. બળખખામીમાં તે નામદાર પાદશાહે પોતાના તમામ લશ્કર સાથે ઉતારો લીધો. એ રીતે ધરાનના મોટા દસ્તુરે બળખખામીનું ક્યાની પાયતખત શેહેર પોતાની મકશદ મુઆફક પોતાના ખાશ કબજામાં લીધું. આ મોટી ફતેહ થઇ. તેણે દરેક જીવતા ધરાનીના દીલને ખુશાલ બનાવ્યું. પણ આ બનાવ જાણવાથી હાલ તુર્ત તો શાહે કીરમાન પણ બેનશીબ છે, તો પછે આરબ લશ્કરનો વડો સરદાર એ ખખરાની માહીતી તે ક્યાંથી પામે? અને જ્યારે એ ખખરા બળખખામી પાસે મોટાં જંગી આરબ લશ્કર સાથે પડેલો વડો સરદાર ને તેની મેહમાનગીરી આખતા ઇસ્લામીઓના ખત્રીફાનાં એલચીખાતાના પીરાનપીરો ના જાણે, ત્યારે ખત્રીફને તે ક્યાંથી એ આફતના સમાચારનો રૂકો મલે? એ રીતે બળખખામીમાં જે કે મોટો ફેરફાર થઇ ગયો. આજ તમામ ત્યાંનું આરબ લશ્કર કપાઇ જઇને દસ્તુર દાદના ખાસ મોખેદ લશ્કરમાનું પાંચ હજાર જંગી સીપાહોનું લશ્કર ને પાદશાહ

તારખાનનું પચાસ હજાર સીપાહોનું લશ્કર ઉતારો લઇ પડ્યું છે, જેઓની ત્યાં થયેલી ગીરદીથી તે ફલવંત લત્તા ગોચા આગેબેહસ્ત મીશાલે રામશની ભરેલો થયો છે. આજે ત્યાં જંગીઓ રાતોદીન જંગના શરોદ ગાંધને પોતાની દીલાવરીનો દોર તાજો રાખે છે. આજે બળખામીનો આગલોજ દમામ ને દબ્બો મારે છે. ત્યાંના બીસ્માર આતશખાનામાં ફરીને જદ કલામે ને પદોનાં ભંત્ર મંત્ર ચાલ્યાં છે. ત્યાં ફરીને પાક મજદીયસ્નીનો પ્રતાપ ખીલવનારી યજસ્નેની ખુદાઇ બંદગી મંડાઇ છે. ત્યાં મજદીયસ્નીઓ સુદરેકુસ્તીના નરો પખોરી અહરેમન સેતાન ઉપર લ્યાનત વર્ષાવે છે. જ્યાં ત્યાં જરથોસ્તી રાહ રસમ ને મહીમા તાજો થયો છે. જ્યાં એવી તો હોશ્ચારી રખાઇ છે કે ત્યાંથી જતા આવતા આરબ જાશુસો વટીક આ મોટા ફેરફારનો સેજ પણ ઇસારો પામવાને બેનશીબ રહ્યા છે. વધી જે કીક્ષા બાહર સેજ સાજ ચોક્કી રહી છે, તે આરબ જખાનના જાણુનાર ને આરબ રાહ રસમના માહીતગાર ને આરબ બરાબર આરબ પોશાગમાં રહેનારાઓની છે, એથી જે પણ બાહર છે તે અસલની રીતનું નહીં પણ નવી ઇસ્લામ રાહ રસમનું છે. ને લશ્કર પણ આરબ પડ્યું હોય, ને શહેરની જલવણી ઉપર પણ આરબ લશ્કર ને અમલદારો હોય એવો દેખાવ છે. એ પ્રમાણે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની મુરાદ મુઆફિક જમાનો હાલ તો વફાદારીથી સરસરાત સીધો ચાલ્યો જાય છે.

બાબ ૩૮ મો.

[દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ શાહનદી ગુલશીરીનાની દરબારથી રૂખ-સત લે છે, તે દરમ્યાન દસ્તુર જમારૂં આરબ પોશાગમાં આવે છે. તેને જોતાં શાહનદીને ઉપજેલી દહસત.]

ખુવાબમાં જીવું, ખ્યાલમાં ખીલવું આજ મહારી છંદગાની,
એ કેમ કાસમની સરસ રંગીની છે મુશાફરી જંગ મેહમાની.
હા: હા: ઉમેદમાં અટવે અટવે ગર્મ થઇ પડી જવું થંડું,
ધસ્ક એ હોય હૈયાતીનો તો એ ધસ્ક પર થજે કુરબાની.
અરે આસ્નાઇ ચમનમાં પડ્યો તો ઝેરની જામ કરીછે નોશ,
હા: હા: ઝેર પચાવી પચાવી પાળ્યો પીંડ ના થૈ તોય શાદમાની.
પોલાદ સાથ મોમ ક્યાં મલશે, સમજમાં ઉલટૈ અકલ ખાસ,
હા: હા: અકલ થૈ ના રવાર અમલપે જ્યાં ઉલટી આશમાની.
અરે અફશોશ હતો બલો આતશમાં જલવા સંબંધી આશાન,
હા: હા: અફશોશે જળરો અટવાયો મુરાદ મેદાન રસ્તમ ધરાની.

બજખામી ઉપર લસ્કર મોકલ્યા પછે જ્યારે દસ્તુરાન દસ્તુરને શાહ-
નદી ગુલશીરીનાની જનાબ શાહનદા ફીરોજને આવ્યાની ને ત્યાં તે
નામદાર શાહનદી જનાબ બેઅદબ ગુફતેગુ કસ્યાની ખબર પડી, ત્યારેજ
દસ્તુર શીતાબ પોતાની છાવણી માહેના છુપા માર્ગથી શાહનદીના મહેલમાં
નીકલી આવ્યો હતો અને તે બેઅદબ શાહનદાને મોટી શીફતે પોતાનો
બંદવો બનાવી લીધો હતો, તેથી જ બજખની ફતેહના ખુશ સમાચાર તેને
પોતાની છાવણીમાં મલવા જોઇએ તે, શાહનદીના દીવાનખાનામાં મળ્યા હતા.
તે પોતેજ પોતાની નામદાર શાહનદીને સંબલાવવાનો નેક નશીબો પામ્યો
હતો. પણ આ રૂકા આગલ જે દસ્તુર બેહરામ ઉપર કફ થયો હતો
અને તેનો ચેહરો ઉતરી ગયો હતો, તે ખબરથી પોતાની શાહનદીને વાકેફ
કરીને આ ખુશ હીંમતમાં નાખુશ કરવાને દરસ્ત જોયું નહીં. તે તેના
મોટા અજમાયશી દીલને દીલગીર કરનાર સમાચાર, તે પેલો જંગી ફીરોજ,
દસ્તુર બેહરામ ને તેની સાથના જોરેમદોના પંજેથી છટકી ગયા સંબંધી હતા.
શાહનદો ફીરોજ એક એવો દેલાવર ધરાની સમશેરનો મારનાર હતો કે
તેનો જોડયો આજ ફક્ત દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ થાય તો થાય. બાકી સ-
પેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજન પણ તે પાસ વટાવમાં જતો. આ રવે-
સના જંગી ખવાસનો જવાંમરદ છતાં, તે તમામ ધરાનના ખુણે ખુણે

ને છુપા માર્ગો જાણતો હતો. તે કામેલ પણ એવો હતો કે તેની સલાહ ને મસલહત લીધા વગર કોઇપણ ધરાનનો આહોશ દસ્તુર રહેતો નહીં. એ શાહજાદાને આજ પંદરથી વીસ વર્ષોની ધરાનની હાર ને બરબાદીની અજમાયશ મળી હતી. એ ધણી ન્હાની ઉમરથી ધરાની જંગી ઉમરાવો ને સરદારોની તાલીમ હેઠલ જંગમાં ઉતર્યો હતો. એણે ધણીખરી તમામ છેલ્લી જંગ દરમ્યાન પોતાની સમશેરથી ફતેહમંદ પણ મેલવી હતી. જંગે કાદસીયામાં એ શાહજાદાએ એવી સમશેર અજાવી, કે તે માટે સાઆદ વક્રાસને મોહથી પણ વાઃ વાઃ નીકલી પડી હતી. એક ધરાનીની તારીફ સાંભલતાં સાઆદ સાયના ખીજ જંગી આરમો દરમ્યાન બરબર ચાલી હતી; એવો શીરોજ ધરાની જંગીઓ દરમ્યાન એકકો નર હતો પણ જ્યાં મોખત ને મતલબ આવી ત્યાં ક્યાં બાધુરી ને મોટાઇ કાવે? આ એક શાહજાદો એવી છુપી જગ્યાએ નવાસી જઇ પોતાનો જન બચાવીને ધરાનની પાયમાલી લાવનાર ને શાહાનશાહાતની તારાજી કરનાર નેહાવંદની જંગ પછે રહ્યો, કે તેની હૈયાતીની કોઇને ખબર રહી હતી નહીં. ત્યારેજ ધરાનની શાહજાદી ગુલશીરીનાએ શાહે કીરમાનને પોતાનો દસ્ત બક્ષવાનો કોલ આપ્યો. હવે જ્યારે શાહે કીરમાને પાદશાહાત, એશ આરામ ને ખુશ ખુશાલીના ભોગ આપીને ધરાનને છોડવવાનું ખીડું ઝડક્યું, ત્યારે ખીજ જન બચાવી ભરાઇ બેઠેલા ધરાની શાહજાદા, સરદારો, સીપાહો, દસ્તુરો, અમીર ઉમરાવો ને દાનાવો આજ પોતાના વતનને મદદ કરવા ને પોતાના મહજબ ઉપર જનફેશાની નવાજવા જાહેરમાં આવ્યા, ત્યારેજ જણાયું કે હજીપણ હજારો પાદશાહી ખેશકખીલાના, જંગી ખેશકખીલાના, દસ્તુર ખેશકખીલાના, સરદાર ખેશકખીલાના વગેરે ઉંચા નામીયાં ખાનદાનના વક્ષાદાર ધરાનીઓ હૈયાત છે. એ રીતે આ શાહજાદા શીરોજની પણ હૈયાતી જણાઇ આવી; પણ હવે એના હક ઇલાકા ને ખેશની વાત ઉપર કાંઇ વીચાર કરાય! એવો વખત હતો નહી. હવે તો જે વખત હતો, તે ફક્ત એકદીલ ને એકમતે જંગ કરીને પોતાના વતનને દીનદુસ્મનોના દસ્તથી જીતી લઇ તેના લશકરને એવી શીકસ્ત આપવી જોઇએ કે ફરીને મુદ્દમઓ પોતાનું સર ઉઠાવવાને લાઇલાજ રહે. આ હેતુ અમલમાં લાવવાનોજ વખત, ત્યાં અગર શાહજાદો શીરોજ એક સર નહીં પણ પાંચ સર લાવે ને બે દસ્ત નહીં પણ બાર દસ્ત લાવીને દમ મારે, તોય તે ઉપર અમલ કેમ થાય? જ્યારે એક જંગી શાહે ધરાનની કદીમ મોટી શાહનશાહાતની એક તનહા શાહજાદી ઉપર મેહેરખાન થઇને ખરા ખાલેશ ધરાનીનું દીલ ને જુસ્સો દેખાડ્યો અને દીનદુસ્મનો સામે થવાને પોતાના મોટા ખજાના ને

મોટાં બશકરને ભોગમાં મેલ્યું, ત્યારે શાહજાદા શ્રીરાજની જાણને વચ્ચે શું મહે? તેની ચાલ પસંદ કાલુંને પડે? પણ શાહજાદાને પોતાનો હક મેલવવા ને તે સાબુત કરવાની હોંમત મોખતે બધી હતી. શાહજાદો ગુલશીરીનાની ખુબસુરતીની તારીફ સંભલીને તેણે શાહે કીરમાનનો નશીબો લુટી લેવાની બાજુ રચી. તેણે જેવી બાજુ રચી, તેવી બાજુ રચવા જેવી તે હેમકાષ્ટ કરે એવો તો શાહે કીરમાનને ખાખ પણ હોંચ નહીં, તોય જેવો હક તે સામેત કરવાને તૈયાર, તેવો હક એ સામેત થાય તો શાહ પોતેજ એક ધરાનીના મોટા દીલથી બક્ષવાને તૈયાર થાય તેવા ખાલેશ ખવાસનો ખરો શાહજાદો શ્રીરાજ અગર અવલ શાહે કીરમાનને મલ્યો હતે ને પોતાના હલકા કે ઉમદા ખવાસથી પોતાના ધરાનની પાદશાહી ઉપર પોંદોચતા હક માટે જીકર ચલાવી હતે તો તે પોતાના હકમાં કાંઈ જુદોજ કરાર થયલો સાંભળતે; પણ તેનું મન શબર એખત્યાર કરી શક્યું નહીં. તે ખેશખર થયો. એક નવ-જવાન શાહજાદો, જેનો રાતોદીન ખ્યાલ ફક્ત ધરાનની શાહાનશાહત મેં લવવી, દીનદુસ્ખનોની ખુવારી કરવી; જરતોસ્તી દીન આપ્તને નવેસરથી તાજ કરવી; ફરીથી પાક આતશખાનામાં મજદીયસ્તીદીનના મંત્ર મંત્ર ને ગાથાનો મહીમાં ગળવવો; ફરી નવેસરથી માથવાનીનો યજ્ઞદી ઝલકાટ ઝલકાવવો; ફરી નવેસરથી પોતાના આતશ બહેરામોના પાક મકાનોમાં મજદાનું રોશન તુર ખરપા કરવું. તેવા અન્યથા દીનદારીના ખ્યાલે મસ્ત ને વતન ખ્યારે ચકચુર શાહજાદો જનાખ હાજર થઇને દીનદુસ્ખનોની દીન અખ-લાર કરીને ધરાનની સધનતર ખુવારી કરવાનો દમ બરાવવો! એ ધરાનીના નામને નામોશી લગાડનારી જાણદરાજીથી તે કેવો મુશીબતમાં ગીફતાર થાય ને કેવા મીસકીન હાલતમાં પોતાની જીંદગીનો છેડો જોય, તે બાબેનો તે શાહજાદાને કસો ખ્યાલ રહ્યો નહીં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ જેવાની દુરઅંદેશ-મંદ જીકરી કે ‘અવલ શાહી પાછલ જંગ’ તે સામે જે શાહજાદોએ પોતાના દીલની નાપસંદી જણાવી. જ્યારે શાહે કીરમાન ધરાનની શાહાનશાહાત જીતીને દીનદુસ્ખનોને ધરાનની તમામ સરજમીન ઉપરથી નાખુદ કરે અને પોતાના ન્યાગાનોની શાહાનશાહાતનું તાજ પેઢાવી તખ્તનશીન કરે ત્યાર પછેજ શાહી મુખારકની કીસ્સા ને રંગ રામશની થાય! એ કરાર કરે, તે શાહજાદોને વર્ષોલગી છુપાઇ રહેલા શાહજાદા શ્રીરાજે કાંઈપણ અકલમંદ અટકલો કરેલો નહીં, નહીં તો તેની જવાંમરદી ને દુરઅંદેશીનો ખેશક એક અવલ આખનો ધરાની, પોતાની હદ આલગી દીન મેલી દમ પોતાની મકશદ મેલવવા સાર મેદીન થવાનો કાલો દાગ પોતાની પેશાની ઉપર ખેંચતે નહીં. આ શાહજાદો

શીરોજ પોતાની હેમકાષ્ટએ દુસ્થો અને દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો બંદવો થયો. પણ તે ધરાનથી જળરો માહીતી, તેથી જેવો તે કોહેસ્તુમના દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના મેદાનમાં આવ્યો કે ત્યાંના છુપા માર્ગ ઉપર કદમ પડતાં, તે પોતાના ચોક્કા પોહોરા વચ્ચે લગાર વાંકો વળ્યો. એક પલ વધુ ને ત્યાંનો તે પથર ઉત્તરકાયો. એકજ અવાજ ને ધપકારો અને શાહજાદો શીરોજ જમીનમાં મરક! પેલા દળન જળરા જંગી મોખેદોએ ધણી પણ રીતે ખોદ્યો. આરે દીસા તરૂં જોસ્તેજી કરી પણ શાહજાદો શીરોજ ક્યાં પણ હોય ? જાણે જમીન ફાટી તે ગરક ગયો, તેવોજ ખ્યાલ લધ તેના ચોક્કાદરો પોતાના સરદાર પાસ ગયા. સરદારે તે વાત જાણી, જે પછે તે ખબર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના કાનમાં પડી. આ ખબરે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના દીલની એકે એક રંગમાં લખલખુ ચઢ્યું. તે નામદારે પોતાના દુરઅંદેશાથી શાહજાદા શીરોજના છુટી જવા ઉપરથી શાહજાદો ગુલશીરીનાની રોશન બાજીને ખલલ થયલી જોઈ, પણ હવે તેના દસ્તમાં જે બાજી છે ને મગજમાં જે અંદેશો આવ્યો, તે ફક્ત જંગ ને તેની રચના છે. હવે દસ્તુરાન દસ્તુરને શાહજાદો ગુલશીરીનાની બેશબરી એખત્યાર કરીને એક જેહાન ઉઠલ પાઠલ કરનારી જંગ મચાવ્યામાં જે તે સાર જણાયોછે. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ઉપલા સંગીન બોજથી ઘણો ગભરાયલો શાહજાદોની રંગ માંગી પોતાની છાવણી તરૂં જવાને ઉઠ્યો; તેટલાં ત્યાં કોહના રખવાલ સાથ એક આરબે આવી તે નામદારને કુતસ બળવી. આ આરબ કોષ્ટ નહીં પણ ધરાન સરજમીનનો પેલો જંગી દસ્તુર જામારપ હતો. તે ફરગાનાના પાદશાહ તારખાનના બીજ પેગામ સાથ હાજર થયો. શાહજાદો ગુલશીરીના તેને ખરો આરબ સમજીને ચોંકીને ઉઠી. તે નામદારે તે એમજ જણ્યું કે દીનદુશ્મનનો તેના છુપાં મથકની ખબર પડી અને તેઓનું લશકર આવી લાગુજ. જસુસનો તમામ તાજમ તવાજો ને ઢપછપ એક ખરા આરબ રવેસ હોયાથી તે શાહજાદોની દેહસતને પાર રહ્યો નહીં પણ તેટલાં દસ્તુરાન દસ્તુરે, તે નામદાર શાહજાદોને એક બેદી નીશાન કરી. ત્યારેજ તે ધરાનના તખ્તની ઉમેદવારના દીલને શબર મલી. દસ્તુરાન દસ્તુરે આ વખતે ત્યાંની ઓરત મીજલસ બરખાસ્ત કરી.

બાળ ૩૯ મો.

[શાહજહાદી ગુલશીરીના, દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ ને દસ્તુર જમાસ્પ
ત્રણે નામદાર એકાંત મશલહુતગાહમાં]

“તમામ ભેદ પામ્યો છું યાર મર એકબાલ મુસ્કેલાત બાકી છે,
કીનારા લગી આવ્યો શલામત મર મુરાદ મુલાકત બાકી છે.
જાંઘળી શીઠા રાખી થયો શરીક ગુલામી એખત્યાર કરતાં વતનનો,
ન્યાંલગી એક ખુંદ લોહી ધરાવતી આ ધરાની હૈયાત બાકી છે.”

શાહજહાદી ગુલશીરીનાને એકાંત જોતાં દસ્તુર જમાસ્પે કદમબોશી કરી. તે જંગીએ બેસુમાર ઓજરખાહીથી પોતાની બેઅદબીની ખાશી આહી. પછે બોલ્યો: “ઓ નામદારોના નામદારની યાદગાર શાખા અમારી યજદી ઝલકાટ ધરાવનારી શાહજહાદી! મહારી બેઅદબીની દરગુજર કરજો. આપણી મકશદને ખાતર મને મહારા ખરા ધરાની પોશાગથી જુદા પોશાગમાં મેલવેા પડ્યો છે. એ ભારી તકશીરમાં ગીફૂતાર થઇને મેં મહારા મરહુમ ન્યા-માનોના રવાનોને નાખુશ કર્યાં છે, અને હું પણ ચાહુ છું કે મુદ્દમની શી-કલ એખલાર કરવા ખાતર કોઇ દીનદાર ધરાની મહારી ગરદન ઉપર પોતાની સમશેર લગાવે ને મને મહારી તકશીરની સજામાં બેગન કરે. એ દીનદુશ્મનના પોશાગમાં મહારી બેહોરમતી તો બેશક બરહક થાય છે કે જ્યાં ત્યાં મને ધરાનીઓના પંઝાતો જબરો સવાદ આપવો પડે છે. નામદાર શાહજહાદીને આ જંગની દેહશત રોશન હશે, કે આપણા આ કોહેસ્તુમ ને આદરખીજનની તમામ સરજમીન દીનદુશ્મનોના એક જ-બરાં લશકરે ઘેરી લીધી છે. આ ભેદ મને મલ્યો છે, તેનો સબખ, હું પોતે એક આરબ. જાણુસ છું. આ લશકર આજની નહીં પણ કાલની શીઠા રાતે યાને પોતાના આંદના નવા દીવસે શબેખુન મારવાને નકી વીચાર કરી રહ્યું છે. પાદશાહ તારખાનનો પેહેલો પેગામ મેં દસ્તુરાન દસ્તુરને પોંહોંઆઝા સાથ જો બજખખામીની કૃતેહ ને કબજો થયલો જણાવ્યો, તે આજ ને કાલ આપણા રોશન એકબાલ જણવા. આ મોટાં શહેર ને કીલ્લામાં અગર આપણે તમામ જન બાંધી છુપી રાહે નીકલી જઇ ત્યાં પોતાનું મથક બનાવ્યે તો દીન દુશ્મનોને બાંધા બાંધ ગુઠાયલા, ગુઠાયલા ને શીકસ્ત હાલ મી-શાલના સરધરદાન રોકી શક્યે. વળી જો એ આરબ લશકરને એ ખ્યાલ માંજ રાખવાની તજવીજ કર્યે કે જે શાહજહાદીના નામે ને હકે આ ધ-રાની લશકર જંમમાં ઉતર્યું છે, તે નામદાર શાહજહાદી બાંજ પોતાનું

હુપું મકાન રાખે છે, તો તેથી આરખોના ખલીફની આ મકશદ કાયમ રહેશે કે “જેમ બને તેમ હકદાર શાહજાદાને પકડી યા તો છતી લેવાની તજવીજ કરવી કે પછે આ સઘણું ઉઠેલું તુફાન ખીલકુલ નરમ પડશે.”

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાનો ધરાદો જણાવ્યા પહેલાં પાદશાહ તારખાનનો પેગામ વાંચ્યો. તેમાં તે નામદાર શાહે પોતાની ખુન્નેર્ગ ઉમરને લીધે પોતાના વડા શાહજાદાને સઘલાં લશકરની સરદારી આપીને પોતે પોતાના ખાચતખ્ત શેહેર તર્ફ રવાના થયો, તે માટે દરગુજર ચાહી હતી. ખીન્નુ તે નામદાર શાહે પોતાની અજમાયસના આધારે હાલની જખ્તો હાંગામ અગર ધરાનના બાબમાં કમનશીબ ઠરયો ને ઇસ્લામી સમશેર ને જંગ દરમ્યાન નામદારી કાંખી પડી, તો ધરાન હમેશાંનું ધરાનીઓના દસ્તથી ગુમ થયું અને જરથોસ્તી મહજબ ને મોખેદોની બરબાદી થઇજ, એવો ચોક્કસ વીચાર જણાવ્યો હતો. પાદશાહનો આ તર્ક તો દસ્તુરાન દસ્તુર પોતાના મનમાં આજ લગભગ ત્રણ દીન ને રાત થયા આગલથી બાંધી રહ્યો હતો. તે તર્ક દસ્તુર જમારપ ને શાહજાદી શુભશીરીનાએ ખુબ ગોર કય્યો. શાહજાદી ઘણી મકમપણે આ શખુનો બોલી:

“આજ પંદર વર્ષો થયાં લગભગ તમામ ધરાનમાં પગબર થયલા દીન દુસ્મનોનો દોર નાખુદ કરવાને ખુદ ખુદાવંદ શીવાય કોઇમાં તાકત નથી; લગભગ ધરાનના સઘલા શેહેરોમાં ઇસ્લામી સમશેરે પોતાના ત્રાસે પોતાની ઇસ્લામી દીન આશકારા કરી છે, અને હજારો હજાર આતશ-કદેહ ને આતશખાના જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યાં છે. મોટાં શેહેરોની ખલકોની ખલકોને કતલ કરી નાખી છે, જેઓએ દીન કપ્પુલ કરી નથી ત્યાં પોતાની સમશેર એવી તો નાતરસ ચલાવી છે કે આજ તે તમામ સર જમીન વેરાન થઇ છે. જ્યાં જેરેમંદ ને જંગી કોમ વસતી હતી ત્યાં આજ જંગલી અહેવાનોએ મકાન કચ્યાં છે. આ બે ગજબ શુન્દરયો છે, અને તે દરમ્યાન કોઇ જાતનો અટકાવ મળ્યો નથી તેથી એ દીનદુસ્મનોની કોમ પોતાના જેર ઉપર મુસ્તાક રહી છે. તેનો પુરતો લાભ લેવામાં આપણે ખુબ તદખીર રચવી જોઇએ. જ્યારે આપણને હુપી ખબર મલી છે કે ધરાનીના લોહીના તરસ્યા આરખો આપણા કમાની કીલા આસપાસ ફરી વળ્યા છે અને આપણી હાલ આ જખાન આલે છે, તેને ચોવીસ કલાક શુન્દરીને પુરા થાય યા ના થાય તે આગલ શમેખુન મારીને આપણી સમુદ્ધી પાલખાલી કરવાને ઠેગવ કરી ચુકા છે; ત્યારે મ્હાર સત ફક્ત અવલ આ અશક્તમાંથી મ્હારી પુરાની કોમને બચાવી આ કીલા ને

આદરખીજનથી શીતાખીની તાજુખીની હદ ના રહે એ ઝડકે લાંથી તેને કુચ કરાની ખીજ બચાવવાલા કીક્ષામાં લઇ જવી જોઇએ. ઓ નામદાર કરામત ભરેલા દસ્તુર દાદ, અવલ વગર પણ ખોહવે આપણા તમામ ધરાનીઓને બચાવ, બચી જાય તેવી તદખીર ને અદેશો રચ. જે તેમ ના થતું હોય અને કોઇ તદખીરથી દીનદુસ્મનોની ધારણાની સેતરંજ ના ઉલટાતી હોય તો શીતાખીથી આપણું સમશેરના મારનાર આયોરનાન લશકરને મેદાનમાં ખેંચ અને છેક નજદીકીમાં આવીને આરબ લશકર આપણા ક્યાનીઓના જુનામાં જુના કીક્ષાની તારાજી કરે તે આગમચ તેની રાહ બંધ કરાવ. પછે નામદાર શાહે કીરમાનને શીતાખીથી આપણી તરફ પોતાના મોટા લશકરમાંથી આપણો હાલ નીભાવ થાય તેટલો એક જંગી ભાગ આપણી મદદે મોકલી આપે તેવો પેગામ પોંહેંચાડ. હું તો વગર વેહેમે આ ખ્યાલ કરું છું કે આપણા દીનદુસ્મનોએ ખચર જ્યાંલગી આપણા કોઇ મેદાન થયલા ધરાનીને મોટી લાલચ આપી ફેડયો હોય નહીં લ્યાંલગી તો જીનહાર કીક્ષાની છુપી રાહ કે ગુપ્ત ભેદ પામી શકે નહીં. હું તો હમેશાં આ મહારો મક્કમ ઠેરાવ જણાવી ચુકી છું કે ખલીફ ઓમર જેવો, આદમીના ભેદને ફક્ત તેના કરોબાર ને ખટપટ સાંભળીને પામી જનાર દીન દુસ્મન, ધરાનીઓ ઉપર એક એલચીખાતું રવાના કરીને દાનામના પેગામનામાથી ઉઠેલી જંગને સમાધાન કરવાની આશાન રાહ એખત્યાર કરે એવો વીચાર રાખવામાં ગોચા આપણે પોતાને હાથે તારાજ થઇ જવા જેવો દાવ ચલાવ્યો છીયે. આજ જ્યારે દસ્તુર જમારુપ આરબ પોશાગમાં આરબ સરદારો ને લશકરનો ભેદ પામ્યો, જે સાંભલી હું તાજુબ થઇ નથી, પણ આરબસ્તાનના બંધા ખલીફ જે ચોકસ ગણત્રીએ આજલગીની બાજીથી તમામ જંગનો રંગ ઉપગમ્યો છે, તે આધારે હાલ પણ તેની બાજી ચાલે છે એટલું સમજી છું. મહારી મરજી તો દીનદુસ્મનો આપણા કીક્ષામાં દાખલ થઇ આપણને હેરત કર્યા સાથ કતલ ચલાવવાને ફાવે તે આગલ આપણા જંગી લશકરથી એવી કોઇ કરામત બને કે તે કુચ કરતું જુસાદાર મુદ્દા લશકર કોઇ બીકટમાં બીકટ રાહમાં ઘેરાઇ શીકસ્ત પામે અને અને પોતાના શીહા શીતારાને જોરે ખાકમાં ગરક થાય, એવી બાજી ઉલટાવવી જોઈએ.”

શાહબદી ગુલશીરીનાને સાંભલતાંજ દસ્તુર જમારુપના તનમાં બહારની મોહશમ મીશાલ નવજવાની ખીલી આવી. ગોચા તે દસ્તુરમાં નવેસરથી નરેશરતું જોર જમાવ થયું હોય એવો તે પોતાના એકરા ને દેખાવમાં તેહમતન બની ગયો. તે નામદારે પોતાની શાહબદીના શખુ-

નેને ‘આમીન, આમીન, આમીન!’ એમ ત્રણ મરતમે મુખારકબાદી આપ્યા પછે ગંભીરાધથી આ ભેદ જણાવ્યો:

“કુલ જેહાનની કીમતની નામદાર શાહજાદીની મુરાદ તે જેહાનને ખરપા કરનાર મજદા બક્ષો. આરખોના હાલના લશ્કરમાં આગલા કસા-યલા હદીકે કે તુહાઇમ જેવા સરદારો દીસ્તા નથી પણ વડો સરદાર હસન એક જખરો જંગી ને લડાઇની તદખીર કરનારો છે. એ સરદારનો હું હરીફ થઇ તેની ખાસ ટુકડી સામે ઉભો રહું તો તે આરખ સરદારને ખીજાં ધરાની લશ્કરને હેરાન કરવાનો ખાખ થઇ જાય. હું જ્યારે શાહે કીરમાનની હજુરમાં ધરાનીઓના માર ને ગુસ્સામાં ગીફતાર થયા પછે જ્યારે મહારી મકશદ તે નામદારને સમજાવ્યામાં ફાવ્યો ત્યારે જેટલો હું ખુશીમાં આવ્યો હતો, તેટલોજ નાખુશ જ્યારે હું સરદાર હસનનું પેગામનામું લાવનારને સ્વાધીન થઇ ચાલ્યો ત્યારે થયો હતો; પણ નરસમાંથી સરસ બની જઇને એક ધણીજ અસરકારક દલીલ આશકારા આવી હોય તો આ આરખ પેગામચીને મોહથી મલેલી અને અનેક ખખરમાં આરખો કેવા છુપા આ જંગ દરમ્યાન પોતાનાં મોટાં લશ્કરથી ઉગ્રટવા માંગે છે, તેનો અગ્નયખ હેવાલ મલ્યો. આ હેવાલની રાસ્તી જેવાની અને એટલીતો અધીરાઇ આવી ગઇ; અને જો તે માફક મુદ્દખઓનાં લશ્કરની છુપી હીલચાલ ચાલુ હોય તો આપણા આ દીનદુસ્તનોથી બેખખર કીલ્લાનો કેમ બચાવ કરવો અને કેવી શીતાખીથી એ તરફ કુચ કરી આવવું, એ ખ્યાલે અને દીવાનોજ બનાવ્યો. મેં સરદાર હસનના પેગામચીને શું એક મહારી જશુસી ખાતેન ખુલંદ મતલબ સમાવડી હોય તેવાં ડાલ ને દમસમથી તોરમાંજ કહું ‘મને શીતાખીથી મદીના તરફ કુચ કરી જવું જોઇએ. સરદાર હસન કરતાં ખલીફ સામે મહાફ’ સર જમીન ઉપર મેલીને લાંબી તમામ ખખર જણાવવી જોઈયે, નહીં તો એક મોટી આફત આરખસ્તાનને સર ધીકવાને જે વખત જાય છે, તે અરસામાં પાથો નાખશે.’ અને પછે મેં આરખની તાજમ તવાજો ને સલામ બજાવી મહારાં અરપને એવો તો ચાલુ મેલી દીધો કે તુફાન પણ તેની તેજ ચાલના ધુમવા પાસ કુછ ખીસાત ગણાયું નહીં. મેં આ જે ઝડકનો જોરસો દેખાડ્યો તેથી તે પેગામચી તો ચુપ થઈ પોતાના સરદારની હાવ-ણીની રાહ ધરી ચાલ્યો અને હું આપણા કીલ્લા ને મુલકની સરહદમાં ઉતર્યો. ત્યાં મહારો અરપ ધુમાવતો જોવું છું તો મુદ્દખઓની ન્હાની ન્હાની ફાળે કુચ કરતી છે. કોઇ હાવણી નાખ છે, કોઇ હાવણી ઉઠાવે છે. કોઇ ઉત્તરની રાહ ઉતરે છે, કોઇ દખણની રાહ ફરે છે. કોઇ ઉગમન તો કોઈ આફ-

મનના મેદાનનાં સરસ નાકાં જોતી ને તપાસતી છે. આ રવેસની દગલબાજ મુદ્દમઓતી જંગ તૈયારી ને જંગી લશકરની કુચ જોતાં મેં એક પલ પશુ હાં આવ્યાની ધીલ રાખ્યામાં દરસ્ત જોયું નહીં. હવે નામદાર શાહજાદીએ ને દસ્તુરાન દસ્તુરે ખુબ મગજ રાખી સાંભલતું કે આ લશકરને આપણા કીલ્લાની ખબર નહીં હોવાથી તે રાહ ચુકીને મદાયુન તરફ ચાલ્યું જાય છે. ત્યાં લાંબી મંજલ કરી જમ પોંહ્યાંથી જે મેલવશે ને માત્ર તે તારાજ પાયતખ્તની વેરાન થયલી સરજમીન ઉપર ભુખમરો ને મરકી; મગર આ વખત એવો નથી કે એવી ફેરવાઇ જતી બાજી ઉપર ખેરીકર રહેવું. મ્હારો તો એવો ધરાદો છે કે એ દીનદુસ્મનોના લશકરને સાસાન્યાન શાહાનશાહોના જીવોજલાલ પાયતખ્ત શેહેરમાં લઇ જઇને એવા તો ઘેરવાં અને ત્યાં આપણા કતલ થઇ પડેલા નામદાર ધરાનીઓના કીનામાં તે ભુખાં ને તરસાં મુદ્દમ લશકર ઉપર એવી તો કતલ ચલાવવી કે જમાનો પણ આપણા કીનાના મેદાનમાં પનાહ માંગે.”

દસ્તુર જમારપના સખુન સાંભલી દસ્તુરાંન દસ્તુર દાદે જબ્બાબ દીધો:

“ત્યારે શું આપણે કીનો ને કતલ ચલાવી આપણી બાકી કામ સાથ દીનદુસ્મનોના મેદાનમાં ખપી જવું? આજ આપણા મહજબના જાનફેશાનો જોટલા છે તે તમામ નેક નર તન ઉપર બખતર ને હથ્થાર ખીડીને જંગમાં ઉતર્યા છે; તે તમામ સંખ્યા હાલમાં વધી વધીને લાખ તો માનમાન થાય; તે જંગી ફોજ ખપી ગયા પછે ધરાનતું શું થાય? આપણી નામદાર શાહજાદીનું શું થાય? આપણી મજદીયરનીનું શું થાય? અરે ઓ એકબાલ ત્હારાં બેદની કીતાબ કેઇ ચ્યાજત વંચાવી માહીતગાર કરે; કે નીપજનાર અંજામની બાજી ખેલી લઇએ. ઓ નામદાર શાહજાદી ને નેક જમારપ, મ્હારી તો આ નેમ ચોકસ અમલમાં મેલુછું કે એ કુચ કરતાં મુદ્દમ લશકરો સામે ફરગાનાનાં લશકર સાથ આપણા આતશ જેવા રેશન તનના પાંચ હજાર અથોરનાન લશકરની સરદારી લઇ તમે કુચ કરી જાવો; અને મુદ્દમ ફોજ મદાયુનમાં દાખલ થાય તે આગલ તમે જો અને તો તેનો કબજો લઇને ત્યાં તે દીનદુસ્મનોની ફોજ ઉપર આતશનો મારો ચલાવો. આરબ લશકર સામે હાલની જંગમાં આપણે આપણા પાક આતશની મદદ લેવી જોઇએ, અને એનો વરસાદ વરસાવીને આપણા કીનાના આતશને રેશન કરવો જોઇએ. રેશન કરીને ખુશાલ કરવો જોઇએ એટલુંજ નહીં પણ આપણા નામદાર ન્યાગોનોના રવાનોને શીરદુશ દરમ્યાન શોરખર કરવાં જોઇએ. નામદાર જમારપ, તું શીતાબ આ શીતમગર આર-

બસ્તાની પોશાગ કે જખાનને આગ લગાડ અને ફરી ન્હાન નાહીને એક એવો આતશ્યા ધરાની બની જા. પછે ધરાની ઉમેદનો શીતારો રોશન થાય તેવી જસ મેલવનારી છત મેલવ.” એ હોકમ દસ્તુરાન દસ્તુરે કર્યો. તે સાંબલતાંજ દસ્તુર જામારૂપ શાહજાદી ગુલશીરીનાને કુનસ બળવી તથા દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને સર નમાવી પોતાને ચયલા હોકમ ઉપર અમલ કરવા ચાલ્યો. તે નામદારને જતો જોઇ શીતાબ શાહજાદીએ એક રૂકો તેના દસ્તમાં મુક્યો, કે અગરજો તે દુશ્મનની રાહ ઘેરતાં કોઇ એવી તક આવે કે તે પેગામ શાહે કીરમાનને પોંહોંચી શકે તો તેમ કરવાની ઘણી ઇન્ટેન્ડર નેગાહથી અર્જ ગુમરી. શાહજાદીની અર્જ ને ઇન્ટેન્ડરી ઉપર દસ્તુરાન દસ્તુરે ખુશ મીજાજથી અર્જ ગુમરી “નામદાર શાહાન-શાહજાદી, દસ્તુર જામારૂપની રાહથી શાહે કીરમાનની છાવણીની રાહ તદન ઉત્તરી દસાએ હોયાથી દસ્તુરથી એ રૂકો પોંહોંચાડવાને બનનાર નહીં પણ મહારો જશુસ મહારા પેગામ લઇ ત્યાં જનાર છે, તેની રાહ હોયાથી તે પોંહોંચાડવામાં ક્ષવશે.” એ કહીને શાહજાદીનો રૂકો પોતે સ્વાધીન લીધો.

બાબ ૪૦ મો.

[દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો પેગામ બજાબખામીના સરદાર ઉપર. કોહસતુમથી શાહજાદી ગુલશીરીના પોતાની ધરાની બલક સાથે છુપી રાહે બજાબખામી કુચ કરી જાયછે.]

“મગદુર શું કે ધરાનીની હરીફે થાય ઇસ્લામીસે,
તાકત શું કે ધર્યો આવે ઇસ્લામી એકામીસે.
વાદલ મીશલ ધરાની જંગી વર્ષાવસે લોહી જંગસે,
દલેરીના દીલ ડરાવતાં પેહેલવાનગીરી ખેલસે અંગસે.
આતશ મારાથી દુશ્મન જાનપે ધરાની બાજ ખેલસે;
વતન મોહબતમાં ગર્ફ જૈને રજમગાહ રાજ રેલસે.
ચકીન છે ધરાની રાસ્ત, ચકીન ચકીન ચકીન ચળદાન.
મહબબ મુદદના મસ્તક વહાડસે જંગી માજદીયસ્નાન”

છુપી રાહે શાહજાદી પાસ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે શીતાબીથી પોતાની છાવણીમાં જવાને રૂકસત ચાહી. જેમ કીલ્લા દરમ્યાન આવ્યો તેમ તે ત્યાંથી પોતાની છાવણીમાં દાખલ થયો. તે નામદારની હાજરીથી તેના તમામ અધીરના સરદારોના એહરા ઉપર ખુશાલીનો ઝલકાટ રોશન

થયો. શીતાબી ત્યાં એક દરબાર બસાઈ, પેગામનામા લખવાનું કામ આપ્યું. દસ્તુરાન દસ્તુરે બજાબખામીનો અખત્યાર ધરાવનાર સરદારને પેગામ લખ્યો:—

“શીતાબીથી શાહાનશાહી મહેલ તમામ પાદશાહી ઢપે રોનકદાર કરવો. આપણી નામદાર શાહબદી પોતે ત્યાં મકાન કરવા આવે છે. પાદશાહ તારખાનના લશકરના વડા સરદારને પોતાનું નીમોનીમ લશકર તૈયાર રાખવાને મ્હારો ફરમાન કહેજો. જમીન બાતેનની રાહ દરમ્યાન રોશન ચેરાગોની હાર લગાડજો. દીન દુસ્મનોથી ખુબ હોશ્યારીમાં રહેજો. શાહે કીરમાનનો પેગામ મલે, તે મને શીતાબીથી રવાના કરવાને ચુકવું નહીં.”

આ પેગામ સાથે શાહબદીનો પેગામ પણ એક ધરાની સીપાહને હવાલે કરી છુપી રાહે રવાના કર્યો. એક બીજો જુદો રૂકો શાહબદી સાપુર ઉપર લખ્યો:—

“ઓ નામદાર શાહબદી, તમે તમારા શાહાનશાહના આપેલાં મદદગાર લશકર સાથે સરદાર હસનની દબાણ બાબુએ કુચ કરી જવું. ત્યાં જો તમને કસો અટકાવ કે દુસ્મનો મારો મધ્યો નહીં તો વગર ધીલે શીતાબી મ્હારાં આદરખીનનના મેદાનમાં કુચ કરી આવવું. મ્હારા મેદાનની તમે નામદારને નીશાની જણાવી છે, તે મીશાલે અમલ કરજો!”

બીજો પેગામનો રૂકો શાહે કીરમાનને દીનદુસ્મનોના ચનારા છુપા ધુળરા ને ધસારાનો તુલોતવીલ હેવાલ લખી શાહ તથા શાહબદી બન્ને ઉપરના પોતાના રૂકા રવાના કરનારો બીજો ધરાની સીપાહ ફેરવ્યો.

ખેરમનો શાહબદી જે પાંચ હજાર સીપાહ લઈ ધરાનીઓની મદદ સાથે જંગમાં ભાગ લેવા આવ્યો હતો તે નામદારને તો બાહરોબાર કોહસ્તુમના કીલ્લાના મેદાનમાં બોલાવ્યો કે દીનદુસ્મનોના ધસારાનો પુરો જવાબ આપવાને દરમ્યાન એક જવાંમરદી બરેલી જંગ મચાવવાને આશાન પડી જાય.

આ પછે દસ્તુરાનદસ્તુર દાદે કોહસ્તુમના રખવાલ સરદાર દસ્તુરે બેહરામને બહેરનામું રવાના કર્યું કે ‘કીલા દરમ્યાન તમામ ધરાની મરદો, બાબુ ને બચાં જેઓ જંગમાં કસો ભાગ લઈ શકનાર નહીં, જેઓની પોતાના કીમતી અસબાબ સાથે જો બજાબખામી દરમ્યાન જઈ મકાન કરવાની મરજી હોય તો આપણી નામદાર શાહબદી સાથે બાંધી કુચ કરી જ્યાં સારું તૈયારી કરવી. બાં મામલો ધણો ખુનખાર ને જખરી કતલો મચશે. આ તમામ ધરાની કામ તૈયાર થાય તેને આપણા જંગી આર્થોરના લશકર સાથે બજાબખામી રવાના કરવાની તમામ સગવડ કરી

આપવી અને આપણી નામદાર શાહનદીને મ્હારા રૂકામાં જણાવેલી અર્જ કરવી, કે:—

“દસ્તુરાનદસ્તુર દાદ તર્ફથી નામદાર શાહનદીને મીનતગુજરી સાથની આ અર્જ છે કે પોતાના તમામ રીસાલા ને સંગ સાથ, તમામ પોતાના ખળના ને એકીમતી ચીજ સાથ, બજબખીના કીલામાં કુચ કરવાની શીતાખીથી તૈયારી કરવી. ખુરશીદ ગોરખ થતાં પહેલાં કોહસ્તુમને છેલ્લી સલામ કરવી જોઇશે.”

પછે દસ્તુરાનદસ્તુર દાદે પોતાના બે ધણા વફાદાર મદદગાર દસ્તુર ધવલ ને દસ્તુર શરોસને કીલાના મોટા ખુરજે દરમ્યાનના આતશના મારા ટુકનારા પોલાદના હાથીઓ તે ઉપર ત્રાંખાના સ્વાર સાથના, તમામ સાફ કરી તથા તેના સાંચાકામને ખુબ રોગન લગાડી કીલા ઉપર ગોઠવવાને હોકમ કસ્યો. આ ત્રાંખાના જખરા સ્વારો સાથ પોલાદના હાથીઓમાં એવી કરાંમત હતી કે જેવો દુશ્મનનો તીર સ્વારના સરને લાગ્યો કે સર ખુલી જઇ તે દરમ્યાનથી આતશનો વરસાદ વરસી રહેતો. આતશનો વરસાદ વરસાવનારાં સાંચાકામની એવી કરાંમત હતી, કે તે આતશનો મારો એક ધડી ચાલુ રહ્યા પછે પેલું ખુલી ગયલું સર ફરીને તેના ડોકાં ઉપર બેસતુ થઇ જતું. ફરી જેવો તીર લાગો કે સ્વારનું સર ફરી ઉઘડી જઇને મુદમન મેદાનમાં આતશ વર્ષતો હતો. આ પીલસ્વારો એવા તો તલેસમ મીશલના આગલા કયાનીઓના વખતથી બનેલા હતા કે તે સો હાથીઓને ચાલુ રાખવાને અર્ધ દજન જંગીઓ પુરતા હતા. આતશનો મારો ચાલુ રાખવા સાફ ફક્ત તેનાં ઠૂડવેલા વખતે તે દરમ્યાન આતશ ટુકનારી ચીજો ભરવાની મેહનત લેવાતી. બીજી તમામ ગોઠવણ તો તેની બનાવતનીજ ખુબી હતી. આ પીલસ્વારોને કીલા ઉપર જ્યાં જ્યાં ગોઠવવાની જગા હતી ત્યાં ત્યાં ગોઠવવાનો હોકમ અમલ થવા લાગો. આ પીલસ્વારો એવા તો આખા આતશનો મારો ચાલુ કરીને દુશ્મનોનો ધાન કાઢી નાખનારા હતા, કે આગલા સાસાન્યાન શાહનદીએ એ પીલસ્વારોને દુશ્મનો ઉપર હલ્લો લઇ જવાની હરોલમાં ચલાવતા અને અબજબી ઉપજવતા હતા. એ પીલસ્વારોની કલા ને જખરી અસરથી દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને ખુરતી વાકેફી હતી, તેથીજ તે નામદારે એક જમાનો થયા નકામા જેવા પડેલા તે કરામતી સાંચા કામના પીલસ્વારોને સજા કરીને હાલની આફત કારક દીન દુશ્મનોની જંગમાં કામે લગાડી પુર લાભ લેવાની બાજ રચી.

બીજી, ક્યાંનીઓના જમાનાની ધરાની અબજબી, તે અસ્પ સ્વારોની

ફ્રેન્જ હતી, અસ્પૅ સુદ્ધ ચાંદીના ને સ્વરો પોલાદના, જે દરમ્યાન બાતેન એવું કરામતી સાંચાકામ મેલાયલું કે અસ્પ જંગના મેદાનમાં ઉછલે, ખંખારે ને દુશ્મનોને કરડી નાખવા ધસે. ઉપર બેઠેલો સ્વાર, પોતાના ખુખાર જનવરના ધસારા સાથ સમશેર ઉચકે, ફટકો લગાવે ને એવા તો ઝડફના હાથ કરે કે હરીફના દીલનો હોશ ખતમ થઇ જાય! આ અસ્પસ્વારોની ફ્રેન્જની સંખ્યા એક હજાર હતી. તે ધરાની શાહાનશાહો દુશ્મન પાદશાહોના પોતાના પાયતખ્ત ઉપર થતા હોમલા વખ્તે કીધા બા-હેર ખોડેલી ખાહીને મુખરે રાખતા હતા. જ્યારે દુશ્મનોનું જોર વધી પડીને પાયતખ્તની ઓડાઓ આવી લાગતા ત્યારે આ સાંચાના અસ્પસ્વારોની કરામતે છત મેલવવા લગી ધસી આવેલા દુશ્મનોની મોટી ખુવારી થઇ જઇ હતી. તે અસ્પસ્વારોને કોહેસ્તુમના કીધાની ખાહીના મથાલે ગાઠવવાની ધમાલ ચાલી. દસ્તુરાનદસ્તુર દાદની પોતાનીજ હાજરી હાલ કીધામાં હતી. આયોરનાન લશ્કર જબરી જંગની તૈયારીમાં રોકાઇ ગયું. ધરાની ખલકને તે જેમ જેમ તૈયાર થતી ચાલી તેમ તેમ કોહેસ્તુમના બાતેન માર્ગે બજબખામી તર્ફ રવાના કરવાનું કામ ધમધુકાર ચાલુ થયું. ખુરશીદ ગોરખ થતી વખ્તે તો શાહજીની પોતાનાતમામ પાદશાહી રસાલા સાથ બાતેન રાહ દરમ્યાન ઉતરી. એક જોહાન ધુજાવનારો પોકાર પડયો. દસ હજાર વતનના જન ફેશાન આયોરનાનોએ પોતાની શાહજીની રવાનગી વખ્તે છેલ્લો અફશોશ ખેંચ્યો. દીનદુશ્મનોની પાયામાલી ને દીન દોસ્તોની સલામતી ચાહનારી બંદગી ગુજરી તે એવા તો ખુલ્લં અવાજે કે, અશ્માન ઉપર સ્પેન્તમાન જર-થોસ્તનું નુર ઝલક્યું.

આ વખ્તે શાહજીની ગુલશીરીનાનાં દીલમાં એટલો તો કોફ ઉપજ્યો હતો કે તે નામદારે જતી વખ્તે એક હર્ફ પણ કોઇને સંભલાવ્યો નહો. તે તો એક આશ્માની યજ્ઞ કે અમસારપંદ હોય એવી ખેરીકર ને તદ્દન બેધ્યાન જેમ તેના રસાલાનો રખવાલ ચાલ્યો તે પાછલ ચાલી. શાહજીની આ વખ્તે હોશન એવું તો ખીલ્યું કે રાહમાં જ્યાં તેનું કદમ પડતું ત્યાં ઝલકાટ ઝલકી રહેતો હતો. આજે તેને પોતાનું લગભગ પંદર વર્ષનું મકાન મેલી દેવાની ફરજ પડી, તેથી તેના દીલમાં એવી તો સુસ્તી ને શીકસ્તગી પેડી હતી કે તેના ધરાની જુસ્સા ને જાવોજલાલીના દીન ગણાઇ ચુકા હોય તેવી તે નાહબેદ દેખાવા લાગી. તે નાશીપાસ હાલતે તેની અશ્મમાં કાંઇ એવી જાતની ઝલક રોશન કરી કે અશ્મ ગોચા રોશન થયલા આતરયા શીતારા હોય! અરે તે શાહજીની કોહેસ્તુમ મેલીને જવાનો હોકમ કબુલ

નહીં રાખવાને જોર જબરાઈ કરનાર તો કોઈ હતો નહીં પણ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની દુરઅદેશી સામે અટકાવ નાખવાને તે નામદાર શાહજીએ દરસ્ત જોયું નહીં. શાહજીની ગુલશીરીનાનો રસાલો જૈફ ને જવાન પાદ-શાહી ને ઉમરાવ તુખ્મની બાનુઓ મલી જુમલે દોઢ હજારનો હતો. તે તમામ રીસાલો પણ કોહેસ્તુમથી જતાં ગોચા આફતના મોહમાં જતો હોય એવો ગમખાર ને સુસ્ત થઈ ગયો હતો. આયોરનાન લશકર પોતાની શાહજીની ફતેહના તરેહવાર જંગના જુરસાદાર શરોદો ખેંચતા ને જંગ વાળ વળડતાં હતાં પણ જે જુરસાના તોરમાં કોહેસ્તુમ દરમ્યાન તે ધરાની અવલ બાનુનો રેસાલો જેટલો ઉલતમંદ હતો તેમાંની ખા પણ ઉલટ કે હોશન હાલ હોય ? અફશોશ, આજેજ થયલો આજે સાંજે પોતાનું વતન છોડીને જતો હોય અને ફરી તે બાગોબહાર ચમન મીશાલના વતનમાં કદમ મેલનાર નહીં હોય એવો તે તમામ બાનું રીસાલોનો હેવાલ જણાતો હતો. જેહાન ઉપર શીહા રાખનો પડદો ખેંચાયો ને શેતારાઓના લશકરની સરદારી લઈને નાઇલનો રોશન શીતારો આસ્માન ઉપર ઝલકી ઉભો, તેટલાં તો શાહજીની ગુલશીરીના પોતાના રેસાલા ને ધરાની કામ સાથે કોહેસ્તુમના ધુપા પાતાળ માર્ગથી બળખબામી તર્ફ કુચ કરી ચાલી, ને એક પણ જંગમાં કામ નહીં આવે તેવો ધરાની મરદ કે ઓરત કે બચાંની નીશાન પણ ત્યાં રહી નહીં. જેમ કોઈ સરદાર પોતાનો જમીનદોસ્ત થતો પુરાનો મેહેલ ખાલી કરીને ખીલ જગો જમ મકાન કરે અને ત્યાંથી દરેક સરસામાન ઉઘાવી જમ તે ખીસ્માર મહેલને કડીઆ, સુચાર અસ્તક સોંપી દે; તેમ કોહે-સ્તુમનો દેખાવ હતો. ત્યાં દીનદુસ્તનોની ધાર આવનાર બજારીને દરેક વસ-નારાઓ પોતાના સરસામાન સાથે રૂબરૂ લઈ ચાલી ગયાં. લગભગ આદરખીજનનું પણ તમામ શેહેર ખાલી થઈ ગયું. હવે ત્યાં રહ્યા તે ફક્ત જંગના કામમાં આવનારા જંગી ને કરામતી ને તલેસમાતી યુક્તી ભરેલા પીલસ્વાર ને અરપસ્વારો ને જંગ ચલાવનારા સપેહશાહારો ને સરદારો.

બાળ્ય ૪૧ મો.

[આરબ સરદાર ઓમરુએ કોહુસ્તુમ ઉપર કરેલો હોમલો.
તેના લશ્કરની અરધી ખુવારી શાહુબદા સાપુરના લશ્કરે
કરી. ઓમરુનું મોત ને બાકી લશ્કરની ખાહીના મથાલેના
અધિસ્વારોથી થયલો ખુવારી.]

“છે જન દીલમાં ને ખુન નસમાં તલગ લડશું જંગી,
પાસથી ફેંકશું કમંદ ક્યાની, દુરથી ફેંકશું તીર ખદંગી.
મુદ્દમની છાવણી ખુનથી ઘોશું, મુદ્દમને કરશું જ જમીનદોસ્ત,
દીલોજાંદિશાની સમશેર ખેંચશું, પોકારી હક પનાહપોસ્ત.
થશું એવા અમે ખુનખાર, હરીફ પામશે શીકસ્ત એ જંગ,
જમાનો પોકારશે ત્રાય ત્રાય, મુદ્દમ પુકારશે તોબા બતંગ.
આસ્માનપે થશે થમ ખુરશેદ, જમીનપે ઉતરશે ફતેહ શરસ,
ધરાની મેલવશે વતન ધરાન, શીરજગર બદનમાં દીલખુશ.”

દસ્તુર જમાસ્પની ખબર કરતાં પણ ખીજ રવેસની બાજુ મંડાઈ
હોય અને ઇસ્લામીઓના શીતારાની ચાલ સીધી રાહ વધી હોય તેવો નવો
નક્ષ જાહેર આવ્યો. આરબસ્તાનના મોટા ખલીફે ધરાની રાજદરબારી-
ઓની અકકલની મજાક કરવા સાડ એ ચાર લશ્કરો તૈયાર કર્યાં હતાં.
એક લશ્કર પાસ એવો દાવ ચલાવ્યો કે તે રાહ ચુકીને ક્યાંનું ક્યાં ની-
કલી જાય છે. ખીજાં લશ્કર પાસ જે દાવ ખાસ રીતે લેવાનો નક્કી
ઠરાવ તે બાજુ રચાવી. અને તે લશ્કરની સરદારી, આગલી ધરાની
જંગો દરમ્યાન નામદારી બરેલી જીત મેલવનાર મોટા સરદાર ઓમરુને
આપીને પવન મીશાલની શીતાબ કુચ કરી જવાનો હોકમ થયો. આ સર-
દારના જાણસો યોધરદમ ફરી વળેલા હતા. તેઓથી સરદાર ઓમરુને
દસ્તુર જમાસ્પને જંગી લશ્કર સાથે મદાયનની રાહ તરફ ચાલેલા લશ્કર
પાછલ પડ્યાની ખબર મળી. પણ લશ્કરની સંખ્યા કમ હોવાથી તે આરબ
સરદાર તે ધરાની લશ્કરથી બેફામ રહ્યો. સરદાર ઓમરુને ખલીફે ઓમ-
રુની મક્કમ મક્કશદનો આ એકજ હોકમ, કે “આપણો બેદુ જે રાહ
દેખાડે તે રાહ આદરખીજન ને તે પાસના કોહુસ્તુમના કીલ્લા ને તેના
છુપાં જંગના મેદાન ઉપર એક પલનો પણ વીસામો લીધા વગર ને દુસ્મ-
નોને એક પેલની દુરસદ આપ્યા વગર શીતાબ જમ મચાવવી. આ તો
શખીખુન મારવું આ તો તીરમંદાજીથી ખીલકુલ પાયમાલ કરી નાખવાં. અગર
જે જે શાહુબદાના નામે પૈલા પીર ખબર જઈ આ તલસ્માત ઉપજાવ્યો છે,

તે જંગમાં કતલ થઇ ગઇ તો મુઝકો નહીં પણ જીવતી હાથ આવે તો તેને અચ્છી પેરે આરખ ચોકી પહેરા માહે મદીના રવાના કરવી. દાદ તો આ જંગમાં પોતાનો જન ગુમાવી પોતાના વતન ને દીન ઉપર સદકો થશે.” આ ખાસ મકસદનો હોકમ, તે મુઆફક સરદાર ઓમરએ પોતાના ખલીફના નશીખાનો શીતારો રોશન કરવાનો પાસો ફેંક્યો. આદરખીજનમાં દાખલ થયો. અને ત્યાં સઘણું શેહેર ફરી વલ્યો પણ વેરાન ખ્યાખાનમાં જવલે શીકાર જડે, તેમ તેનો હાલ થયો. તેની તાજુખીની હદ રહી નહી. તે પોતાની જીંદગીમાં આજે પેહેલી વખતે નેતરના ઝાડ મીશાલે ધુંજ્યો. હવે તે સરદારને સાંભળેલી જંગી દાદની અખ્યખી પમાડનારી દાનાઇ ને આખાદ અટકળાનો ધસારો સમજ્યો. તે સરદારને આગાઇજ થઇ કે ‘આ જંગથી હું જીવતો રહું તો મ્હારો નશીખો ખેસુમાર ખુલંદ જાણવો.’ આવતી હોનારતનો છાપ આગલથી આપણા મગજ ઉપર પોતાનો ઓલો ફેંકે છે કે શું? કે તે જેવો ઝડક ને ઉલટમાં હતો તેવો સુસ્ત ને થંડો થયો; પણ તેના લશ્કરે આદરખીજનથી આગલ વધીને કોહસ્તુમનો કીલ્લો જોયો, તો તે તમામ લશ્કરની પણ તાજુખી છક થઇ. સરદાર ઓમરનું લશ્કર તે કીલ્લાની ખાહી પસાર કરતું પેલા અશ્વવારો પાસે આવ્યું ને સમશેરખાજ કરવા લાગું કે પછે જોઇ લેવી તે કરામતી અશ્વસ્વારોની જવાંમરદી. અરે એક સમશેરનો સપાટો અશ્વસ્વાર ખાય કે દસ જીવતા જંગી આરખ સીપાહના સર નારંગીની દડી મીશાલ ઉઝાં નય. ખાહીને મથાલેના હજાર અશ્વસ્વારોએ શીહારાતના સાત કલાકને અમલથી જે જંગખાજ ખેલી તે મધરાત પડતામાં લગભગ દસ હજાર જંગી આરખોની ફાજનો ધાન કાઢી નાંખ્યો, પણ આ પાંચ કલાકની ચાલુ જંગમાં અશ્વસ્વારોનું કરામતી સંચાકામ ફરેવનારા જંગીઓ જંગમાં પડ્યા કે પછે જંગમાં અશ્વસ્વારોનું કતલકામ બંધ પડ્યું. તે ફરી ચાલુ કરનારા કોઇ રહ્યા હતા નહી, તેથી ઓમર પોતાના બાકી અર્ધા લશ્કર સાથે કીલ્લા ઉપર ચઢવાની તરતીય કરેછે, તેટલાંજ શાહ-જાદો સાપુર પોતાના ચીનાઇ લશ્કર સાથે ત્યાં કુચ કરતો આવી પોંહોંચ્યો. તે જંગીએ શીતાખ જંગ મચાવવામાંજ ધરાનીઓનો ભરમ જલવાયા જેવો રંગ જોયો. સરદાર ઓમર પણ આ નવાં લશ્કરથી પોતાની બાજી ખોલ્લાની આગાઇ પામ્યો અને પોતાનું મોત પણ પાસે આવ્યું હોય તેમ આ એક અજાણ જંગ, અજાણ જગો ને અજાણ લશ્કર, એ દરમ્યાન પોતાની અજલ આવેલી જાણીને તે પોતાના દીલથી ધણો મમગીન થયો.

હવે તે જંગી આરબ સરદારે ‘અલ્લા વ અકબર’ એ પોતાની મુરાદ બક્ષનારો પોકાર માર્યો અને શાહબદા સાપુર સામે જંગમાં ઉતર્યો. આ જંગમાં આરબ ને ચીનાઓ બેલાઇ ગયાથી ફક્ત ત્રણ કલાક લગી એક સુલતાની કતલ ચાલુ રહી, પણ આરબોનું લશકર ખપી ગયાથી શાહબદા સાપુરે સરદાર ઓમર જે તે મેદાનથી જાન બચાવી છટકી જતો હતો, તે તર્ફ જઇ તેની રાહ ઘેરી પોકાર માર્યો “ઓમર, તું તો મોટો જંગી કેહવાયો છે ને જીત મેલવવી એ તો ત્હારો નશીબો બોલાયો છે ; તે મોટો સરદાર ઓમર પોતાના તમામ લશ્કરને કતલ કરાવ્યા પછે જીવ બચાવી સલામત મેદાનમાંથી નાહસી જાય ? ના, એક આ મ્હારી સમશેરનો જરબ તું ઝીલ ; પછે જો એક લોંબડી મીશાલે તું કોલ્યો થઇ તારી અજલના દાચામાં ના ઉતરી પડે તો મને ધરાની તો કેહતોજ ના. સમાલ ! મ્હારી સમશેરનો જરબ મ્હારા ને મ્હારી આલ આલાદના હાડવેરી.” એ કહેતાં શાહબદા સાપુરે શામ શેહેરની સમશેહેર ઓમરના ઢાલે ઢંકાઈ વળેલાં સર ઉપર લગાવી કે તે આરબ સરદાર દીલાવરોનાં દીલ ધુન્નવનારી ચીચારી મેલતાં એક તનનો બે તનમાં વેહેંચાઇ જમીન ઉપર લોઠ થઇ પડ્યો.

શાહબદા સાપુરની સમશેરે સરદાર ઓમરનું મુઠ્ઠું પાડ્યું ; ત્યારે ખામદાદ થઇ હતી. પણ પુરશીદ પોતાની પાદશાહીનો દંડો વગડતો ને શીદા રાતના હબસીના લશ્કરને જીરોજખર કરતો આસ્માન ઉપર તખ્તનશીન થયો, ત્યારે શાહબદા સાપુર પોતાના ચીનાઇ લશ્કરની જખરી ખુવારી થયલી જોઇને મેહદ અફશોશમાં પડ્યો. આરબ લશ્કર સધનતર કપાઇ ગયું હતું પણ તેના ચીનાઇ લશ્કરમાંથી માનમાન હજાર ચંગા સીપાહો બાકી રહ્યા. જખમાયલાઓની સખ્યા બહુ જીજ. જ્યાં આરબ જહનુન ને જોસ ને આંધલો હોમલો ત્યાં કતલની હદ રહે નહીં તેમાં નવાઇ બજીવી નહીં. શાહબદા સાપુરે જે જંગીઓને સાત કલાક આગલ પુર તનદોસ્તી ને તેજમાં કુચ કરેતાં જોયલા, તે સધલાંઓના મુઠ્ઠાં જોઇ એવી તો માહેતમમાં પડ્યો કે તે ચીનાઇ બાકી રહેલાં લશ્કરે પોતાના ધરાની સરદારની જવાંમરદી માટે ધણું હલકું મત બાંધ્યું, મગર ચીનાઇ લશ્કરને શાહબદા સાપુરની અફશોશમાં શું બેદ સમાયો છે; અને તે દીલાવર ધરાની પોતાના કતલ થયલા ચીનાઇ લશ્કર ઉપર શા સખખ એટલી લાગણી કેખાંડે છે, તેનો જો ખરો બેદ સમજાય તો પોતાના સરદારની આ અફશોશ ને ગમગીનીમાં પુરતો બાગ લેવાને ચુકે નહીં. ચીનાઇ લશ્કરના મુઠ્ઠાંઓ તેઓની રાહરસમની રૂએ બાલી ઠેકણે પાડવાનો બચેલાં ચીનાઇ લશ્કરને હોઠમ કચ્ચા પછે જોયો શાહબદા સાપુર કીસાના દરવાજા પાસ

આવી બધી છે, તેટલાં તે સામે જંગી પોશાગમાં એક પીરમદે જેના ચેહરા ઉપર પાદશાહી તેજ તે રાજ ધીકતો હતો અને જેની ચસ્ત્રોમાંથી દુશ્મનોના કતલ થયલાં લશ્કર ઉપર આતશનો શોહોલો આક્રમક ફેંકતો હતો, તે આવી છતની મુઆરકંબાદી નવાજવા લાગો. શાહનદો સાપુર આ જંગી પીરમદે જે કોઈ નહીં પણ ધરાનનો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ હતો તેને પીછાણી શક્યો નહીં. દસ્તુરને છેલ્લો શાહનદાએ જોયો તેને આજ લગભગ વીસ વર્ષનો એક જમાનો ગુજર્યો હતો; અને દસ્તુરને જ્યારે જોયલો ત્યારે તે નવજવાનીથી તુર્તનો ઉતરેલો હોવો જોઈએ, તે આજ તો ૯૦ વર્ષની ઉંમરે પુગ્યા જેવી જૈશીના દેખાવમાં આવી ગયલો હતો; તેથી શાહનદો ખીલકુલ પીછાણી શક્યો નહીં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પણ શાહનદાને પીછાણવામાં એટલો શીતાખીથી ફાવતે નહીં પણ તે નામદારને તો આ જંગમાં કોઈ પણ મદદમાં પેહેલો પોતાના લશ્કર સાથે આવી લાગે તો એક શાહનદો સાપુરજ હોય, તો પછે તે નામદાર બેધરક શાહનદાનું નામ દબ તેને આ છતની મુઆરકંબાદી નવાજે તો તેમાં દસ્તુર દાદની નેમ ચોકસ ઉતર્યા વગર રહે નહીં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે શાહનદા સાપુરને તેને લાયક મોહખત ને ઇજતથી આવકાર દીધો ને પછે હસ્તા ચેહેરે બોલ્યો ‘શું શાહનદો સાપુર પોતાના એક આગેવાન દસ્તુર દાદને પીછાણવાને ગફલતી કરે એવું બને?’

બાબ ૪૨ મો.

[શાહનદો શાપુર દસ્તુરાનદસ્તુર દાદને એસુમાર મોહખતથી ઓજરખવાઇ કરે છે. શાહનદા ફીરોજ સંબંધી ગુફતેગુ.]

“રહે તો ના રહે, ના રહે તો રહે, સીનામાં સમશેર છુપે છે,
કહે તો ના કહે, ના કહે તો કહે, કમરમાં કટાર સમૈ છે.
એક હતી અનેક થૈ, અનેક હતી એક થૈ, છતમાં હાર રમૈ છે,
સહે તો ના સહે, ના સહે તો રહે, ચસ્ત્ર ખુનખાર ભમૈ છે.”

દસ્તુરાનદસ્તુર દાદને શાહનદો સાપુર સાંબલતાંજ અરધી રાતની બેચેલી જેહમતની યાક ને જંગના મેદાનમાં કપાઇ મયલાં લશ્કરની અફશોશ શુલી જઇ ફરીને ધરાની દલેરી ને જવાનીમાં આવ્યો હોય તે ખીશાલે પોતાના અશ્વ ઉપરથી કુદી પડ્યો. તે નામદારે એક દીલોઝની બરેલી બગલગીરી દસ્તુરાનદસ્તુર દાદને કરી. પછે બધીજ મીમતગુભરીથી બોલ્યો

“નામદારોના દીલ શીદ થાય એવી નામદારીના બળવનાર દસ્તુ-
રાનદસ્તુર દાદને જોતાં આજ હું નવેસરથી મ્હારી સાસાન્યાન શાહાનશા-
હાતમાં અમનો અમનથી એશ આરામ ને જીવેજલાલીમાં મસ્ત હોઉં
એવો મને પુશબખ્તીનો જુસ્સો ઉપજ્યો છે. આ નામદાર, હું ચાહું છું
હાલની જંગ દરમ્યાન આપણા તમામ સામતાં જોર ને જોસથી સામેલ
થવું ને લડવું ને દીનદુસ્મનોના સર ઉડારવાની સરફરાજ મેલવવી જોઈએ.
હું ચાહું છું કે જીવતા રહી વતનને આપએખત્યાર કરવું ને મેલવવું, નહીં
તો મેદાનમાં લડી મરી તે ગુમાવવું, એ આપણી બાજુ રચાવી જોઈએ.
આપણી નામદાર શાહજાદીને કોઇ ન્યારાજ મુલક ને હાકમની પાસખા-
નીમાં રવાના કરવી, કે જ્યાં આપણા દીનદુસ્મનોનો દોર આપણી હૈ-
યાતી બાદ તુફાન પુકાને આપણી ક્યાંની ઝોલાદની આખેરી લાવવાને
ફાવે નહીં. તેવા કોઇ દુરદરાજ મુલકમાં મોકલવી યા તો તેવાં કોઇ જોહા-
નના વેરાન બાગને હાથ કરી લઇ ત્યાં નવી પાદશાહાત આરાસ્તા કરવી
અને આપણા બાકી ધરાની ટોલાંને ત્યાં આશાયસે પોતાના મહજબ,
વફાદારી ને આપએખત્યારીમાં તેજ રાખવા. આજની આ જંગના અંજમથી
મને એવો હીસાબ નજર આવે છે કે આપણી જીત એજ આપણી આ-
ખરી આવવાનો પાયો છે. આ મ્હારું ચીનાઇ લશ્કર દસ હજાર જંગી
ને સીપાહાઓનું બનેલું જીત પામ્યા છતાં ક્યા ફેજમાં એજાન પડ્યું છે, તે
નેગાહ કર એ નામદાર દસ્તુર. ગઇ કાલે આ વખતે તો એ મ્હારા જંગી લશ્કર
સાથ હું ઉગતરાહે ને ખાંગી જમીન ઉપર શીતાબ ચાલથી કુચ કરતો જાંવગી
પવન મીશાલે આવી લાગો અને દુસ્મનના મેદાનમાં મ્હારો જુન્દો ઉડ્યાને
ફક્ત ચાર કે પાંચ કલાક હજી પુરા થયા નહીં તેટલાં તે તમામ પીલતનો
ક્યાં છે? અને આ જંગલના બટકનારા ચારબો આપણી ધરાની અસકયામ-
તના માલક થઇ એટલા છકી ગયા છે કે તેવોજ લુમકો પામવા જંગના મેદા-
નમાં ગોચા ગોસપંદો મીસાલે રેહસાવામાંજ મરદાનગી ને દીનની ઉકમાઇ
સમજે છે, તેવા જંગલી હજારો હજાર હેવાન મીશાલની સમજ ને શક્તીના
જ્યારે જંગમાં દીન આસ્કારા કરવાના જહનુને ઉલટી પડશે, ત્યારે આપણી
તારાજ કોમની શું તાકત કે એ અબલીસ સાનીના દીનદુસ્મનોના મેદાનમાં
ઉભા રહે? આ નામદારોના નામદાર, મ્હારી સમશેર, મ્હારા દસ્તની છેલ્લી
હીલતી ને ચાલતી નસના ધપકારા લગી દીન દુસ્મનોના મેદાનમાં પોતાનું
આખ અંકાવી ધરાની નામ પંકાવશે પણ એથી કાંઇ તારાજ થયું, ગાવ-
યાની જુન્દો ગુમાવી રહેલું, શાહાનશાહાત ખોલી બેઠેલું, સમશેરના મારનારા
લખો લખ જંગી ફોજની ખુલધાની કરી ચુકેલું ને જંગી કલાના પુર

હોત્યાર ને હોશમંદ સપેહશાલારોના ખુન પી નામોશી પામેલું આપણું વતન ધરાન મલતું નથી. મલે તોય તેની આગલી પાક સરજમીન નાપાકી ને બેવ-
કાષથી ને બદીથી ચીકાર થયલી ફરીને સાફ ને પાક થઇ શકતી નથી. નથી ફરીને અપવીત્ર થયલાં આતશખાનાઓને આગલી પવીત્રાઇ મલતી કે નથી ત્યાંનો રેજરેજ થઇ ગુમ થયલો આતશ ફરીને એજગખી રોશન થતો. આપણે આપણા શીદા શીતારાની ચાલે વંટોળ્યાના તુફાન મીસાલના ઉ-
લટી આવેલા જંગલી દીનદુસ્ખનોના ટોલેટોલાંથી એવા શીકસ્ત હાલ ને પાયમાલ થયા છીએ કે હવે એ હાલતમાં જંગ લડવી તે ગોયા આપણા જીવતા બદનને દીવાના બનાવી દઇને દીનદુસ્ખનોની દયા ઉપર સોંક્યાં બરાબર છે. જેઓનો આ એક અમલ 'દીન નહીં તો સમશેર' બેમાંથી એકને તાબે થાઓ. દસ્તુરાનદસ્તુર દાદ, મ્હારી એટલી અર્જ સાંભલીને આપણે તો જંગ કરી જે તે ધરાનનો હીસાખ નકી કરશું. ધરાનનો હીસાખ તો આપણા છેલા બદબખ્ત શાહાનશાહ યજ્ઞેજ્ઞદેના નેહસ એકબાલે નકી કરી નાખ્યો છે, પણ ખીજો એક વધુ પાસો ફેંકીને આપણી ઉમેદના આશ્માનતાઇ ઉઠેલા મરદાંનગી ભયાં જુસ્સામાં ઉછલવું ને જીતવું યા મરવું; મગર શાહજાદી ગુલશીરીનાને તો બચાવી લઇ લેવી જોઇએ. એ નામદાર શાહાનશાહી દરખતની શાખ અગર કોઇ બેદેહશત સરજમીન ઉપર છુપી કાયમ રહે ને એ નામદારની ઓલાદથી આપણી ધરાની બુન્યાદનો પીગલીને ગલો જતો સીકકો હૈયાત રહે તો કોઇ જમાને નવો શીરેદુન કે નવો અરદેશર પોતાના રોશન એક-
બાલે એ જુલમગાર આરબસ્તાનીઓના દસ્તથી ધરાને છોડવી આપણી દીન નવેસરથી તાજ કરે તેમાં કાંઇ નવાઇ જણાવી નહીં. હું તો ચાહું છું કે હાલની ધરાનીઓની ઉમેદ તાજ કરનાર ને દીનદુસ્ખનોને દસ્તથી વતનને છોડવનાર પેહેલા મોટા આગેવાન દસ્તુરાનદસ્તુર દાદે મ્હારા શખુનો ઉપર બરાબર મગજ કસવું જોઇએ."

દસ્તુર દાદે શાહજાદા સાપુરની આ તમામ જીવ આલુ રહી તે ધણુ ધ્યાણથી સાંભલી હતી. શાહજાદા સાપુરની દુરઅંદેશી ઉપરથી તે નામદાર દસ્તુરે ખીજો એક નવો સાર ખેંચ્યો. આ સાર, જંગની બીન ચોકેસ હાલ-
તમાં શાહજાદી જંગ મેદાનોની નજદીકીમાં રેહવી જોઇએ નહી. શાહજાદાની તમામ જીવની ને ખ્યાલમાંથી આ નવો વીચાર ચોકસ નકી થયો કે હાલની જંગ તો જખરી ચાલુ થઇ છે. દીનદુસ્ખનો બે પાંચ જખરી હારથી કાંઇ ધરાનનો પીછો છોડે તેવા નથીજ. જંગના મેદાનમાં જન આપવાની તો કાંઇપણ ખીસાત એ જંગલી નવા નીકલી આવેલા જહનુની આરબસ્તાનીઓમ મણાતી નથી. તેવા જહનુની ને જંગલી, જેઓ પોતાની દીન ખાતર મે

એવી આફતમાં પણ હોમાવાને ડરનારા નહી તેઓ દસની જગોએ સો વખત શીકરત પામે તો પણ તાજાંને તાજાં ટોલે ટોલાં નીકલી આવી જંગના મેદાનને પલ પણ નરમ પડવા દેનારા નથી. આ વીચારમાં દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ કલાકના કલાક કોઇ ચેકસ ગણત્રી હાથ લાગ્યા તલગ ગરક ગયો હતે : પણ શાહજાદો સાપુર હાજર હોવાથી તે સાથ ગુફતેગુ કરવી જોઇએ અને તે નામદારે જે ધણીજ આગુજીથી પોતાની મસલહત ને જીકર સંભાવીને તે ઉપર અમલ થવાની ઉમેદ જણાવી, તેનો જવાબ તો આપવો જોઇએ. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે પોતાના મનમાં શાહજાદી ગુલશીરીના ખાતર ઉપજેલો ખ્યાલ એક બાગુ રાખી શાહજાદાને કહ્યું :—

“ઓ શાહજાદા સાપુર, તમામ તમારી જીકર મગજમાં લેવાજોગ છે ; પણ જેટલી દેહસતમાં તમે નામદાર હાલ ગરક ગયાછો ને આપણો નામદાર શાહજાદીની સલામતીના ધલાજ લેવાને શીતાખી ભરેલા થયાછો, તેમાનો હું સોમો હીસ્સો પણ દીનદુસ્મનોની દેહસત જોઇ શકતો નથી. શાહજાદી ગુલશીરીના એવી ધરાની ઓલાદની સાખા નથી કે તે આપણા જેવા તેના જનના સમાલનારાઓની મસલહત માફક કદમ ભરે. તે નામદાર શાહજાદી પોતે હાલિલગી તો નરમ મીઝજ ને આરામ ભરેલા ખ્યાલમાં હતી પણ જે વખતથી શાહજાદા શીરોજે, તે જંગીઓનું લોહી ધરાવનાર સાસાન્યાન શાહજાદીના દીલમાં દીન ને પાદશાહાત પાયામાલ કરીને પણ પોતાનો ખ્યાલ અમલમાં લાવવાનો દમ ભરાવ્યો તે વખતથી તે નામદારનાં નાજુખ દીલમાં દીલાવરીનો જુસ્સો દાખલ થયો છે. તે પોતે લગભગ ત્રણ હજાર નવજવાન કુમારી નાજનીનોનું લશકર ધરાવેછે. તે તમામ ધરાનના અમીર ઉમરાવ ને પાદશાહી તુખ્મની ધરાવનાર બાનુંઓ તીરનદાજ હુન્નરમાં એવી હોસ્કાર ને ચાલાક છે કે તે તમામ જંગી નાંજનીનો પોતાના તીરે ઉડતાં હોકાખોને વીંધી નાખી જમીનદોરત કરે છે. તેવા જંગી નાંજનીન લશકર સાથ શાહજાદી પોતે દીનદુસ્મનોના જંગી મેદાનમાં છેલ્લી ઉતરીને એક મરદાનગીનો એવા સપાટો ખેલવાનો ધરાદો પણ ધરાવે છે કે જેહાન ઉપરથી તારાજ થઇ ભુસાઇ જતી ધરાનની શાહાન-શાહજાદી છેલ્લી પલ પોતાને તારાજ કરનાર દીનદુસ્મનોના દીલ ને દલેરી દરમ્યાન એમી ખુનખાર મચે કે બેવફા થયેલો જમાનો પણ શરમનો મારયો શીદા શીકલનો થઇ જાય. શાહજાદા શીરોજે, તે બાનુંઓની બાનું શાહજાદી ગુલશીરીનાની હજુર પોતાની શીસ્કારી ને દલેરીનું એવું તો નાસજવર ખ્યાન કર્યું અને દીનદારોના મોત પછે તેઓના રવાનાને એની બદ જખાન ચલાવી કે જો તે મહારા ન્યાગાનોનું લોહી પોતાના તનમાં ધરાવતો હતે નહીં, તો

હું મારી સમશેરના એકજ સપાટાથી તેની ગરદન ઉપરના ઠરેલા સરને જમીન ઉપર ગગરતું કરને. મેં આપણું નામદાર ન્યાગાનોના રવાનોને શોરખરૂં રાખ્યાં અને તેને લાયક ધન્ય આગરૂંથી દસ્તુર બેઠરામને મદારત કરવા કહીને નજરકેદ મોકલ્યો; પણ તે ધરાની તોખ્ખ દરમ્યાન વખણાયલા પાદશાહી તોખ્ખની નામદાર સાખાના શરીરમાં સેતાનનો વાસો થયો હતો, અને તેના મગજમાંથી યજ્ઞદાનો ડર નીકળી ગયો હતો. તેણે પોતાની દીનદારીને દુખાડી હતી. તેની ધરાનની મોહબતનો સોહલો હોલવાઇ ગયો હતો. તેની જ્યાન ઉપરનો જવાંમરદી ને રાસ્તીના શખુનોનો જમાનો નાખુદ થયો હતો. તેણે ધરાનની હીમાયત કરવામાં પોતાનો નીચ હવસ હરોલમાં મેલ્યો હતો. તે હવસ ઉપર તેણે પોતાની તમામ મદારત બાંધી હતી. શાહજાદી ગુલશીરીનાના કદમની ખાક મેલવવાને પણ તે નાલાયક, એવા હારેમન બનેલા ધરાનીએ બોલા દસ્તુર બેઠરામની નરમ દોરીની સત્તાનો લાભ લઇ મ્હારી છાવણીના છુપી રાહના સંગ ઉપર કદમ પડતાં તે માહે ઉતરી ગયો, તે જ્યાં છે ત્યાં આરખો સાથ મલી ગયો છેજ. તે બેદીન થયલા શખ્સે આ બીકટ રાહ દરમ્યાનનો કીલ્લો ને આદરખીજનના શેહેરનો પુરાનો ભાગ, જ્યાં આપણા જેહાન જીતનારા શાહાનશાહોના મેહેલો ને ચમતો ને આતશખાના તેથી વાકેફ કસ્યા હોય એવો મ્હારો મજબુત શક છે. શક કહેવામાં હું મ્હારી દાનેશની મજાક કરતો હોઉં એવું લાગે છે. બેશક તે ધરાની દીન મેલી ઇસ્લામી દીન એખત્યાર કરનાર બેવફા ધરાનીયીજ હાલની આપણી જન્મલનો વધારે થયો છે. તે જો પોતાની બે-મરૂવતાઇમાં હદ બાહેર ગયો તો પછે બજબખામીમાં બાતેન રાહ દરમ્યાનથી આરખ લશકરને કુચ કરાવી તે ક્યાની પાયતખ્તની પાયમાલી કરાવે એ બનવા જોગ શાખુત બનાવ જણાય છે. શાહજાદા સાપુર, મ્હારા હોકમને તમો કબુલ રાખો તો સીતાબ હું દેખાડું તે રાહે ધરાનની સરહદ ઉપર નીકલી જાવો અને તે બેદીન શાહજાદાને તમારી આગલી મોહબતને બેશીથી પોતાના વતનની પાયમાલી કરવાની શીહાઇમાં ગરક થઇ આખરે મરગર-જેહાન દોજખમાં પડીને ક્યામત લગીનો અજબ ભોગવવામાંથી બચાવો. તમામ બીજી તદખીર ને જીકર પહેલાં આ કદમ પેચવાની શીતાબી થવી જોઇએ. તમારા બાકી ચીનાઇ લશકરને સહીસલામત તેને વતન રવાના કરો. મેં ચીનના શાહાનશાહને તેની મોકલેલી મદદનું હેશાન માનનારો રૂકો લખ્યો છે, તે એ લશકર સાથ રવાના કરવાથી આપણી ફરજ અદા થઇ જાણવી. તમો પોતે પણ આ જંગ ને તેના તમામ બયાનનું એક નામું લખી હેશાન માની લેવો. શાહજાદા સાપુર, તમારી સાથનું ચીનાઇ લશકર

હ્યાં આલ્યું તેવો લડાઇ બંધ પાડવાનો વાવટો ઉઠારી છાવણી નાખી પડ્યું હતે તો જે દીનદુઃસ્થનોનું લશ્કર જંગના મેદાનમાં પોતાની બેદારીથી અને કાચા રાહબરો ને જસુસોથી પાયામાલ થયું, તેનો થોડોક ભાગ સલામત રહ્યાથી ખુરશેદ તલુ થયા પછે પોતે ક્યા સાધણે શીકસ્ત પામ્યા, તે જાણીને એવા શરમીન્દા થતે કે તે શરમ તે આરબોને પોતાની તમામ જીંદગાની તલગ ધણો અગ્રહો સખક શીખવતે. પણ તે નામદારી આશકારા થવાનો હીંગામ રહ્યો નહી. તમો નામદારે આવતાંજ ચાલુ જંગમાં લશ્કરને હોમાલ્યું તો ખેર, પણ જંગ ચાલુ કર્યા આગળ થાકેલાં લશ્કરને આશાયસની જરૂર વીચારી હતે તો તેથી પણ જુદોજ ફેજ નીપજ આવતે. હવે બની તેનો અફશોશ કેવો? બનનારને અટકાવવાના ઉપાય લેવાને ધીલ થાય તેનો અફશોશ ધટતો છે. નામદાર શાહબદા, કેમ ફીરોજ સંબંધી મહારા હોકમને અમલમાં મેળવાની ઉલટ પકડશે?”

શાહબદા સાપુરે દસ્તુરાનદસ્તુર દાદના ચલાવેલા ખ્યાલના બ્યાન ઉપર ખુબ ગેર કર્યો. તે નામદાર જેમજેમ પ્રુપ્ત વીચાર કરતો ચાલ્યો તેમ તેમ શાહબદા ફીરોજ ખુદ પોતાની ચલાવેલી જબાન માફક કામ લે તેવો તેને સમજી શક્યો નહીં. તે બોલ્યો:—

“દસ્તુરાનદસ્તુર દાદ, તમો નામદાર તે શાહબદા ફીરોજ માટે મોટી છકર ખાવા જેવા ખ્યાલમાં ગરક ગયા છો. જેના તનબદનમાં ખરા ધરાની પાદશાહી લોહીના વેહવા સાથ પોતાની ખાલેશ રાહ ખાતર તે છેલ્લી જંગો દરમ્યાન પોતાના જનની પરવા વગર એવો તો દેલાવરીથી લડ્યો છે, અને એવી તો દીનદુઃસ્થનોના મેદાનમાં દીવસોના દીવસો દેહસત પાંઠરી શક્યો છે કે તેની સમશેરના ગાહ ખાઇ જખમી થયલા ફરી સાજ થયા છે, પણ જે નાતવાનીમાં એકવાર તે જંગી તનબદનો લઠરી પજાં તે પાછાં જેરા-વર તો થતાં રહ્યાં પણ એક પીછ વટીક પકડીને જંગમાં ધસવાને બેન-શીખ રહ્યા છે. શાહે કીરમાનના નશીબા ઉપર અદેખાઇ પકડી તેણે પોતાના ખ્યાલનો કાપુ મેળી દીધો હોય અને પોતાના ખરા હક ઉપર ખીજને ઓસ્તવાર બેઠને તેના દીલમાં ધરાનીની રાસ્તી ને બેસ ઉપર લડાયક ખ્યાલ ઉપજ્યો હોય, તેને વધારે તેજ કરવા ને દેહસતની શીકલમાં મેળી દેવા સાથ તે નામદાર શાહબદા ગુલશીરીનાની ખુબસુરતી ને કુમક મેળવવામાં દીવાનો બની ગયો હોય, ભારે પોતાના મગજની મસ્તાનીના દેવને જગાઆ જેવા જફકાર સખુનો બોલી દીધા હોય એ બનવા બેગ છે. પણ તે જેમ બોલ્યો છે તેમ અમલ કરવાને શું ખાબમાં પણ ખ્યાલ કરશે? ઓ નામદારીના મેળવનારા દસ્તુરાનદસ્તુર, એ વીચાર સાથ હું કોઇ કાલે

પણ એક મળતો થનાર નથી અને ધરાનીના ખાલેશ ખમીરને ખુવાર મેળવ્યા જેટલી બેહોરમતીમાં મેળવાતી તો જીનહાર હીંમત કરનાર નથી. હા. હું તમો નામદારના હોકમને અમલમાં લાવું પણ તે જીદીજ રવેસથી. હું તેને મલુ, તેના મનને વાંચુ ને પછે તેની જીલ્લો એકરાર કરાવી સાબેત કદમ ઉપર ચલાઈ. શાહજાદો શીરોજ જેવો જંગી તેવો હાતમ દીલનો સાસાન્યાન શાહજાદો છે. હા ; તેને ધરાનના સંગીન પાયાની દીનને નામે ને કામે ખુવારી કરનાર ઠગારા અથોરનાનો ઉપર બેસુમાર કોફ છે; પણ તેથી તે પોતાની જરથોસ્તી દીન ઉપર આસ્તવાર રેહનાર નથી, એ ખ્યાલ લાવનારો તેના ગુનાહનો બોળે પોતાને સર લેવા જેવું નાલાયક કામ બળવે છે, પણ હું હાલ તો તમો નામદારના હોકમમાંનો ઉમદા ભાગ બળવવાનું દરસ્ત જોઈ છું.”

દસ્તુર દાદ શાહજાદા સાપુરને સાંભલતાં ને તેના મગજની દાનેશમંદી તપાસતાં તે નામદારની દુરઅદેશીમાં ઘણી મુસ્તકીમી પામ્યો. શાહજાદો શીરોજ, ગમે એવી જખુન જખાન દરમ્યાન ફર્યો હોય પણ તેટલો બેદીન ને બેયકીન થઇને દીનદુસ્મનોના દસ્તમાં પોતાની કોમની ખુવારી કરવા જેટલો આગલ વધી જાય, તે માટે વેહેમ પડ્યો. દસ્તુરાન દસ્તુરના વીચાર ફેરફાર કરવામાં શાહજાદો સાપુર ફાવ્યો, પણ ત્યારે જીના આદરખીજનની રાહ ક્યા દીનથી ખાતલ થયલા ને યકીનથી નેહસ થયલા ધરાનીએ દેખાડી હશે ? જે મોટી મોટી જંગો લડીને આરબોના લશ્કર ને સરદારો તમામ ધરાનની પાયમાલીનો પાયો નાખી શક્યા, તે તમામ વખત, ધરાનનો જે ભાગ નીરાલો રહ્યા અને જે તેની રાહનો પત્તો મેલવી શક્યા નહીં, તે આજ ક્યા કીનાખોર ને વતનવેરીની રાહબરીએ પામ્યા ? એ ખ્યાલમાં કદ જમાના ગુજરનારા દસ્તુરાન દસ્તુરનું મગજ ફરવા લાગું. કોહસ્તુમના પુરાના કીલ્લા ઉપર હાલ આરબસ્તાની ફોજને ક્યો જસુસ લાવવાની ખાતમી મેલવી શક્યો, એ ખ્યાલની સેતરંજ ઉપર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ જેવાની દાનેશની શીક્ષે કોઇ આબાદ નેમસરનું ખ્યાદુ પેજી શકાયું નહી. તે આ મગજને શીક્ષત દેનારા સવાલમાં ખીલકુલ ગુંચવઇ ગયો. જ્યારે તે નામદારે શાહજાદા સાપુરને જોયો નહી અને મુડાંઓની સલગેલી મસાનથી આશ્માન ઉપરના પુર તેજ થયલા ખુરશીદની રોશની ઉપર શીલ્હા ગુહાદાર ધુઆની આકૃત ડુકાવાથી તે ખાહી આસપાસનું ખુનખાર મેદાન માહેતમ પોકારવા લાગું, ત્યારે દસ્તુરાન દસ્તુરદાદ ત્યાંથી કીલ્લાના બોરજ ઉપર ચઢીને પોતાની હાવણી દરમ્યાનની ગુપ્ત રાહમાં ગર્યો.

બાબ ૪૩ મો.

[દસ્તુરાન દસ્તુરદાદની દરબારમાં જખમી થયેલા ખોરમનો શાહજહો. દસ્તુર જમાસ્પે મદાયુનમાં આરખ લશકરને ઘેરી શીકસ્ત આખ્યાનો પેગામ. સરદાર જખીરનું મોત.]

ગુલશીરીના નામે હુંડીછ જંગ, ધરી ઉમેદ કુલ ભારી;
ધરાન તફ પુર રાસ્તી છે, કરશે જરથુસ્ત મદદગારી;
ધરાનમાં જંગ છતી સુતેલા તુરની ગાજશે નામદારી;
કમળેર ધરાન તનમાં ચમકશે જંગની આતશી ચીંગારી;
ધરાની મેદાનમાં ધુમશે, મસ વંટોલ્યો તુફાનદારી;
દીલાવરીમાં દમ ઉછાલશે, ધરાનની સપેહશાહારી.

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ કોહસ્તુમના કીલાથી જેવો પોતાની છાવણીના દીવાનખાનામાં આવી લાગો કે તે ત્યાં મહેલી દાનાવ દસ્તુરોની ઠઠને જોઈ પોતાની બેઠક ઉપર બેઠો. હાં જંગનું તમામ ખ્યાન કચું. ચીનાઇ લશકરની ખુવારી સાંભળી ત્યાં મહેલાં તમામ દાનાવોના દીલ ગમગીન થઇ ગયાં. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે ગંભીરાઇથી જખાન ચલાવી :

‘મને અગર એવીજ ખબર હતે કે ચીનાઇ લશકરની મદદ ફક્ત ત્રણ ચાર સાઅતમાં તે મદદગાર ફ્રાજનાં મેદાન માંહે મુઝાં પાડતે; તો હું ગમે એવા જોખમે પણ તે અખલીસોની ફ્રાજ સામે નહીં થવાનો હોકમ મોકલતે. શાહજહો સાપુર આ એણે વખત આવી લાગશે, તેટલી પણ મેં વકી રાખી હતી નહીં. મહારી વકી તો ખોરમના લશકર ને તેના સરદાર શાહજહાની હતી. તે નામદારને મહારો હોકમ તો મલવો જોઇએજ અને મહેલા હોકમ ઉપર અમલ કરતો શીતાખીથી કુચ કરી આવવો જોઇએ; મગર તેની રાહમાં કાંઇ ખલલ પડી છે. જ્યાં છે ત્યાં તે અને મદાયુન જતાં આરખ લશકર વચે જંગ મચી હોય એમ પણ ખ્યાલ આપ્યા આવે છે, કે તે આરખ લશકરની કુચ આપણે ભઝતી ધારી હોય પણ તેઓના કોઇ છુપા જસુસથી ખોરમના શાહજહાના લશકરની કુચ ને તેની રાહનો બેદ મદ્યાથીજ કેમ ના નેમસર થઇ હોય? મેં દસ્તુર જમાસ્પને મોકલ્યાથી ખોરમનો શાહજહો પુરી શીકસ્ત પામવાની નામોશીમાંથી બચ્યો છે, અને ઓર પણ દીન દુસ્મનોના લશકરને ઘેરી યા તો જીવપર લાવીને જંગમાં ગીફતાર કચું હોય તો તે અને તેમ છે. ખોરમનો શાહજહો, જંગની કુનેહમાં ઘણો બાહોશ છે; અને તેનું લશકર જો કે નહાનું ને

નામની સંખ્યાનું છે પણ તે એટલાંજ લશકરથી તે કરતાં ચાર ધણી જાદા સંખ્યાના લશકરને તો લડાઇગાહમાં રગડીજ નાખે, અને એવી તો તારીફ લાયક ફતેહ મેલવે કે તે નામદારને સાબાસી મળ્યા વના રહે નહીં. મહારા નામદાર મદદગારો, મને એવો આ હોંગામ નજર આવેછે કે જે વખત જયછે તે અરસામાં આપણને ખોરમના શાહજાદા કે દસ્તુર જમારૂપ તર્ફના સમાચાર મલવા જોઇએ.’

આ અગમચેતી થયાને હજી એક પલ પુરી ગુજરી નથી, તેટલાંજ દરબારમાં એક ધરાની જાસુસે દાખલ થતાં સર જમીન ઉપર મેલ્યું અને રૂકો ધસ્યો. પછે દુવાના રાખેતોના શખુનો ખોલતાં આ મુખ પેગામ કહ્યો: “નામદારોના નામદાર જનાબ દસ્તુર જમારૂપે મદાયુનની જંગના અહેવાલનો રૂકો રવાના કર્યો છે; અને ખોરમનો શાહજાદો જખમી થયેલો પોતાના જંગી લશકર સાથે કુચ કરતો આ મેદાનમાં દાખલ થયોછે. તે નામદાર છ ઘોડાની પાદશાહી ગાડીમાં સુતો છે અને તેના સરદારો તે ચલાવે છે. તે નામદારને મદાયુનના મેદાનમાં જખીરના લશકર સાથે જંગ થઇ છે. છત તો તારીફ લાયક મેળવીછે, પણ જખીરની સમશેરના જરખે તેની ઢાલના ટુકડા કરીને ખભાં ઉપર જખમ થયો છે. એ કારી જખમથી તે ધણો ખેચેન છે પણ તમો નામદારના હોકમનો અમલ કરવા ખાતર તે શાહજાદો આ જખમી હાલતમાં પોતાના લશકર સાથે શીતાબ કુચ કરતો આવ્યો છે.”

દસ્તુરાનદસ્તુર દાદે પોતાના ચાલાક ધરાની જાસુસથી મુખપેગામ સાંભળતાંજ શીતાબ પોતાની મીજલસના તમામ દાનાવ દસ્તુર દીલાવરો તે શાહજાદાને ઇસતકબાલ લેવા મોકલ્યા. જ્યારે શાહજાદાની જંગી ગાડી છાવણીના મુખ આગળ આવી લાગી ત્યારે તેને લાયક આવકાર દેવામાં કસી કસુર રાખી નહી. જ્યારે શાહજાદાને દીવાનખાનામાં લઇ જઇ એક મખમલની ચીનાઇ લેટવા લાયક મસનદ ઉપર બેસાડ્યો, ત્યારે શીતાબ દસ્તુરાનદસ્તુરના હોકમથી કીરમાની હકીમે તેના જખમ ઉપર મલમપટો કર્યો અને તેને આરામ થનાર દવાની જામ નોશ કરાવી. લશકરને કોહે-સ્તુમના કીક્ષામાં જઇ મેદાનમાં છાવણી નાખી પડવાનો હોકમ થયો.

શાહજાદાના દીલને આરામ ને જખમને રૂજ આવી લાંલગી તે મોટાં મેદાનની મોટી છાવણીના એક આરાસ્તા દીવાનખાનામાં રાખ્યામાં આવ્યો. જ્યાં તેને તનદ્રોસ્ત થયાં લગી રહેવાનો હોકમ હતો.

પછે પેલો દસ્તુર જમારૂપનો પેગામ ખોલ્યો. તે ભર દરબારમાં વંચાયો. તે પેગામમાં આ હેવાલ લખ્યો હતો:

‘નામદારોના નામદાર દાદના હોકમ મુઆફિક હું મહારાં જંગી આ-
યોરનાન લશ્કર સાથ મદાયુન તર્ફ કુચ કરી જતાં આરખ ફાજ પાછળ
પડયો. સારે મહારા મનમાં આ પક્કો મનસુબો હતો કે હું દુશ્મનોની નજર
ચુકાવી મદાયુનમાં દાખલ થઇને તે તમામ ફાજને શેહેર બાહર અટકાવી
રાખશ. મગર મહારા ધરાદા ઉપર યજ્ઞદાનને હરખત ફેંકવામાં કાંઇ બેદ
હશે, તેથી જેવો હું આરખ લશ્કરની નેગાહથી છટકવાનો દાવ રચુ છું
તેટલાં મને ખોરમનો પાદશાહી જુન્દો આશ્માનતાઇ પોતાનું સરલગાડતો
જણાયો. તે જુન્દાની નીશાને મહારા દીલમાં શીતાય દીનદુશ્મનોની બાળનો
આબાદ ખ્યાલ ઉપજાવ્યો, આગળ જે માફક દીનદુશ્મનોની ફાજને બલ-
તીજ મદાયુન તર્ફ કુચ કરવાની મહારી નેમ ખેંચાઇ, તે કરતાં હાલ જુ-
દીજ બાળનો હીસાય જણાયો. પેલા પક્કા ખલીફ ઓમરને તો પોતાના
કોઇ જખરા બેદુ જશુસથી ખોરમના શાહજાદાની કુચની ખબર પડેલી,
તે હાંલગી મકમ પાયા ઉપર પડવી જોઇએ, કે ખુરમનો શાહજાદો કોહ-
સ્તુમના કીલ્લા દરમ્યાનના ધરાની લશ્કરની મદદે જાય છે, જે મદદથી લાં
કુચ કરી ગયલું આરખ લશ્કર પોતાની મકશદ મેળવવામાં ફાવતું મુશ્કેલ. એ
દુરઅંદેશીથી ઓમરે મદાયુન ઉપર લશ્કર મોકલ્યું કે ખોરમના લશ્કરની
રાહ બાંધે અને તેને લાં અટકાવી રાખે. અગર જંગ કરે તો તે સામે પોતાની
સમશેર ખેંચે. જેમ દુરઅંદેશીથી બાલ રચાઇ હતી, તેમજ લગોલગ બાલ
ઉતરી. આરખ લશ્કર મદાયુનની સરહદમાં આવી પોંહોંચ્યું ને ખોરમના
શાહજાદાનું જંગી લશ્કર પણ કુચ કરતું આવી લાગું. બન્ને એક બીજાને
દેખતાંજ જંગની તૈયારીમાં પડ્યું. એક પક્ષનો વીશામો લીધા વગર ખોરમના
શાહજાદાએ તો પોતાના તીરનદાજ લશ્કરની ટુકડીને તીરનો વર્ષાદ વર્ષાવ-
વાને હોકમ કર્યો, તેનો સખખ હોવો જોઇએ. શાહજાદો સરદારી ચલાવ
વામાં આપણા જમાનાનો એકો જંગી લડાયક છે, તે નામદારના હોકમ
પ્રમાણે તીરનદાજ લશ્કરે તીરનો મારો ચલાવ્યાની હદજ કરી. જખરા આરખ
સ્વારો તે તીરના મારાથી એવા પોતાની બાજુથી જખમે ને લાઇલાજ થઇ
જમીનદોસ્ત થતા કે તેઓનાજ તેજ થોડા તેઓના તન ઉપર ઉલટાઇ પડી
કચડી નાખી મુડાં કરતા હતા. આ જંગનો શીતમ તે આરખ લશ્કરના
જંગી સરદાર-જખીરથી દેખી શકાયો નહી. તે સમશેર સાથ પોતાના તેજ
અસ્થ ઉપર ચાહુમ ખોરમના પાદશાહી લશ્કરમાં ધસ્યો. તે વખતની તે
સરદારની મરદાનગી ને જંગી શમશેરની સીફત જોઇને હું તો હેરતજ
થયો. તે સરદારે પલકારા વચે ખોરમના જંગી સ્વારોની એક આખી
ટુકડીને કતલ કરી નાખી. અને જ્યાં શાહજાદો લડાઇ ચલાવ્યાના હોકમ

કરતો હતો ત્યાં તે સામે જઈ એવો બુલંદ પોકાર માચ્યો, કે તે જંગી નરશેરની મીશાલના શાહજાદાની નેગાહમાં જેહાન શીદા થયા જેવો રંધ દીસ્વા લાગ્યો. એ નામદારોના નામદાર, તે આરબને એવા જહુનુનથી શીતાખી કરતી સમશેર સાથે જોતાં શાહજાદો ચોંક્યો. તે પોતાના દુસ્મન હરીફની ઝડપથી હેરત થયો. તેણે શીતાખ પોતાનું સર પોતાની પોલાદની ઢાલમાં નમાવી છુપાવ્યું. તેટલાં તો જુખીરની સમશેરે તે ઢાલ ઉપર પોતાના જરબની અન્યથા ફેટેહ મેલવી. ઢાલના ટુકડા થયા ને શાહજાદો ખભે જપ્મી થયો. જપ્મ જપ્પશે લાગાથી અને તે જોર પણ આફતનાક હોવાથી તેને પોતાના ઘોડા સાથે જમીનદોસ્ત થવામાં કસી બાકી નહી, તેટલાં તેના રખેવાલ લશ્કરની ટુકડીએ તે આસપાસ ફરી વલી તેની ઉપર ખીજે જપ્મ પડવામાંથી બચાવી લીધો. હવે ખરી જંગ સર થઈ. ખોરમના લશ્કરના દરેક સીપાહના દીલમાં પોતાના શાહજાદાના જપ્મી થવાથી એવું જહુનુન છુટું કે તે જહુનુન પાસ આપણા દીનદુસ્મનોના જહુનુન કુહ ખીસાતમાં ગણાયાં નહી; ખોરમના લશ્કરને આ વખતે શીતાખ મદદની જરૂર થઈ પડી. જો કે તે ફ્રાન્સ, મેદાનમાં એવી તો મકમપણે પોતાના હથિયારની બાજુ ખેલવું કે મુદ્દખાએ પોતાની ઉમેદ મેલી. જ્યારે એટલી હદલગી દીનદુસ્મનો નાશી-પાયશ થયા ત્યારે પછે તેઓએ જીવ ઉપર આવી લડાઈ કરવાથી કેવી સુલતાની જંગ મચે તેનો ખ્યાલ તમો નામદાર કરવો. હું પોતે તો જેવો ખોરમનો શાહજાદો આરબ સરદારની સમશેરનો જરબ ખાહી જપ્મી થયો તેવોજ શીતાખીથી તે નામદારની મદદે મહારો અરપ તેજ કરી જંગમાં ઉતર્યો હતો અને તે જંગી જખીરની જવાંમરદી ને ફેટેહમંદ બાજુ મેલવ્યા દરમ્યાન મહારી સમશેર ધુમી ને જે દસ્તે સમશેરથી ખોરમના શાહજાદાને જપ્મી કરી નાખ્યો તે ઉપર પડી, કે તે કાઠ જમાને પોતાની જગાએ હતો નહી એવો કપાઈ ઉડ્યો. ખીજે એક સમશેરનો સપાટો વધુ થયો કે તે જહુનુની દીનદુસ્મન આ જેહાનથી નાબુદ થયો.

પછે આરબ લશ્કર ઉપર ખોરમનું લશ્કર મદાયુન બાહર ને ધરાની લશ્કર મદાયુનમાં દાખલ થવાની રાહ તર્ફથી એવો ફેટેહમંદ મારો ચલાવી શક્યું કે આરબસ્તાની સરજમીન તેટલા આરબોને પેદા કરવાનો નશીબો પાંખી હતી નહીં, એવી તે આરબ લશ્કરની શીકસ્ત થઈ. મેં આપણા મદદગાર થયલા ખોરમના શાહજાદાના જપ્મ ઉપર જેટલી બની તેટલી માવજત કરી અને મદાયુનમાં રાખવાને અર્જ ગુનરી, મગર તે નામદાર શાહજાદાએ તો તમો દસ્તુરાન દસ્તુરના મહેલા રૂકા માફક શીતાખ

આદરખીળન ને કોહસ્તુમ કુચ કરી જવાનો પોતાના લશ્કરને હોકમ આપ્યો અને મ્હારી કરેલી બરદાસ્ત કરતાં મેં જે એણે વખતે તે નામદારની મદદે મ્હારી સમશેર ખેંચીને બેકામતી મદદ આપી તે ખાતર બેહદ હેશાન માન્યું. ધરાની જસુસ મ્હારો રૂકો હજુર લાબ્યા સાથે ઘણી ખરી તે ખોરમના શાહજાદાની તમો નામદાર તરફ આવ્યાની વધાઇની ખુશખબતી પણ જાહેર કરવાનું તાલે પામશે. એ નામદારોના નામદાર, એ નામદાર શાહજાદોના જખમની ઘણી માવજત કરવી જોઇએ. જખમ એવો થયો છે કે જો તે ઉપર અચ્છી દવા દાર ના થશે તો જંગના કામથી શાહજાદો નકામો થઇ પડશે.

‘મદાયુનમાં આપણું જંગી લશ્કર હાલ જંગ જંગલની થાક લે છે. ખોરમનું ને આપણું મલી લગભગ ત્રણ હજાર જંગી ને નવજવાન સીપાહોનું લશ્કર લડાઇના મેદાનમાં બેળન થયું છે; દુસ્મનના લશ્કરની મોટી સંખ્યા જખમ થઇ આપણા દસ્તમાં ગીર્ફતાર થઇ છે. ચારથી પાંચ હજાર લગી બેળન પડ્યું છે. મદાયુનમાં હું આપણા વેરાન મહેલમાં મકાન કરી રહ્યો છું. જ્યાં જે દીનદુસ્મનોએ આજ લગાડીને આપણા શાહાનશાહોના જેહાન રા-નકમદ મેહેલો ને મકાનો તારાજ કર્યાં છે, દેખાવ જોતાં મ્હારા જીમરમાં એવો અફસોસ સલગ્યો છે કે મ્હારી તમામ જંગી ને તેજ હીલચાલ સુસ્ત મારી ગઇ છે. અરે જ્યાં હજારો પહેલવાનો, સરદારો, સીપાહો, સોદામરો સાથે શાહાનશાહ પોતાના શાહાનશાહી રસાલા સાથે રહેતો હતો. જ્યાં શાહજાદા ને શાહજાદીઓ પોતાના જુદા મદારત રીસાલા સાથે નવખહાર ચમનગાહમાં શેહેલ કરતાં હતાં. જ્યાં દોલત ને દમામમાં બેકામતી ઝવેરા-તોથી લેનદેન ચાલુ રેહતી હતી. જ્યાં જેહાનની ખુબસુરતીઓ ને પરીજ-દીઓનોજ મકાન, ત્યાં આજ તુફાની પવનથી ઉડતી ગેરદ છે ને જમલી પશુઓની વસ્તી છે. ત્યાં આજ જંગમાં કપાઇ ગયેલી જંગી ફાજો ને દીનદુસ્મનોની સમશેરના ભોગ થયેલા કમજોર આલમના હાડકાંઓના ઢગના ઢગ થઇ પડ્યા છે. જ્યાં દર બામદાદે લખોલખ ખુલખુલોના શીરીન શરોદો ચાલુ થતા હતા ત્યાં આજ દર બામદાદે હજારો જંગલી પશુઓના બચંકર અવાજ ને હાઉ હાઉથી ગોળા કયામત બરપા થાય છે. અરે જ્યાં આપણા જેહાન ધુંજવનાર ન્યાગાનોના મેહેલો ને મકાનોનું મદાયુન પાયખત ને ક્યાં આજ દીનદુસ્મનોની સમશેરે પાયામાલ થયેલું ને વેરાન મલી ગયેલું માહે-તમ બરેલું મદાયુન. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ, હાલ મ્હારી તરફ આ હેવાલનું પેગામનામું વાયવું ને હવે જે બીજો હોકમ હોય તેનો શીતાખ રૂકો રવાન,

કરવો. મને મદાયુનના મોતમંદ દેખાવ દેખાડી માહેતમમાં ગીફૈતાર કરવા-
માંથી અને તેમ જલદી છોડવો.”

બાબ ૪૪ મો.

[શાહે કીરમાનને શાહજાદી ગુલશીરીનાનો રૂકો મળ્યો. તે
દરમ્યાનની મકસદ મુઆફક જંગની તૈયારી. સરદાર હસન
સીકસ્ત પામી મેદાનથી નાહસી જાયછે.]

“વખ છે તો કરી લે નેકી ને નામ,
મોખત ને મરૂવત ને માયા ને ફામ.
કે કવખ થાય ના તું રજ બદનામ
યા પસ્તાવે પટકે ના સર શોખ શામ.
મુદ્દુ છે તે બદન છવતું છતાં હાં,
બરી છે આપમતલખ ને અદેખૈ જેમાં.
ના દીનદારી, એશ આરામ ધર્યામાં,
અખસારી ખોલી બેવતન મર્યામાં.”

શાહે કીરમાન પોતાના દીલમાં જેટલો દીલખાર રહે છે તેટલોજ
જાહેર દીલખુશ રહે છે, અને પોતાની દરબારમાં તમામ નેકનામ દાનાવો,
સરદારો વગેરેને ઉલટબરેલા રાખવાનો આરો મર્યાબામાં કસી કસુર રાખતો
નથી. સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન ફીરજન પોતાના લશકર દરમ્યાનના સરદાર
ને શીપાહોની ઉલટ ઉસકેરાયલી રાખવાને હરદમ પોતાની શાહજાદી ગુલ-
શીરીનાને નામથી શાખાસી આપ્યો જાય છે, અને જંગ દરમ્યાન જે પણ
મળતી લુટ તે તમામ આદરખીજન ને કીરમાનના લશકરના સીપાહોનેજ
નવાજી છે, એ વગેરે જેટલી પણ ઉલટ તેટલી તમામ શીફત ને કલાથી
જંગની ધીલનો વખત પસાર કર્યો જાય છે.

ખલીફના એલચીખાતાંને જણાવેલી પંદર દીનની મુદત પુરી થઇ છે,
અને આજે તેનો જવાબ રવાના કરવાના વાયદાની સવાર પડી. શાહે
કીરમાને પોતાના ને શાહજાદી ગુલશીરીનાના તમામ દાનાવો ને સપેહશા-
હારોની દરબાર બરી છે. હાં ઇરાનના લગભગ તમામ જોરેમદોની સફ દર
સફ સમરાઇ રહી છે. વજીર બેહરામ ને સપેહસાહાર રસ્તમ પોતાના ખુલ્લું
મરતબાના પ્રતાપે ત્યાં શાહે કીરમાનથી સેજ દુર ખીરાજ્યા છે. આ મોટો
દેહરોજ શાહાનશાહ નોશીરવાનનો પોતાનો ખાસ હોયાથી તે દરમ્યાન શાહે

કીરમાનને પોતાના ને શાહજાદી ગુલશીરીનાના અમીર ઉમરાવોની દરબાર બચ્ચાનો બેસુમાર બપુએ મારે છે. જાણે ગુમ થયલી જવોજલાલી નવે-સરથી તાજ થઇ હોય એવું યજ્ઞદી તેજ મારે છે. શાહનો તાજ પણ આર મારે છે ને તમામ દરબારમાં આગલું ધરાની આખ ખીલી આવ્યું હોય એવી જુમબેસ મચી છે. તેટલાં ત્યાં પેહેલવાને ધરાની જસુસને શાહ જનાખ લાવી હાજર કીધો. તેણે પોતાનું સર જમીન ઉપર મેલી પાદશાહી તાજમતવાજે બળવીને બે પેગામનામાના રૂકા જનાખ મેલ્યા. તે જોઇ શાહે, વજર બેહરામને તે વાંચવાનો હોકમ કસ્યો. રૂકા અવલ તો પોતાના શાહના હોક-મથી વજર બેહરામે દસ્તમાં લીધા. પછે દસ્તુરાન દસ્તુરનો એક રૂકો પોતાના દસ્તમાં રાખી ખીજે શાહજાદી ગુલશીરીનાનો રૂકો શાહના દસ્તમાં મેલ્યો.

દસ્તુરાન દસ્તુરના રૂકામાં ધરાની ખટપટની એક જેહાન સમાઇ હતી. બદખ્યામીની ક્તેહ, કોહેસ્તુમ ઉપર આવતી ધાર, આદરખીજન ને કોહેસ્તુમ ખાલી થવાના બેદ વગેરે જે બનાવો બની ગયા હતા, તે તમામની ટુકમાં ખબર આપી હતી. તે સાથે આ એક બેસુમાર સાવચેતી બરેલી રાહ એખત્યાર કરવાને અર્જ ગુજરી હતી :

‘મહારા નામદાર શાહે કીરમાન, આદરખીજનના મોટા ધરાની સપેહશાહારને બદખ્યામી તર્ફ કુચ કરી જવાનો મહારો હોકમ કેહવો. અર્ધ લશ્કરને આપણા પાયતખ્ત શેહેર બાહેરના મેદાનમાં છાવણી નાખવાનો ખીજે હોકમ કેહવો. ત્રીજે હોકમ એ કેહવો કે બ્યાંલગી દુશ્મન જંગની છેડતી સોધે નહીં ત્યાંલગી ધરાનીનો એક પણ તીર કે જરખ ઉછલે નહીં.’

આ પેગામનામું વંચાતાં વંચાતાંજ ત્યાં દસ્તુરાન દસ્તુરે બદખ્યામી ક્તેહ કસ્યાની મોટી જીકર ચાલી રહી. વજર બેહરામ, સપેહશાહાર શીર-જન ને શાહજાદો રામચોખીન ત્રણે નામદારોએ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદની અર્જ ઉપર ધીલ કસ્યાથી પોતાના નામને જાંખ પામેલાં જોયાં. એક ખુજેરગાન ખુજેરગાના સખુન ને અજમાયશ ઉપર જોઇતી ઝડકથી નેગાહ નહીં પોંહોં-ચાઆથી પોતાના ખરા દીલથી પરતાવો કરવા લાગ્યા. એની અસર એ થઇ કે આ વખતના તેના પેગામનામામાં અર્જ કસ્યા માફક શીતાખ અમલ કરવાને સપેહશાહાર રસ્તે શાહે કીરમાન પાસ રખસત ચાહીને તે દરબાર-માંથી ઉઠ્યો કે તે પાછલ ખીજ ધરાની સરદારો પણ તાજમ બળવી પોતાની ફાજની તૈયારી કરવાને ચાલ્યા. શાહજાદા રામચોખીનને કસો ખાસ હોકમ નહીં હોયાથી તે શાહે કીરમાન પાસ રહ્યા હતા. ધરાની લશ્કરમાં જખરી

ધમાલ ચાલુ થઇ. જ્યાં ત્યાં જંગ જંગ ને જંગની યુમ ને શાહોરશાર થઇ રહ્યો. લગભગ ત્રીસથી ચાલીસ હજાર આદરખીખનીઓનું જંગી લશ્કર જ્યારે પોતાની કુચ કરવાની તૈયારી મચાવતું થયું, ત્યારે તે ધમાલની ગરબર એવી થઇ રહી કે તેઓ સામે છાવણી કરી પડેલું સરદાર હસનનું લશ્કર ગભરાટમાં પડ્યું. સરદાર હસનને એ ખબર મલી કે ધરાની લશ્કર એક સાયતમાં લડાઇની તૈયારી કરી ચુકું છે. તેનો સખખ, જંગ મચાવ્યા કરતાં હાંથી કુચ કરી જવાનો જણાય છે. ખલીફના એલચીખાતાંના પીરાનપીરાનું મંડળ પણ આ ખબરથી ચોંક્યું. સરદાર હસને તો ખીલ તમામ જીકર એક બાજુ રેહવા દઇ પોતાના આરબ લશ્કરને શીતાખ તૈયાર થઇ તે ધરાની લશ્કરની રાહ બંધ કરવાનો હોકમ કસ્યો. જંગ આપોઆપજ મચ્યા જેવો મામલો બની રહ્યો છે. સપેહશાહાર શીરખન પોતાના વીજલી ચાલના અસ્પ ઉપર સવાર થયો, કે ગોચા જેહાન ઉપર જમ નાયવા લાગો. આજે તે આલમના જન પી આબાદ થનારા જમને મન કતલની રામશની મચવાની હોય, એવી ખુશખખીનો રંગ જેહાને લીધેલો જણાયો. આ મોતનો મહીમા ધીકવાને કસી ખાંખી પડનાર હોય નહીં તેમ શાહે કીરમાનને શાહજાદી ગુલશીરીનાના જંગી રૂકાએ ઉશકેસ્યો. ગુલશીરીનાનો રૂકો તો ગણત્રીના શખુનોનો, પણ અસર તો આફતાન આફત મીશાલની ઉપજવનારો, તેથી ગોચા ખેશ ખુશાલીમાં ખારખુવારી મચી ગયા જેવો હીંગામ રચાયો. રૂકાનો જંગી હોકમ આ હતો : “શાહે કીરમાન જંગમાં ઉતરયો છે કે એશઆરામનો ગુલામ થયો છે? બખ કાંઇ વખ ગુમાવ્યાથી બદબખ હોય તો નેકબખ થનાર નથી યા નેકબખ હોય તો બદબખ થનાર નથી. નામદાર શાહને લાજેમ છે જ્યારે જંગીઓમાં જોશ છે ત્યારે જંગ મચાવી ફીરજબર ફરવાની. મચાવ જમ ધરાન છતાવનારી નવરંગ ને લાવ મન મુરાદ દીલ દસ્ત.”

પોતાના એક જન તો શું પણ સો જન કરતાં ખ્યારી માશુકના હોકમ કરતાં ખરા આશકને કેઇ ચીજ ઉપર ચાહ હોય? નવજવાની ને મોહબત ને ખાલેશ હક જ્યારે એક મકશદ થઇને રાસ્ત ધરાનીના જગરમાં વાસો કરે છે, ત્યારે તેની દેલાવરી ને હીમત ને જુસ્સા સામે જમાનો નામદો થઇ જાય છે. શાહે કીરમાનની પણ રાસ્ત ધરાની મીશાલના ખાહારમાં આવ્યા જેવી હાલત હતી. તે નામદારે કીરમાનના લશકરને શીતાખ જંગની તૈયારીનો હોકમ કર્યો. ખોલ ખોલતાં જમ ખુદરત તુફાન ફુકીને ચાહે તેવી આંખાદીની બરખાદી ઉપજવે અને શેહેરોની પાયામાલી કરી નાખે, તેમ શાહે કીરમાનના લશ્કરની ધમાલ ચાલી. દેખદેખતામાં જંગનું એક મસ્તાન આફતનાક તુફાન ફુકાયું.

દેખદેખતામાં સમશેરના મારનારા ને લશકરના ચલાવનારા ધરાની સરદારો ને સપેહશાહારો ને શાહનદાઓ તે મેદાનમાં પીલતન મીશાલે ધુમ્મા. આરબ લશ્કર તો જીત મેળવવાની પોતાની ખાતરીથીજ જંગમાં ઉછડ્યું. સરદાર હસન ને એલચીખાતાના પીરાનપીરોની તાજીબીની હદ થઇ જ્યારે આ જંગ દરમ્યાન ધરાની સમશેરના સપાટાની તેજ નેમ એવી તો ચોકસ ઢપે ફતેહમંદી મેળવતી ચાલી, કે આરબ લશ્કરની ગમે એવી જંગ કલા, કુનેહ ને જોરસાની અસર ત્યાં ચાલી શકી નહી. ધરાની 'યા અહુરામજ્દા' ને આરબ 'અહલાઅકબર'ના કાન બેહરા થનારા કલા ને પુકારોથી આ જંગમાં પોતાના તનની કસી પણ ખબર વગર કાપબેકાપ, મારબેમાર ને ફારબે ફાર કરતા જ્યાં લગી સીનામાં સાસ, જનમાં જોસ ને તનમાં જન ત્યાં લગી મચ્યા રહેતા હતા. આ જંગ ત્રણ દીન ને ત્રણ રાત લગી જરી રહી. ગોયા ખુદનો કેહેર મચ્યોજ એ પ્રમાણે કપાઇ વહાઇ ગયલાં જન વગર ચંગા ને જંગી બદનો સુકાં મેદાનનાં લોહી રેલતા બનેલા દરયા-વમાં ગોયા માલક વગરના મજવા મીશાલે તરતાં હોય એવો અફશોશનાક દેખાવ થઇ રહ્યો હતો. આ જંગમાં શાહે કીરમાન, સપેહશાહાર રસ્તમ, ને શાહનદો શીરોજન વગેરે મોટા જંગીઓની સમશેર ને તીર ને નેજઓનો તો ગજબજ ગુજરતો હોય એ રીતે બે જંગી હથારોનો આરબ લશ્કર ઉપર દોર ચાલી રહેલો. તેમ આરબ સરદાર હસન, સરદાર વાઙસ ને એલચીખાતાંવાલા જંગી પીરાન પીરોની સમશેર ધરાની લશ્કરનો હદથી-નદા ખરાબો કરવાને ફાવતી હતી; પણ અંતે એ જંગીઓ ધરાની સપે-હશાહારોની સમશેરને પોતાના સર હવાલે કરીને ખાધા. ફક્ત એક સર-દાર હસન પોતાની ચાલાક અકલના જોરે પોતાના લશ્કરની તદન ખુવારી થવાની આગમચેતી સમજ્યો. તે પોતાની હાસ્યારીમાં બન્યું તેમ પોતાના જંગી લશ્કરને જંગ કરતાં ને મેદાનથી પાછલ હટાવતાં ધરાનીઓના સપા-ટાથી બચી ગયો. સપેહશાહાર રસ્તમ બીન શીરોજને તે જંગી આરબને ઘેરવાની ધણી પણ સીફત ને લાલચ વાપડી પણ તમામ ફેાકટ.

આ ત્રણ દીન ને ત્રણ રાત જંગ મચ્યા દરમ્યાન દીનદુસ્મનનું અર્ધ ઉપર લશ્કર ખુવારી પામ્યું. જો હસન જેવો ચાલાક જંગી એ લશ્કરની વડી સરદારી ઉપર આવ્યો હતો નહીં તો આજ તો એ મોટા લશ્કરમાંનું એક તન સલામત જાય એવી આ જંગી ધરાનીઓ તર્ફથી મચેલી જંગ હતી નહીં. તેમ જેવી સીફત છેલે છેલે સપેહશાહાર રસ્તમ લડાવવા લાગ્યો તેવી તે નામદારે જો અવલથી દુરઅદેશી વાપડી ચલાવી હતો તો સર-દાર હસન પણ જીનહાર બચી જતો નહીં. સપેહશાહાર રસ્તમ બીન શીર-

જનને એ અવલથી શાહે કીરમાની મીશાલે જંગ બોલ બેલતાંજ ને દેખ દેખતાંજ બરપા કરવી છે અને આ એકજ જંગમાં ને આ એકજ જંગના મેદાનમાં ધરાનનો જે તે નશીબો નકી કરવાના ખ્યાલથી બળ્ણીતો હતો તો તે નામદારે બેશક હસનનું મુડકું લાં પાડ્યું હતું, ને તે ઉપરાંત નામદારીની નોક જલવાઇ તે ઠાને દસ ઘણી જાદા જલવવાની પેહેલવા-ગીરી બજાવતે. સપેહશાહારને તો અરધો દીન લગી પણ શાહે કીરમાને પોતે આ જંગનો પાયો નાખ્યો છે તેની ખબર નહીં. તે તો એમજ જાણવા લાગો હતો, કે સરદાર હસને તેની રાહ બાંધી છે અને તેથી જેમ જંગ થવાની આગલથી ગણતરી કરીને તે સામે લડવાનું લશ્કર નકી કચ્ચું હતું તે લશ્કરથીજ જંગનો જવાબ આપ્યામાં આવ્યો હતો, પણ તે પોતાને થયલા દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના હોકમ ઉપર અમલ કરવા દરમ્યાન આ જંગ ઘણી વધી ગયાથી તેનો સખબ જાણવાને ધનતેજર થયો, ત્યારેજ ખરો ખુલાસો પામ્યો. જે પછે તે નામદારને જેવી રવેસ જંગ કરવી જોઇએ ને મેદાનમાં લશ્કરોની સફ ને બાહ રચવી જોઇએ, તેમ સઘલાં લશ્કરો ગોઠવ્યાં; ત્યારેજ સપેહશાહાર રસ્તે પોતાના આદરખીજાની લશ્કરથી જુદી જુદી બાજુએ મારા ચાલુ કર્યા. એ માફક મરદાનગી ને મસ્ત દસ્તથી આદરખીજાનના તીરનદાજ લશ્કરની કમાન કસાતી ચાલી. તીર પેદરપે વીજલીના ઝલકાટ ફાટી નીકળ્યા મીશાલે ગગરાટ ગળવીને મારો લગાવતા ચાલ્યા, ત્યારે આરબ લશ્કરના જોરેમંદ સરદારો ને સીફતથી જંગ ચલાવવાના હોકમ કાઢનારાં ખુજેગોના દીલ આજુદાં થયાં. ત્યારેજ કીરમાની અજીત લશ્કરના તેજ ધસારા સર થયા, અને સમશેરના સપાટા લેવાયા જેવા જખરા ને ચોકસ એ ધરાનનાજ જંગીઓ લઇ શકે. તેથી જે નકી ઠરાવે જંગ ચાલુ થઇને દીન દુશ્મનનો તમામ માર્ગ ઘેરાઇ જતો, તેમ કાંઇ બાહ લેવાઇ નહીં. એ લાભ સરદાર હસને એવો તો પોતાની ચાલાક અકલના જોરે લીધો કે પોતાના મોટાં લશ્કરના અર્ધા ઉપર શીપાહો સાથ જીવતો આજે ધરાનીઓના જંગી મેદાનમાંથી નાહાસી જવાને ફાવ્યો. ફાવ્યો પણ એવો કે તેના જનને તો કસો પણ એલજામ પોં-હોંચ્યો નહીં અને લશ્કર એવું તનદ્રોસ્ત ને દલેર બદન કે બીજી પક્ષે બીજી નવી જંગમાં ચાલુમ હોમાવી પડવાને સામર્થ્ય. કસુર ફક્ત જંગીઓની સફ ને જંગ મચાવ્યાની જગા રોકવા સંબંધી થઇ હતી. તે કસુરથીજ સરદાર હસનની હાર થઇ હતી. અને તેથીજ તે જંગીએ મેદાનથી હટી જઇ પીઠ દેખાડવામાં મરદાનગી માની લીધી હતી.

બાળ ૪૫ મો.

[સપેહશાહાર રૂસ્તમ ખીન ફીરજીન ને શાહે કીરમાન વચ્ચે બળખખામી તર્ફ કુચ કરી જવાની જીકર. દસ્તુરાન દસ્તુર ઉપર તેઓનાં નામા લઈ રવાના થયેલો જશુસ.]

“ચમનમાં ના બેસ તું યશે હેરાન,
ચમનમાં બેઠું તો થયું ખાર ધરાન.
ચમનમાં મોહું તો રહું ના યુનાન,
ચમનનોજ ભોગ થયું ખહોલું તુરાન.
ચમન નથી, મરદને લાયક તો મેદાન,
મરદને લાયક તો મરદાનગી બેસ્તાન.
જોઈયે તું પોલાદ થાય જોઈયે ગુમાન,
મરદ હોય તો પેઢ બખતર લે દસ્ત કમાન.”

આ જંગમાં કીરમાની લશ્કરના એક હજાર જંગી જરથોસ્તી સીપાહો ગોચા દેલાવરીના જસનમાં મચ્યા હોય એવી નામદારી મેલવી શીર-ફુશનશીન થયા. આદરખીજનના નવજવાન ધરાની લશ્કરી સીપાહો કીરમાની લશ્કરનાથી બેવડી સખ્યાના ખખ્યા. તેથી કાંઈ એમ નથી કે આદરખીજનીઓ દીનદુસ્મનના દસ્ત ઉપર સેહેલથી શીકાર થઈ પડ્યા ? એ બેવડી ખુવારીનો સખખ ફક્ત આદરખીજનના લશ્કરના એક ભાગને સરદાર હસનના આરખ સીપાહોની ફ્રોજનો ખાસ અટકાવ કરવા ખાતર રચ્યો, તે જો મોટી આરખ ફ્રોજથી સપેહશાહાર રૂસ્તમના લશ્કરને બળખખામી તર્ફ કુચ કરી જતાં તેની રાહ ઘેરવા આવે ત્યારે તે સામે થઈને કુચ કરતાં લશ્કરની બાજી સમાલી લે. આ લશ્કરનો ભાગ લગભગ પાંચ હજાર સીપાહોનો રચાયેલો હતો. તે અટકાવ કરનારા પેહેલા ભાગ ઉપર આરખ લશ્કરનો તીરનદાજી મારો સર થયો તે બેસુમાર સખ્ત, ને વલી તે વખતે તે લશ્કર સીવાય બીજી કોઈ ફ્રોજ તે મેદાનમાં દુસ્મનો સામે નહીં હોયથી તે સારા આરખ લશ્કરની જંગનો જોખમ તેને પોંહોંચવા લાગો. એથી એ અવલની જંગમાં આદરખીજનીઓ ઉપર ગોચા જંગનો નહીં પણ મોતનોજ મારો ચાલુ થયો. ગમે એવી નામદારી કે સમશેરબાજી બળવો પણ એક ઉપર પંદરની બ્યાં ઉલટ લાં ક્યાં બચવાની ઉમેદ હોય ? વલી એક જોવો જંગી તે કરતાં જદા જંગી હરીફ સામે બ્યાં એકનું કદમ ના ઓસ્તવાર રહે, લાં તેવા પંદર વીસની ઉલટેલી ટોલી સામે

તો બસ મલકલમોતનો દસ્ત આવી પડ્યોજ; તેથી આદરખીજની લશ્કરમાં બેઠી ખુવારી થઇ હતી. એ માફક તમામ ખુવારીનો જીમ્મો લગભગ ત્રણ હજારથી પણ ઉપર આવ્યો. આ જગમાં ધરાની લશ્કરને છુટ મલ્યામાં કાંઈ દમ હતો નહી. વધી જંગી દુશ્મનોના મુરડાં ત્યાં પડ્યાં હતાં તે તમામ પોતાની મતલબ ને અદેખાઈ કરનારાઓના હતાં, તે મુડાં જોતાં ધરાની લશ્કરને ઝોર એવું જહતુન છુટતું હતું કે અગર જો શાહે કીરમાન, સપેહશાહાર, વજીર ને શાહજાદા વગેરેના ધરાની લશ્કરને ધનશાન્ગીરીને નામોશી લગાડનારા જીરસા ઉપર અમલ નહીં કરવાનો સખ્ત હોકમ નીકલ્યો હતો નહીં તો ત્યાં તે દીનદુશ્મનોના મુડાંઓની ખોટી ખોટી કરી જંગલી પશુ પક્ષીઓનો ખોરાક કરવાને ચુકતે નહી.

આ જંગ પછે દીનદારોના મુડાંઓને અવલ મંજલ પોંહોંચાડવા ને દીનદુશ્મનોને એક ખાટો ખણી તે માહે નખાવવાનો હોકમ થયો. સઘલી જંગલ પવન ઝડકે ચાલી રહી છે, અને કોઈ જફાકાર રોગ ના ફાટી નીકલે તેવું તે ધરાની મોટાં લશ્કરે ઘેરેણું મેદાનને સફાઈદાર થાય છે, તેટલાં સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજને બજખાખી કુચ કરવાનો હોકમ કાઢ્યો. તે હોકમ સાંબલતાં શાહે કીરમાને શીતાબ તે બંધ પાડવાની અજ્ઞ કરી.

‘ઓ નામદાર સપેહશાહાર હાલ તુંતો તો આપણાં જોડાયલાં લશ્કર છાં કે ક્યાં પણ સાથ રહે તેમાંજ આપણી ફતેહ સમાયલી છે. હું તો એવો વીચાર અમલમાં મેલવવા ધારણું, કે આપણા લશ્કર એક ખીજથી દુર થયા તો દીનદુશ્મનોની બાજુ તેઓને હાલની મુશ્કેલીમાંથી ફેરવાઈ આશા-નગીમાં ફલી જાય. અગર આ જંગ દરમ્યાન આપણા બંને લશ્કર બાજુ બખાજુ રહ્યાં તો જંગી હસન પોતાને સર ધુલ છાંટી મેદાનમાંથી ભારી ખુવારી સાથ પીઠ ફેરવી નાહસી ગયો છે. અગર એ જીકર નીકલે કે આપણા બંને લશ્કર સાથે બજખાખી તર્ફ કુચ કરી જાય, તો એ દર-મ્યાન પણ બેહદ જોખમ સમાયો છે. બજખાખીની લશ્કરી તદખીર ને સરદારોથી આપણે બેખબર છીએ. અને જ્યારે શાહાનશાહજાદા યુલશીરીના તે પુરાના પાયતખ્ત દરમ્યાન પોતાના ન્યાગાનોના તખ્ત ઉપર બીરાજે છે ત્યારે તો મને તે પાયતખ્તમાં હાલની ડામાડોલ હાલતે દાખલ થવાને કોઈ ખાસ હોકમ હોય નહી ત્યાંલગી તે તર્ફ મ્હાર કદમ પણ લઇ જવાને સખ્તવાર નથી. હું ચાહું છું નામદાર સપેહશાહાર રસ્તમ કે આપણા લશ્કર આ દીનદુશ્મનોની જંગમાં સાથના સાથ રહે.’

સપેહશાહાર રસ્તમ, નામદાર શાહે કીરમાનનો વીચાર જાણીને મોટા અંદેશામાં ગરક થયો. તે જંગીએ ઘણાજ તવાજોથી પણ ઓસ્તવારીથી

દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના હોકમ ઉપર અમલ કરવા સારૂ શીતાબીથી પોતાની કુચ કરવાની મતલબ જણાવી. તે નામદાર ખોલ્યો. “દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ કોઇ પણ હોકમ કરે તે જ્યાંલગી પુરતી ઓસ્તવારીથી અમલમાં મેલવાનો હેતુ હોય નહીં ત્યાંલગી કરે નહીં. નામદાર શાહજાદો ગુલશીરીના બજબ-બામીના પાયતખ્તમાં છે અને ત્યાં એવું તો નહાનું ને ખીન અજમાયશવાલું મોખેદોનું લશ્કર છે, કે જો કોઇ કારઆજમોદેહ આરબ સરદાર ત્યાં એક કવાયદવાલી ફ્રેજ સાથે ઉતરી પડે તો હું નથી ધારતો કે આપણી મોટી ઉમેદના શીતારાને અસ્ત થતાં એક સાયત પણુ લાગે? નામદાર શાહ, મને તો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના હોકમ ગોચા શીરેસ્તાઓની બસારત મીશાલના માલમ પડ્યા છે. અગર કુચ કરી જવા માહે બેદરકારી દેખાજાનો દાગ મારે સર આવ્યો તો હું આ મોટાં લશ્કરની સપેહશાહારી લેવાને તદ્દન નાલાયક ઠરું છું.”

શાહે કીરમાનને નામદાર સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજનની આલ તો નાપસંદ આવી; પણ એ નાપસંદગી ઉતસ્યાથી સપેહશાહાર રસ્તમ કાંઇ સપેહશાહારીને નાલાયક ઠરતો નથી. તે નામદારની જીકર વાજબી હતી. દસ્તુરાન દસ્તુર દાદના હોકમ ઉપર તે નામદારે શીતાબ પોતાનું સર હાજર કરવું જોઇએ. તે નામદારોના નામદારનો હોકમ આજ ને કાલ તો શાહાનશાહના હોકમ કરતાં પણુ જાદા અમલ કરવા લાયક સપેહશાહાર રસ્તમની નેગાહમાં હતો. તે હોકમ માફક અમલ કરવો, એજ સપેહશાહાર રસ્તમ પોતાની ખાસ મરદાનગી જણાવતો. તે નામદારને હાલની જગમાં તમામ આદરખીજનની સપેહશાહારી જે નામદારે બક્ષી હોય અને જે નામદારની કુમક ઉપર ધરાની આલમ પોતાના વતન ધરાને છોડવી આપ-અખલાર કરવાની જગમાં ઉતરી હોય અને હાલની સલતનતની સુલેહ ને સલાહ જે નામદારના મત ને અમલ ઉપર લટકી હોય, તે નામદારનો હોકમ આદરખીજનના તમામ લશ્કરનો વડો સરદાર માને નહીં સારે કો-ણનો માને? શાહે કીરમાન સાથે સપેહશાહાર રસ્તમ જે કાંઇ પણુ સંબંધ ધરાવતો હોય તો તે ફક્ત ધરાન વતન ને દીનને દીનદુસ્મનોના જુલમી પંઝથી છોડવાની જગ મચાવ્યાનો છે. કીરમાનના જગી લશ્કર સાથે તે નામદાર શાહ, જેમ બેવડી નેક મકશદે ધરાનની આપઅખલારી ને તખ્ત મેલવવા ખાતર જગમાં ઉતર્યો છે, તેમ સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજન પણુ પોતાના ન્યાગાનને લાગેલો શીહા દાગ શીટાડવા ને પો-તાના નામદાર શાહાનશાહોની યાદગાર સાખ શાહજાદો ગુલશીરીનાને ધરાનનું

તપ્ત અપાવવા ખાતર તમામ વફાદાર ને જંગી ધરાની લસ્કર સાથે હાલની જંગમાં નીકળ્યો છે. શાહે કીરમાન પોતાના જવાન દીલની મોહબ-તનો ખેરો પાર ઉતારવા અને જે જેહાનની ખુબશુરતીને તે દીલોબનથી ચાહે છે, તેની વફાદારીના જુસ્સામાં યાહુમ ઉસકેરાયલો દીનદુસ્મનોના મે-દાનમાં નામદારી મેલવવાનું ખીડું ઝડપી રહ્યો છે, તેમ સપેહશાહાર રસ્તમ પોતાની શાહાનશાહબદીના હકવાજખી પોંદોંચતા ધરાનના તપ્તોતાજ ઉ-પરના ખરા દાવા ખાતર જંગમાં ઉતર્યો છે અને વફાદાર બાકી ધરાની-ઓની નવી બનેલી ફ્રેન્ચની વડી સરદારી લીધી છે. બન્ને એક મક્સદ ખાતર મેદાનમાં નીકળ્યા છે, પણ બન્નેના ખ્યાલ ને જંગબાજ એક બીજાથી જુદી રેનક ધરાવે છે. સપેહશાહાર રસ્તમ તો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો હોકમ ગોયા ખીસારત થયા જેવો માને છે, તે નામદાર તો દસ્તુર ઉપર એવા પાક માનથી જોય છે કે તેનાં મનમાં તે દાનાવ દસ્તુરનો એકે એક સખુન ગોયા બેમુલાં તાજની કીમતે અંકાય છે. શાહે કીરમાન તો દસ્તુર દાદમાં જેટલી દાનેશ ને દુરઅંદેશી છે તેમાંની પા પણ કમાલ્યત ધારતો નથી. શાહે કીરમાન તો દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને આ જંગમાં નામનો શામીલગાર સમજે છે. હાલ લગી જે પણ જંગની બાજ ખીલી ને દીનદુસ્મનોના લસ્કરને શીકસ્ત મલી, તે સધલી દસ્તુરાન દસ્તુરનીજ કુનેહ, મગર શાહે કીરમાનથી તે ખાતેનનો સખખ સમજ્યો નથી. એવા બે નામદારો એક મોટા પાદશાહી ચલાવનારા દાનાવ દસ્તુર સંબંધી બીલકુલ આસ્માન જમીન જેટલા તફાવતનાં મત ધરાવે, ત્યાં તે બન્ને નામદારોના દીલ કેમ એક થાય અને જંગનું મુશકેલ કામ કેમ આશાન ઉતરે? સપેહશાહાર રસ્તમે પુરતા તવાબેથી શાહે કીરમાનના હોકમ કે અર્જ માફક અમલ કરવાને બીલકુલ ના પાડી.

શાહે કીરમાને જોયું કે સપેહશાહાર નાફરમાન થાય છે પણ તે થવાનો સખખ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો હોકમ કેહનારો રૂકો છે, સારે તે નામદારને મોટો વીચાર પડી ગયો કે આ જીકરનું સમાધાનીથી સેવટ કેમ આવે? તેટલાં શાહે કીરમાનને કાંઈ યાદ આવ્યું હોય, તેમ તે ખુશમીબજથી બોલ્યો ‘મહારા નામદાર સપેહશાહાર, આપણી જીકરનો છેડો આવે તેવો મને આબાદ ખ્યાલ સુજ્યો છે. આપણે એક શીતાખ ચાલના જશુસને આપણી હાલની જંગને મક્સદનો પેગામ રવાના કરી તે નામદારનો શો હોકમ ને ખાયશ છે તેનો જવાબ મંગાવ્યે.’

આ ખ્યાલથી સપેહશાહાર સાથે લાંબા હાજર તમામ ધરાનના ખેર-આહોનાં દીલ રાજ થયાં. એક રૂકો હસનની શીકસ્ત ને સપેહશાહાર

રૂસ્તમની મક્સદનો લખાયો, પણ તે દરમ્યાન શાહે કીરમાને પોતાના કેટલાંક મુસ્તકીમ સખબોથી સપેહશાહારને તેના તમામ લશ્કર સાથે પોતાની સાથે રહેવા દેવાને અર્જ ગુન્જરી હતી.

તે જાણુસ રવાના થયા છતાં સપેહશાહાર રૂસ્તમ બેસુમાર નાખુશી સાથે દસ્તુરાન દસ્તુરથી તેનો જવાબ ફરી વળ્યા તલગ લાં પોતાના મોટાં લશ્કર સાથે છાવણી નાખી પડી રહ્યો.

બાબ ૪૬ મો.

[શાહજાદા શીરોજને પોતાની કઢંગી જખાંદરાબુનો થયેલો પસ્તાવો, તેના મનમાં ઉપજેલો મહુજબાશકીનો ખ્યાલ, ધરાની રેહવું કે ઇશલામી થવું એ સવાલ ઉપર તેના મનમાં ઉપજેલો પેચોતાપ.]

“જેને નથી હોશ તેને નથીજ એશ,
જેને નથી હોસ્ત તેને નથીજ દેશ.
દરયાવે માંહી ને મોતી એક તય,
ખ્યાખ્યાન એકશાં મેલો પુવર, સ્વચ્છ.
જેહાંગીર થા નહી તો થા જનગીર,
કલગીર થા નહી તો થા કતલગીર.
દાનેશ થા નહી તો થા નાકેશ,
નરેશ થા નહી તો થા દરવેશ.
કેરદારનો કોહ છે ક્યામતનો ઠાર,
પુવારો કેરદારનો આ ફાની અવતાર.
ખને તો કામમાં થા કામનો વીર,
ના બન પલીત ગર મોતનો ખા તીર.”

શાહજાદો શીરોજ આગળા બાબમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જેવો તે કોહે-સ્તુમના તલેશમાતી મેદાનમાંના ગુમ માર્ગમાં ગરી ગયો, તેવો તે શીતાબ આલે આરબસ્તાનની સરહદને લગતાં રાતમાં બાહર નીકળ્યો. ત્યારે આશમાન ઉપરથી ખરી બપોરનો ખુરશેદ પોતાનો આતશ્યો તાપ વરસાવતો એવો ગરમ મારતો હતો કે શાહજાદા શીરોજને તે ગરમીમાં પોતાને ખુશ્કો કરવા ગમ્યો નહી. તે દસ્તુરાનદસ્તુરની અયાગ ઝડક ને દુરઆદે-શથી એવો ઠઠરતો હતો અને તેની જલમમાં ફસવાની દેહસ્તથી એવો

લરજતો હતો કે તે બ્યાબાનમાં એક સુકાં પાનને ખરી પડતાં સાંભલી ચોકી જતો અને તેના ચેહરાનું આખ ઉતરી જતું હતું. આ વેરાન સરજમીન ને શીરોજ ખાંને એકસ આખતમાં એકબીજાને મલતા આવ્યાથી, શાહનદા શીરોજે જાણી પોતાની આજ એકસ રાહે ઉતરવા જેવો હાંગમ દેખાય હતો ત્યાંલગી તે રાતમાંજ મકાન કરી રેહવાનો ધરાદો કસ્યો. તે એક ઘણા જુના આખેખુશર નામના કુવાની પાર ઉપર અધેલીને ઉભો. લગભગ બે દીન ને બે રાત થયા ના કસો ખોરાક કે ના એક તીપું આખ હોઠે લાગેલું છતાં તેના નાસીપાસ મન ને મગજને તેની કસી મરજી થઈ નહીં. આ રાતમાં દીલને તાળાં કરનારા ઘણા નાદર ફક્તો દરખત ને નખાત આખના ઝરા તેજવા હતા પણ શાહનદા શીરોજે તે તર્ફ કાંઈ પણ મરજી કરી નહીં. તે પોતે આખેખુશરોની પારને એવો બેમગજ અધેલી ઉભો રહ્યો છે કે તે પોતે હાલ જીવતી જીંદગાનીમાં છે કે મોતમંદ દુન્યાની શેહેલ કરે છે તેની કસી ખખર તેને રહી નથી. શું મુરાદ ને શું ઉલટે તે પોતાના વતન દરમ્યાન બામુદતે દાખલ થયો અને કેવો નામુરાદ ને કેવો બેફામ તે વતનથી આતલ થયો. તે શાહનદાને જ્યાં તેની બેફામીમાં જે અફશોસ છુટો તે ફક્ત પોતાની જબાનની કસરેવગીથી ઉપજેલો જાણીને મનમાં બખરસો: 'આજ દીન તલગ જે જબાને મહારી ઓલાદનું આખ જીવકાવ્યું ને તુખમનો તાર ખીલવ્યો, તે જબાને મહારાં પોતાના લોહી ને તુખમ ધરાવનારા ઘણા પાક અવતાર સામે મહારી હોરમત લુટી છે. અરે મહારી અવલ આખદાર ધરાની શીકલ ને ઝેરી ખંજર લાગ્યા મીશાલે બેશીકલ કરી છે. મને મહારાંમાંથી કાઢીને મહારાં વેરીઓમાં દાખલ કરી દીધો તે કેટલા વખતમાં? એક ચસ્મનો નેજરો ફરવાને તો હજી વધારે વીલંબ લાગે, તેટલા વખતમાં મહારી હોરમતની ખુવારી, મહારી આપએખસારીની ખુવારી, મહારાં દરજ્જાની ખુવારી ને મહારા પાદશાહી હક ધક્કાકાની ખુવારી થઈ ગઈ. હવે મહારી શું પાયમાલી થવાની બાકી રહી કે મને આ જફા જંજલ મીશાલની બોળે થઈ પડેલી જીંદગાની જીવવવાની ઉમેદ હોય? ઓ યજ્ઞદાન હું ધરાન પાછો ફરવાને જીવ્યો નહીં હવે અથવા તો મેં મહારે મોહડે મહારી દીન મેલી દીનદુસ્મન થઈને ધરાનની પાયમાલી કરવાનો સેહતાની સખુન કાઢ્યો નહીં હવે? અરે એવા યજ્ઞદાનની શીરદુશ દુન્યાથી ખાતલ કરનાર સખુન કાઢ્યા આગમચ આ જહનમ ખરીદનાર જબાન મહારાં મોહડાંમાંથી ખરી પડી હવે? હા: હા: મેં એક લાંબી મુદતલગી મહારે ધરાની લોહી જલવ્યું, એક લાંબી મુદતલગી મહારો જરથોસ્તી મહજબ સાચવ્યો, એક લાંબી મુદત સુધી મહારાં વતન ધરાનનો આહ સાચવ્યો; તે એક પલમાં છેકી છાકી

નાખીને જે કીસમનો હું કોઇ જમાને થવાનો ખાખ જેવાનું પણ કબુલ રાખુ નહીં, તે કીસમનો હું આખેહુલ ને સાપ્ત ખની જવાની હુકમાઇ લેવાને એક પલક વચે તૈયાર થયો! અફસોસ, આ કેવો પાસો મેં ફેંક્યો અને મેં કેવા દીનદુસ્મનનું કામ ઉઠાવ્યું? દયાનત તો મેં એવી મેલવી છે કે હવે મને ના દોસ્તો દરમ્યાન ઠર પડવાનો દીરગ કે દુસ્મનો દરમ્યાન કરાર પકડવાનો આધાર. અરે ઓ જખાન, તેં આ કાલો કેહેર વરસાવી મ્હારી તદ્દન ખુવારી કરી છે. એવી ખુવારી કે, તારાજ શક્તે મ્હારી સાથ સરખાવતાં ગોયા એક શાહ મીશાલે હીસાખમાં ઉતરશે. દસ વર્ષનો એક જુગ ફક્ત એક પલની એક પુક દરમ્યાન પુકાઇ ગયો. ધણુઓ, સેજ અફસોસ સર ઉપર આવી પડતાં નાચાર બેચાર જેવા પોતાને જાણુવવાને લાયક જોય છે પણ અરે ઓ બેખબરાઓ જેવો આ એક ખરા વફાદાર ધરાનીને કે જે તુખમે ને ઓલાદે સાસાન્યાન શાહાનશાહોની ખુલંદ સાખા હોયા છતાં તે પોતાના પાદશાહી હકથી, પોતાની માજદીયસ્ની દીનથી, પોતાના ધરાન વતનથી, પોતાની ધરાની આલમથી ને પોતાના તમામ રાસ્ત ધરાનીની ઉમેદથી ખાતલ થયો છે, તેવો હું એક શાહજદો તે ખરો નાચાર બેચાર ને વાએજેહાન; જેને આ જેહાને તરક કચ્ચો, જેને પેલી જેહાને તરક કચ્ચો, દોસ્તના દીલે તરક કચ્ચો, જેને કોમના દીલે તરક કચ્ચો, જેને ઓલાદના દીલે તરક કચ્ચો, જેને ખેશાવંદોના દીલે તરક કચ્ચો, જેને દાનેશના દીલે તરક કચ્ચો, ને જેને કોણે નથી તરક કચ્ચો? તમામ જવોજલાલી, ઉમેદ, ને ઉલટે તરક કચ્ચો! યા પરવરદેગાર, તેં પણ તરક કચ્ચો અને આજે હું શું છું? એક તોખા કરતો જંગલ ભટકનાર. અરે હું તે પરીજદ ચુલશીરીનાને મલ્યો હતે નહીં. અરે હું તેને એક નાજનીન મીશાલની છાલકી શાહજદી સમજ્યો હતે નહી. મેં મ્હારી દાનેશનું ગુમાન ધચ્ચું હતે નહી. અરે હું ઉતાવલો થયો તે કરતાં હાલની જંગનો ખ્યાલ લેવાને થોખ્યો હતે. અરે હું આજ ચાર દીન આગલ કેવો જોરાવર, કેવો દીલાવર ને કેવો તકાવર હતો? કે ધરાન છતવાની તમામ ખુદરત મ્હારા એકલામાં સમાઇ ગઇ હોય તેવો મસ્ત મગજનો હું થઇને મ્હારી ઉમેદ ઉપર સ્વાર થઇને ધરાન આવ્યો, અરે ધરાન આવ્યો તો કેવો ઉમેદવાર ને ઉત્તમંદ થયલો પણ હાં સાર શું નીપજ્યો? હાં તો હું ઉમેદની કુમકે મુરાદના ફતેહમંદ પાસા ખેલવા દરમ્યાન પાસા માંગતાજ પાસા ફેંકવાથી બેનશીખ થયો. પાસા નજરે જોયા તેજ, પછે તો તે પાસાને ફરી જોવાનો પણ ખાખ થયો, મેં મ્હારી જખાન ને ખ્યાલ ને જુસ્સાથી મ્હારી સરગરદાની હોરી છે. આ કેરદારનો સરજલો સાર છે કે આગલથી ઠરેલા નશીખાનો લતીજે છે કે કેમ? ખુદાને ખબર!

“એર, હવે બની તે ના બની થનાર નથી. હવે મને ઇસ્લામી તો થવુંજ થવું. મ્હારો છુટક નથીજ ઇસ્લામી મહજબ કબુલ કર્યા વના; ત્યારે મ્હારે તે સાઈ મ્હારાં જંગી લોહીમાં દેહસ્તને ફરતી કરવાનો સખખ શું? એક વખત ખોલ્યો તો તે ઉપર અમલ કરવો તે આદમ્યત! અને ખરો ધરાનીબદો તો બોલ ને કોલનો પાકો શક્ષ, ત્યારે મને ઇસ્લામી દીન કબુલ કરવી અને મસજીદમાં જઈને મ્હારી નસોમાં ચાલતાં લોહીનો લ-તીબે નવાજવો એટલે તમામ કાસર પડી. હું એક મોટો શાહાનશાહી શાખાનો ધરાની શાહબદો, તે છતાં આજ મ્હારી પાસ શું છે? એક નરમ રેસમનો પોશાગ ને કમરબંદમાં ખંજર! બસ, એજ કે? અને જવાહેરનો કમરબંદ તે સાથ બેમુલા જોહરો ને યાકુતની મુઠ સાથની લટ-કતી સમશેર તો પેલા પલીતને વીસરાવે તેવા નાપેકાર ધરાની દસ્તુરે મ્હારા તનહા તન ઉપરથી ઉતારી લીધી. અરે તે સમશેર મ્હારી કમરે લટકેલી હતી ત્યારેજ તો હું પોતાને ધરાનની શાહાનશાહાતનો હકદાર વારસ સમ-જતો હતો, તે તો તે નાતરસે મ્હારી સેજ પલની મગજની નખલાઈ ઉપર બાબ બધ ઉતરાવી લીધી. હા: હા: અગર તે થોડી સાચત હું જો મ્હારી જખાનના જખુન પુકાયલા કેરદારના લતીખથી સુસ્ત ને ગાફલ મારી ગયો હતો નહી, તો તે ખુદો મ્હારા બાલને પણ પોતાના રોબની કે તાબની બલા વલગાવી શક્યો હતો નહી અને મ્હારા બેફામ થયલાં બદન ઉપરથી મ્હારી ઓલખનો ઝલકાટ છીણવી લેવાને ફાવ્યો હતો નહી. હવે તો તે સમશેર પણ મેં ગુમાવી. તે પણ મ્હારા તાબેદાર જેવાઓ દરમ્યાન ગુમાવી! તે સમશેરનું હવે કામ પણ શું છે? જ્યારે તે જો મ્હારા ન્યાગાનોની કમરે લટકીને મ્હારી ધરાની શાહાનશાહાતની તકેદારી કરતી હતી, તેમાંથી હું તદન આતલ થયો, તો શું તે મ્હારી કમરે રહીને મ્હારા ન્યાગાનોની શાહાનશાહાતમાં મ્હારા ન્યાગાનોની દીનઆઇન સમાલનારા ને મ્હારા ન્યા-ગાનોના વતન ઉપર જનથી શીદા રેહનારાઓ દરમ્યાન કતલ પાંઠરે ને મ્હારા ન્યાગાનોના બેહસ્તી રવાનોને નાખુશ કરવાનો કેહેર હોરી લે? જા, ઠીકજ થયું કે મ્હારા ફરેલાં મન મગજ સાથ તે સમશેર પણ મ્હારી કમરે લટકવાથી ફરી ગઇ. હવે હું ક્યાં ધરાની છું કે ધરાનના મરહુમ શાહાનશાહોના હથ્યાર મ્હારા તન ઉપર લટકીને નામદારી અપાવે?

હવે મ્હાઈ અવલમાં અવલ એ કદમ બરાવું બેઘયે, કે મ્હારે શીતા-બીથી નામદાર ખલીફ ઓમરને મલીને ઇસ્લામી દીનનો એકરાર કરવોજ. તે એકરારમાંજ મ્હારા ફરી ગયલાં ધરાની લોહીનો ખીજ સાચુત રહેલાં ધરાની લોહી ધરાવનારા નામદારો ઉપર સદકો કરવોજ. એક જેહાન ધુંજે

તેવું યાદગાર કામ કરવાનું કદમ બચ્યું ને આ મ્હારું ન્યાગાન શાહાન-
શાહીની ઓલખ ધરાવનારું ખંજર મ્હારી કમરમાંથી ખેંચ્યું કે યા યજ્ઞ-
દાન, તમામ જીવને જન્મલનો છોડો આવ્યો. મ્હારા મોટા દુસ્મનને લઇ
હું આ દુના જેહાનથી વીદાય થયો ને હમેશની જેહાનમાં તુરમંદ યજ્ઞદાન
હજુર હાજર થયો કે બસ. ઇનશાલ્લા !”

ખાખ ૪૭ મો.

[ખલીફ ઓમર સાથે શાહજહા ફીરજને મુલાકાત. શાહજહા
ફીરજનું ઇશ્તીયામી મહજબ કબુલ કરવાના કોલે મદીનાની
મોટી જુમા મશજીદમાં દાખલ થવું. ખલીફનું ખુન તે
પાછલ ફીરજનું ખુન.]

“જાંદગી પામ્યો જે જન, મરે કોઇ આગલથી કોઇ પાછલથી,
જંગી બન્યો પેહલવાન, ધરે મુદ્દા સમશેરથી કોઇ સાંકલથી.”

હેનારત બનનાર તે આવી આગલ, ત્યારે શાહજહા શીરોજ ત્રણ
દીન ને ત્રણ રાતનો જુઓ તરશે મદીનાની રાહે શીતાબ કદમ આવ્યો. તેના
મનનો ઠેકાવ કાંઈ ઓર ને મકમ હતો. તે નામદારે હવે ઇન્શાનની ખાંતી
પીની ઉપરથી મન ઉઠાડ્યું. તે ઇરાનીમાંથી નીકળી ગયો એટલે પોતે
ઇન્શાનીમાં નથી એમ સમજ્યો અને જ્યારે ઇન્શાનીમાં નથી ત્યારે
ઇન્શાનીને સલામત રાખનારી ખાનીપીની ઉપર તેનો હક નથી; એ
મજબુત મનની મુજહમતથી તે પોતાની અજલની શીકલ જોતો અને
તે સાથે વાત કરતો આવ્યો. તે પોતાની શાહાનશાહાતની જવોજલાલીમાં
ઇરાન, આરબસ્તાન ને આરમીન્યાથી તે છેક યુનાનના મુલક લગી મુશાફરીમાં
ફરી વળેલો, તેથી તથા જખુન છેલ્લા હાદેશામાં તે છુપા પોશાગમાં એક મુલ-
કથી ખીજે મુલક રખડ કસ્યામાંજ પોતાને સલામત રાખી શક્યો હતો તેથી
તેને મદીનાની રાહ ખાતર કોઈ બોમ્યાની જરૂર હતી નહી. તે શીતાબ
ચાલ ચાલવા સાડ તો શીતાબ ચાલના જસુસોનો શાહજહા કહેવાતો હતો.
તે ચાલતો આ વખતે તેણે ઠીક લાભ મળ્યો. ખીજે તેની રાહે મદીના
જતાં અઠવાડ્યું લેતે, તેટલી રાહ તેણે ત્રણ દીનમાં પસાર કરી મદીનામાં
તે દાખલ થયો, તેવોજ ત્યાનાં મોટા અબદુલ રેહમાનને મળ્યો અને
પોતાના દીલનો ઇરાદો કહીને પોતે ઇરાનની શાહાનશાહાત ઉપર એખલો
હકવાજખી દાવો ઉઠાવનાર વારસ હૈયાત છે, એમ જણાવ્યું ત્યારે તે મોટો

જંગી શાહનદા શીરોજને ખલીફ ઓમર પાસ હાજર કરવા લખ્યા હોયો.

ખલીફ ઓમર પોતાની બંને બાજુએ બીરાજેલા મોટા પીરાનપીર આરબ નામદારો સાથે પોતાના રાતે જોયલા ખાખતું બયાન કરતો હતો. તે કહેતો હતો “આજે મધરાત પછે મેં ખાખમાં જીજ્ઞાસને જોયો, જે શીરેસ્તાએ મને બગલગીરી કરી અને કહ્યું ‘ઓમર તેં ફાતી જેહાન જીરજીર કરી અને તમામ દીનદુસ્મન કુફરોને ઇસ્લામી દીન કબુલ કરાવી. તેં તમામ ઇરાન ને તુરાન ને આરબસ્તાનનાં ખુલ્લેખુલ્લા અક્ષા ને રસલને પેગામ ફેલાવ્યો. હવે તું ચાલ કે આશમાન ઉપર દોજખમાં સબડતા કુફરોના મગજને અક્ષાનું નામ શીખવ્યે. ત્યાં જેહાનનો મોટો પેગમબર પોતાના જમના દસ્ત મીશાલના અબુબકર સાથે ત્હારી રાહ જોતો બેઠો છે.’ એ કહેતાં જીજ્ઞાસ ગેબ થયો.”

આ ખાખ પછે હું જાગ્યો લારનો એ દરમ્યાન સમાયલા બરમથી મહારાં દીલમાં એવું આવે છે કે મહારી અજલ નજદીક છે. હું આ ફાતી જેહાનના કીનારાને છેલ્લી સલામ બખરી જવાને ઠેરવાયો છું. એ ગુફતયુ, ઓશમાન જે ઉમરે લગભગ પોતોસો વર્ષની બરતીએ આવી ચુકેલો તે સાથે કરવામાં ગુફાયલો હતો, તેટલાં અબદુલ રહેમાને શાહનદા શીરોજ સાથે આવ્યાની ખબર પોંહ્યાંચાડી જે પાછળ તે પોતેજ ઇરાની શાહનદાને લખ ઓમરની સામે હાજર થયો. ખેરઆફયત પુછ્યા પછે શાહનદાની વાત ચાલી. ત્યાં ઓમર ને તેના ખુન્નેગ મસલતગારો સીવાય કોઈ હતું નહી, અને એ મસલતગારો પણ દરેક પોતે ખલીફ જેવી હોરમત ને દરજ્જાનાજ, ત્યાં અબદુલ રહેમાન જેવો ઇરાનની શાહાનશાહાતને તારાજ કરનારો જંગી આરબ સરદાર, શાહનદા શીરોજ સાથે હાજર, એટલે આ ખબર પાંખવાને કોઈ પવનની પણ તાકત હોય નહી. આ મસલતગાહ દરમ્યાન દરેક ગુફતેયુ છુપી ને બંદખસ કાનુને ચાલી. શાહનદા શીરોજને જેવી મનની ઉમેદ તેવીજ મુરાદ ફલ્યા જેવો મામલો નકી દેખાયો. તેને મદીનાની મોટી મશજીદમાં ઇસ્લામી મહજબનો કલમો પઢાવવો અને પછે તેના સર ઉપર ઇરાનનું તાજ મેલીને તેને પાદશાહ કરવો અને ઇરાનની પાદશાહાતનો બંદોખસ્ત ને હાકમી તેના દસ્તમાં સોંપી. આ કામ સરનજમ ઉતારવા ખાતર અબદુલ રહેમાનને તેનો તમામ કારોબાર સોંપ્યામાં આવ્યો.

ખલીફ ઓમર મશજીદમાં દાખલ થયો. ઇરાની શાહનદાને ઇસ્લામી દીન કબુલ કરાવવાની કીસ્સા થનાર છે, તે ખબર પડ્યાથી સારા મદીના શહેરના આરબોથી તે મશજીદ ચીકાર થઈ ગઈ હતી. પોતાના ખલીફને

મશજીદના દરવાજા ઉપર કદમ મેલતી વખતે તે તમામ ધર્મલાભી ખલકે છેક કમરથી વાંકા વલી સર નમાવી સલામ કરી. તમામ ખુન્નેઝ ને નામદારી પામેલા પીરાનપીર આરખો આ વખતે મશજીદમાં હાજર હતા. ખલીફ ઓમર ઘણો સાદો રહેતો હતો. તેને ધરાનીઓ મીશાલની જાવો-જલાલી રાખવાની કે એશઆરામ કરવાની કે દમસમ મારવાની ચાલ ખીલકુલ નાપસંદ હતી. તેનો ખ્યાલ એવો કે એવી લાલચમાં જે કામના આદમીઓનો જીવ ગીફતાર થયેલો હોય તે જીનહાર પોતાની હાકમી ને પાદશાહાત સમાવી શકે નહીં. તેની સાદાઇની છાં તલગ દારતાન ચાલે છે કે કુદ્દમાં સાઆદ ખીન વાકાસ એક મહેલ ધરાની શાહાનશાહોની ઢપછપે ખંધાવી ત્યાં પાદશાહી સરસામાન ગોઠવાવી ખુબ જાવોજલાલીથી રેહવા લાગો, તે વાત જાણતાંજ ખલીફ ઓમરે પોતાના એક સરદારને શીતાબ કુચ કરી જઇ તે સલગાવી દેવાનો હોકમ આપ્યો. તે હોકમ માફક જ્યારે તે કુદ્દનો મોટો મહેલ સલગાવી દીધાની ખબર પામ્યો ત્યારે તેના જીવને કરાર થયો. એવો સાદા ખવાસનો ખલીફ ઓમર ખુબ સાદાઇથી શાહ-જાદાને ધર્મલાભી દીનમાં લેવાની કીચ્ચા કરાવવા લાગો. કલમાના કલામ સર થતાં ખલીફ પોતે પવીત્ર ધર્મલાભ હોવાથી નીમાજ પઢવા જમીન ઉપર પડ્યો, કે શીરોજે કમરમાંથી ખંજર ખેંચ્યું, જે જોતાં કલમો કલમાને ઠેકાણે ને અબદુલ રેહમાને એક પોકાર માચ્યો. પોકારના પવન કરતાં ખંજરની વીજલી જેવી શીતાખીની હદ રહી નહી. વીજલી પડે ને ઝલક ગેબ થાય તેમ શાહાજાદા શીરો જતું ખંજર ખલીફ ઓમરના સીનામાં પેકું. એક જખરો ગુલબાંગ ને ખલીફની પાસના જખરા સરદારોનો હોમલો થયો પણ જીવ ઉપર આવેલા શીરોજે ખીજ સાત નામદાર આરખોને ત્યાં બેજન ને દસને મરતોલ જખમી જમીનદોસ્ત કચ્ચા. પછે તો આરખોની હજારો સમશેર ને ખંજરનો મારો ઉલટ્યો, પણ તે મારાથી શીરોજે પોતાનો જન ખોલા બદલે પોતાનુંજ ખંજર પોતાના સંગીન સીનામાં માચ્યું અને ના એક દમ કે ના વરાર કે ના સાસ એ રવેસ ત્યાં ચુપ ખરી પડતી સુકી ડાળ મીશાજે તે બેજન પડ્યો.

મદીનાની મોટી મશજીદ માહેતમનું મકાન બન્યું. આ ખુનામર-કીનો તમામ જુમ્મો અબદુલ રેહમાનને સર આવ્યો. તે જંગી આરખે તનમન ને જખાને ધર્મલાભી થયલા શાહજાદા શીરોજના અંગ ઉપરના ચીનાઇ રેશ્મી કપડાનાં પોશાગમાં ઓમર જેવા મોટા ખલીફની અજલ લાવનાર ખંજર સમાયલું જાણ્યું નહીં. જો કે મસલહતમાં આ શાહા-જાદાના પોતાને પગે ચાલી આવી ધર્મલાભી દીન કખુલ રાખવાની ઉલટ ઉપર વેહેમ તો નખાયો હતો, પણ તેના પતલાં બદન ને મુરડાલ હીલચાલે

તે વેહેમને હસી કાઢ્યો. વલી તે શાહાબદાને ઇસ્લામી મહબ્બ એખત્યાર કચ્ચામાં ધરાનની પાદશાહાત ને તખ્તોતાબ મલવાની પુરતી અપાયલી ખાતરી ઉપર જો ગમે એવા દુરઅંદેશ મગજનો ખ્યાલ ચાલુ થાય તો તે આ રવેસના ભરાનારા ખુનખાર કદમનો ખ્યાલ કદી ખાખે પણ કમ્બુલ કરવાને ના પાડે. આ બેદ, અગ્નયખી ભરેલા વતન ને કોમનો ખ્યાર ધરાવનારાં દીલનોજ હોય. એ બેદ ઉપર તો શાહબદા ફીરોજે પોતાની જખ્યાનની જખુનગી ઘોષ નાખવાનો પાયો રચેલો હતો. ખરા ધરાની દાખલ મરવું ને તમામ ઉમેદ, મોરાદ ને મોહબતનો ભોગ આપવો, એ એક હેતુજ ફક્ત જલવવો, તો પછે તેવા મક્રમ ધરાદાથી કામ લેનારા સંગીન છાતીના જંગી ધરાનીને એવી તે શું લાલચ હોય કે તેનાં મસ્ત મગજ ને પોતાની બાજુ બળવવામાં ડામડોલ બનાવે? જે શાહબદાએ લગભગ પખવાડયાંનો રાજો પાલેલો ને એક તીપું પણ પાણી કે તલ પણ ખોરાક ઉપર જન લોભાવ્યો નહીં; તે તમામ જક્ષ ને જંગલ ઉઠાવ્યોનો એકરાર શું? આ, કે હવે આ ઇન્શાની છાંદગીમાંથી રૂપસત લેવી ને નામોશીમાં આવી પડેલાં જનનો નીકાલ કરવો, પણ તે નીકાલ લાવવામાં પોતે એક એવી દુરઅંદેશી વાપરવી, કે સરપે ઘેરાઇ આવલું કાલું વાદલું ખસી જાય અને તે દરમ્યાનથી મુરાદ નવાજનારી નામદારીનો લતીજો મેલવાય. એ રવેસ શાહબદા ફીરોજનો હેવાલ નીપજ્યો. તેણે પોતાની શાહાનશાહાત, દીન, કોમ ને સરજમીનની પાયમાલી કરનારા મોટા દીનદુશ્મનનો જન લીધો અને વતનના ખ્યાર ખાતર પોતાના જનનો સદકો કીધો.

શાહબદા ફીરોજના આ ખુની કામથી આરબસ્તાનની તમામ આલમના દીલમાં ધરાનીઓ ઉપર કાતેલ કીનો ફેલાઇ ગયો. ત્યાં મશજુદથી તે મેહલલગી ઇસ્લામી ખલકના ટોલાં જમાવ થયાં. કીનો, કીનો ને કીનો એ શખુનોતો પોકાર દરેક આરબની જખ્યાન ઉપર જહનુન ઉશકેરવા લાગો. ત્યાં મળેલા મોટા જંગી ને દુરઅંદેશ આરબ આગેવાનોએ એક મોટાં લશકરથી ધરાનનો સમુલો ખરાબો કરવા ને તેના દરેક જરથોસ્તીને બેજન કરવાની મસલહત રચી. મરનાર ખલીફની ગાદી ખુબ્નેર્ગ ઉમરના ઓસ્માનને આપ્યાથી ખલીફ ઓસ્માનનો અમલ ચાલુ થયો. તમામ ઇસ્લામી સલતનત દરમ્યાન આ સમાચાર ફરી વળ્યા.

બાબ ૪૮ મો.

[ધરાન ઉપર નવેસરથી આરબ લશકરની ચઢાઈ આવવાની તૈયારી. સરદાર હસનને ખલીફ સાથે મુલાકાત. ખલીફના શખુનોથી હસને છોડલી સરદારી.]

બાબુ તો બખ્તવાર એક અમર છત,
ધરાન ગુમ કરવું જેહાનથી ખચીત.
ધરાનમાં વસાવવા ખુનખીનાર પક્ષીત,
ધન્શાન નાખુદ કરી વસાવવા અમીત.

ખલીફ ઓમરના મોત સાથે ધરાન ઉપર નવેસરથી મોત ને માહે-
તમ ઉલટવાનો દાવ મંડાયો. એક લાખ જવાન ને જંગી આરબોએ લડા-
ઈના હથ્યાર પોતાના તન ઉપર લટકાવ્યાં અને ના પગમાં કફસ કે ના
સરપર કોલાહ એ મીશાલ જંગલી હેવાન શાનીની ફોજ બની હતી, તેની
વડી સરદારી અબ્દુલ્લા સાઆદને સોંપી. તે જંગી આરબ સરદાર શીતાખીથી
ધરાન ઉપર કુચ કરવાને તૈયારીમાં પડ્યો છે, તેટલા શીક્ષ્ત પામેલા સરદાર
હસનને પોતાની અરધી ફોજ સાથે મદીનાની સરહદ વેર હડી આવ્યાની
ખબર પડી તેથી જે જંગલી જહનુન ને કીનાનો આતશ સલગ્યામાં ખાંખી
હતી, તે તમામ બરપુર યધ પુર તેણે ઉપર ચઢી. ખલીફ ઓસ્માને સરદાર
હસનને મદીનામાં બોલાવ્યો. ખલીફ, જંગનો હેવાલ હસનને ખુદ મોહડેથી
સાંભલી હાલની ધરાની જંગમાં પોતાની આગલ યધ ગયલા ખર્જીની
નામદારી મીશાલની નામદારી મેલવાશે કે કેમ તે માટે મોટા અદેશમાં
પડ્યો. સરદાર હસનને જેમ તે પીરાનપીર ખલીફ ઓસ્માને સવાલ કર્યો :
“શું ધરાનની આપણી ફતેહ ને ઇસ્લામી દીનનો ફેલાવો તેના મુલમાંથી
ધસી ગયો અને તમામ ધરાન આ જંગમાં ઉઠ્યું? નેમાયલા આપણા
આગલા જંગી હાકમોની હાકમી ઉપર શું તદ્દન આફત ગુજરી ને તે
તમામ નામદાર હાકમોની ખુવારી યધ?”

સરદાર હસન પોતાના ખલીફના સવાલ સાંભલી ખુલાશો કરવા લાગો :
“નેમાયલા હાકમોને આ જંગની ખબર હોય એવો મને કસો મુદ્દો માલમ
પડ્યો નથી. ધરાનની ફતેહ માત્ર તમામ તે સરજમીન વેરાન થયા જેવી
હાલતમાં મેલ્યા શીવાય બીજી નથી. આપણી દીન ત્યાં આસ્કારા યધ છે
ને ધણીખરી ધરાની આલમને પોતાના ખેશ કબીલા સાથે આપણી દીનને
એકરાર કરાવ્યો છે. તેઓના આતશખાના તારાજ કરીને ત્યાં મશહદ બંધાઈ
નીમાજ પઢાય છે; પણ આ જંગ સાથે તે તમામ મામલાને કસું લાગતું.

નથી. આ તો એક જગી ને દીનદાર ધરાની ખલક, જે કોઇ કાલ પોતાનો મહજબ ને યકીન ફેરવનાર નથી. બસ પોતાના મહજબ ને વતન ખાતર જે ખલક જનની છેલ્લી રેશની તલગ પોતાની મરદાનગીનો શીકો બળવતી રેહશે, તે ખલકે આ જગ બરપા કરી છે. આ જગમાં કીરમાનનો જગી શાહ શામીલગાર છે. તે તથા તેતું કીરમાની લશ્કર જેણે આજલગી આપણી જગ ને આપણા લશ્કરને ગણુકાચું નથી, તે શાહ પોતાના જગી લશ્કર સાથે હાલની જગ ઉઠાવનાર જણાય છે. આ જગનો દાવો સાચુત દેખાડવા સારૂ કોઇ એક ધરાની શાહજાદીને ધરાનની શાહાનશાહાત ઉપર તખ્તનશીન કરી છે. તે શાહજાદી સાથે શાહે કીરમાનની શાદી થવાનો કોલ નફી થયો છે, તેથી શાહે કીરમાન પોતાની શાદી કર્યા આગલ પોતાની રાણીના દાવાનો ફૂડ્યો કરનારી જગ લડે છે. અગર જગમાં પોતાના વતનને આપએખત્યાર કરે ને પાદશાહીને નવેસરથી આરાસ્તા કરે, તો તેના ધનામમાં ધરાનની તખ્તનશીન શાહજાદી સાથે શાદી કરીને જેહાંન દરમ્યાન મોટો શાહાનશાહ કેહવાય. આ મેદ જણાય છે. આ શાહે કુદાને વેરાન કર્યું છે. મહારાં લશ્કરને સધનતર કતલ કરવાની બાજી ઉઠાવી, પણ હું લગભગ મહારાં જગી લશ્કર સાથે બચી આવ્યો છું, કે મહારા ખલીફના નવા હોકમ ને નવા લશ્કર સાથે તે કુદરોની પાયમાલી કરી નાખું અને એક જગ તે બજબના મેદાનમાં એવી ફેંક કે હવે પછેના જમાનામાં જરથોસ્તી ધરાની એ નામ ફક્ત શાહોના નામામાં કાયમ રહે.”

ખલીફ ઓસ્માને સરદાર હસનની જબાનથી હાલની ધરાની જગનો મુદ્દો સાંભળ્યો ત્યારે તે ચોરપણુ જાદા અદેશમાં ગરક ગયો. ‘ધરાની નામ બીલકુલ ગુમ થઇ જતાં પહેલાં તો આરબસ્તાંની મોટાં લશ્કરોની કતલ ચાલુ થનાર, જે દરમ્યાન ધસ્લામી ખુવારીની ના હદ રેહનાર કે નામદારીતું એક તલ જેટલું પણ નામ થનાર.’ એ વીચાર આવ્યાથી ખલીફનો ચેહરો શીકરમંદ થયો.

ખલીફ ઓસ્માને હસનને કહ્યું : “ધરાનની જગની શીકલ ગોયા આફતનાક બની ગઇ છે. આજ લગીની ધરાન દરમ્યાન થયેલી આપણી જગોની ખુવારી ને કતલ કરતાં બેશક હાલની જગોની ખુવારી ને કતલની હદથી જાદા ગણુત્રી ઉતરશે. સાંભલ હસન, ખુબ કાન ધર. મેં એક લાખ શીપાહતાં લશ્કરની સરદારી અબદુલ્લા સાઆદને સોંપી છે. અને હોકમ કર્યો છે કે આદરબીજનથી દીનફુસ્મનોની ખુનબેખ ઉમેડતો છેક મદાયુનના

છેડાલગી કતલ ચલાવતો જાય. જ્યાંપણુ ધરાની નેગાહે પડે ત્યાં બસ તેનાં સરની તલખ કરવી. દીન કબુલ કરાવવાની તો વાતજ જુલી જવી. ધસ્લામી દીન કોઇ ખરો ધરાની કબુલ કરનાર નથી. અગર દીન કબુલ કરી તો તે ધસ્લામી તરીકે જીવનાર નથી. જાહેર ધસ્લામી પણ આતેન તો ધરાનીજ રહીને જ્યારે પણ તે પોતાની આજી મેલવવા જેવો જોગ જોશે ત્યારે તે ધરાની જુસ્સા સાથ ધસ્લામીનો જન લેશે. એવા કુફરોને દીન કબુલ કરાવ્યા કરતાં બેજન કસ્યામાં મોટું સવાળ હાંશલ થાય છે. કુરાનમાં કુફરને એક પલ પણ સલામત રાખવાને સાફ મનાઇ છે. જંગી અબદુલ્લા સાથ આ હસન તું પણ પોતાના શીકસ્ત પામી આવેલાં લશ્કર સાથ ધરાન ઉપર લડાઇ લઇ જા. અને એવી રાહે ધરાનના દીલમાં તું કુચ કર કે જ્યારે સરદાર અબદુલ્લા પોતાના લશ્કર સાથ ધરાન ઉપર ઉતરે ત્યારે તેને મલી જઇ ત્યાં જમાવ થયલા કુફર ધરાનીઓની તમામ ફ્રેજની તારાજી કરવામાં ચાહુમ ઝોંકાવ. હું ધરાનમાં નેમેલા આપણા ધસ્લામી હાકમો ઉપર નામાં લખીને આ જંગમાં તેજી ભાગ લેવા ખાતર પોતાના લશ્કરોની મદદ મોકલવા ફરમાવે છું. એક નામું મીસરના ફતેહમંદ સરદાર મોટા ઓમર ઉપર રવાના કરું છું કે તે ત્યાંથી પચાસ હજારનું જંગમાં ધારૂં થયલું ને પાકી કવાયદવાલું લશ્કર, અબદુલ્લા સાઆદની ધરાનીઓ સાથની ચાલેલી જંગમાં મદદ કરવા ખાતર રવાના કરે.”

આ જીકર ચાલી હતી ને સરદાર હસનને ધરાન દરમ્યાન મલેલી શીકસ્તનો દાગ ઘોઇ નાખવા સારૂ ફરીને અચ્છી તક આપ્યાની રેહુમ કરી હતી તેટલાંજ ત્યાં પીરમદદે તેલાહ, જે પણ ઓસ્માન જેવો યુજેર્ગીએ પોંહોચેલો ને પેગમખરનો શોખતી, તે ત્યાં દાખલ થયો. ખલીફ ઓસ્માને પોતાના મસલહત્વા દરબારી તેલાહને માટી ઇજત નવાજી પછે મસલહત પુછી : ‘અગર આ ધરાની જંગની જોખમદારી વધે અને આપણું તમામ લશ્કર અગર અલ્લાનો હોકમ હોય ને ત્યાં રોકાઇ જાય તો આ જંગમાં આગલ કદમ ભરવામાં ફ્રેજ છે કે જે હાલતમાં ધરાનીઓ પોતાને મેલી દેવાને રાજી થતા હોય તે હાલતમાંજ તેઓને મેલી દેવા જોઇયે?’ યુજેર્ગી તેલાહ પોતાના ખલીફને સાંભલી ખુબ વીચારમાં પડ્યો. તે દુરઅદેશ આરખ રાજદરબારીએ આ ઠુકાણે આ ખીકટ સવાલનો જવાબ આપવા મેહતેલ માંગી અને હાલ તર્ત જે કદમ ભર્યું છે, તે ઉપર પસંદગી જણાવી. ખલીફ સરદાર હસનને આ વખતે દીલાશાથી કહ્યું ‘હસન, હવે જંગમાં ખીજી શીકસ્ત મેલવ્યા કરતાં જનને આ જંગમાં કુફરોના સર ઉડાવ્યામાં નામદારી મેળવતો શીરદુશ રવાના કરજે. આરખ

તે નથી કે ધરાનીની જવોજલાલી ને એશઆરામનો ગુલામ થઇ પોતાને તનદ્રોસ્ત રાખવામાં ઇજત સમજે.’ આ દીલાશો કે તાણો તે તો હસનનુંજ મન જાણે પણ આ નશીહત ઉપર હસને અમલ કસ્યામાં પોતાને ખીલકુલ હાંસલ જોઈ નહી. હસને ખાતેન તો કીનાખોર પણ જાહેર હસ્તાં મુખે પોતાના નવા ખલીફનો વીચાર પસંદ પડ્યા જેવું ડોલ ધાદ્યું, પણ તેનું દીલ આ તાણાથી કરી હાલની જંગમાંથી ઉડી ગયું. તે ઇસ્લામ મહજબનો રાસ્ત શરીફ હતો, અને તે પોતાના પેદર અલીથી એવી તો પાક ફરજ શીખ્યો હતો કે તેનું દીલ ખાખમાં પણ એક પલ પોતાની નેક નમિઅત કે પોતાના ઇસ્લામી મહજબ ઉપરથી ખસ્યું હતું નથી. તે આ તાણાથી દીલનો ધણોજ કફા થયેલો ખલીફને સલામ બખવી ઉઠ્યો, ત્યારેજ બોલ્યો : “ખલીફ આસ્માને મહારાં લશકરની સરદારી કોઇ ખીજ ઇસ્લામી મહજબના રાસ્ત ચકીનદારને હવાલે કરવી. હું આ શીકસ્તની નામોશી ને નાઉમેદીમાં એટલો ગીફતાર થયો છું કે હાલની જંગમાં મહારી બાબુ ને સમશેર મને ચારી દે એ બનવું મુશકેલ છે.” એ કહેતાં તે ત્યાંથી પોતાના પેદર અલીના મકાન તરફ ઘોડેસ્વાર થઈ ચાલ્યો. ખલીફ હસનનું બાકી લશકર પણ અબદુલ્લાના લશકર સાથ મેળવી નાખ્યાનો હોકમ જાહેર કસ્યો.

બાબ ૪૯ મો.

[શાહજહાં શાપુર આરબસ્તાનના ખલીફની તમામ લેદી હી-લચાલની ખબર સાથે આદરખીજનના મેદાનમાંની દસ્તુરાનદસ્તુરની છાવણીમાં. શાહે કીરમાનનો રૂકો ને દતુરાન દસ્તુર દાદનો આફ્રેશીશ. રૂકાનો જવાબ શાહે કીરમાન ઉપર રવાના.]

“હવે સાકી કોઈ પણ હાં એક ખાલો લાવ,
શરાબ ને ગમ તેમાં બન્ને સમાવ.
દુખી મહારાં જીગરનો બન આસ્નાવ,
મહારો હાલ વાંચી તેવો કંઈ વંચાવ.
યા દસ્તાવે દુખતો મુ સમ બંચાવ,
મહારી અથંગ આગ તું અગ્નીથી હોલાવ.
આ આગનો આબથી ઉલટો છે વધાવ,
આગ ઉપર આતશનોજ મારો લગાવ.”

હવે મહારા હમદીન વાંચનારા બાઈ, તું પેલી તરફ આપણા શાહજહાં શાપુર તરફ હોઈ મગજ લગાડ કે તે નામદાર શાહજહાં કોહેસ્તુમના બચાવમાં પોતાના ચીનાઈ લશ્કરને લગોલગ નામદારીમાં ખપાવી દઈ દસ્તુરાનદસ્તુર દાદના હોકમથી તે ફેરાવન થયલા શાહજહાં શીરોજનો બેદ પામવા ને બને તો તે ધરાની મનમાં તેના ધરાન ને ધરાની લોહીની ખરી મોહબતનો આતશ રોશન કરવાની ઉમદા નેમ રાખતો હતો. તે શાહજહાં શાપુર પોતાની દુર-અંદેશીથી એક ચાલાક જનવર ઉપર સ્વાર થયો. આ વખતે તેના તમામ તનમાં દીનદુસ્મનો તેને ધ્રુષલામી નહી સમજે તોપણ ધરાનીઓમાંનો તે છે એવું તો જીનહાર માને નહીં તેવો સાદો સુતરાજી પોશાગ પેઢયો હતો. તેનું હથ્થાર ફક્ત ખંજર હતું, તેની નેગાહ ફક્ત જંગલી આરબ જેવી જહતુની ને તેજ થયલી હતી. તે જે રાહે ધરાનની સરહદ તરફ આરબ-સ્તાની લશ્કર આવ્યું ને આદરખીજન થઈ કોહેસ્તુમના કીલાનો કબજો લેતાં ખાહીના સર ઉપર ગોઠવાયલા કરાંમતી અસ્પોથી ને પાછલ ચીનાઈ લશ્કરથી પાયામાલ થઈ ગયું હતું, તેજ રાહે તે આરબસ્તાનની સરહદ તરફ આદ્યો તો ત્યાં તો આરબસ્તાનના જંગી સરદારોની સરદારી હેઠલ આરબોની મોટી મોટી ફોજોની ફોજો શીતાબ કુચ કરતી જોયાથી તેના ધરાની દીલમાં ધરાનના નશીબાનો અફ્રેશીશ ખેંચાયો. તે આ તીકના

ટોલાં મીશાલની કુચ કરતી આરબ ફ્રાન્સેથી હેરત થયો. તેટલાં તે ફ્રાન્સમાંથી એક ભાગ નીરાલો થઇને આદરખીજન તર્ફની રાહ દરમ્યાન દેહરા ખેંચી પડ્યો. ખીજો ભાગ એક ફ્રાન્સ ખનીને મદાયુન તર્ફની રાહ દરમ્યાન દેહરા ખેંચી પડ્યો. ત્રીજી ફ્રાન્સ ઘોડેસ્વારની તીરનદાખેથી કીરમાનની રાહે યાહુમ કુચ કરતી ચાલી. આ આરબ લશ્કર લગભગ સવા લાખ શીપાહોનું બનેલું હતું અને તેના સરદારોએ આગલ ધરાન દરમ્યાન મોટી નામદારી ભરેલી જીત મેલવી તે પુરાતન શાહાનશાહાતનો તમામ ખજાનો લુટ્યો હતો. આ જખરા દીનદુસ્મન લશ્કરને યાહુમ એ રવેસ ધરાન ઉપર ચઢી આવ્યાથી શાહજાદા શાપુરે ધરાનની જીત તો શું પણ તે ખ્યારાં વતન ને હમવતનીઓની બીલકુલ તારાજ થવાનો હીંગામ જોયો. તે જંગી ધરાનીએ શીતાખ એક પકંકો મનશુઓ પોતાના મન સાથે કર્યો. તે આરબસ્તાની લશ્કરમાં મલી ગયો અને પોતાની બેહદ તદખીર ને કલાથી તેઓનો તમામ બેદ મેલવી લેવામાં ફાવ્યો. જ્યારે તે લશ્કરનો બેદ ભરમ પાડ્યો ત્યારે તે પોતાના તનખદનથી ગોચા એક પલક દરમ્યાન એવો ફેરવાઇ ગયો, કે ના તેના મનને કરાર રહ્યો કે ના તેના તનમાં તાકત રહી. અંતે તે નામદારે જે પણ ખ્યાલ ને ગણત્રી શાહજાદા શીરોજ ખાતર કરી હતી, તે ખરી પડેલી જાણી ત્યારે તેના દીલના રૂવેરૂવાં ખરી પડ્યાં. શાહજાદા શીરોજની નાદાનીનો ધરાનની શાહાનશાહાતનો તદન છેડો આવવાને જેવો લતીજો મલ્યો, કે નવા ખલીફે ધરાનની રજેરજ રેજ રેજ કરવાને ઠેરાવ અમલમાં મેલ્યો. સાપુરે મનમાં જાણ્યું કે “હવે ધરાનની શાહાનશાહાતનો દીન તદન શીહા થયો એટલુંજ નહી પણ ધરાનીની દીનનો પણ ખુરશીદ ગોરખ થયો. હવે ધરાનની તદન પાયામાલી થયા સાથ દીનના તમામ પાક મુકામ જમીનદોસ્ત થશે. અને જ્યાં આજ એક ખસ્લામ કે એક મશજીદ નથી ત્યાં હજારો ખસ્લામ વસી જશે ને કંઈક મશજીદ બંધાઇ ઉઠી ઉભી થશે! પણ એ તો એક મહારાં જેવાં બેમગજ ને રખડતા થયલા ધરાનીના મનની હાલતનો અડસટો છે.” તે આ વીચાર સાથ એક પલક પણ નકામી ધીલમાં ગુજરી નાખવાને શીકરમંદ થયો. તે પોતાની ફરજ બજાવવાની ખરી સમજ ધરાવતો હતો, તેથી તે આ જંગી દીનદુસ્મનોનું લશ્કર પુરાતું આદરખીજન ને કોહસ્તુમની તારાજ કરે, તે આગલ દસ્તુરાન દસ્તુરને મલવાને પવન મીશાલે ઉડ્યો જ્યારે તે જુની આદરખીજનની હદમાં દાખલ થયો ત્યારે તે દરમ્યાન આરખોની ફ્રાન્સ છાવણી નાંખી પડેલી જોયાથી તેની તાજુખીતી હદ થઇ. ‘અરે આ જંગ કે ક્યામત બરપા થવાનો વખત આવ્યો છે? શું દીનદુસ્મનોનો

બેદ ધરાનીને નહી મલતાં, તેઓ ધરાનના તમામ બેદના માલક થઇને પોતાના લશ્કરને ફતેહમંદ ઉતારવાની બાજુ મેલવ્યામાં ફાવે છે ?' આ માફક જંગી સાપુર પોતાના જીગર દરમ્યાન જીકરનો સવાલ કરતો એક છુપી વલાણુમાં ઉતર્યો, કે બીજી પક્ષે દસ્તુરાન દસ્તુરની છાવણીમાં આવ્યો, જ્યાં આયોરનાનની દરબાર દરમ્યાન તે નામદારને જીકરમાં ગુઠાયેલો જોયો. હાં જેવી શાહજાદાની ચસ્ત્ર સાથ તે યુજ્જેગની ચસ્ત્ર એક થઇ કે તેનો ચેહરો ખુશાલી ભરેલો થયો. શાહજાદા શાપુરને ફરી જીવતો આવેલો જોવાની ઉમેદ કપાઇ હતી, તે દરમ્યાનના તેને એક તાર પણ એલજામ પોહોંચેલો નહીં, તે જોતાં તે યુજ્જેગ ને તેની તમામ દરબારના દીલ શાદમાન થયાં. તમામ દરબારે ઉઠીને તે શાહજાદાને ઇજતથી દસ્તુરાન દસ્તુર પાસની જગાએ બેસાડ્યો. શાહજાદાએ પોતાની એ રવેસની મદારતનું હેશાન માનવા જગોએ પોતાને મલેલી દીનદુસ્તમોના લશ્કર ને બેદની કુલે ખબર કહી અને આ અફ-શોશકારક હેવાલમાં શાહજાદા શીરોજનું દાસ્તાન જે તેને ખબર પડ્યું હતું તે તફશીલવાર બયાન કીધું.

બ્યારે દસ્તુરાન દસ્તુર દાદને શાહજાદા શીરોજની હકીકત મલી ત્યારે તે નામદારે એક વફાદાર ધરાની ખાતર પોતાના હલકથી અફશોશ ભરેલો સાસ બેઠ્યો. તે નામદાર બોલ્યો “ શાહજાદા શીરોજે આસ્માન ગવાહ છે કે ધરાનને નફે કરવાના પુખ્ત ખ્યાલે આ કમનશીબ ખ્યાલમાં પોતાની કારકીરદીનો છેલ્લો સફે પુર્યો પણ તે ધરાનીના લોહીને વખણાવવાની ઉમેદમાં ગરક ગયલા દેલાવરે પોતાના કામનો જોખમ સમજવામાં ઘણી ગફલતી ખાધી. તેના આ ખુનથી પરવરદેગાર રાજ થયો નહીં તેથીજ ધરાન ઉપર આરબનો દોર ચાલુ થયો છે. હવે દીનદુસ્તમોના લશ્કરો ઉપર લશ્કરો ધસ્યાંથી ધરાન જંગમાં નામદારી મેલવશે, પણ અંજામ આપદે શીદા છે. મેં તો ઘણી પણ તદખીરનો પાસો સુલટો નાખ્યો ને જ્યાંલગી ધરાનનો કાપુ મેલવવા જેવો મામલો દેખાય નહીં ત્યાંલગી એકાંતમાં વખત ગુજારવાને નકી કરી રાખ્યું હતું. શીદા શયના રેશન કરનારા આસ્માનના શીતા-રાઓ મહારા હેવાલથી વાકેફ છે, કે અગર મહારી ગણત્રી ને નજીમ માફક મહારી નામદાર શાહજાદાએ મને અમલ કરવા દીધો હતે અને જંગીઓમાં મોટા મશ્હૂર જંગી શાહે કીરમાન પોતાની જીવાનીના જોશમાં મોહબતનો ગુલામ થયો હતે નહીં, તો જેમ દીનદુસ્તમન જીલક તાજના જાલમ અમલને છેડે લાવી નામદાર ફરેદુન ધરાનના તખ્ત ઉપર આવ્યો તેમ શાહનશાહજાદા ગુલશીરીના આપણા ન્યાગાનોના તખ્તોતાજની માલક બની તખ્ત નશીન થતે. જે સખર ને તવકાલથી શીદા શીતારાનો ચાલુ થયેલો નેહસ-

વખ્ત ગુમરી નાખવાની બાજી રચાઈ હતે તો બેશક આપણા મોટા સાસા-
ન્યાન શાહાનશાહ અરદેશર બાબેગાનનો નશીબો આપણે મેલવી શકતે ;
મગર અફશોશ ! હવે તો ફતેહ ઉપર ફતેહ મેલવતાં છતાં ને નામદારીની હદ
થયા છતાં ધરાની શાહાનશાહાતના સાહેબ, માર બાઈ હાર બાહી ખુવાર
બેખુવાર થયલા ઇસ્લામીઓ થશે. હા, હું દીનદુસ્મનોનો ચાલુ થયલો મારો
ને તે સામે થતા આપણા કરામતી અરપ અસવારોની સમશેરના જવાબો
સમજી છું. શાહનદા શાપુર તમે નામદારને કોહેસ્તુમના કીલાના રખવાલ
લશ્કરની સરદારી સોંપી છું. અને ખોરમના શાહનદાને આ જંગ દરમ્યાન
તમે નામદારની મદદે રહેવાનો હોકમ કર્યું છું. જંગ કરવામાં પુરતી કલા
વપડાય અને આપણા નામદારો બચાવમાં રહીને જ જંગલી પશુ મીશાલે
ઉલટી આવેલા ઇસ્લામી ફ્રેન્ચના ટોલાંઓનો ધાન કાઢે એ ચાહું છું. આ
વખ્તે તે મોટા દસ્તુરે ત્યાંનાં તમામ લશ્કરમાં એક પોકાર માચ્યો :

‘ મહારા નામદાર શાહનદાઓ, ને મહારા નામદાર દસ્તુર સરદારો
તમે દરેક દીલાવરો મહારી હીલચાલ જોવો છો. મહારા ચેહરાતું તુર તો
જે પલથી આ જંગનો પાયો નખાયો, તે પલથી ઉડી ગયું છે. સબબ,
મહારી મરજી વીરધનો એ પાયો નખાયો છે. મહારો ગમથી બચાવલો
ચેહરો આજે બામુદત થઈ મહારી અમર નાશીપાયશીનાં બખ્તરમાં
છુપાયો છે. હું જે આજ લગી છુપાઈ બરાબરને જીવ્યો તે મહારી કામની
બાકી પાંચમાલી જોવાજ જીવ્યો હોઈ તો જો કે હું પોતાને જીવતો રાખ-
વામાં યકીન હતો કે મહારા છેલ્લા દીવસોમાં એક એવી નામદારીની જંગ
મારશ કે મહારા વતનને તારશ ને મહારા શાહાનશાહોના તખ્ત ઉપર ન્યા-
ગાનોના વારસને બેસાડશ. હવે તે ઉમેદનો છોડો આવ્યો છે. શાહે કીરમાને
જે ઉતાવલ કરી છે, તેથી તે પોતાની હાકમીવાલા મુલક ઉપર દીનદુસ્મ-
નોની ચઢાઈનો ગજબ મોકલાવી ચુકો. ત્યાં હાલમાં તે નામદારની જગાએ
તેનો ખીરાદર શેહસ્વાર હાકમી ઉપર છે પણ ત્યાં લશ્કર ક્યું છે ને જંગ
આજમોદાહ સરદારો ક્યા રહ્યા છે કે પોતાની ખલકના બચાવમાં હથ્યાર
ઉઠાવશે ? આ વખતે મને દસ્તુર જમાસ્પની મોટી જરૂર થઈ પડી. તે
નામદારને સરદારી આપવામા જખીર જોવો આરબ સરદાર જેહાનથી ના-
ખુદ થયો પણ ખીજ દસ જખીર અને તેવા સો જખી સરદારો પોતાના
મોટા લશ્કર સાથ ચોતર્ફથી ઉતરી આવે છે, તેઓનો ધાન કાઢવામાં તેની
સલાહ મને પુરતો ખુલાશો સમજાવતે, જે મહારા અંદેશા સાથ મલતો
આવતાં તે ઉપર અમલ થઈ રહેતે.”

આગળ નામદારોના નામદાર દાદની જખાન ચાલતી અટકી ગઇ, સખખ ત્યાં એક કીરમાની જશુસના આવાની રખવાસે ખખર આપી. આ કીરમાનીએ મોટા દસ્તુરને જોતાંજ નેક દુવા ગુમરી અને શીતાખ એક રૂકો કાઢી હજુરમાં ધસ્યો. જશુસનો રૂકાવાસો દસ્ત હજી તો બરાબર લાંબો થયો નથી તેટલાંજ તે રૂકો ઝડપથી ખેંચીને દસ્તુરાનદસ્તુરે ખોલ્યો. જ્યારે જખાન ચાલી ત્યારે તે દરખ્યાનની ખખરથી જૈફ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ એટલો અફશોશ કરી ખોલ્યો, કે એ જંગ થયામાંજ બજખખામીની પુરી ખુવારી થવાનો અંક પડ્યો. આગલ રૂકો વાંચીને દસ્તુરાનદસ્તુરે બાગેબુલદ પોતાની તમામ મીજલસને કહ્યું કે “હું જે પણ હોકમ શાહે કીરમાન કે સપેહશાહાર રસ્તમને મોકલુ છું તે ઉપર અમલ કરતા તો રહ્યા, પણ તેથી ઉલટા ચાલીને નહી ધારેલી આફતનાક બાલનો પાયો નાખ્યાનો જોખમ નીપજાવે છે. અગર જે બજખખામીમાં મ્હારા પેહેલા હોકમ માફક શાહે કીરમાન ને સપેહશાહાર રસ્તમ પોતાના તમામ લશ્કર ને દરખાર ને સરદારો સાથ દાખલ થયા હતા તો આજની હાલતમાં તેઓ ક્યાંથી ઘેરાતે! વળી હાલ બજખખામી દરખ્યાન કુચ કરવાનો હોકમ એવી તો બેદરકારીથી અમલમાં આવતો અટક્યો છે કે આપણી નામદાર શાહબદીની સલામતી જોખમાય છે. ફરગાનાતું લશ્કર છે પણ તે મદદ કરવા આવેલું હોવાથી જેટલી તેઓ ઉપર આપણી ઉમેદ હોય તેટલી પાર પડવામાં ખાતરી રખાય નહી. અને દસ્તુર બેહરામ પોતાના પાંચ હજાર આયોરનાન લશ્કર સાથ અગર જે રાતોરાત કોઇ કેહેર વરસાવનારી જંગ ઉઠાવનારા દીનદુશ્મનોની ફાજો ચઢી આવે તો તે સામે કેમ પોતાનો ટકાવ કરી શકે? તે છતાં જખરા ને ફાવેલા હરીફ સાથ ખુદલાં મેદાનમાંજ સમશેર મારવાનો ફાકો ધરાવવો અને ક્યાં કારણસર આ જંગ ચાલવાની છે, તેનો તમામ ખ્યાલ ફરામોશ કરવો, એ ક્યા દાનેશમંદ જંગી સપેહશાહારોની કુનેહ હોય?”

એ કહ્યા પછે પોને શીતાખ એક રૂકા ઉપર પાંચ પચાસ પેહેલવી હર્ફો ખેંચ્યા, તે પોતાની સામે ઉમેલા કીરમાની જશુસને હવાસે કરતાં કહ્યું. “ધરાની, ત્હારા જ્ઞાન કરતાં આ કીમતી જોખમને ત્હારા શાહને સ્વાધીન કરવા શુવાદ યજ્ઞની મદદ માંગ, અને ઇન્શાન તરીકે નહી પણ યજ્ઞ તરીકે આ રૂકો પોંહોંચાડવાની જશુસી બખવા!” એ સાંભલતાં તે જશુસ નહી પણ ગોયા પવનજદ હોય તેમ તે જંગી કીરમાનીનો અરપ હવામાં ઉડતાં વાદલાં મીશાસે ત્યાંથી ઘુમી ઉડ્યો.

હવે દસ્તુરાન દસ્તુરે બીજા પાંચ સાથ હર્રો પોતાની મીજલશને સમજાવ્યા ‘મહારા નામદાર હમશરીફો’ આશ્માનની જમીન બને ને શીતારાઓની ગેરદ બને તોય આપણું આકૃત વરસાવતું નશીબ એક રજ ફરનાર નથી. એકવાર આ સારી ધરાનની સરજમીન ગોહરોની બને અને હાંતી ધરાની આલમ ગોયા અલમ મીશાલની અજમતી બને તોય આપણને બક્ષીન્દા થયલા નશીબાનો અંક ફરનાર નહી. આપણામાં એવી સક્તી આવે કે આપણે આપણા મુદ્દમોની સરજમીન દરમ્યાન લરળે દાખલ કરીને ત્યાં ધરતીકંપનો ગળબ ઉપજાવ્યે અને તેઓના શેહેરોના શેહેરો તારાજ કર્યે તોય જે તારાજ દરમ્યાન આપણો જમાનો અટવાય છે તે જીનહાર રજ પણ થોબનાર નથી. એક નશીબો તો નક્કી છે. ત્યારે આપણી ઇજત ખાતર, આપણા ધરાન વતન ખાતર, આપણી કોમ ખાતર, આપણી ધરાની પાદશાહી ખાતર, આપણા ધરાની મહજબ ખાતર ને આપણા ક્યાની નામ ખાતર જંગમાં સેવટ લગી સમશેર બજાવવી. મારવું ને મરવું એ શીવાય બીજી કાંઈ હાંશલ રહી નહી. હવે પછે જે વખત આપણુ યુગ્મરથું તે મોતના મેદાનમાંજ, ત્યારે હું આપણા તમામ લશ્કરના સીપાહો, સરદારો, સલાહકારો, દસ્તુરો ને જે કોઈખી ધરાની હોય તે તમામ હમવતનીઓને અર્જ યુગ્મરં છું, કે જે સામુત દીલ હોય તોજ આ જંગના મેદાનમાં અજલના પંઝા સાથ પંઝો મેલવવાને કમર કસવી. બાકી તમામ જનોને મહારી પુરતી છુટ છે કે જે પણ પોતાના મનનો બચાવ ને ઉમેદ હોય તે મુઆફિક પોતાનો માર્ગ એખત્યાર કરે. આ જંગ લખાપછે નથી દીન માજદીયસ્નીના ચલાવનારા દસ્તુર રહેનારા કે તેઓથી કાંઈ ડર ઉપજશે, કે નથી શાહાનશાહાતના લેનારા શાહખદાઓની હસ્તી રેહનારી કે તેઓને જવાબ આપવો પડશે? હું મહારાં રાસ્ત દીલથી વેરાન થયલાં આદરખીજનનથી તે છેક બજબખામીના છેડા લગીના તમામ જમાવ થયલાં ધરાની લશ્કરને આ ખમર આપું છું ને તેઓને છેલ્લી ધડી પોતાના મન ઉપરાંત આકૃતમાં નહી ઉતરવાની પુરતી છુટ નવાજુ છું.’

આ શખુનો બોલતાં બોલતાં ત્યાંની તમામ ધરાની આવમ દરમ્યાન જહદમાં જહદ દસ્તુરના દીદામાંથી આતશના ચમકારા વરસવા લાગ્યા. તે નામદાર આ પલેજ એક જોરેમંદ પહેલવાન બની ગયો હોય તેવો મસ્ત, શીદા શય પણ ઠંડરી ધુંજે એવો ગંભીર થઇ ગયો.

બાબ ૫૦ મો.

[આદરખીજનની તારાજી-મોટાં આતશબેહરામની પાયામાલી-
દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ મુદ્દમ લશ્કરને જખરી શીકસ્ત આપે
છે-આયોરનાન લશ્કરની મોટી ખુવારી.]

આ જીંદગી કેવળ આજ ઝેર જેવી થઇ છે,
ઝેર કરતાંખી ઝેરી, બાકી જે હાલ રહી છે.
દીરગનથી, દોસ્તી નથી, દોલત નથી, દીલ નથી,
ગમખારી નીશામાં આ જીંદગાની જોખમછ છે.
કમબખ્તીમાં ઘેરે ઘેરે થયો છું 'તદન બેહાલ,
હાલ હવાલી શરમાય એવી આ દેહ અટવછ છે.
મુશ્કેલી નથી જોહાન જીતી લેવી શીતાબ તે,
મુશ્કેલી તે, જીતેલી જોહાન કુલ વેરાન ભયી છે.

શાહઝાદ શાપુરનો સપ્તેસો સાંભલતાંજ દસ્તુર દાદના દીલમાં શી-
તાખીથી લગાઇની કારસાજ નફી કરવાનો ખ્યાલ ઉલટ્યો. તે જંગી ને
દુરઅદેશ ધરાનીઓના ખેરખાહે પવન જરફે આદરખીજનના આતશ
બેહરામ ઉપર ત્રણ હજાર જંગી આયોરનાનોની ફોજ મજબુત હથ્યાર-
બંધ કરીને તકેદારી ખાતર નેમી. આદરખીજનમાં ધરાની વસ્તીનું નામ
હતું નહીં પણ તેઓના સાસાન્યાન અમલની સરઆતથી બંધાયલાં મોટાં
પાદશાહી આતશખાનાનું મકાન હતું. હાં શાહાનશાહ જમશેદ ને તે પછેસ્પે-
ન્તમાન જરથોસ્તનો લાવેલો આસ્માની નુરમંદ આતશ પોતાની અમર
રોશની ઝલકાવતો તખ્તનશીન રહ્યો હતો. એ ખુદાંદ નુર આતશ હાલલગી
ધરાનની પાયામાલીના પંજામાં સપડાયો હતો નહીં; તે આતશને સમાલવા
ને બચાવી લેવા ખાતર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે બનતી તમામ સલામતીના
ઉપાય લીધા. ખોરમના શાહઝાદને તેના જંગી લશ્કર ઉપરાંત ખીજ પાંચ
હજાર નવાં આવેલાં આરમીન્યન ધરાની લશ્કરની સરદારી નવાજી, અને
ત્યાં જંગ દરમ્યાન જોઇતી કઠાથી કામ લેવાને તમામ કુનેહની સમજ
અપાઇ. પેલા કોહસ્તુમના કીલ્લાની ખાહીને ફરતા રાખેલા અરુપ સવારોને
આદરખીજનના આતશબેહરામને ફરતા મેલી દીધા અને એવી રવેસ ગોઠવી
કાઢ્યા કે ખાહીને મથાળે કરતાં હાં બેવડા યા ત્રણ ઘણા કામે આવવાનો
મામલો બન્યો. આ તો દીનદુશ્મનોની ફોજનો હાં જંગનો જવાબ મલવાનો
પાયા મેલાયો, પણ હાંથી જો ફાવીને દીનદુશ્મનો આગલ ચાલે તો કોહ-
સ્તુમનું શું થાય? તે માટે ખીજ રવેસ રોનક રચાઇ. પીલસ્વારો તો

કીલ્લા ઉપર ગોઠવાયલા હતા અને તેના ચલાવનારા ઠેડવાયલા હતા. તે શીવાય ખીલ કોઇ જગી તદખીર હાં થવા જેવો સાર જણાયો નહીં. કીલ્લા પોતે એવો બુલંદ ટેકડાની ટોચ ઉપર બંધાયેલો હતો, કે તેનો કબજો લેવામાંજ દીનદુસ્મનોને શીકસ્ત પામ્યા મીશાલની ખુવારી પોહોંચે, તે ઉપરજ શુક કરવામાં દસ્તુરાન દસ્તુરે ગનીમત જાણ્યું. હવે કોહેસ્તુમની પડોશમાના મોટાં મેદાનની જગી તદખીર થઇ. હાં જેટલું જગી આયોરનાન લસ્કર હતું, તે તમામ જગી લસ્કરને હથ્યાર ખીડીને રાતોદીન લડાઇની તૈયારીમાં રેહવા ફરમાયું. આ લસ્કર દસ હજાર જખરા કવાયદવાલા વતન ને શાહાનશાહાત ઉપર જનફેશાન આયોરનાનોનું બનેલું હતું. આ લસ્કરના એકેએક સ્વાર ને સીપાહે પાક યજદી ઝલકાટમંદ આતશને શુખડ ને અગરનો અકેકો કકડો મેલીને સોગન ખાધા હતા ‘ફતેહ ને પાદશાહાત, નહીં તો મેદાન ને મોત’ એ વગર ખીલ બાળ નહીં ને તેમાં જીંદગી રાજજ નહીં. એવું જન ઉપર આવીને લડનારું તે લસ્કર હતું. આ લસ્કરની બાળ ઉલટાય એવું જે દીનદુસ્મનોનું લસ્કર ફાવે તો પછે આ લસ્કરને ઉગત રાહે ને ગુમ મોર્ગે કુચ કરાવીને બજખખામીમાં પોહોંચાડ્યું, જ્યાં તે લસ્કરની બાકી પોતાની શાહાનશાહજાદીની સલામતી ને બચાવમાં નામદારી ભરેલી જંગ મચાવ્યામાં સમશેર ચલાવે.

દસ્તુરાંન દસ્તુર દાદ પોતાના હાનાં લસ્કરની દુસ્મનોનાં લસ્કર સામે જંગ ઉઠાવવાની તમામ તકઆરી જે દીવસે કરી રહ્યો, તેજ રાતે દીન-દુસ્મનોના લસ્કરોનાં લસ્કર આદરખીજનની સરહદના મેદાનમાં આવી પોં-હોંચી દેહરા ખેંચી પડ્યાં. જગી સરદારો રોશન મશાલ લઇને તે લત્તા ને મેદાનની તપાસ કરવા મંડ્યા. ચોકીયાન લસ્કરની ટુકડીઓ, ધરાનીઓ તેઓનાં લસ્કર ઉપર શખેખુન નહીં મારે તે માટે ચોતફૂં ફરતી મેલાઇ. આ જે જખરો શોહોરશાર મચ્યો ને લસ્કરની ધમાલ જારી થઇ તેથી આદર-ખીજન આસપાસ આફતનાક કતલ ચાલુ થવાની હોય એવો દેહશતનાક દેખાવ થઇ રહ્યો હતો. વખતે વખત દીનદુસ્મન લસ્કરી તફ્ફી ઝેરી તીર છુડીને આદરખીજન દરમ્યાન જઇ પડતો પણ તેનો જવાબ આપવાને ધરાની-ઓને હોકમ નહીં હોયાથી દુસ્મનોના તીરથી થતી ઉસ્કરણી ફેકટ જતી હતી.

પણ શીહા રાત અરધી ગુમચ્યા પછે તો દીનદુસ્મનોથી તીરનો વરસાત વરસવા લાગ્યો. તમામ ઉશકેરણી ગોયા દીનદુસ્મનોનો શખેખુન મારવા જેવો તાલોરચવા જેવો દીશ્યો, અને દુસ્મનો તફ્ફી તેમ બનવાને વીલંબ પણ ક્યાંથી હોય મગર હાલ આદરખીજનમાં ધરાની લસ્કર ને જંગની રચના કેવી છે?

તે બાબે બેખબર હોયાથી આરબસ્તાની લશ્કરના વડા સરદારની શબ્દેખુન મારવાની હીંમત ચાલી નહીં. જ્યારે બામદાદનું ક્લક્રલું પડ્યું ને આદરખીજન ગોચા વેરાન સરજમીન જેવી જણાઇ, ત્યારે તલુ થતા ખુરશીદની પેહેલી રમલ ખેંચાતાં આરબ લશ્કરે તે ધરાનીઓની જવોજલાલ સરજમીન ઉપર પોતાનાં કદમ મેલીને ઉગતા દીનના સારા સકુન માની લેવા જેવો ખુશખબતીનો પોકાર કર્યો. પછે તમામ આરબ લશ્કર તે શહેર દરમ્યાન ધુસવા દોડ્યું કે પેહેલીજ વલણે ધરાનીઓએ તે સરકસ મુદ્દખઓને એવી તીરનદાજનો તારીફ લાયક હુનર દેખાડ્યો કે આરબ લશ્કરની એક આખી હરોલના સીના સીવાય ગયા. આ આકૃતથી આરબોની ફ્રાજમાં ભારી દેહસત પેડી. આરબ સરદારોએ શીતાબ શહેર બાહરજ પોતાની ફ્રાજોને ઠરવાનો હોકમ કાઢ્યો. તલાશ થઇ ત્યારે તાજુખીની હદ રહી નહીં કે એવો મોટો ખરાબો રચાય તેવી તો કોઇ જગી ધરાની ફ્રાજ આદરખીજનમાં દેખાતી નહીં. આરબ ન્હાના મોટા સરદારોની સભા મલી, ત્યાં જીકર થઇ ને અંતે આ ઠેરાવ પસાર થયો કે હાલ માત્ર એક હમર જગી આરબોની ટુકડી શહેર દરમ્યાન દાખલ થઇને ત્યાં કેવી જગ કલા રચાઇ છે, તે માટેની અજમાયશ મેલવે. આ વલી નવા શીકારો પોતાની બેખબરીથી શહેરમાં દાખલ થયા કે તીરબાજીનું એક મસ તુફાન ટુકાતાં તમામ અજમાયશ મેલવનારાઓ પોતાની આગલ બેજન થઇ પડેલા હમશરીકો પાસ મુડદાં થઇ પડ્યાં. આરબ સરદારોએ પોતાના વડા સરદાર સાથે આ વખત પોતાની મોકલેલી ટુકડી ઉપર ખુબ નેગાહ રાખી હતી, તેથી તે ટુકડી કેમ ને ક્યાંથી તીરનદાજનો મારો ચાલુ થઇ પાયમાલ થઇ તેની ખબર પડી. જંગના ચલાવનારા આરબોએ જોયું કે શહેરમાં કોઇ જખરી ઘોડેસ્વાર ફ્રાજ ગોઠવાઇ છે. જેઓ જંગમાં જખરી જવાંમરદી વાપડી સકે છે. આ ફ્રાજ જેવી જગી છે તેવીજ જખરી પણ છે, એટલે જેવી કલા ને કવાયદથી સુધરેલી ઢપે જંગ કરી સકે છે, તેવી અગર જંગલી લડાઇ ચલાવવાની પણ બાજી બેલવી પડે તો તેમ કરવા જેવા પણ અંગે જખરા ને હાથના છુટા દેખાય છે. એવો સાર મેલવ્યા પછે હવે જે હોશ્યારી વાપરવાની રહી, તે ફક્ત ચોતર્ફથી શહેરમાં ફરી વલી જઇ જેટલો પણ શીતાખીથી આ જંગનો છેડા લવાય તેમ લાવવાનો પડકો મનસુખો રચાયો. આરબ લશ્કરના ચાર ભાગ થઇ ગયા. ત્રણ ન્હાના ને એક મોટો ભાગ ખતીને મોટાં લશ્કરે મુખેથી ને ત્રણ ન્હાનાં લશ્કરોએ ત્રણ બાજુથી શહેર દરમ્યાન કુચ કરી. આ માફક ચઢાઇ આવ્યાનો ત્યાનાં આયોરનાન લશ્કરના વડા સરદારને ખાખમાં પણ ખ્યાલ રહ્યો હતો નહી. તે નામદારે ચોતર્ફથી આરબ લશ્કરો દરમ્યાન પોતાનાં જગી લશ્કરને ઘેરાયલું જોયું

ત્યારે તેણે અજ્ઞાના શીરેસ્તાને શલામ કરીને પોતાની સમશેર મ્યાનથી ખેંચી. બ્યારે આયોરનાન લશ્કરે પોતાના વડા સરદારની સમશેર મ્યાન બાહર ને દીનદુસ્મનોના જખરાં લશ્કરને પોતાના સરઉપર આવી ઉભેલું જોયું ત્યારે કોલજીમના દસ્તાવ મીશાલે એક તુફાની જોર અજમાવ્યો. પછે જે જંગ મચી તેનું ખ્યાન ક્યાં થઇ શકે? આરખ લશ્કર પોતાની મોટી ખુવારી કરતું આતશખેરામ ઉપર તુડી પડ્યું. દીનનું જહતુન કેવી નાદાન્યત ને જીલ-માતનો દોર મચાવે છે તેનો જે નકશ જોવો હોય તો આ જંગ તેનો આખેલુ નકશ હતો. અજાયબ કરામતથી આ મોટાં આતશખેરામનો યજદી આતશ, એક જંગી આયોરનાન ટુકડીની પાશખાની હેઠલ દસ્તુર ધવલને આપી તે અસ્તક દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ જનાખ કોહેસ્તુમ નજદીકના મેદા-નમાં મોકલાવી દીધો. તે એક ટુકડી ને તે એક પાક આતશ પાદશાહ, આરખ લશ્કરની જંગથી બચ્યા તે ખરા, બાકી તમામ આયોરનાન લશ્કર પોતાના સરદાર સાથ તે પાક આતશના મકાનમાં દીનદુસ્મનોને દાખલ નહી કરવાની બારી જંગમાં કપાઇ ગયા. પેલા પોલાદ સ્વારો ને આંદીના તમામ અસ્પો પણ એ જંગમાં તુકડે તુકડા થઇ ગયા. આતશખેરામ લુટાયું. ત્યાંનાં મોટા જરાવના ફરસ ને યાકુતનાં છત્રો લુટાઇ ગયાં. આતશખેરામનું મકાન ગોચા ખુનના દસ્તાવમાંની ટેકડી મીશાલે બન્યું હતું. લગભગ તે આસપાસ દસહજાર જંગી ઇસ્લામીઓના મુરડાં પડ્યાં હતાં. આતશખાનાવાલા મકાનને યોગાન ત્રણ હજાર આયોરનાનો પોતાની જાનફેશાનીની નામદારીમાં ઝલકતાં મોત સાથ બગલગીરી કરી મુડદાં થઇ પડ્યાં હતાં. તેઓના દેલાવર દીલમાંથી લોહીની ચાલુ થયલી નહેર ગોચા ખેહશત પોહુંચવાની શોરખ રાહ બનતી હોય એવો તે લોહીનો ઝલકાટ તલુ થયો હતો. તે દરમ્યાન મુખેના આંદીના પુરખ થયલા અસ્પો ને પોલાદના રેજ રેજ થયલા કરાંમતી સ્વારોના ટુકડા બેલાઇ જઇને રોશન ખુરશેદના તાપથી એવી ગરમી ફેલાવતા હતા કે ત્યાં જીવતું રહેલું જીવ ઉપર ખુશ થતું આરખ લશ્કર બેતાખ થવા લાગું.

તેટલાં તો ત્યાં એક પોકાર ઉઠ્યો. આરખ લશ્કર ઉપર નવો તીરનો માર ચાલુ કરતું બીજું દલેર લશ્કર કુચ કરતું ધંસી આવ્યું. આ લશ્કર ખોરમના શાહબદાનું હતું. શાહબદાને જેવો હોકમ હતો તેવી રવેશ તે હોકમ બળવવા સાર તે નામદારે આતશખેરામને તારાજ ને જમીનદોસ્ત કરતા દીનદુસ્મનો ઉપર પોતાનાં જંગી ખોરમન લશ્કર સાથ એક ખુનખાર જંગ ચલાવી. લુટ ને લાલચમાં ગીફતાર લશ્કરને આ વખત જખરી બેક-સારી ઉપજી. હાલની જંગ, જાનની સલામતી રહે તેવી નહી એ જાણીને

તેઓના દીલનું અરધું જોર તુટી ગયું. જોરમના શાહજાદાના ન્હાના પણ જંગી લશ્કરના આખા જુનખાર મારા સામે થાકી લોટપોટ ને લાલચમાં ગીફૃતાર થયલાં આરખ લશ્કરની હરોલ તુટી. આ વખતે આરખ લશ્કરની હાલહવાલી એવી થઇ કે તે મેદાનમાંથી એક તારની હાંશલ કે એક તલ નામદારીનો જલકાટ મેલવ્યા વગર પીઠ ફેરવવાનો સખ્ત વખ્ત આવેલો જોઇ આરખ સરદારોના દીલમાં લરજો પેદા થયો. ‘ખલીફ ઓસ્માન પાસ ક્યાં એહેરા ને શીકલે જઇ ઉમા રલે?’ એ સવાલથી તે સરદારોના સરમાં મગજ ફરવાં લાગ્યાં.

આ બારીકમાં બારીક મામલા વખતે વડા સરદાર અબદુલ્લાએ એક પોકાર માર્યો. અલ્લા વ અકબરની ચીચારી ખેંચાઇ; જંગ ને શીરદુશનો ખ્યાલ, નાહીમત થયલા આરખ લશ્કરના શીપાહના મગજમાં ઉછળ્યો. ફરી જંગ દરમ્યાન ઇસ્લામીઓની ફેાજનો સપાટો ચાલુ થયો. જોરમનું લશ્કર પોતાની ગમે એવી જંગી કુનેહ વાપડતાં છતાં આ દીનના જહતુનીઓના મેદાનમાં તપોતપ કતલ થતો લાગ્યું. જોરમનો શાહજાદો આ વખતે પોતાના લશ્કરની મદદમાં એક અદના શીપાહ મીશાલે પોતાની સમશેરનો સપાટો લગાવતો હતો અને નામદાર જંગી આરખોને મોતનો અશખાખ પેદાવતો હતો, પણ તેની બાજુ ને ઉઝટાઇ ગઇ, તે સુલટાવાનો હીંગામ દીસ્યો નહીં. તે છેક જન ઉપર આવીને દુસ્મનોની સફમાં ધુસ્યો અને સમશેરના દરેક ફટકે પોતાની રાહ ખુલ્લી કરતાં તે છેક વડા સરદારની ટુકડી સામે આવી લાગો. ત્યાં પોતાના હરીફને જોતાં પોકાર માર્યો “ઓ જંગલી આરખ, તું સરદારી લાયક નથી કે નાહક બેગુનાહ ઇન્શાને ખાકમાં લેટતા કરવાનો જુદમ ગુજારે છે. તારા ખલીફને મરદાનગીનો તરીકો ખબર નથી અને તું તો એક હેવાન મીશાલનો જંગી આરખ છે. અગર તું જંગી હતો ને દેલાવરોની સફનો ખીરાજનાર સરદાર હતો તો પોતાના હરીફને પોતાની સામે હાજર જોતાં છતાં જંગનો નશીબો અજમાવાને મેદાન નહીં પડતે? હજી પણ આ બેગુનાહ ગોસખંદોનો કસાઇ થવાની નામોશી સર ઉપર લેવાં કરતાં નામદારીનો ઉઠાવનાર થવાને આવ મહારા મેદાનમાં ને જીલીલ મહારી સમશેરનો એક જરખ તારાં સર ઉપર ને અજમાવ નશીબો આ જંગનો” જોરમન શાહજાદાને સાંભલીને સરદાર અબદુલ્લાના દીલમાં દીન ને જહતુન બન્ને ખ્યાલોએ જોસ્સો ઉપજાવ્યો. તેને એક જંગી હોમલો લઇ જવાની તલખ થઇ અને તે આરખે મેદાનમાં પોતાનો આરખી ઘોડો દખ- ટાવ્યો. આ બાજુ જોરમનો શાહજાદો ને તે બાજુ આરખોનો સરદાર

અન્ને પોતાના દસ્તમાની તેજ સમશેરથી હરીફ થઇ ઉભા. એક દાવ મો-
તના કશમથી ખેલાયો. આરખ સરદારની સમશેરથી શાહજાદો જખ્મી
થયો અને શાહજાદાની સમશેરથી આરખ સરદારનો એક પગ નકામો થયો.
શાહજાદો હજી ઘોડેસવાર આરખ લશ્કરના સીપાહો ઉપર પોતાની સમશેર
ચલાવતો પોતાના લડાઇ કરતાં લશ્કરમાં આવી પોંહોંચ્યો. આરખ સરદારને
તેનું જંગી લશ્કર આસપાસ ફરીવલી બચાવી છાવણીમાં ઉઠાવી લઇ ગયું.
શાહજાદો જખ્મી થઇને ખેસુદ્દી ઉપર આવી લાગતી હાલતે પોંહોંચ્યો છે.
અને તેનું લશ્કર જવાંમરદીની કીરતી ગળ્યામાં ખપી જવા આવ્યું છે,
તેટલાં ત્યાં ખીજી નવું આરખ લશ્કર ખીજા જંગી સરદારની સરદારી હેઠલ
દાખલ થયું કે ખોરમના લશ્કરની બાકી ફોજ ને આરખીન્યન ધરાતી લશ્કર
ખોલ ખોલતાં આ સરખમીન ઉપર હમઆતીમાં હતાં નહોંજ એવો તેનો
ધાન નીકલી ગયો. પણ ખોરમનો છેલ્લો જંગી શાહજાદો નવા આરખ
લશ્કરની જંગનો કોલ્યો થાય તે આગલ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પોતાના આયો-
રનાન લશ્કર સાથ ત્યાં કુચ કરી આવ્યો. તે નામદારે ત્યાંનાં લુટાયલાં
આતશખેહરામને જોઇ પોતાના તમામ લશ્કર સાથ છેલ્લો સેજદો કર્યો.
પછે જખ્મી શીફતે તીરનદાજી લશ્કરનો મારો ચાલુ કરી દર પલે કદમ
બકદમ હટતાં દીનદુશ્મનોને કોહેસ્તુમના કીલા લગી દુખ્યાલે લાવ્યો કે પોતે
પોતાના તમામ લશ્કર સાથ ખાહી ઓલંગી કીલામાં દાખલ થઇ ગયો અને
તેના દરવાજા બંદ કરી લઇ કીલા ઉપરથી એહેરેમન પીથ ફેરવી નાહાસે
તેવો તીરનદાજી મારો ચલાવ્યો, ત્યારેજ આરખ લશ્કરના સરદારો
પોતાના કાતેલ હરીફની બાજીનો ઉછલતો પાસો સમજ્યા.

દીનદુશ્મનોએ એક લેહજામાં કોહેસ્તુમની ખાહી પુરી દીધી અને
કોટ ઉપર પીલસ્વારો ઉપર તીરનો મારો ચાલુ કર્યો. આ મારો ચાલુ
કરાવવાની કાંઇ કમ કોશેસ દસ્તુરાન દસ્તુર દાદે ચલાવી હતી નહી. બ્યારે
દુશ્મનોથી તીરનો મારો પીલસ્વારો ઉપર ચાલુ થયો ત્યારેજ જખ્મરાં આ-
રખ લશ્કરને આ જંગ આગલી જંગોથી તદન ન્યારીજ તેની ખખર પડી.
પીલસ્વારો તીર ખાતાંજ આતશનો મારો એવો આખાદ ચલાવતા કે હરીફ
સરદારોની અકચ ઠેકાણે રેહવા લાગી નહીં. આ આતશ્યા જંગ
લગભગ ત્રણ કલાક લગી ચાલુ રહી, જેમાં આરખોની ફોજની ફોજ બલી જલી
જખ્મી હાલતને પોંહોંચી ગઇ. પણ પછે તમામ બાજુથી આરખ લશ્ક-
રનો એકદીલીથી હલ્લો થયો. આ વખતે આશમાનના કાન બેહરા કરનારો
અક્ષા અકબરનો પોકાર થયો, અને તે પલકેજ ચોતર્ફથી દીનદુશ્મનોએ

કીલ્લા ઉપર ચઢી જઈને કીલ્લાના બચાવનાર દસ્તુર દાદના જંગી લશ્કર ઉપર તીરોનો એક સખ્ત મારો ચલાવ્યો. એક જંગલી ને જહનુની આરબ ફોજ પેલા પીરસ્વારોનો ભોગ થયા પછે ભેદ જાહેર પડ્યાથી તે પીલસ્વારોના ટુકડા કરવાને કીનાના આતશે ઉશકેરાયલાં આરબ લશ્કરે વીલંબ લગાડ્યો નહીં. પીલસ્વારોની તદ્દન તારાજી કરીને વડા સરદાર અબ્દુલ્લાના હોકમ માફક કોહેસ્તુમનો સદનતર કબજે લેવા તે માહે આરબ લશ્કર ઉતર્યું. આ લશ્કરને દસ્તુરાન દસ્તુરે પોતાની જંગી આયોરનાન ફોજ સાથે એવી શીફતે જંગ દરમ્યાન ઉશકેરી, કે તમામ આરબ લશ્કર તે કીલ્લામાં દાખલ થયું. એટલે લગી આરબ લશ્કર પોતાની ફતેહમાં ચોકસ થયું કે જખમી થયેલા સરદાર અબ્દુલ્લા ને તેના જેવા ખીજ નહાના મોટા જખમી જંગીઓ માત્ર કોટ બાહરે રહ્યા છે. દસ્તુરાન દસ્તુરે આ માફક કોહેસ્તુમના કીલ્લામાં આરબ લશ્કરને ઉતાર્યા પછે છુપી રાહે પોતાના જંગી લશ્કરને પોતાના આગલાં મેદાનની છાવણીમાં દાખલ કર્યું. જ્યારે એક પણ જંગી ધરાની તન ત્યાં કોહેસ્તુમ કીલ્લામાં રહ્યું નહીં અને આરબ લશ્કરને કોહેસ્તુમના ધણી થયા જેવી ખુશાલીમાં બેદેહસત કુચ કરતા જોયા, કે દસ્તુરાન દસ્તુરે આગલથી પોતાને મન નકી કરેલા ઠેરાવ માફક પુરાતન કોહેસ્તુમના કોટને શલગાવી દીધો. એક પાહાડ ફાટીને ઉઘા જેવો ધરાકો થયો, કે તમામ કોટ તેના તમામ મહેલ ને મકાનો સાથે પાતાલ ટલ્યેથી ફાટીને ઉડ્યો. એક રોજે રસ્તાબેજ જેવી આફતની ચીચારી પડી. હજારો હજાર જંગી આરબ સીપાહો પણ વચ્ચે તન બદને રેજ રેજ થઇ ગયા. ના કોહેસ્તુમની નીશાન રહી કે ના આરબ લશ્કરનો એક સીપાહ જીવવા પામ્યો. ક્યામત મીશાલની શીહાઇ પઠરાઇને ત્યાં એક રાત ના માહતામ પોતાની રોશની રોશન કરવામાં ફાવ્યો કે એક દીન ના ખુરશીદ પોતાનું તેજ તલુ કરવામાં ફતેહમંદ ઉતર્યો. એ મીશાલે જંગી આરબ સરદાર અબ્દુલ્લા સાઆદની સરદારી હેઠલું એક લાખ આરબોનું લશ્કર તમામ તારાજ થયું. ફકત હાઇઆત રહ્યા તે જખમી થયેલા વડા સરદાર અબ્દુલ્લા ને તે સાથે નામના સો નહાના મોટા સરદારો જ હતા. એ રીતે આદરખીજન ને કોહેસ્તુમની જંગનો છેડો આવ્યો. તમામ આદરખીજન તારાજ થયું અને કોહેસ્તુમનો ક્યાનીઓના વખતો લાલેશ્માતી કીલ્લો આ જેહાનમાંથી ગુમ થયો. જ્યાં જેહાનની સીરઆતથી તે આજલગી ધરાનના માહાન શાહનશાહો ને સપેહશાહારોનાં મુકામ થયેલાં, ત્યાં શીતમગીર વખતના નાતરસ પંજાથી પાયમાલીનો મોજો રેલ્યો, કે એક સાયતમાં ના તે સરજમીન કે તે દરમ્યાનના મકાનો રહ્યાં. દસ્તુર

કોહેસ્તુમને છેલી સલામ કરતાં “હવે ઓ દીનદાર ધરાની, તું ભાંથી ત્હારું કદમ ઉઠાવ. અને ચાલ પેલાં છુપાં મેદાનમાં કે જ્યાં જરથોસ્તની દીનન યકીનદારોની બાકી પોતાના નશીબાની છેલ્લી કતલ કરવાને જમાવ થયા છે. જ્યાં જંગ ને જંગીઓના દીલની તાકાત ધુન્ને તેવા મસ્ત ને દીલાવરો પોતાના વતન ખાતર છેલ્લી માહેતમની બંદગી કરવા પડ્યા છે.” આ શબ્દોનો બોલી કીદ્દો ઉઠ્યા આગળ ભાંથી ગયો હતો, પણ મેદાનના પોતાના મોટા દેહરામાં પોતાના મોટા મદદગારો ને હમશરીકો સાથ શીતાબીથી અશબાબ ઉઠાવી બજબબામી તરફ કુચ કરવાની મસલહત કરવા પેહલાં પીરાનપીર દસ્તુર ધવલ આશ્માની આતશ સાથ ભાં તે દેહરામાં બેઠો છે, જે આસપાસ ભાં મળેલા તમામ મોબેદાન મોબેદ સરદારો ને સીપાહો છેલ્લી બંદગી ગુમરે છે. ભાં દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ પણ જમ્મ એક અદનામાં અદના આદમી મીશાલે તે પાક નુરમંદ આતશ સામે ખાકમાં સર પટકતો બેઠો.

બાબ ૫૧ મો.

[દસ્તુરાનદસ્તુરે સપેન્તમાન જરથોસ્તના આશમાન ઉપરથી લાવેલા આતશને કરેલો છેલ્લો નમસ્કાર—દસ્તુરાનદસ્તુરનો ખીતાબ નવાજ દસ્તુર ધવલને તે આતશનો પાશ બાન કરે છે અને એક આથોરનાન ટુકડી તેની મદદમાં આપે છે, યજ્ઞદાનનો આતશ ધરાનની સરજમીન મેળે છે.]

એક તેજ પરવરદેગાર, દુજો તેજ જરથોસ્ત;
તીજો તેજ આતશ, ચોથો તેજ માથવાની લલકાર.

એક તેજ પરવરદેગાર. ॥ ૧ ॥

પંચમે તેજ ખુરશીદ, છઠ્ઠમે તેજ આવાંઅર્દુશીર;
સપતમે તેજ ગાથા, અસ્તમે તેજ માહબુખતાર;
નવમે તેજ મોબેદ પરેઝગાર. એક તેજ પરવરદેગાર. ॥ ૧ ॥

દસમે તેજ તનદ્રોસ્તી, અગ્યારમે તેજ શાહાનશાહ;
બારમે તેજ એકવીસે નુસ્ક, તેરમે તેજ શાહઓલાદ.

ત્રીદસમે તેજ પાંચ નમસ્કાર. એક તેજ પરવરદેગાર. ॥ ૨ ॥

“ઓ અશો આતશ, ઓ મજ્ઞદાના બેટા પાક આતશ, તું મહારી જાંદગીનો તમામ જમાનો મહારી ચક્ષ્મ પાસ ખાશ ખુશબો ને બંદગીમાં કરારે રહેલો મને મારી બખશ, અને મહારા મોટા મદદગાર દસ્તુર ધવલ

સાથ તું આ દગલબાજ થયલી સરજમીન ને પાદશાહાત દરમ્યાનથી ખીન્ન બચાવદાર મકાન તર્ફ કુચ કર. અરે ઓ મહારી જીંદગીની મોહબત, મહારા રખવાલ તુરમંદ આતશ તું અમારા તારાજ ટોલાની છેલ્લી શરમ જલવ. અને અમારા મહજબની મોટી કુમક તું તુર પોતે, તે અમારા મહજબ સાથ અમારી પનાહમાં કાયમ રહો. અમારું વતન પાયામાલ થાવે કે રેહવે. અમારી પાદશાહાત ખુવાર થાયે કે ખીલે; મગર તું અમારી ક્યાની કોમની યાદગાર નીશાન અમારા ખીશમાર બાકી ટોલામાંથી કોઈ જમાને પણ ના જુદી થાઓ. ઓ ઝલકાતમંદ શાહ આતશ, હું હવે મહારા બાકી દીન, મહારી પાક દીન ઉપર શીદા કરવા સાર મહારી ક્યાની ઓલાદના તરીકા ઉપર દીનદુસ્મનોના મેદાનમાં ઝોંકાવશ. દીનદુસ્મનોના મેદાનમાં મહારી આ જૈફ ખાક રેજરેજ થશે. હવે હું, ઓ તુર તુને તે જેહાનના તહારાં તખ્ત હજુર આવીને નમસ્કાર કરશ. ઓ મહારી અસ્મ, મહારા મહજબના કેબલા, તુંને છેલ્લી શલામ આ બંદગીના શખુનો સાથ ત્યાં મેદાનમાંની તમામ જરથોસ્તી મોખેદાન મોખેદની લડાયક અનજુમને પોતાની જખાન મેળવી અને દીદાથી બચાં મીશાલે નવધાર આજુ રેલ્યાં. પછે તે તમામ ટોલો પોતાના દસ્તુર સાથ ત્રણ વખત ઉઠ્યો ને ખાકમાં પડ્યો અને પોતાનાં નાક ને પેશાની ખાકમાં ધસ્યાં. પછે તે તમામ જંગી મોખેદ ફ્રાજ પોતાના પાક યજદી આતશને પીર દસ્તુર ધવલ સાથ ત્રણ મંજલ લગી મેળવા ચાલી. જ્યારે દસ્તુર ધવલનું કદમ ધરાનના દસ્યાવને લાગેલાં હોરમજ અંદરની રાહના મુખરા ઉપર અટક્યું સારે દસ્તુરાનદસ્તુર દાદે દસ્તુર ધવલને દસ્તુરાનદસ્તુરના નીશાનો ને પોશાગ નવાજ્યા અને તેને તમામ દીનદાર ધરાની આલમનો વડો દસ્તુર ઠેડ્યો. જે ખેતાબથી પોતે આજલગી ધરાની જેહાનમાં મશહુર થયેલો હતો, તે ખેતાબે તે પીરાનપીર ધવલને ઓલાવીને મોટી ધજત દીધી. જ્યારે એ કીસ્યા પુરી થઇ સારે નામદાર દાદ પોતાની આથોરનાન ફ્રાજ સાથ મદાયુન તર્ફ કુચ કરી જતાં પોતાના અસ્પ ઉપરથી ઉતરી ચાલતો થયો. જ્યાં લગી દસ્તુરાનદસ્તુર ધવલનો યજદી આતશ સાથ રવાના થતો રીશાલો દેખાયો ત્યાં સુધી તે પોતાની ફ્રાજ સાથ પાઉપેઆદોજ આદ્યો. જ્યારે તે આતશ કે દસ્તુરાનદસ્તુર ધવલ તે નામદારની નેધાથી ખીલકુલ દુર થયા અને ફરી તે ઝલકાટ જોવાનો આખ પણુ રહ્યો નહી સારે તે મોટા ધરાની દેલાવર દસ્તુરની છાતીમાં એવો ગભરાટ થવા લાગો કે તેની જખાન તેના અખસારમાં રહી નહી. તે ભેક્ષમ જેવો બલકે દીવાનોજ બન્યો હોય તે માફક પોતાના પાક તુરમંદ આતશની જુદાઇમાં માહેતમ કરવા લાગો.

“મહારા પાક નુરમંદ રખવાલ આતશની જુદાઇ ઓ ખુદા મહારા નશીબે ઉતર્યા ઠાને હું કેમ ના તે આગલ મહારા ન્યાગાનોની દુખમમાં જઈ પડ્યો? અરે હવે તે આતશની રેહનુમાઇ ને સલાહ વગર મહારા છેલ્લા દીન કેવા શીદા ગુજરશે. તે મહારી અંદગીના હમેશના શરીક ને પાસ-ખાન વગર મહારી તદ્દન હાલહવાલી થઇજ. હવે મને સેહતાનનો ગાર કે શીરેસ્તાનું બેહસત એકશાન છે. એકશાન છે મને પાદશાહનો મેહેલ કે ફકીરનો તકચો. જ્યારે મહારી તમામ મુરાદ મહારા કમનશીબાથી મહારી દુસ્મન બનીને મને નાશીપાયશીમાં બાંધી નાખે છે. દનબદન વધતી જતી નાશીપાશી પોતાને વધારે ને વધારે ખીલવતી મહારી ઉપર પોતાની ઝેરી કમંદ ફેંકવાને ફાવી સકે છે, ત્યારે મહારા આ ઇનસાની અવતાર કરતાં મને કોઇ પણ ઇનસાન વધારે કંગાલ ને કમનશીબ દેખાતો નથી. મહારા અવતારની કંગાલ્યતની હદ થઇ છે કે મહારી ચસ્મને ઝલકાટ આપનારો મહારા કયાનીઓનો અમર આતશ મહારી નેધાથી દુર થયો. એ ખ્યાલનો બોળે ઉઠાવવો મહારાં જઇફ મગજને ગોયા મગજમાં એ પાહાડ ઉઠાવવા જેવો જખરો થઇ પડ્યો છે. તે પત્રેપલ મહારા દીલની દીલગીરીના મોજ, છેક તેની હદ બાહરે ઉઠાલા મારીને એવી તો દેહશતની ભરતી લાવે છે કે તે દરમ્યાન મહારો કસો નીભાવ થાય, એવી હવે મને કોઇ અજમતી મદદ મલનારી બાજુ દીસ્તી નથી. અરે મહારી દીનદાર કોમની અંદગીથી તાજ ને રાજ રેહનારા આતશ, હવે ત્હારી પાસખાની તારો પેદર યજ્ઞદાન કરનાર છે. દસ્તુરાન દસ્તુર ધવલ શું ચીજ છે? એક ચમટી ખાક. તે ક્યાં ખીસાત છે અગર આફત મીશાલના દીનદુસ્મનોથી તું યજ્ઞદી તુર ઘેરાય લાં ત્હારો બચાવ કરવાને. ઓ એજમતી પાક આતશ, મેં તને ત્હારી પોતાની ખુદરત ને કરામત ઉપર મેલ્યો છે. હું તો હાં મોતના મેદાનમાં છેલ્લી કુસ્તી રમવા પડ્યો છું. ત્હારા કરોડો અંદગી કરનારા, આજ ઇસ્લામી મહજબમાં ફર્યા છે અને ત્હારી દોસ્તી મેલી દુસ્મનાઇનો દોર ચલાવે છે, ત્હારા વફાદાર અંદગીબાળે હવે જે રહ્યા છે, તે તમામ જંગના શીકાર છે, ત્યારે ત્હારી પાસખાની કરનારાનો ક્યાં ચારો છે કે ત્હારા હજારો વર્ષના મેહેલમાં તને કરારે ત્હારું તુર રોશન કરતો રાખી શકે? અરે ઓ મહારા રગોરગના શરીક, અરે ઓ મહારી રજેરજના શરીક, આખર ત્હારી જુદાઇ ઉપર શુક કરવાનો દીન આવી લાગો. અફશોશ’ એ વખત દાદનો પોકાર એવો તો બાંગે ખુલ્લું ઉઠ્યો કે તેની આયોરનાન ફોજમાંના દરેકનાં દીલ તેનાં મગજની હાલત સંબંધી ધાસ્તી ભરેલાં થયાં. તમામ ફોજે એક મધ્યમ અવ.જે પોતાના વડા દસ્તુર સપેહશાહારને ઓજરખવાઇ ગુમરી, કે દસ્તુ-

રના દીદામાંથી ખુનનાં આઝું જરી થયાં. તે પોતાની તમામ ફાજને એવો ચાહતો હતો, કે તે પોતાની એવી હાલહવાલ હાલતથી પોતાના તમામ આયોરનાતોને ધણો બેચેન કરે છે, તે સમજતાંજ તે નામદારે શીતાબ પોતાની આગલી ઓસ્તવાર મગજની હાલતમાં તમામ શીપાહો ને સરદારોને સલામ બજાવી. કુચ લગભગ ધારા કરતાં વધારે વખત ચાલુ રહ્યાથી એક બ-ચાવદાર અછાં મેદાનમાં દેહરા તણાયા, કેમકે કોહસ્તુમની પાસના મેદાનમાં તમામ અશબ્ય હાં આ મેદાનમાં આવી પડ્યો હતો.

બાબ પર મો.

[શાહેકીરમાનને મલેલો નામદાર દાદનો રૂકો—સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન ફીરજન તાકીદથી બહાખામી તર્ફ કુચ કરે છે—મદાયુનમાં નામદાર દાદ દાખલ થાય છે—દસ્તુર જમારપ સાથ જંગની મશલહત.]

“ જવાલા દીલનો ફાટો કોષ જાણે કોષ ના જાણે,
કીનો ચસ્મ ઉડારતો કોષ માને કોષ ના માને.
ઝાઝ શલગ્યું દસ્તાવમાં ખુબવે કોણ બચાવે કોણ,
જોરસો નસેનસ ઉભાતો કોષ ધ્યાને કોષ ના ધ્યાને.”

પેલી તર્ફ શાહેકીરમાન ને સપેહશાહાર રસ્તમ આરબ સરદાર હસ-નની શીકસ્ત પછે પોતાનાં લશકર સાથ મેદાન બાહરજ પડ્યા રહ્યા હતા. હાં મોટા દેહરામાં કીરમાનનો શાહ પોતાની તમામ દરબાર સાથ સપેહ-શાહાર સામે જીક ચલાવે છે, તેટલાં પેહેલવાને કીરમાની જશુસને હાજર થવાનો પોકાર માચ્યો. તે ચેતવણીથી તમામ દરબાર ચુપ થઇ ગઇ. બ્યારે જશુસે રામેતાની કુનશ બજાવી ને રૂકો જનાબ મલ્યો, સારે શાહે, વજીર બેહરામને ધશારત કચ્ચાથી તે નામદારે તે રૂકો લઇ ખોલ્યો, તો આ સાર સમજાયો.

“ નામદારોમાં નામદાર શાહેકીરમાન ને સપેહશાહારોમાં સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન ફીરજન, મોટા આરબ સરદાર હસનની સાથની જંગનો હેવાલ જાણ્યાથી મહાર દીલ બેહદ ગમગીન થયું છે. એ જંગ નહીં થવા જેવી કલા વપડાઇ નહીં, તેથી વંદાદાર ધરાની આલમની આખરી આવ્યા જેવો હીંગામ દેખાય છે. હાલ હાં તમામ આદરખીજન ને કોહસ્તુમની ગેરદ પણ પોતાનો અવતાર બદલવાની તક આરીમાં પડી છે. ત્યાં તમે નામદારોની એકસ પીની

કસુર, સેજ વખતમાં બળખામીની તારાજી કરવાનો પાયો નખાવશે. આપણી બખતાવર શાહજીદી બ્યાં હાલ છે ત્યાં શીતાબ સપેહશાહાર શીરજને પોતાની તમામ આદરખીજનની ફ્રેજ સાથે કુચ કરી જવાને મહારા આગલા હોકમ માફક અમલ નહી કરવામાં મોટી જોખમદારી પોતાને સર લીધી છે. જે જંગી પેદરે લુલ કરીને નેહાવંદના મેદાનની જંગથી ધરાનની શાહાતશાહાતની બરબાદી કર્યાનો કાલો દાગ પોતાની પેશાની ઉપર લીધો છે, તેનો જંગી પેશર પણ બળખામીના મેદાનની જંગથી ધરાનની શાહાતશાહાતની હકદાર વારસ શાહજીદી શુભશીરીનાની બરબાદી કરવાનો જોખમ પોતાને સર લઇ ચુકો છે. દીનદુસ્મનોની ફ્રેજને આપણા ખાબમાં પણ ખ્યાલ આવે નહી તેવી જડે જંગનું કામ લેવાય છે. મોટી ફ્રેજની ફ્રેજે ધરાન ઉપર શીતાબ કુચ કરતી ઉતરી પડી છે. દીનદાર ધરાનીઓની બાકી આલમની અબલ આવી હોય એ માફક આરબસ્તાનના સીપાહોનો દોર ચાલુ થયો છે. તેની હદ રહેશે નહીં બ્યારે ખસીકના નામાથી ધરાનના જીતાયલાં ને ધસ્લામી મહજબમાં ફેરવાયલાં ધરાની સ્વસ્થાનોના આરબ હોકમો ધસ્લામી ધરાનીઓના લશ્કરથી આપણી સામે કુચ કરી આવશે સારે. શીતાબી પણ શખર મીશાલ શરખાવરીમાં મેલાય, એ મીશાલની જડે સપેહશાહાર રસ્તમે પોતાના આદરખીજનની તમામ લશ્કર સાથ બળખામી તર્ફ કુચ કરી જવું અને તે ક્યાની પાયતખ્ત શેહેરના બચાવમાં દસ્તુર બેહરામ સાથ મલીને જંગની ગોઠવણ નકી રાખવી. શાહે કીરમાને હાલ બ્યાં છે ત્યાં છાવણી નાખી પડી રહેવામાંજ ધરાની આલમને બેસુમાર ફાયદો છે, પણ તે નામદારને મહારી અર્જ છે કે તાકીદથી દસ હજાર સીપાહોનુ કીરમાની લશ્કર પોતાના મુદક કીરમાન તર્ફ મોકલી દેવું. સાચતની શખર થઇ છે તો કીરમાન શેહેરની તદન પાયામાલીના સમાચાર મલવાને વીલંબ થનાર નથી.”

આ પેગામનામાથી શાહે કીરમાન ને સપેહશાહાર રસ્તમ બન્ને નામદારોના ચેહેરા ઉજલા બર્ફ જેવા થઇ ગયા. સપેહશાહારે તો શીતાબ કુચનો હોકમ આદરખીજનનીઓનાં તમામ લશ્કરને કર્યો. તે નામદાર પોતે તો દેહરામાંથી શાહે કીરમાન ને તેની તમામ દરબારને છેલી શલામ કરી નીકલ્યો, તે સપેહશાહાર રામચોખીન સાથ થોડેરવાર થઇ લશ્કરને કુચ કરવાની રાહની તપાસ કરવા ચાલ્યો. શાહે કીરમાને નામદાર દાદની અર્જને એક પલ પણ ધીલ કરવા માહે ખાનાખરાખીની બાજી જોઇ. તે નામદારે પોતાના મોટા સપેહશાહાર જેહાંગીર કીરમાનીને નવ હજાર જંગી

કીરમાની લશકર હવાલે કરચું. અને હોકમ કહો કે તે શીતાબીથી કુચ કરી કીરમાન પોંહોંચી જાય અને ત્યાં થનારા દુશમનોના ધસારા સામે પાયતખ્ત કીરમાનનો બચાવ કરે. શાહે કીરમાને બીજું જે કદમ ભરચું તે, હાલના મેદાનની સરસ જગોએ પોતાનું જંગી લશકર જ્યારે પણ જંગની નીશાન ઉડે ત્યારે જંગ કરવાને પલક વચે તૈયાર થઇ જાય એવી અછી ઢપે ગોઠવી દીધું. વજીર બેહરામને એક નામું હાલ લગીની આ ઉઠાવેલી જંગના હેવાલનું લખીને હાલના કીરમાનના હાકમ પોતાના બીરાદર શેહરચાર ઉપર મોકલવું સાડ સપેહશાહાર જેહાંગીર કીરમાનીને અસ્તક સોંકવાનો હોકમ કર્યો. એ મીશાલે બજબખામી ને તે આસપાસના મેદાનની જંગી તૈયારી થઇ રહી. સપેહશાહાર રસ્તે બજબખામીના કીલ્લા ઉપર પોતાના લશકર સામે જંગની તૈયારી કરતાં જોઇ તુરત આદરખીજની જુન્દની નીશાન દેખાડી, ત્યારેજ દસ્તુર બેહરામના મનને શયર થઇ.

જ્યારે બજબખામી તરફ આ ધમાલ ચાલી છે ત્યારે મદાયુનમાં દસ્તુર જમારુપને કોઇ ભારી લશકર આવ્યાની ખબર પડ્યાથી તે નામદારે પોતાનું જંગી લશકર જંગ ખાતર તૈયાર કર્યું. તે હરીફના લશકરને પાસે આવી જંગ માગ્યાની રાહ જોતો રહ્યો, તેટલાં તેના ખીજ જમુસોએ દોડી આવીને નામદાર દાદને આથોરનાન લશકર સાથે શીતાબ કુચ કરી આવ્યાની તમામ ખબર કહી. આ ખુશખબર સાંભળતાં દસ્તુર જમારુપના એહરા ઉપર નવેસરથી નવજવાનીનો બાહાર કુટી નીકળ્યો હોય તે મીશાલનો ઉઘટ મંદ થયો. તે નામદાર પોતાના વડા મુરખીને એલસ્તકયાલ લેવા પોતાના તમામ સરદારો સાથે પેઆદો થઇ ચાલ્યો. તેટલાં તે નામદાર દાદનો નીશાન હવા ઉપર પોતાના માલકનો ધરાદો જણાવતો ઉડવા લાગ્યો. જ્યારે દરવાજા આગલ તે નામદાર આવ્યો, ત્યારે પોતે ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડ્યો અને શીતાબ પોતાનું સર નમાવી મદાયુનને નમસ્કાર કર્યો, પછે પોતે પોતાનાં બન્ને દસ્ત આસ્માન સામે ઊંચા કરીને આજેજનો પોકાર માર્યો : ‘ઓ ધરા-નના સર ઉપરના બરકાર આસ્માન મહારી શરમ જલવીને મહારા દીનદાર ધરાનીઓની ઉપર રેહેમ વરસાવજે. આ મદાયુન પણ જે અશક્ત છે તેજ છે. તેની જમીન પણ કદીમ જમાનાથી છે તેજ છે. તે ઉપરનું તું અદ્દર રહેલું આસ્માન પણ જુના વખતથી છે તેજ છે. તે ઉપર તરુ થતો ખુરશીદ પણ જે રોશન થતો આવ્યો છે તેજ છે. હું પણ જે કામ લાં હમેશની વસતી આવી છે તેમાંનોજ છું, ત્યારે શા ખાતર ઓ વખત ! તારા નવા હારમારીના ફેરફાર ને હોનારતમાં તમામ ધરાને તારાજ કરાવે છે?

અરે અમો ધરાનીઓને જલવી લે ને ટાઢ અજાણતાં તકશીર થઇ હોય તો તે દરગુજર કર. મને મદાયુન ફલે તેવો મહેરબાન રાહબર થા.”

આ નમસ્કાર ને બંદગી કરીને નામદાર દાદ ઉઠ્યો કે તે સામે દરતુર જમારૂં આલ્યો અને મોટી ખુશાલી ને આજેજીથી મુલાકાત લઇ તે તમામ લશકર સાથે આગળ કુચ કર્યા પેહલાં મદાયુનના વેરાન ખેરાન થયલાં પાયતખ્ત દરમ્યાન એક દીન આશાયશ લેવાને અર્જ ગુમરી. પછે બને, ધરાનની છેલ્લી શાહાનશાહજીના મોટા ખેરખાહો, બાબુ બાબુ રહી મદાયુનમાં દાખલ થયા. જવોજલાલી ભરેલાં શેહેરે મદાયુનને નામદાર દાદે પોતાની બંદગીની લગભગ સીતેર શાલની ભરતી થવા આવ્યાલગી જોયલું ને ત્યાંની પાદશાહીના દમામ ને રોખમાં પોતાના શાહનશાહી મહેલ જેવાં મકાનમાં રહીને પાદશાહી દરબારની બંદગી ભોગવેલી, તે મદાયુનને આજ જુદમથી જીરજીર ને જુદદીનોથી તારાજ થયલી હાલતમાં જોતાં તેના જમ્મ સીનામાંથી એક અફશોશનો એવો સાસ ખેંચાયો, કે તે નામદાર સાથે ચાલતા દરતુર જમારૂં ને બીજા તમામ સરદારોના દીલ આતશ મીશાલે ગરમ થયાં, જ્યારે તે નામદાર દાદની ગરમ તેજ જખાન ઉપર આ શખુનોની હાર લંબાઇ ત્યારે તો તે દરેક દેલાવર આથોરનાન શીપાહના દીદા ગોયા દીલગીરીની કમાન બની ગઈ હોય એ મીશાલે તે માહેથી ગરમ આજુના તીર નીકલવા લાગ્યા :—

“ઓ સાસાન્યાન શાહાનશાહોના ખુશતુમા પાયતખ્ત મદાયુન, ફક્ત ત્હારા ખાલી નામમાંજ ધરાનની તમામ જવોજલાલીનું નામું સમાયું છે. મદાયુન, ત્હારા નામના શખુનથીજ ઉલટમંદ ધરાનીના શીકસ્ત દીલમાં વતનનો જુરસો ને આપએખત્યારી ઉછલે છે. શાહાનશાહ નોશીરવાન ને શાહાનશાહ હોરમજની શાહાનશાહાતના જમાના જોઇ જવોજલાલીમાં ધીકી રહેલાં મદાયુન ત્હારું તેજ, તારો રોખ, ત્હારો દમામ ને ત્હારી દેહશત આજે ક્યાં પાતાલમાં ગરક ગયાં? શાહાનશાહ ખુશરો પરવેજ ને જેહાનની પરી શીરીનના લાડમાં ચીકાર થઇ રહેલાં મસ્ત મદાયુન, આજ તે ત્હારી મસ્તી ને ઝલક ક્યાં જલમ દોરના શીહા પરદા માહે છુપાઇ ગઇ? અરે મ્હારા ન્યાગાનોના મહેસો ને આતશખાનાની સરજમીન, આજ તું કેતું વાયેજેહાન વેરાન ખ્યાખાન શીકલ બન્યું છે. નથી ત્હારાં જેહાન જીરજીર કરનારાં પેલા જંગી લશકર, કે નથી ત્હારા નામને ઝલકાવનારા શાહાનશાહ, શાહમદા, સપેહશાહારો, શોદાગરો ને શીપાહો કે ત્હારી ઓલખ આપનારી લખોલખ આબાદાન આદમીઓની વસતી! અફશોસ આજે હું મદાયુનનું

મુઠ્ઠું જેવાની હાલતને પોંદોંચો છું. હવે ઓ મદાયુન હું મ્હારું કદમ કાલ બામદાદે તને છેલ્લો શેજદો કરીને છાંથી ઉઠાવશ ને ત્હારાં આજનાં મેલાપની સરજતના નશીબાનો ન્યારો હીસાબ ગોઠવશ. ઓ હકૂત અકલીમના પાયતખ્ત મદાયુન, તને જેહાનની તમામ મોટી શાહાનશાહાતોના એલચીઓ સર નમાવતા હતા અને ત્હારાં નામનાં તાબને શલામતી આપતા હતા. ત્હારાં દીલાવર લશ્કરની સમશેર શેહેરે રૂમશામ ને મુલકે હીન્દુસ્થાન લગી ફતેહમંદ હતી. તાતાર ને તુર્કસ્તાનના અમલ ઉપર ત્હારી હાકમી બાલા હતી. ખોતા ખતનથી છેક હાલના આરબસ્તાનના તમામ મુલકો ત્હારા જુન્દાનો ધાક રાખતા હતાં. ચીનનો ખાકાન ને માહચીનનો માહશાન ત્હારા ફરમાનખરદારો ને તાબેદાર હતા. કોહેકાફથી તે છેક કોહે અલબુઝ લગીની જેહાન ત્હારા કદમ ઉપર જનફેશાન હતી. જામુલના જેહાન જીતનારા જંગીઓ અને કામુલના જેહાન હેરાન કરનારા કસરેવઝો ત્હારા જુન્દાને આખર આપી તને નમવાને જીનહાર ચુકતા નહી. તે ઓ તું મદાયુન ત્હારા શાહાનશાહ ને સીપાહો વગર, ત્હારા જેરેમંદ સપેહશાહારો ને સરદારો વગર આજ એક વેરાન જંગલ ખ્યાબાન શીકલ બનીને ફેલું સરગરદાનીમાં ગીર્ફતાર થયું છે. ક્યાં ગયા તને તાબેદારીથી આહનાર ખીજ પાદશાહાતોના વકીલો ? ક્યાં ગયા તને કુમક આપનારા ખાકાનો ને માહશાનો ? ક્યાં ગયા ત્હારા લશ્કરની હરોલમાં ચાલનારા જામુલી જંગીઓ ને હીંદી હાથીઓ ? ક્યાં ગયા પેલા ફતેહમંદ સપેહશાહારો ને લશ્કરના ચલાવનારા શાહનમદાઓ, કે અગર આશમાન જે ત્હારું નામ કીનાથી લેવાને હીંમત કરે તો તે ઉપર પણુ જે દલેરો પોતાના કેહેરનો વરસાદ વરસાવવાને જીનહાર હટે નહીં, તેવા નેકનામ જંગીઓની માદર ઓ મદાયુન, તું આજ ત્હારો તમામ કખીલો ને પરીવાર દીનદુસ્મનોના મેદાનમાં તારાજ ને કતલ થઇને માહેતમમાં ગરક ગયું છે. ઓ પાદશાહોની સરજમીન મદાયુન, ત્હારા હાલ મીશાલે આ જેહાનમાં આજ તલગ કોષ્ટ સરજમીન કે શાહાનશાહોનું પાયતખ્ત શેહેર પુગું નથી.”

તે શીહા શખ વખ્તે શીહા થયલી મદાયુન સરજમીન ઉપર એક યાદગાર બ્યાફતનો મહીમાં ધીક્યો. જેહાનને છેલી સલામ કરીને જુસાફ જતાં મદાયુને આ વખ્તે પોતાની દીલગીરીને એક બાજુ રાખીને ત્યાં બે સાયત શાદી રામસ્તી ગુજારવાને નકી ફચું હોય, તે મીશાલે દીનદુસ્મનોથી જીરજીર થયલાં આથોરનાન લશ્કરે એક રંગ રામસ્તીની મીજલસ બરી. આં તમામ જંગી પેહેલવાનો, જેઓએ પોતાના વતન ખાતરની ખાલેશ

મોહ્યત ને વફાદારીમાં બેળન થઇ પેલી જોહાન વાસો કસ્યો હતો તેઓનાં અશો ફરોહરોની યાદમાં દીલ તાજે કરનારી શરાબની જામો પેદરપે નોશ થઇને શું અદના કે આલા, શું જવાન કે જઇફ, શું સરદાર કે સીપાહ, શું જંગી કે લોકડી, તમામ ધરાનીઓએ હાં એકદીલ ને એકસંપથી પોતાના ન્યાગાનોનાં કદમે ચાલીને અદબ અંદાજથી ખાતું ખાધું ને મરહુમોની તારીફના શરોદો ખેંચ્યા. આ શીહા શબ નામદાર દસ્તુર દાદ ને જામારુ પોતાના ખાશ સરદારોને લઇ તે મીજલસ દરમ્યાન નેકનામોની યાદમાં શરાબની જામ ઉઠાવનારાઓને સન્નામ કરતા ફર્યા. જ્યારે આ મહીમા ને બ્યાકત ખત્રાશ થઇ સારે નામદાર દાદે એક દરબાર ભરી. આ વખત મધરાતનો હતો. તમામ જોરેમંદો ને જવાંમરદો સાં હાજર થયા હતા. લગભગ તમામ સાં મલેલી ફ્રાજોના સીપાહો પણ હાજર હતા. આ વખતે દસ્તુર જામારુ ધરાનના છેલ્લા દસ્તુરાન દસ્તુર દાદ સાથે લાંબી જીકરે એ મસલહત નકી કરી કે શરોસની બાંગ સાથે તે બામદાદ તમામ ધરાની લશકરે મદાયુનને છેલી શત્રામ બખવીને કુચ કરવી. એ ધરાદો અમલમાં આવ્યો અને ખુરશેદ તલુ થયાની પેહેલી રજલ ખેંચાયા આગલ તે તમામ ધરાની લશકરે કુચ કસ્યાથી મદાયુન ગોચા ક્યામત લગી બ્યાબાન બન્યાનો નશીબો પામ્યુંજ.

બાબ ૫૩ મો.

[સીરીઆના બેવફા ધરાની લશકરથી કીરમાન ઉપર હુંજરો-સપેહશાહાર જેહાંગીરનો એણુ વખતે મલેલી મદદ—શેહર-યાર ને તેનું કીદલાવાહું લશકર-સપેહશાહાર જેહાંગીરનું કીરમાનના કોરમાં દાખલ થવું.]

પર્વત હોય તે પણ થાય રજ એવો પડ્યો છે હંદેશો,
શૂરો હોય તે પણ થાય રાંક એવો આવ્યો છે સંદેશો.
કે રંગે રંગના તારે તાર તણાઇ બંધાઇ ગયા છે છેક,
સુકઇ ગયાં અવ્યવના આખ ઝલકતાં જે દમ દસે સો.
બસંત ખુદરતની મેં જોઇ ત્રીસ સાલ તેવી બસંત ના એક,
દીરગ હતો બ્યાં દગલે દગલે સાં આજ નથી ચારો કસો.

ખલીફ ઓસ્માને મોટા જંગી આરબ સરદાર અબ્દુલ રેહમાનને મોકલું આરબ લશકર આપી ધરાન ઉપર સ્વારી લઇ જવાને રવાના કસ્યો

હારેજ તે દુરઅંદેશ ખડીફે ખુબ ગોર કરીને એક પેગામ સીરીઆના હાકમી ઉપર બેસાડેલા મોઢાવ્યાને ધરાનની જાગેલી જાંઝલને દફે કરવા ખાતર પોતાના મોઢાં લશકરની કુમક મોકલી આપવાને હાકમ કય્યો હતો. તે પેગામનામું તે હાકમને પોહોંચતાંજ ખુબ ખ્યાલથી તે અમલ ચલાવનારા હાકમે એક જખર લશકર ચઢાવ લઈ જવા સાર તૈયાર કય્યું.

આ લશકર ફક્ત ધરાનનું આગલું જંગી ધરાની લશકર હતું, જે હાલ ધરાનના તે ભાગની ઇસ્લામીઓએ કરેલી ફતેહથી ઇસ્લામી મહજબ પાલતું હતું. આ મોટું લશકર ઇસ્લામી મહજબમાં વટલી ગયાથી પોતાની ખરી હમજાતનું વેરી થયું હતું. તે લશકર હરદમ એ ચાહતું હતું, કે જેમ તેઓએ પોતાની આલ ઓલાદ ઉપર કાલો દાગ લગાડ્યામાં ના જે-હાનની પરવા કે ના જમાનાનો કેહેર કે ના યજ્ઞદાનનો ડર ધર્યો, તેમ ખીજી પણ ધરાની આલમ પોતાનો યજ્ઞદી મહજબ મેલીને ઇસ્લામી કમુલ કરે; એવી અદેખી બેદીન થયલી ધરાની ફાજોની ફાજ હાલની શાહજાદી ગુલશીરીનાના વાજખી હકની લડત સામે યવાને દીનદુશ્મનોની સરદારી હેઠલ કુચ કરવા લાગી, જ્યારે સીરીઆના હાકમને પોતાના ખડીફોનો પેગામ મલ્યો ત્યારે તે દરમ્યાન ધરાનમાં હાલની નવેસરથી ચાલુ થયલી જંગનો તુલોતવીલ હેવાલ બયાન થયો હતો. વલી જે ઢપે ને બયાને ખડીફે ઓમરનું મોત લખાયું હતું, તેથી તે મોટા હાકમ મોઢાવ્યાને હાલના ધરાની તાજ જહનુન બાબે ધણી શીકર ઉપજી. જંગી મોઢાવ્યા બાહોશ ને માહ દુરઅંદેશ આરબ હાકમ હતો, તેથી તે શીતાબ પામી ગયો કે અગર હાલની જંગમાં જે સેજપણુ ધીલ થઇ અને તારાજ થયલા ધરાનીઓ હાલમાં ફતેહમંદ ઉતર્યાછે તે માફક સેજ વખત પણ ચાલુ રહ્યું તો આરબસ્તાનનો પડેલો ફતેહનો પાયો બોલ બોલતાં ધસી પડશે. મોઢાવ્યાએ એ દુરઅંદેશથી સીરીઆની તમામ ધરાની ને આરબસ્તાની ફાજોને પવન મીશાલની શીતાખીથી ધરાનના તુફાની ભાગ ઉપર કુચ કરાવી. તે જંગી આરબ હાકમે ખુબ આ જંગની બાતેન પેસી જઇને જોયું ત્યારે આ તમામ રમખાનનો જુમ્મો ઉઠાવનારો, શાહે કીરમાનને સોધી કાઢ્યો, કે તે ઉપર બનતું જખર આફત વરસાવનારું વાદલું ચઢાવવાને ગોઠવણ થઇ. તે ઉપર એક મોટી ધરાનીઓની ફાજ જે હાલ ઇસ્લામ મહજબ પાલતી હતી તે રવાના કરી; પણ જ્યારે શાહે કીરમાને આ જંગ ખુદ કીરમાનમાં નહી પણ તેથી સેંકડો દુરસંગ દુર બજબખામીની રાહ દરમ્યાન મચાવેલી જાણી, ત્યારે આ ચાક્ક મોઢાવ્યાએ ખીજું એક જંગી લશકર મુલકે કીરમાન ઉપર

ચઢાઇ લઇ જવાને રવાના કરયું. મોહાબ્યાએ આ રીતે જંગની કુનેહ રચીને શાહે કીરમાનને બને તો ચોતર્ફથી જીરજીર કરવાને બાજી ગોઠવી.

આ વટલેલ ધરાનીઓનું મોટું જંગી લશ્કર કુચ કરી મુલ્કે કીરમાન ઉપર પોહોંચ્યું કે ત્યાં હાલ હાકમી ચલાવનાર શાહે કીરમાનના ખીરાદર શાહમદ શહેસ્યારને તેની ખબર મલતાં તે ખુદ પોતાના પાયતખ્ત દરમ્યાન લડાયક તૈયારી કરવા પડ્યો. શહેસ્યારે પોતાને હસ્તકનું શેહરનો બચાવ કરનાર લશ્કર કીરમાનના કીલા ઉપર ગોઠવ્યું અને પોતે જંગી બખતર પેઢીને એક અઝો તીરનદાજ બન્યો કે વટલેલ ધરાની લશ્કરે ત્યાં આવતાં વારમાંજ એક જંગો સપાટો લગાવી દીધો અને કીલાના તીરનદાજને સેજ વારમાં શીકસ્ત પામવા જેવી હાલતમાં લાવવાનો તમામ રાખ ધીક્યો; આ બનાવે શહેસ્યારે પોતાની જોરમંદ બાગુના આધારે પોતાની કમાનથી ફુશ્મનો ઉપર એવા જખરા તીરોનો વરસાત વરસાવવો જારી રાખ્યો કે મુદ્દખઓના મોહ શીકાં પડ્યાં. તેટલાં એક ગેરદ ઉઠી. અસ્માન ને જમીન એક થઇ ગઇ અને શીહાઇએ રોશન રોજને નાખુદ કસ્યા જેવો ખાસ ખેલ મચ્યો. શહેસ્યારે આ વખત કીરમાન ઉપર કોઇ નવું લશ્કર ચઢી આવેલું જણ્યું. તેની ચશ્મમાં પોતાના મુલ્કની ખારીક હાલતનો સારો ચમક્યો. હવે તે આ નવા મુદ્દ લશ્કર સામે પોતાના જુજ રહેલાં લશ્કરથી કમ કીલાને ટકાવી સકશે તે માટે દેહશતમંદ થયો. આ બરમનો જલદીથી પડદો ખુલ્યો, સખખ આસ્માનતાઇ ઉઠી રહેલા જુન્દાનો ઝલકાટ તે શીહાઇમાંથી રોશન થયો અને ખીજી તર્ફથી ત્યાં કીલા બાહેરના મુદ્દ લશ્કરના સર ખેજનના પાન મીશાલે ઉડવા લાગ્યાં. આ ઉપરથી નકી થયું કે નવું આવેલું લશ્કર મુદ્દનું નહીં પણ દોસ્તનું છે. એથી શહેસ્યાર ફરીને નવજવાન થયો. તેની આ ઉલટે તેનું શીકસ્તહાલ પણ જવાંમરદ લશ્કર પણ નવજવાન થયું. હવે કીલા ઉપરથી તીરનદાજનો વરસાદ વરસ્યો તે જખરો ને આબાદ લાગુ પડીને મુદ્દ ફોજના સીપાહોનો ધાન ઠીક નીકલવા લાગો. આરખ સરદારોની જખરાઇ ને કલાનું પાણી પડ્યું; તોપણ લશ્કર વટલેલ ધરાનીઓનુંજ હોયાથી પોતાની જવાંમરદીનો રાખ જલવવાને ખેસુમાર દલેરીથી લડવા લાગું. સપેહશાહાર જેહાંગીરની સમ-શેરના જખરોનો કેહેર વર્તાયો પણ મુલ્કે એક જાત હોયાથી બને બાગુ મુસ્તકીમ લડીને મુડાંના ઢગના ઢગ થતા ચાબ્યા. સપેહશાહાર જેહાંગીર સાથ જેટલું લશ્કર હતું તેથી ખેવડું મુદ્દ લશ્કર હોયાથી કીલાના લશ્કર ઉપરનો ધુંજરો હદ પાર હતો. બ્યારે આદતાખ ગોરખ થવાનો વખત

આવ્યો ત્યારે તો કીરમાનના કીલ્લાના લશ્કરનો તદ્દન ધાન નીકલી ગયો. માથું ગયું તો જીજ પશુ તમામ જંગીઓ જખ્મી ને બેતાકત થયા હતા. શેહેસ્વાર પોતે લગભગ સારે બદને જખ્મી થયો હતો. બાજુ ગમચી તો તે ધણો જખ્મી થઈ સુસ્ત થયો હતો. આ રીતે આ બાજુ મુલ્કે કીરમાન ઉપર મહજબ મુદ્દઓનો ધુંભરો થઈ રહ્યો હતો. સપેહશાહાર જેહાંગીર કીરમાનનો ધણો મોટો જંગી ને લડાઈગાહનો ઉસ્તાદ હતો; તે નામદારે જે કે ખુલ્લા મેદાનમાં વટલેલ ધરાની લશ્કરને ઠીક થાકવી નાખ્યું હતું ને હજારોના સર જીદાં કચ્ચાં હતા પશુ પોતે આયન્દે શીરજગર ઉતરશે તે માટે યોડાજ ખાતરી ભરેલે હતો કે ત્યાં ખુલ્લાં મેદાનમાંજ મુદ્દઓ સામે નશીબો અજમાવવાને દલેરી સમજે. તે નામદારે ખુબ ક્યાશ કરીને પોતાનું પોતું લશ્કર એવી ઝડ-ફથી જંગગાહ દરમ્યાનથી ફેરવ્યું ને કીલ્લામાં બીજા દરવાજાથી દાખલ કરી દીધું કે મુદ્દઓ તેના લશ્કરના કમી થવા ઉપરથી સમજ્યા કે તે તમામ જંગમાં ભયાં થયું. એ નકી વીચારે મુદ્દઓએ જંગમાં બેદરકાર બન્યાની ઠાપ ખાધી. જ્યારે જંગ બંધ પાડવાનો જીન્દો આરબ સરદારોએ ઉડાચ્યો ત્યારે સપેહશાહાર જેહાંગીર મેદાનમાં ફક્ત એક ફોજ સાથ જંગનો જવાબ આપતો હતો. તે નામદારે જંગ બંધ પાડનારો જીન્દો જોતાંજ તેના જવાબમાં પોતાનો પશુ જંગ ખતમ રાખનારો જીન્દો ઉડારતાંજ તે મોટી સીફતથી કીરમાનના કીલ્લામાં ધુસી ગયો. આ બનાવ જોતાંજ મુદ્દ સરદારો ને સીપાહો પોતાના હાથ ચોલતા રહી ગયા. હવે તે સરદારો ને ફોજના સીપાહો માટે જે જંગની બાજી રહી તે વર્ષોના વર્ષો ભગી બીન હાંસલ લડાઈ લડી લડીને અટવાઈ જવાની રહી. એ મીશાલે મુલ્કે કીરમાનનો મામલો થયો છે.

બાબ ૫૪ મો.

[શાહે કીરમાન સામે ખુદ મોહાવ્યા જંગી ફ્રાજથી થાય છે-
શાહે કીરમાનની અજાયબ જવાંમરદી-મોહાવ્યાની ફ્રાજતું
નાહીંમત થવું-કીરમાની લશકરની દલેરી બજાવ્યા દરમ્યાન
જખરી ચાલી રહેલી કતલ.]

ભવસાગર છે રંગસ્વમ કોઇ ખેલે પાર કોઇ થાય ખાર,
અજબ અજાયબ આત્મા મહીમા માયાની લાગી વંજર.
મોહ રતુમાં હરીહરાંઇ કોઇ ચમન ગુલસન કોઇ વન ઉજર,
કોઇ નજરમાં શાહ ને વતન કોઇ નજર ખુનખાર તલવાર.
જે રાહે રંગ અંગ ઉમંગ રાહે તે ઉઠી જાય મસ્ત સ્વાર,
ખુશાલ થાય બે દીન જીવી કોઇ દીલ રહે કોઇ વતન વફાદાર.
નીજીવ સીપમાં અન્મોલ મોતી, મોતીમાં છે આજ ને બહાર,
વીજો મુસાફર મનું મોહાવસ રસ્તમ પામે અંત અધાર.

દાનેશમંદોની આ દર્યાફ ક્યામતના રોજ લગી કાયમ રહેશે કે 'ન-
જર બાહેર તે મગજ બાહેર' તેમ મુદકે કીરમાનમાં કેવો મામલો છે અને
કેવો મુદ્દખોનો ધુન્જરો ધીક્યો છે તેની તેના ખુદ શાહને કસીપણ બખર
નથી; તે વખતે મોટો દીનદુસ્મન મોહાવ્યા એક મોટી જંગી ફ્રાજ
લઇને શાહે કીરમાનના દેહરા આસપાસ ફરી વલ્યો, જેથી કીરમાની
લશકર એવું ચોખરદમ ધેરાઇ ગયું કે તેવી હાલતમાં બીજું કોઇ નહાતું
કે સેજ નબલું લશકર પોતાને આવી ગયલું જોતે તો ખેશક ફક્ત દેખા-
વથીજ પોતાનાં દીલની હીંમત હારી જતે, પણ આ લશકર ધરાની
શાહાનશાહાતમાં હમેશાં જોરાવર ને જીત મેલવનાર રેહનાઈ હોયથી
તેમજ કીરમાનના મુદકની ખુદરતી આબોહવા એટલી સફા ને તનદ્રોસ્તી
બક્ષનારી રેહ છે કે ત્યાંનાં આદમીની જવાની ને દલેરીની હદ રહેતી નથી.
કીરમાની સારા એશ્યાની બલક દરમ્યાન મોટો જંગી, દાનાવ ને અજ-
માયશી હોય છે. જે મુલક ખાસ તેવી હોશ્યારી બક્ષનારા તત્વે ધરાવે છે તે
મુદકના લશકરના સીપાહો પણ તેવાજ જંગી, કલાબાજ ને જખરા હોયથી
જંગી કીરમાની ફ્રાજેએ મોહાવ્યાના લશકરની કસી પરવા કરી નહીં અને
પોતાની ધેરાયલી હાલતનો અફશોશ ખેંચવા બદલે શીતાબીથી પોતાના
જંગી હથ્યાર તેજ કરવા પડ્યા અને બખતરબંદ થઇ પોતાના સરદારોના
હોકમ માફક જંગગાહમાં નામદારી ભરેલી જંગ ખેલવા તૈયાર થયા. આ

વખત શાહે કીરમાન પોતાના ખુબેઈ ને દાનાવ વહર બેહરામ ને ખીજ પોતાના મોટા ધતબારી સપેહશાહારે સાથ જીકર ચલાવતો ને મોઢાવ્યા જેવા જળરદસ્ત આરબસ્તાની હમનખર્દ સાથ જંગમાં ઉતર્યા દરમ્યાન આખેર શો ફેજ નીપજશે તે બાબે સલાહ પુછતો હતો. શાહે કીરમાન ખુદા ખબર મોઢાવ્યાના લશકર ખેંચી આવ્યાથી ગમગીન થઇ ગયો હતો કે કોઇ ખીજે આગશે પાછશે ખ્યાલ આવ્યાથી સુસ્ત હતો કે કેમ ? પણ તે નામદાર અવલ જેવી જવાંમરદી ને ઉલટથી આ જંગ ઉઠાવ્યાનું ખીડું ઝડપી રહ્યો હતો તેની ઉલટમાં તો હતો નહીં. વડી તે નામદારે જેવી જંગી કલાથી કુદા ને તે આસપાસની તમામ સરજમીન છતીને પોતાના કવતની દેહસત પેસાડી તેથી તદન ઉગ્રો ડામાડોલ હાલત ને ખ્યાલમાં ગીફતાર થયેલો દીસ્તો હતો. તે નામદારની હાલની જંગની ઉલટમાં જોસ્સા કરતાં બેદરકારીનો ભાગ વધારે દેખાઇ આવતો હતો. જ્યારે મોટા આરબ જંગી સરદાર મોઢાવ્યાને જળરા લશકર સાથ પોતા ઉપર ચઢી આવ્યાની જાણસુએ ખબર આપી ત્યારે તે બદ ખબર તે નામદારે એવા ખ્યાલી મગજે સાંભળી કે વહર બેહરામને પોતાના પાદશાહમાં થયેલો ફેરફાર તરત નજર આવ્યો, અને જો કે તે ખબર સાં જોઈ શાહને બેદરકાર નહીં રેહવા સારૂ એસુમાર કલા ને ઉલટ પુલટ ચેતાવ્યો. મગર પોતાના વહરની તે તમામ શીકરના જવાબમાં શાહે કીરમાન ફક્ત ખુશ મીઝાજ ઢપે મુઠમાં હસ્યો એટલુંજ. તે શાહ હાલ જંગી મોઢાવ્યાના આવ્યામાં કેટલી દેહસત ને હોશ્યારીથી લડાઇ ચલાવશે ; તે તો આગલથીજ નકી સમજાયું હતું.

શાહે કીરમાને પોતાના વહર બેહરામની આશ્માન જમીન એક કરનારી દેહસતનો જવાબ વાલવામાં કીરમાની લશકરને દીનદુસ્તનો સામે જંગમાં ઉતારવાની સફ્ત સમારવાનું કામ મોટી કલાથી લેવા ખાતર પોતે જાતે પોતાના જંગી ઘોડા ઉપર હથેયારખંદ સ્વાર થઈ મેદાનમાં નીકળ્યો અને પોતાના તમામ સરદારોને જેટલી પણ પોતાની કાબેલ જંગ તાલીમ ને કલા તે સુઆફેક કીરમાની લશકરની ટુકડીઓ ગોઠવવાનો હોકમ કરવા લાગો. જ્યારે તમામ લશકર અચ્છી ઢપે ગોઠવાઈ રહ્યું અને દુસ્તન લશ્કરથી તીરનો મારો સર થયો કે જંગના મેદાનમાં તીર ને સીનો બન્ને વચ્ચે હરીફાઇ મચી. તીર કીનાખાર થયો ને સીનો મરદાનો બન્યો. તીરે પોતાની ખશકત જાહેર કરી. સીનાએ પોતાની જવાંમરદીની મગરૂરી ધરી. તીર અંતે પોતાની કરણીના બદલામાં ખાક અંદર લેટતો થયો. સીનો પોતાની જવાંમરદીનો નક્ષ આશ્કારા કરતાંજ મગરૂરીનો ભોગ થયો.

એ મીશાલે કીરમાની ને ધરલામી થયલા ધરાની ને આરબસ્તાની બેલસેલ લશ્કરો વચ્ચે જળરી જંગ બરપા થઇ. ચોતરૂંથી કીરમાની લશ્કર ઘેરાઇને જળરી જંગમાં અટવાવા લાગું. આ દેખાવથી શાહે કીરમાનનું દીલ ફાટી જવા લાગું. તે નામદારે હાલની જંગમાં કીરમાની લશ્કરને પોતાનું નામ ગુમાવવા જેવું નબલું થતું જોયું, કે તે જંગી શાહે કીરમાનના દીલમાં દેલાવરીનો દરયાવ ઉછલ્યો. શીતાબ તે શાહ પોતાની દેલાવર અંગરક્ષક ખાસ ફૈજ સાથે મોહાબ્યાની ખાસ હરોલ ઉપર ધસ્યો. સમશેરની શું તાકાત તે છાં શાહે કીરમાને સામેત કરી આપી. અકેકા સપાટાએ દસદસ ને વીસવીસ મુદ્દમ્ઓના મુડદાં વાહાડતો તે પોતાના પવન મીશાલના ઘોડા ઉપર છેક મોહાબ્યાની ખાસ ફૈજ લગી જઈ લાગો, તેમજ તેના રક્ષક સવારો; અને પછે ત્યાં શાહે કીરમાને પોતાના ખાસ સરદારો સાથે મુદ્દમ્ઓમાં સમશેરનો હાક મોહાબ્યો. અશ્મના પલકારા વચ્ચે હજારો જંગી મુદ્દમ્ઓના મુડદાંની જમીન બનાવી તે ઉપર પોતાનો મસ અસ્પ તે શાહ કુદાવતો કુદાવતો મોહાબ્યા સામે આવી પોંહોંચ્યો કે પાહાડ ધુંજે ને આશ્માન ફાટે તેવો તે નામદારે પુકાર માર્યો :—

“ઓ આરબ, એક લુટારા અબલીસના અવતારે તુને અમારી પાક મજ્દાની સરજમીન ઉપર પલીતોના; લશ્કર સાથે ચઢી આવ્યાનું શું કામ હતું? તુને અમારાં વતન કે પાદશાહત સાથે શું લાગેછ વલગેછ કે આ રીતે બેગુનાહ જનોનો તરસ્યો થઇને રોજરસ્તાબેજનો ડર લુબ્યોછે? તું પણ ઇન્શાન છે અને ઇન્શાની અવતાર ધરાવેછે તો કંઈ તો ખ્યાલ પકડ કે ખુદ ઇન્શાનને ખુવાર કરવામાં તુને શું હાંસલ છે? ત્હારી સરજમીન ઉપર તું કરાર નહી પકડ્યાથી અને અમારી સરજમીન ઉપર ઉતરી પડ્યાથી તેં શીહા દોજખ દરમ્યાન વાસો કર્યોજ, એ નકી સમજ. સમાલ ત્હારી સમશેર ઓ અબલીસ કે આખર ચેતાબ્યા વગર બેજન કસ્યાનો એક ખરા ધરાની સર ઉપર ત્હારી જંગલી જાત તોહોમત ચઢાવવામાં બરાઇ ના માને.”

આ શોખન પુરા થયા કે શીતાબ સમશેરે મોહાબ્યાના સર ઉપર પોતાનો સપાટો ખેલ્યો, કે ત્યાં તમામ આરબસ્તાની સફમાં મોટો ગુલ-ખાંગ ઉઠ્યો. હજારો સમશેરકસોએ તાજુખ જરફે પોતાની સમશેરના હાથ કસ્યા અને શાહે કીરમાન ને તેના રક્ષકસવારો ઉપર હજારો કાતેલના જરબો પડ્યા, મગર મોહાબ્યાનો બચાવ થયો નહી. તે જંગી તો શાહે કીરમાનની સમશેરના એકજ જરબે પોતાની ધાલ, છન, ઘોડો ને

કોષ્ટતાં સાથ જમીનદોસ્ત થયો. હજારો જંગી આરબોએ આ વખતે ‘અદલા અકબર’નો પોકાર માર્યો. હજારો સરદારો પોતાના વડા સરદાર મોહાવ્યાને બચાવા શાહે કીરમાનની સમશેરના સપાટામાં કપાઇ ખાકમાં પડ્યા, પણ શાહે કીરમાનની અજીત સમશેર સામે કોણની મકદુર કે સર ઉઠાવે? એવો કોષ્ટપણુ જંગી ત્યાં હતો નહીં કે શાહે કીરમાનનો ગુરસો ઉતારી શકે? અંતે એક આખી જંગી ફાળે ફક્ત શાહે કીરમાનને ઘેરી લીધે! ત્યારેજ જમીનદોસ્ત મોહાવ્યા જીવતો કે મુએલો છે તેની તપાસ થઇ શકી. તેના મદદગાર સરદારો માહ મુશકેલે તેને જખ્મી પણ જીવતો ઉઠાવી તેને! દેહરામાં લઇ જવાને ફાવ્યા. મગર જે જંગ મચી ને શાહે કીરમાને જે બાજુ ખેલી તેથી તમામ ઇસ્લામ ફ્રોજ નાહીંમત થઇ ગઇ. કોષ્ટની તાકાત નહીં કે શાહે કીરમાનની સમશેર સામે ઉભો રહે કે ટકી શકે. મુદ્દખોના મોટાં લશકરમાં શાહે કીરમાન ને કીરમાની લશકરની જખ્મી દેહસત પેઠી. તે તમામ લશકરના હાથપગમાં સુસ્તી દાખલ થઇને દીલમાંથી મરદાનગી ખીલકુલ જતી રહી. મુદ્દખ લશકર પોતાના મોટા ને નામવર સરદાર મોહાવ્યાના જખ્મી થયાથી એટલું તો નાહીંમત થઇ ગયું કે ખીજા યુનનદા આરબ સરદારોએ આ જંગમાંથી નામોશી સાથ નાહાસવા શીતાય ખીજે આરો જાયો નહીં, એવી બારીક હાલત આરબ લશકરની થઇ હતી. અને જંગ દરમ્યાન કીરમાની લશકરની જવાંમરદી ને જોસાથી જે કતલ ચાલતી હતી તે એટલી બોહલી હતી કે તેવી ખુનખાર જંગ સાસાન્યાન સલતનતની સરઆતથી હાલ લગીની પડતી દરમ્યાન કોષ્ટ વખતે પણ ચાલી હતી નહીં. પણ આ જંગનો છેડો કીરમાનીઓ તર્ફ જીત દરમ્યાન આવવાની એણુ વખતે એક નાધારેલો બનાવ બન્યાથી જંગનો નશીબો ઉઘટાયો.

ન્યારે જખ્મી મોહાવ્યાએ પોતાના જંગી લશકરની ખુવારી થયા ઉપરાંત હૃદયી જાદા નામોશીમાં પોતાની હાર થવાની છેલી પલ જાણી લ્યારે તે કુનેહબાજ આરબ સરદારે એક વેહેમ ઉપર પોતાનો પાસો ફેંકવાને દરસ્ત જોયું. શીતાય તે જાતે જખ્મી તન એક ઘોડા ઉપર સ્વાર થઇને તે ખુનખાર જંગના મેદાનમાં આવ્યો. તેણે એક બસારતી પોકાર માર્યો. પોતાના નાહીંમત લશકરના સીપાહોને હોસ્કાર કરવા સાથે તેણે આસ્માન તર્ફ ઉંચા હસ્ત કર્યા અને ખુદા તેને ફરીને જીંદગાની બક્ષીને જીવતો કરતો હોય એ મીશાલના દેખાવે તે પોતાના લશકરને અદલાએ આ જંગની જીત બક્ષીછે એવું યકીન મનાવતાંજ આગલથી નકી કરેલા એક અજમતી દેખાવના

રમાલને એવી સીફતથી હવામાં ઉડાવ્યો કે લશકરને તે આસ્માન ઉપરથી આવી પડેલો દીસ્યો. જે ઉપર ‘ઇસ્લામ ફતેહ’ એ શોખનોનો ગુન્દો જીખાયલના દસ્તમાં આપ્યોનો નક્ક હતો. આ દેખાવે ઇસ્લામ ફેજમાં નવું જહુન ને જુસ્સો ઉઠ્યો. નવું લોહી, નવું તેજ, નવી ઉલટ ને નવી જવાંમરદી ભરેલાં ઇસ્લામ લશકરે, છત થવાની બાકી નહીં જાણીને બેદરકાર થતાં કીરમાન લશકર ઉપર જબરી ઉલટ લીધી. બાજુ પણ એવી મચી કે જેમ ઇસ્લામ લશકર સુસ્ત ને ધરાની લશકર તેજ હતું તેમ હવે ધરાની લશકર સુસ્ત ને ઇસ્લામ લશકર તેજ થઇ ગયું. શાહે કીરમાન ને તેનું રક્ષક લશકર મુદ્દખા દરમ્યાન આગલાજ આતશી જુસ્સા ને તેજ હથ્યારથી જંગ મચાવતું હતું પણ હવે ઇસ્લામ લશકર આગલી દેહસ્ત ખાધેલી હાલતનું હતું નહીં કે તે નામદારોનો તે જંગી મારો કાંઇ મુરાદસર હાંસલ મેલવે? આગલો રોશન શીતારો નાખુદ થઇ ગયો હોય અને હાલે શીહા શીતારો આશકારા થયો હોય એવો ધરાની લશકરનો મામલો થઇ પડ્યો. જ્યાં કીરમાની એક સમશેર કમમાં કમ બે આરબ સર સફ કરવાને ફાવતી ત્યાં આરબ સમશેરને કમમાં કમ પોતાના બે સર હવાલે કરતી ચાલી. આ રવેસનો હેવાલ નીપજતો થયાથી શાહે કીરમાન ને વજીર બેહરામના મોહનો રંગ જરદ માચ્યો. મગર વજીર બેહરામે ખુબ ગોર કરીને જહુનની આરબો દરમ્યાન પોતાના વતની લશકરનો ધાન નીકલી જતો બચાવ્યો. લડાઇખંધ કરવાનો ગુન્દો ઉડાવ્યો, તે આરબ સરદારોએ પણ દરસ્ત લાગાથી તેવાજ ગુન્દાથી જવાબ વાળ્યો. બન્ને તરફ હજારો હજાર જવાંમરદ સીપાહોનાં મુડદાંના ટેકડા ઉઠ્યા હતા, અને જંગીઓને લડવા સાથે ચાલવાનો રાહ ખીલ-કુલ રહ્યો હતો નહીં, એથી બન્ને લડાઇ ચલાવનારા વડા નામદારોથી આ રવેસ જંગ ખંધ પાડ્યામાં તમામ તરફથી રાજ ખુશી ઉતરી હતી; મગર આ કહ્યા વગર ચાલતું નથી અગર જંગ ચાલુ રહી હતે, તો નવા જંગ જેસ ને જહુનથી આરબસતાની લશકરનો પાસો સેજ વારમાં એવો આબાદ ફતેહમાં ઉતરતે કે ફરીને કીરમાની લશકર મેદાન દરમ્યાન દેખાવ દેવાનું કઠવંત રાખતે નહીં. એ મીશાલે હાલ તરત તો શાહે કીરમાન ને તેનું જંગી લશકર એક મોટી નામોશી ભરેલી હાર પામવાના કમનશીબાથી બચી ગયાની પોતાને મુખારકબાદી આપતું લડાઇગાહમાંથી છાવણીમાં જઈ રહ્યું.

બાબ ૫૫ મો.

[શાહ કીરમાનને પેગામ-તે નામદારનું પોતાના લશકર સાથે કીરમાન કુચ કરી જવું-બજબજામી ઉપર મોહાબ્યા-દાદનું આથીરનાન લશકર સાથે આવી પોંહોવ્યવું-જંગ-મોહાબ્યાનું હરવું.]

ભર દસ્યે લુટાયો કાફલો ચોખી આંટવાલો વેપારી,
ઝાઝમાં નાગી તલવારવાલી ઉતરી પડી ટોલી લૂટારી.
વખત ફેવો કે ઉપર નવધાર વરસતો હતો વરસાદ,
વલી મધરાત દીલ ડરાવતી પડેલી હતી કાફી અંધારી.
નીચેથી મોખ ઉછલતાં વાદલને લાગી ગોચા રેહતા,
ચોગરદમ ઉછલતાં જીવતાં પાણીમાં લુટે પાડી ચીચારી.
ખુન લુતે આંધલો થઇ કઇ બહાડી ગરદન અમૂલક ત્યાં,
સામે થનારા સફા થઇને બાકીએ પેઢી તાબેદારી.
વેપલામાં નફા ધારીને સફર જનારા જન રસ્તમ,
સરજતના ફરતા ખુદરતી પાસા સોટકાંથી હાની સ્વીકારી.

શાહ કીરમાન ધણજ અફશોશમાં હતો. તે નામદારના જીગરમાં જેહાનનો નક્ષ હાલની જંગથી જુદા તરીકા ઉપર દોરાયો હતો. તે શાહ પોતાની જાંઘીમાં આ પેહેલી વખતે દીનદુસ્મનો સાથ હરીફાઇમાં શેહ કરતાં નફેતર હાલહાવાલી પામ્યો, તેથી તેના સીનામાં દલેરીનો આતશ કોયલો થવા જેવો તેનો ચેહેરો ઝાંખો માસ્યો હતો. તે નામદાર પોતાના દેહરામાં પોતાના તમામ જંગથી બચેલા સરદારો સાથે મળી વજીર બેહરામ તરફ જઇ રહ્યાં હતાં. ‘આરે આપણા પેલા મોટા અજમાયશી નામદાર દાદની ગણત્રી કાઢ્યા માફક દીનદુસ્મનોના મેદાનમાં લડી લડીને જીત મેળાવ્યા છતાં હસ્તીમાં રહીશું જ નહીં તો પછે પાદશાહાત તે ક્યાંથી બદ-કરાર કરીશું ને તખ્તનશીન તે ક્યાંથી થઇશું ? તેવી આપણા ક્યાની ટોલાંની હાલત નજર આવે છે. અગર મને આ બાતેન ને અજમાયશ અબર હતે તો હું તે મોટા નામદાર સાથે એકમત થઇને અવલ શાહી, બાદ જંગનો પાસો અજમાવતે. અફશોશ, મહારા જીગરમાં એજગેખી આફત ઉઠ્યા જેવી મહારી હાલત મંદ થઇ ગઇ છે. અરે મહારા પાદશાહી બાનદાનમાંના આગલા કોઇપણ શાહબદ કે શાહના મન ઉપર મહારી આજની હાલત મીશાલના અદેશાનો મારો ચાલ્યો હશે નહીં. પણ હવે મહારા દા-

નાવ વછર આ જંગમાં હકનાહક કીરમાની લશકરની તારાજ કરાવ્યામાં કેવી નામદારી કીરમાન મેલવે છે તે મને કેહશે?" વછર ખેહરામ હાલમાં પોતાના પાદશાહને સાંભળીને બેસુમાર ખ્યાલમાં પડ્યો. અતે તે બોલ્યો:-

“નામદાર શાહ, અગર અવલથી નામદારોના નામદાર દાદના રૂકા ઉપર અમલ થયો હતો અને આપણું લશકરને બળખ્યામી દરમ્યાન દાખલ કરીને આપણે તે પોલાદી કીદલાના આધારે મુદ્દમ્મો ઉપર મોતનો મારો ચાલુ કરતા રહ્યા હોતે તો આજની હોનારતના અંદેશમાં ગીફંતાર થયા હોતે નહી. હવે આજનો સવાલ એવો છે કે આપણા લશકરને જીવતું રાખવામાં આપણને આખેર હાંસલ છે કે જાંજ જંગ દરમ્યાન નામદારીની સમશેર બળવી આખર પામવું? હું મ્હારી દુરઅંદેશીના દર્યાવમાં હોમાઉં છું ત્યારે મને હાલની નાહકની જંગમાં બેસુનાહ જંગીઓના જાનની ખુવારી કરવાને દરસ્ત દીસ્તું નથી. કીરમાની સીપાહ કેવો જંગી છે તે જોહાનને મશ્હુર છે. તે સાથ આ પણ મશ્હુર છે કે કોષપણ કીરમાની જંગી ખીન હાંશલ હરીફાઇમાં પોતાનો પંજો અજમાવતો નથી; અને જ્યાં પોતાની પાદશાહાત કે પાદશાહ કે વતન કે વતનીને એક જવની હાંસલ નથી, ત્યાં તો પોતાના મુદ્દમ્મના મનનું કોઈ કામ કરવા દેવા માહે પોતાની સમશેર બેચેતો નથી. અગર ઇતેફાકે પોતાને નુકસાન ને મુદ્દમ્મને હાંસલ જેવી જંગમાં હોમાવી પડ્યો તો ખુબ કલા ને સીફત વાપડીને મુદ્દમ્મને હાંસલમાં મેળ્યા આગલ તે દરમ્યાનથી છટકી સાચુત નીકલી પડવાને ચુકતો નથી. એવો કીરમાની હાલની મોહાવ્યાની જંગમાં પડીને વગર હાંસલે પોતાના તનની કતલ કરાવવાને કેમ નાદાન્યત ચાહશે? આપણને હાલમાં ચોતફંના ધરાન મુલકના મામલાની સુજામત જાણવી જોઇયે છે. ખુદ આપણા મુલકે કીરમાનનો શો હેવાલ છે તે સંબંધી આપણા મુદ્દમ્મો જોટલા જાણીતા છે તેટલાં આપણે અધારામાં છીયે. વખ્તે હાલ ત્યાં એવો પણ મામલો હોય કે તે દુશમનો વચે ઘેરાઇને શીકસ્તહાલ ધુન્નતું હોય, કેમકે ત્યાં મુદ્દમ્મો ઉલટી પડે; તેઓને ખરનો જંગી જવાબ આપનાર ત્યાં કંયુ લશકર રાખ્યું છે? એવા આપણા મુલકના ડામડોલમાં ને આપણી બેખબરીમાં જ્યાં કે જ્યાં ના આપણી તલ જમીન કે ના રજ હાંસલ લાં જંગ મચાવ્યામાં હેમકાઇ છે.” વછર ખેહરામ હજી તો જો બોલવાનો હતો તેમાનું પા હીરસે પણ બોલ્યો નથી, તેટલાં લાં એક પેહેલવાને હાંફતા ને ઠાકી લોટપોટ થયલા જાણુસને લાવી હાજર કચ્ચો. તે જાણુસને જોતાંજ દરખારના દીલમાંની સખર ઉડી ગઇ. તમામ જંગીઓને પોતાનાં વતન મુલકે કીરમાન સંબંધી ખુદરતીજ વેહેમ પડ્યો અને તમામના જગરમાં

લાં જરૂર કોઇ આફત જાગ્યાનીજ બસારત પડી. તેટલાં રૂકો લઇ વળી જોડ્યો અને તે માહેતી મકસદ ઉપર ચસમ ઠરતાં તેના હોઠ ફફડ્યા, શયુન લઈશ્યા ને દસ્ત ધુન્ધ્યા, સખખ આ રૂકામાં સપેદશાહાર જેહાંગીરે શેહેરે કીરમાન ઉપરનો દુશ્મનનો ઘેરો ને લાં દરરોજ ચાલુ થતી જંગનો હેવાલ લખ્યો હતો. શેહેસ્યારની જખખી હાલત ને હકીમોની તેના જન આખેની શીકરના ફકરાએ શાહે કીરમાનના દીલમાં દર્દ કસ્યું. કીલાની સો વર્ષે પણ મુદ્દા એક કાંકરી મેલવનાર નથી એ છતાં હાલના ધરાની શીલા શીતારાથી શું ના ખરાખી નીપજ તે માટે કોઇથી અટકલો કરાય નહીં તો પછે ચોક્કસ તે ક્યાંથી કેહવાય? અંજમ બેસુમાર શીલા દીસવા લાગ્યું. શાહે કીરમાનને પોતાનું મુલ્ક મેલી છેક એટલી દુરદરાજ રાહ ઉપર પોતાના મોટાં લશ્કર સાથ દેહરો મારીને પડી રહ્યાની હેમકાઇનો ખરો ખ્યાલ આવ્યો, હવે તે નામદારના દીલમાં પોતાના વતન કીરમાન ને કખીલાનો ખ્યાર ઉછલી આવ્યો. શીતાખી કરતાં શીશાખ લાં ખાંગી મસલહત પુર નહીં થઇ. પવનનો એક સપાટો છુટતા અરસામાં ના હું કે હ: ને કીરમાની ફાજોએ લાંથી પોતાના વતન તર્ફ કુચ કરી. કુચનો હોકમ પણ ઉગતરાહે ને કોઇની પણ સલાહ કે મસલહત વના અપાયો, કે કુચનું એક તુફાનજ ઉઠ્યું. જેતાં જેતાં ને વીચારતાં વીચારતાં તે મોટા કશરાનો દેહરો ને તમામ સરનજમ મુલ્કે કીરમાનની રાહે ધસડાઇ ચાલ્યો. એવી તો અજખખ ગુપચુપ ને ઝડપમાં તે મેદાન ખાલી કરીને કીરમાની લશ્કર ઉગત રાહે ઉતરી ચાલ્યું કે મોહાવ્યાના ખાસ રોન ફરતા તલાયાઓ વતીકને તેની સાસ જેટલી ખખર પડી નહીં. અરે કોઇ કેહશે કે તે આખું મેદાનજ કોઇ કરામત ઉપર સ્વાર થઇ લાંથી ઉડી ગયુ હોય એ ખીશાલેનો કીરમાની તે મેદાન ખાલી કરી ગયાનો દખદખો મારતો હતો. જ્યારે આફતાખની રોશનીના પેઢલાં કીરજોનો વરસાદ વરસ્યો ને જેહાને રોશનાઇનો જમો પેઢચો ત્યારે કીરમાની લશ્કરન, એક પણ ખ્યાલો કે સ્વાર કે ખોચકો કે ઉઠ કે ઘોડાને નહીં જોયાથી મોહાવ્યા ને તેના તમામ લશ્કરની તાજુખીનો પાર રહ્યો નહીં. તે તમામ દીન પોતાના લશ્કરને ખુખ હોશ્યારીમાં રેહવાનો મોહાવ્યાએ હોકમ કાઢ્યો હતો અને પોતે જખખી બદન છતાં પોતાના તમામ સરદારો સાથ દરખાર ખરી તરેહવાર તકરાર ને જીકર ચલાવતો બેઠો હતો. શાહે કીરમાન આ મેદાન મેલી જય અને બજખખાખી ઉપર કોઇની પણ હરીફાઇ વગર આરખસ્તાતી ખલીફની મુરાદ મુઆફ્ફ એક ચઢાઇ લઇ જવાય એ હેતુ તો અવલથીજ મોહાવ્યાએ સાચવ્યો હતો; તેટલાં ખાતર તો તે મોટા દુરઅંદેશ

આરબ હાકમે ખાસ એક ફોજ મુઢકે કીરમાન ઉપર રવાના કરી હતી. મોહાવ્યા પોતે પણ તે શાહે કીરમાન પુરી શીકસ્ત મેલવે નહીં ત્યાં લગી તેને પોતાના પંઝેથી નહીં છટકી જવા દેવા માટે ઘણો હોશ્ચારીમાં રહ્યો હતો, પણ તેની જખ્મી હાલત જે તેની વડી માફકની મુરાદથી ઉલટી બાજુ નીપજી તેથી તે ગફલત પામી ગયો. જ્યાં તેનું લશકર નાહીંમત થઇને હારી જવાની પલ લગી પોંહોંચી વળ્યું, ત્યાં તે પોતાની બાજુ સમાલવાની પંચાતમાં પડે કે બીજાની ઉપર બાજુ લેવાની હોશ્ચારી જાલવવાનો જુમ્બો ઉઠાવે? એ રીતે મોહાવ્યા પોતાના આગલા ધરાદા માફકનો જંગનો મામલો ઉપજાવવામાં ગાફલ માર્યો; તેનો લાભ શાહે કીરમાનને મર્યો. શાહે કીરમાનને જે લાભ મર્યો તેનો તેને કોઇ કાલ ખ્યાલ નહીં હતો, મગર સપેહશાહાર જેહાંગીરનો રૂકો ને બીન હાંસલ કતલ થવા જેવી જગી કીરમાની લશકરનો ખ્યાલ, બન્ને સાંટકે છેક તે નામદારના શીહા શીતારાનો દોર નરમ પાડ્યો; પણ મોહાવ્યાએ તો એ બાજુની નીપજનારો હીસાબ આગલથી ખેંચીનેજ કીરમાન ઉપર ઇસ્લામી મહજબમાં આવેલા ધરાની લશકરને આરબ સરદારો સ્વાધીન મોકલેલું હતું, તેથી મોહાવ્યાને આ બાજુ હાથથી ગુમાવ્યાને સખએ જે અફશોશ ઉપજ્યો તે હદ વનાનો હતો. એક જખરો શેર પોણી કમંદમાં આવી જઈ બંધાયા પછે એટલો આશાન છુટી જવા પામ્યો, એ કાતેલ ખ્યાલ આવ્યાથી તે જગી મોહાવ્યાને હાલની જખ્મી હાલતમાં બેવડાં દર્દનો વધારો થયો. મોહાવ્યા પોતાના જખ્મ ખાતર આ મેદાનમાં હફતાલગી કરી પણ જાણુવા જોગ હીલચાલ કર્યા વગર પડી રહ્યો; તોપણ તે જગીએ એક હીલચાલ કરી, તે તેના લશકરને હવે પછે બહુ કામ લાગી. આ હીલચાલ પોતાના જખ્મી હાંગામમાં ધરાનની તમામ છુપી ખખર મેલવનારા જાણુસો મેલ્યાની હતી. લગભગ પચાસ વફદાર જાણુસો, અસલ તો ધરાનીઓ પણ હાલ ઇસ્લામી બનેલાઓ પોતાના જાતબાઇઓના તમામ ભેદ ભરમનો મુદ્દો લાવીને મોહાવ્યાને ખબરદાર કરતા ચાલ્યા. આ કીસમના દગાબાજ બેદીન ધરાનીઓએજ છેક શાહાનશાહ ખુશરો પર્વેઝના જમાનાથી જરયોસ્તી શાહાનશાહાતનો પાયો નખલો કરવાની કસરવેઝી ચાલુ કરી હતી. ધરાનની શાહાનશાહાત તારાજ થઇ તે એવા દીનદુઆઉ દગલબાજ બેદીલ ધરાનીઓએ કરી છે તેટલી ઇસ્લામીઓથી નથી થઇ એ નકી જાણુવું.

હફતો એક તમામ થયો ને મોહાવ્યા પણ જખ્મથી સાજો થયો. તે જગી થોડેસ્વાર થવા જેટલું કવત પામ્યો કે લાગલો પોતાના મોઢાં

લશકર સાથ બળબળામી ઉપર ધસ્યો. બળબળામી હાલ એક પોલાદી કીલ્લાનું બંધ ધરાવતું હતું. ત્યાં દસ્તુર બેહરામ ને શાહજાદો સાપુર બન્ને મોટાં તો નહીં પણ જંગી ને જવાન લશકર સાથ રખેવાલી કરતા હતા. ત્યાં શાહજાદી ગુલશીરીનાનું લગભગ ત્રણ હજાર જંગી બાતુઓનું પરી-જાલ લશકર હતું, તે એવું તો તીરનદાળ હુઝારમાં સરસ નેમબાજ કેલ-વાયલું હતું કે તે બરાબરી તે જમાનામાં કોઇ શાહાનશાહાતનું મરદાનું લશકર હતું નહીં. તે સાથ ત્યાં તમામ ન્દાની મોટી વસ્તી ધરાની અન-જુમને પણ પોતાના જોર ને બદન માફક દીનદુસ્તમોના દસ્તમાં ગીફતાર થઇને પોતાના મહજબ ઉપર કાલો દાગ લગાડ્યા કરતાં જંગમાં લડીને જાન આપવાનો ધરાદો કસ્યો હતો. તે અનજુમન પણ પંદરથી વીસ હજાર લગી સંખ્યામાં હતી. એ રવેસ બળબળામીનો બચાવ હતો. તેનો ખુદરતી બચાવ હતો તેતો તેની આસપાસના મોટા ખ્યાબાન મેદાન ને કોહ ને ખાહી જ્યાં કોઇપણ બેખબરો શક્ત કુચ કરે તો જંગ કરવા લગી હૈયાત રહે ત્યારની વાત, પણ એક ફરસંગ બે ફરસંગ મંજલની કુચ દરમ્યાનજ કોઇ કોહ ખાહી કે જંગલમાં અટવાઇ જવાનો સોએ સો હીરસા જોખમ સમાયલોજ. એ ખીજે બળબળામીનો બચાવ હતો. તે બળબળામી ઉપર મોહાબ્યા લશકર લઇ ચઢાઇ કરવા કુચ કરી ચાલ્યો. આ તફની રાહ દેખા-ડવા ખાતર ખાસ તેને પોતાની સાથ સીરીઆના માહીતગાર વટસેલ ધરાની-ઓની એક જંગી ફોજ લીધી હતી. તે ઉપરાંત ખીજ તે રાહના જાનબેદુઓ ને જાશુસો લીધા હતા તે જુદા; એ મીશાલની તમામ સાઉચેતી સાથ બળબ-બામી ઉપર મોહાબ્યાની ચઢાઇ આવી. બળબળામી એક વખત જંગી આર-બોએ ફૂતેહ કરતું હતું તે છતાં હાલની જંગમાં મોહાબ્યા તે ફૂતેહ કરવા સારૂ ધ્યુપયુ મન થયો. આખરે મોહાબ્યાએ બળબળામીના મગરેખી દર-વાજ સામે પોતાના લશકરના દેહરા ખેંચાવ્યા. જંગ સરૂ કરાવી તે એક હફતા લગી ત્યાંની તમામ રાહ બ રાહથી ખબરદાર થયા પછે અવલ તીરનદાળ લશકરને હરોલમાં રાખીને તીરનો મારો ચલાવ્યો.

આ જમાનામાં આરબ ચઢાઇનો તીરનદાળ ઉપર ફૂતેહનો મોટો આધાર રેહતો હતો પણ ધરાનીઓ તો તીરનદાળ સાથ આતશનો મારો ચલાવ્યામાં ઘણા કુશલ હતા. પાસેની લડાઇમાં સમશેરબાજ દરમ્યાન ધ-રાની જંગીને કોઇ પોહિંચતું નહીં અને હરીફ ઉપર કમંદબાજ તો હર-કોઇ ધરાની સીપાહને રામસ્તીના મહીમા મીશાલ હતી, તેથી જેની મોહા-બ્યાના લશકરની હરોલમાંથી તીરનદાળ ચાલુ થઇ કે કોટ ઉપરથી ધરા-

નીઓએ આતશનો મારો ચાલુ કર્યો. જે માહે તીર, છુટમાલડી, લોખ-
નના સાહતુર વગેરે તરેહવાર આકારના ઝેરી ધારદાર હથ્થારો વડીકનો
મારો પણ ચાલુ થયેલો હતો.

બખ્ષખામીનો બચાવ બે મોટા જંગીઓની સરદારી હેઠલ આવ્યો. મોહા-
વ્યાના જળરાં લશકરના તીરનદાજી મારાથી કોટના બચાવ કરનાર લશકરને
કસો એલમનમ પેાંહોંચ્યો નહીં પણ કોટના બચાવ કરનારા લશકરનો
આતશી મારો ઘેરો ધાલનારા લશકરને આખાદ લાગુ પડીને આરબ લશ-
કરની પાયમાલી થવા લાગી. આરબ લશકરને જંગની રાહ દેખાડનારા
દગલખાજ ધરાનીઓ હતા; તેથી કીલ્લાના જળરા મારાથી નાશીપાયશ થતી
હાલતમાં જે જે જાતની હીમત ને ઉલટ આપવાની જરૂર, તે પેલા બેદીન
થયલા ધરાનીઓ તમામ રીતે આપીને જંગમાં તાજે ને તાજે જુસ્સો
ને જોર રખાવી શકતા હતા. મોહાવ્યા એક મુદત થઇ ધરાનની સરજમીન
ઉપરની હાકમીમાં બરકરાર થયેલો આજે ધરાની મરદાનગી ને ઉલટ માટે
પુરતો વાકેફગાર થયેલો હતો. તે પોતાના મનમાં પુર ખાતરી ભરેલો હતો
કે જે થોડીક મુદત સબર અખત્યાર કરી તો જીત ને નામદારી તો આ-
ખરે ઇસ્લામ ખલીફાતની પેશાની ઉપર ઝલકાટ રેશન કરનાર છે. એશ
આરામનો જમાનો ધરાનમાં જે વખતથી દાખલ થયો અને તેનો મોટો
મુરખી શાહાનશાહ ખુશરો પરવેઝ થઇને રંગ રાગ ને ઝલકાટમાં પજોટાયો,
તે વખતથીજ ધરાનની પેહેલવાની સરજમીન ઉપરથી તાકત ને જીત
બંનેના કદમ હટતાં ગયાં. તે જમાનો હજી પણ ધરાનને હેરાન કરતો
હતો. દીનદુસ્મનોએ તે જમાનાના રંગ ઉપર જંગ બરપા કરીને આજે
એ કયાની શાહાનશાહાતની શીકલ લગભગ બચાં કરી હતી, તે હવે આ
જેહાન ને જમીન ઉપર નીસ્તી પામવા સાફ આ જંગમાં ઉતરી હોય એવું
મત મોહાવ્યાનું બધાયું હતું. એક મોટી જંગ અને તમામ વફાદાર વત-
નીઓની પોતાના ધરાન વતન ખાતર જાનફેશાની; એટલે આરબસ્તાન ને
ધરાન વચ્ચેની જંગનો છેડો આવ્યો અને હમેસનું ધરાન ને તેની તમામ
ખલક પોતાના નામ, કામ ને દમામ ફેરવી ઇસ્લામી એખત્યાર કરી જુની
તવારીખમાં પરવાચુંજ. આ મત ઉપર મોહાવ્યા આ જંગની છેલ્લી લડત
લેવામાં ઉલટમંદ હતો. અને આ ધરાની જંગ પણ તેના ખપ્પ પ્રમાણે
છેલ્લી લડત કરીને પોતાના વફાદારોના તબબદન ઉપર શેકારખાજ ચલાવવાને
રાજી હોય એવો આશ્માની બેદ જણાતો હતો. મોહાવ્યા રોજબરોજ
તરેહવાર કીસમથી જંગનો પાયો રચતો હતો અને તરેહવાર ઢપે કીલ્લાના

બચાવ કરનારા પીલતન ધરાનીઓને લાલચમાં નાખી ફેડવાની કળા વાપડતો હતો, મગર વફાદારી જેનું નામ, તેવા નેક જીવ વફાદાર ધરાનીઓ મોહાવ્યાના ધરાદાની મળક કરતા હતા.

મોહાવ્યાએ પોતાના તમામ સરદારો સાથે બળબળામી ઉપર હોમલે કસ્યાને એક માહ પુરો થયા પછે દરબાર ભરી, અને જંગ યાહુમ આ લાવ્યાની જીકર કાયમ કસ્યા પછે અંતે ચોતર્ફથી કીલ્લા ઉપર જળરે મારો ચલાવવાનો નકી ઠરાવ અમલમાં મેલ્યો, કે બળબળામીના કોટ ઉપર મસ તુફાન ઉલટયા સમ મહજબ મુદ્દમઓના ટોલેટોલાં ચોતર્ફથી સીરીઓ મેલી ચઢવા ને જનનની પરવા છોડી લડવા લાગાં. આ જહનુન ને જોરસો જોધને શાહજાદા શાપુર ને દસ્તુર બેહરામના દીલ ધુન્ન્યાં. તે નામદારેની હીમત તુટી. ધરાની જંગના હથ્યાર નાકારગાહ થવાં લગાં. કોટ બચાવવાનો અદેશો, જે મોટી શીકર ઉપજાવતો હતો તે ત્યાં શાહજાદી યુલશીરીનાનું મથક હોયાથીજ, અગર નહીં તો શાપુર ને બેહરામ એક મસલહત થઇ જઇ બેમાંથી એક અગરેબના દરવાજેથી બાહર નીકલી પડીને દીનદુસ્મનનોના લશકરની ગોયા કતલ કરી નાખવાની બાજી રચતે. મગર શાહજાદીનું મથક હોયાથી કીલ્લા દરમ્યાન રહીનેજ લડાઇનો જવાબ વાલવા શીવાય બીજી રવેસનું કોઇ પણ કદમ ભરવામાં સલામતી કમ જાણી.

જંગ, જંગ ને જંગ બળબળામીને ગોયા કોઇ નાપાક બલા વલગી હોય એ મીશાલ મોહાવ્યાએ લાં ધુન્નરો મચાવ્યો. મોહાવ્યાના લશકરમાંના મરતા સીપાહોની જગોએ બીજા નવાં નવાં આવી મળતાં ઇસ્લામ લશ્કરોથી ભરતી થતી હતી પણ બળબળામીના બચાવ કરનારા સીપાહોની લોઠ પડીને તે જગા બાલી થતી તે હમેસાંનીજ બાલી રહેતી હતી. બીજો માહ પુરો થતાં આરબ લશ્કરની પાયામાલી બેહલ છતાં તે માહે નવાં લશ્કરની ભરતીથી કસો ખાડો પડ્યો હતો નહીં પણ કીલ્લાના જંગી લશ્કરમાં લગભગ ત્રણથી ચાર હજાર માહ યુનદા તીરનદાને હોમલે અટકાવનારા પેહેલવાનો ખખ્યા અને જંગનો જવાબ આપવાનું જોર ત્રીજે હીરસે કમી થઇ ગયું. ત્રીજો માહ સર થયો, તે રાતે ધરાની કીલ્લા ઉપર મોટી ગરબર ચાલુ રહી. દુસ્મનોનાં લશ્કરમાં મસ મોટી મશાલો સલગીને બળબળામીનો કીલ્લો આતશની ચેહથી ઘેરાયા જેવો આકૃતનાક બનાવ બન્યો હતો. દરેક જંગી ને જોરેમદ ધરાની સીપાહના દીલમાં દેહશત ઉપજી રહી હતી. શાહજાદો શાપુર નામદાર બેહરામ સાથે ગુફતેગુ કરવા લાગો “અરે આ બારીક વખતે મોટો જંગી દાદ ક્યાં છે? જે નામદારને તમામ બી” નાની બબર કરનારા માહ યુનનદા ધરાની કાસદો મળેલા છે, અને જે

દુરઅંદેશના નખમાં હકત અકલીમનો હીસાખ મોઝુદ છે, તે મોટા જંગ આઝમોદાહ નર આજ શું બેપરવા થઇને કોઇ બેખબર સરજમીન ઉપર પોતાનો દેહરો તાણી પડ્યો છે? કે જે વખત જાય છે તે વખતમાં આ મુદ્દાઓ કીલ્લાને ચોતર્ફથી સલગાવી નાખવાની હીકમત લડાવતા હોય એવો હીસાખ નજર આવે છે, અથવા તો એવી દેહસત પેઢાથી આપણે તમામ ધરાની લશ્કર સાથે જીવપર આવીને કીલ્લા બાહર નીકલી પડ્યે, કે મુદ્દાના મનની મુરાદ સફલ થવાનો પાસો પડવા દેવા જેવા ફાસામાં ફસાઇ જઇએ. ગમે તે હોય પણ હાલનો મુદ્દાઓનો ધુન્નરો પોતાની હદ મેળીને બેસુમાર આગળ વધ્યો છે અને આપણુ ઉપર જંગ કરતાં હજાર ઘણી બારીક સમજ વાપડવાની રીકર આવી પડી છે; તે આપણી એક શાહ-નદીનો બચાવ કરવાનો જુમ્મો આપણી ગરદન ઉપર લટક્યો છે. કરવું કેમ? અરે પેલી તર્ફ તો મોટી આગ પણ લાગવાનો ઝલકાટ પંકરાયો છે. જ્યાં છે ત્યાં મુદ્દાઓ દગલબાજની બાજુ માંડવામાં પોતાના મગજ ને મસ્તીનો નેટલો પણ ઉપયોગ થાય છે તેટલો કચ્છાની હવધી કરે છે. અરે આ તે કેવી તરેહની જંગ ને કલા વપડાય છે કે કીલ્લાના મગરેબી દરવાજા ઉપર આતશનું તુફાન ફુકાયાની જે પક્ષ જાય છે તે પક્ષમાં સર-આત થઈજ. શું મહજબ મુદ્દાઓના મસ્તકમાંથી મરદાનગીનો છાપ છેક ભુસાઈ ગયો કે નામોશીના દર્યાવમાં દુખવા જેવો નામરદો ઇલાજ લેવાને ઉસકેરાયા છે!”

શાહનદો શાપુર આ દેહશતનો ખ્યાલ લંબાવે છે તેટલાં તો ત્યાં એક આગ આશ્માનતાઇ ઉડતી બજબજામીના કીલ્લાને ફુકી દેવાનું સા-ધણુ થવાને મંડાન કરવા લાગી, દસ્તુર બેહરામ ને શાહનદા શાપુરના મોહ ઉપર આફતે ઘેરો ઘાલ્યો. દરેક ધરાની આ આગ ઉપર આપનો મારો ચાલુ કરવા દરમ્યાન કાતેલ તીરનદાજનો હુન્નર અજમાવા લાગો. દરેક જંગી આયોરનાન જાન ઉપર આવી જઇ કીલ્લા બાહર નીકલીને દીન દુશ્મનોના લશ્કરનો ધાન કાઢવાના ખ્યાલમાં ગરમ થયો. શાહનદી ગુલશીરીના પોતે પણ આ વખતે પોતાની બાનુ ફોજ સાથે કીલ્લાના ખુ-રજ ઉપર આવી અને પોતાના તીરનદાજ હુન્નરથી હારેમન મીશાલના મુ-દ્દાઓની કીનાબાજ ફોજનો જબરો ખરાબો કરવા લાગી; પણ દુશ્મનો આગના હોમલાથી કીલ્લાને ખાક કરી નાખવાના મનસુબાથી હટયા નહીં. વખત એવો બારીક આવી લાગો કે એકી વખતે તે સારો કીલ્લો આગનો ભોગ થઇને ત્યાં જમાવ થયેલી તમામ ઉલટમંદ ને વફાદાર ધરાની ખલ-કનો આંકો લાવી મુકે; મગર માનવીનું ચાહવું ને મજદાનું કરવું, તેમ આફ-

તમાં ઘેરાયલી ધરાની આલમે પોતાના પાક દીલથી મજદારી મુરાદ ચાહી કે ‘આ માહ આફત વખતે મદદ મોકલ’ અને તેમજ મજદારીએ તે મુરાદ બક્ષીને દસ્તુર દાદને લાં પોતાના મસ લશકર સાથ લાવી હાજર કર્યો. મદાયુતથી કુચ કરતાંજ દસ્તુર દાદને રાહ દરમ્યાન વફાદાર ગળુસોથી ખચર મક્કી કે ‘મોહાબ્યાએ લશકર ખેંચ્યું અને શાહે કીરમાન સાથ જંગ થઇ મગર ઇતેફાક એ બન્યો કે શાહે કીરમાન જંગ બંધ પડ્યાની શીહા રાતે છુપાછુપ પોતાના લશકર સાથ તે મેદાનથી કુચ કરી ગયો અને મોહાબ્યા બજબ્યામી ઉપર લશકર લઇ ચાલ્યો’ આ ખચર એટલી તો પુર ચોકાવનારી મક્કી કે નામદાર દાદની નેગાહમાંની રોશન જેહાન ખીલકુલ શીહા રંગ થઇ ગઇ. ‘શાહજાદી ગુલશીરીનાની કેની હાલત થશે જે મોહાબ્યાએ પોતાના તમામ બચ્ચી કીલ્લા ઉપર લશકર ચઢાવ્યું તો.’ એ વીચારે તે નામદારે વીજલી મીશાએ કુચ ચાલુ કરી. જ્યારે છુપા માગે બજબ્યામાંના મેદાનમાં જવાના નાંકા ઉપર આવ્યો ત્યારે તે નામદારે દસ્તુર જામરૂપને અર્ધ ઉપર જંગી લશકર સાથ તે માહે ઉતારી લાં રવાના કર્યો, અને અર્ધજલશકરથી પોતે ખુદજા મેદાનમાહે મોહાબ્યા સાથ દસ્તબદસ્ત જંગનો પાસો અજમાવાને ઠેરાવ કર્યો. આ ઠેરાવ માફક તે આ બારીક વખતે લશકર સાથ આવી લાગો પણ ત્યાંનો મામલો જાણુતાં ને આતશને કીલ્લા ઉપર પંકરાઇ જવાનો હીંગામ જેતાંજ તે નામદારે પોતાના કુચ કરી આવેલાં લશકરને એક પક્ષનો વીસામો આપ્યા વગર મુદ્દખાની છાવણી ઉપર હોમલો ચાલુ કર્યો. એક જગરી જંગ ત્યાં બરપા થઇ અને શીહા શયનો હીંગામ આગથી રોશન હોવાથી આરબને આરબ દેખાયા છતાં ખુદા માલુમ કેઇ મસ્તાન હુંઇ મગજમાં ધુમી કે આપસ આપસમાં કતલ ચાલુ કરવાની લુલ્લાપ ખાવા લાગા.

નામદાર દાદ ને તેવું આયોરનાન લશકર સુદ્ધ સપેત ચમરના બખતરમાં વીજલી ઝાંખી પડે તેવા ઝલકના ઓલા ફેંકનારાં હથ્થારો લઇ હોશથી બાહોશ થયલાં આરબ લશકર ઉપર ઉતરી પડ્યાં. અને કીલ્લાના લશકરને આગવાલા ભાગ તરફ નીકળી આવીને જેટલી પણ ઝડપ થાય તેટલી ઝડપે આબનો મારો ચાલુ કરનારી નીશાન ઉડારી. તેટલાં તો કીલ્લામાં દસ્તુર જામરૂપ પોતાની ફોજ સાથ છુપી રાહે કુટી નીકલ્યો. તે નામદારે શીતાબ ધાસ્તીમાં ગીફતાર થયલા દસ્તુર ખેહરામ ને શાહજાદા શાપુરને ખુબ ઉલટ આપીને ફરી જેરેમંદ કર્યા. શાહજાદી ગુલશીરીનાની દેહસ્ત ખાધેલી શીકલ સામે જઇને તે જંગી જામરૂપે કુતસ બખરી અજ કરી ‘ઓ નામદારોની નામદાર શાહાનશાહજાદી, બ્યાંલગી સમશેર

ખાંધીને દાદ ને જામારખ દીનદુસ્મનો સામે જંગમાં છે, લાંલગી ક્યાની ધરાનતી હકદાર તાગ્ને તખ્તની માલકને જંગગાહમાં કમરખંદ થઇ આવી હાજર થવાનું સોભે નહીં.’ એ કહીને તે નામદાર શાહનદીને તેના તમામ ખાનું રેશાલા સાથ મહેલમાં મોકલી દીધી. પછે પોતે દસ્તુર બેહરામને કીલાથી મારો ચલાવનાર જંગી લશકર સાથ મેલીને શાહનદા શાપુરને દસ હજાર આયોરનાનો સાથ આગ હોલવવાને કીલા બાહર કાઢ્યો. દરવાજો ખુલ્યો પણુ લાં જે ખીજ કોટ મીશાલની ધરાની ફ્રાજ ગોઠવી, તેથી મુદ્દખઓને એક મસ્તકની જગો ચાર મસ્તક ને બે દસ્તની જગો આઠ દસ્ત ધરાવે તોપણુ તે વચ્ચેથી પસાર થવાને કીડી જેટલો પણુ રાહ પામવાને મુશ્કેલ હતું. અંતે નામદાર દાદે આવીને જે જંગી મારો મોહાબ્યાના ખાખમાં નહીં તેવા ખુનકાર મારાથી તેના જંગી લશકરની ખરાખી કરી નાખી. દાદથી મોહાબ્યા ધુંબ્યો. અવલ તે જંગી આરખ સરદારે દાદને જોયો લારેજ અરધો તો દેહશત ખાધ પડ્યો હતો પણુ બ્યારે તેની કઠણુ જંગ ને દસ્તાવના મસ મોજ મીશાલની ચલાવેલી કતલ જોઇ લારે તો મોહાબ્યાના ચેહરાનો રંગ ઉડી ગયો. તે નામદારે એવી આકૃતનાક જંગ સામે હુલડાઇથી ઉભું રહીને પોતાના લશકરની તારાજ કરવામાં દાનેશ જોઇ નહીં. એક પલક તે ચુપ પોતાના ઘોડા ઉપર ઠરી રહ્યો. પોતાની આગલ પાછલ પોતાનાં ને મુદ્દખના લશકરની ચાલતી લડાઇ જોઇ, અને ખીજ પક્ષે તે નામદારે જંગના મેદાનથી હટવાનો હુકમ અમલમાં મેલ્યો. બોલ બોલતાં તુફાન નરમ પડ્યા મીશાલે આરખ લશકરે જહનુનથી જન બોલ્યા કરતાં જન બચાવાની ગત વાપડી. જંગી દાદને પણુ તે જોઇતું હતું, સખખ તેનું લશકર એક વખત જે ખખ્યું તે ખખ્યુંજ, જેની જગા પુરવાને ખીજુ લશકર તો હોયજ ક્યાંથી? માટે મોહાબ્યા હટવા લાગો તે સામે બાહોશીથી પોતાનો મારો ચાલુ કરાવતો ને દુમબાલે લાગતો કોટની મદદ મલ્યા લગીની હદલગી પોંહોંચ્યો. એ રવેસ મોહાબ્યા ને દાદની હમનખરદી ને જંગનો મામલો નીપજ્યો હતો.

બાબ ૫૬ મો.

[દસ્તુર દાદ મોહાવ્યાને દુમ્પાલે સીરીઆમાં—વટલેલ ધરાની-
ઓની કતલ. સીરીઆના મેદાનમાં મોહાવ્યા ને દાદ.]

દીવીમાં જોઇ ઝલકતી સમા, તરપે જોઇ કવીને ખીલતી,
ચાતકને જોઇ ઝીલતી યુદ્ધ, ચંદાપે જોઇ ચક્રાર શીરતી.
પુશખેમાં જોઇ પમરતી લહેકી, ચાંદીપે જોઇ મોહીની રીજતી,
તુખમમાં જોઇ છંદગી તેકી, ગગનપે જોઇ નુરાની હીલતી.
શરમમાં જોઇ જલતી વક્ષ, મોખતપે જોઇ માથુક જીવતી,
સચ્ચેમાં જોઇ ધરાની મમતા, નગદમાં જોઇ ઠગે નીભતી.
સમશેરમાં જોઇ શેશની જંગી શેશનીપે જોઇ મદદ મલતી,
રસ્તમ કહે જોઇ તંગ તકદીરમાં, કયાની શાહનશાહાત ચમકતી.

મોહાવ્યા હટતો ચાલ્યો. તેને જતો મેલવાનો વીચાર માંડી વાળતાં
નામદાર દાદે દસ્તુર જમારખને તથા શાહજાદા શાપુરને તેની ફ્રેન્જ સાથ
લઇ તે પાછલ દુમ્પાલે પડ્યો. બજખના કીલ્લને બાલી ખાક કરવા જેવી
લગાડેલી દુસ્મનોની આગ તદન હોલવાઇ ગઇ હતી તેમ ત્યાં હાલ તર્ત
તો કસી દેહસતની પંચાત આવી પડનાર નથી, એ નચીંતાઇએ નામદાર
દાદને ધરાનીઓનો નશીળો અજમાવવાને પુરતી તક મલી. તે પોતાના
જન ને ધમાનના વેરી મોહાવ્યા ને તેની ફ્રેન્જનો જમ થઇ પડ્યો. એક
ગમથી શાહજાદો શાપુર, બીજી ગમથી જંગી જમારખ ને ત્રીજી ગમથી
પોતે પોતાના પેહેલવાન મીશાલના આયોરનાન લશકરથી મોહાવ્યાને ખુબ
જીરજીર કરી નાખ્યો. અને તે બાજુ આખા પાર ઉતારતાં લગોલગ
સીરીઆ લગી આવી લાગો. હાં આવતાં નામદાર દાદને ત્યાં એશઅરામ-
માં વસ્તી વટલેલ ધરાની ખલકને જોતાં જીવમાં કીનો સલગી પોતાના
ન્યાગાનોનો કીનો લેવોજા યા તો આ છંદગી ખીલકુલ હરામ, એ ખ્યાલ
કાયમ થયો. એ ખ્યાલ તે નામદારે જંગી જમારખ ને શાહજાદા શાપુરને
કહી સંભળાવ્યો. હજી તો આયોરનાન જંગીઓની સમશેર ને કમાન
તેઓના જોરમંદ દસ્તમાં ચાલુ છે તેટલાં વળી તે જુસ્સામાં બેવડી ઝડક
ને ચાલાકી બજાવવાનો હોકમ થયો. મોહાવ્યાને દુમ્પાલેજ સીરીઆના
મુદકમાં નામદાર દાદ પોતાના તમામ સરદારો ને હમનશીનો સાથ દાખલ
થયો, કે 'યા પરવરદેગાર ત્હારી મદદ' એ પુકાર મારતાં વક્ષાદાર દીનદોસ્ત
ધરાની રીપાહોએ ઇસ્લામી એખલાર કરેલી ધરાની ખલક ઉપર કતલ ચાલુ
કરી. માર જવાંમરદી ત્હારો રોખ ને જોલ રે દીનદાર ત્હારો હાદેશો કે હાં જે

કતલ થાય છે, તે વતની વતનીનીજ કરે છે પણ અન્ને વતનીમાં ફેર પડ્યો છે. એક વતની વતન ને દીનનો તાબેદાર છે સારે એક વતની વતન ને દીનથી સર ફેરવનાર છે. એક વતની પોતાની શાહાનશાહાત મેલવવા સાર મરદાનગીથી મેદાન માહે પોતાનું સર હોમાવી પડ્યો છે, સારે ખીજે વતની પોતાની શાહાનશાહાત ગુમાવીને બેદીન થયો છે અને પોતાના આ જ્ઞાનના સુખ ખાતર પેલી જ્ઞાનના અમબેરાને હારી ચુકો છે. જ્યારે એક વતની પોતાનો તમામ ફાની મહીમા ફરામોશ કરીને પોતાના ન્યાગાનોની પાદશાહાત પાયમાલ કરનારાઓ ઉપર કીનો લેવા ને પાદશાહાત છોડવવાને જીવની પરવા વના જંગમાં ધુમ્યો છે ત્યારે ખીજે વતની ફાની મહીમામાં લલચાઇ પોતાના ન્યાગાનોની શાહાનશાહાત તારાજ કરનાર સાથ એખલાશ બાંધીને પાદશાહાતનો ગમ ભુલ્યો છે ને જીવની પરવા ધરી દીન મેલી બેદીન થયો છે. તેવી કીસમના બે જુદી જુદી બાજીના બેલનારા ધરાનીઓમાં કતલ ચાલુ થઇ. આ વખતે ખુદા ખેર કરે દાદની દાનાઇથી કે તે નામદારને તો વટલેલ ધરાનીઓ ઉપર એટલો ફેહેર છુટો કે કોઇ પણ જાતની દયા કે ઇન્શાન્યત તો હોય નહીજ; એ મીશાસે તે બેદીન ધરાનીઓના કુટુંબના કુટુંબ કતલ અને તેઓનાં ઉંચા મકાન બેલબેલતા જમીનદોસ્ત કરતો ચાલ્યો. ગોયા એજગેખી આફત ઉલટયાં મીશાલ નામદાર દાદ ગોયા સીરીઆના વટલેલ ધરાનીઓનો જમ જમીન ફાટી બરપા થઇ ચાલ્યો હોય એ મીશાસે ત્યાં ખુનખાર કતલ ચાલુ થઇ. શું બચાં, જવાન કે જઇફ; શું મરદ કે ચોરત, શું અમીર, ઉમરાવ, શોદાગરો કે નોકર નફરો. ગોયા કોઇ ખુદાઇ કોફમાં આવી જઇ તારાજ થઇ જતાં હોય એ મીશાસે નામદાર દાદના કીનાનો આતશ સલગ્યો અને કતલ ચાલુ થઇ. ગોયા તે ખુશ આબોહવાની સરજમીન લોહીનો દસ્તાવ બની ગઇ હોય એવો આફતનાક હોનારતનો વંટાળ્યો ટુકાયો. રહેમ તો આ વખતે સીરીઆની હદમાંથી દાદની સમશેરની દેહસને નાહાસી ગઇ હોય અને જ્યાં સાં બસ કતલ કતલ ને કતલનો ત્રાસ ધીકી રહ્યો હોય એ મીશાલની સીરીઆના વટલેલ ધરાની કખીલાના કખીલા કતલ થઇ ગયા. એક દીન ને એક રાતમાં લગભગ તમામ વટલેલ ધરાનીઓની કતલ થઇ ગઇ હોય ને હવે જે બચી ગયા હોય તે તેવી કોઇ છુપી જગાએ જઇ પોતાનો જાન બોહવાના ડરથી ભરાઇ રહ્યા હોય એવી વેરાન તે સરજમીન થઇ ગઇ. ના ઇન્શાનની સુરત બાકી રહી કે ના જાનવર. સારે દાદે શાહનશાહ શાપુરને તમામ ધરાની લશકરને સેજ આસાયશ લેવા ખાતર નીશાન ઉડારવાનો હોકમ કર્યો.

નામદાર દાદ કોઇ વખતે પણ કીનાના કપ્પાળમાં આવીને કતલ ચલાવ્યાની તકરીરમાં આવ્યો હોય તો તે આ એક મોટી કતલ હતી. જ્યાં દુશ્મનનું માહતમ વરસાવતું જોર જાહેર થાય ત્યાં વેપારી કે સોદાગર આવમ ક્યાં સાધણે પોતાનો બચાવ કે નીભાવ કરે? અને જ્યારે ધરાનની શાહાનશાહાત તારાજ થઇ સારે તેવી કમજોર વેપારી આવમ હકનાહક પોતાની દીન આઘતના બાહાને દુશ્મનોને લુટ ચલાવવા ને કતલ મચાવવાને કારણે આપે તે માંહે આવન્ટે ફેજ શો પામે? તેવા જોરમાં રજ બરાબર પણ વેપાર ને પેશામાં પાહાડ બરાબરનાઓએ ખુબ દુરઅંદેશીથી પણ પોતાનો બચાવ કરવા ખાતર નાચારીથી જીત મેળવનારા ટોલાની દીન ને કરાર કપ્પુલ રાખ્યા હોય તો તેમાં દાદે ગોયા અહેરેમન મીશાસે કીનાબાજ થઇને કતલ ચલાવ્યામાં ઇન્શાફ જાણુવો એ ઇન્શાનગીરી નથી તેમ તે માહે કોઇ પણ સંગીન ફેજ પમાડતો મુદ્દો પણ સમાયો નથી. આ કતલ ઘણી નાસજવર ચલાવ્યામાં આવી અને જોટલી એ કતલની જવાબદારી દાદને સર રહી તેમાંની પા ભાગે પણ શાહજાદા શાપુર કે જંગી જમારપને સર હતી નહીં, સખખ ચાલતી કતલ દરમ્યાન બંને નામદાર ધરાનીઓએ બેરાહ ને બેદીન થયલા ધરાનીઓ ઉપર રેહેમ નવાજવાની ઘણી વખતે અર્જ ગુમરી મગર તે ઉપર દાદે જોમ ના પોતાના કાન આપ્યા તેમજ મગજ પણ ના આપ્યું; એટલુંજ નહીં પણ પોતાની જાંઘગીના છેલ્લા દીન દરમ્યાન જોટલી પણ ધરાનની પાયામાલી થાય તેટલી કરી લેવાને બેવકા થયલી ખુદરતના દસ્તમાં હથ્યાર થઇ પડ્યો. કતલ તો એવી ચલાવી કે આશ્માને અફશોશ પોકાર્યો. કુદરત પોતે શરમઇ ગઈ અને જવાંમરદીને પણ ગમગીની પોંહોંચી.

મોહાવ્યાએ ગુસામંદ થયલા દાદનો ગજબ સીરીઆની વટેલેલ ધરાની આવમ ઉપર ગુજરતો જોયો અને જ્યારે તેની હદ રહી નહીં સારે તે નામદારે પોતાના લશકર ઉપર પોકાર માર્યો: “અલ્લા અકબરના નામે આ આપણા પાક મહજબને નામોશી પોંહોંચાડે છે તેમાંથી આપણી ખલકને છોડવો. શું સીરીઆના ધરાનીઓએ આપણી પાક ઇસ્લામ દીન કપ્પુલ કરી તેથી એ મીશાસે નાતરસ ઈરાનીઓની સમશેરથી કતલ થાય? અને તેઓની અસકયામત ભરેલા મકાનો ખાકતશીન થાય? અરે આપણુને અલ્લાના કશમ છે કે જો આપણે ખરા ઇસ્લામ હોઇએ તો આ નાતરસ કતલ ઝાઝો વખત ચાલુ રેહવી જોઇતી નથી. અરે દોડો રે આપણી ઉપરના છતખારે આપણો મહજબ કપ્પુલ કરનારાઓની મદદ ને મારો રે તે બેરેહુમ બનેલાં અબલીશ ધરાનીઓને.”

આ ખોલતાં મોહાવ્યાના મસ્તકમાં રેહેમનો જુસ્સો તાજે થયો. તે આરખ છતાં ખરા રેહેમના ખવાસે ઉસકેરાયલો હાલુમ દાદના લશ્કરમાં ધસ્યો. આરખો તે ધરાનીઓની પુરી કરેલી કતલ દરમ્યાન એવા તો પોલાદી સીના ને મસ્ત હીમતે ધસ્યા કે હવેજ કતલ ચલાવનાર દાદને પોતાની હાલની હાલતનો જોખમ સમજાયો. ગોસપંદો મીશાલે કપાઇ ગયલા વટવેલ ધરાનીઓના રૂવાનો પેલાં આરખ લશ્કરના સીપાહો દરમ્યાન દાખલ થઇને પોતાનો કીનો પોકારતા ધરાની લશ્કરનો હોશ ધીલુવી લેતા હોય એવી ત્યાં દેહશત પંદરાઇ ગઇ. જરયોસ્તી ધરાનીને કોઇપણ બલા કે દેવદરજનો વેહેમ પડતો નહીં તે છતાં હાલ તો તેવોજ કોઇ વીચાર મક્કમ થઇ તે જંગી ધરાનીઓને નાહીમત કરવા લાગો. અને બ્યારે હીમત કાચી પડી ત્યારે મુદ્દની બાજુ પાકી ઉતરે એ તો નકી ; તેમ ધરાની ફેજનો મામલો થઇ પડ્યો. શીકસ્ત હાલ જેવો પાછળ પગલાં ભરતો આરખ સીપાહ હાલ ફરીને આગલ પેચતાં કદમે દીલાવર થયો અને ધરાનીને જીરજીર કરવા લાગો. વખતે પોતાનો મદદગાર પંજો ધરાનીઓની કુમકમાંથી ખેંચી લઇ ઇસ્લામીઓની કુમકમાં આપ્યો કે દાદની શીકલ ઉપર શીહા વાદલ ફરી વલ્યું. પોતાના પેહેલવાન સીપાહોને લોકરી જેવા જુદદીન સીપાહોથી શેહ ખાધા મીશાલના બતંગીમાં આવેલા જેતાં નામદાર દાદને એકજ કારી ઉપાય તે માહેથી બચાવી લેવાનો દેખાયો. તે ઉપાય ફક્ત પોતે ચાતૌકલ મોહાવ્યાનો હમનબદ્દ થઇ ઉભો રહે. નામદાર દાદનો ધરાદો ને અજમાયશ હરદમ એક હતાં. તે જંગી બુજેગ જે અજમાયશે ધરાદો નકી કરે, તેમ ધરાદાએ અજમાયશ નકી કરે તેવો પુર બાહોશ હતો, તેથી જેવો તેનો ધરાદો નકી થયો કે અજમાયશ પણ નકી ઉતરી. પોતાના ચુનનદાં લશ્કરને બચાવવામાં તે પોતાનો જીન પણ બક્ષીન્દા કરવાને આધુ'પાધુ'જોયતેવો નહીં, ત્યારે તે મોહાવ્યા જેવા દસ ગરદન-ફરાજો ને જંગબાજોથી શું ડરશે? ડર કે દેહશત તો તે નામદારે પોતાના જન્મમાં જાણી નથીજ.

આખરે નામદાર દાદે આદર ગોશરખ મીશાલનો પોતાના અસ્ખ મોહાવ્યાની સામે દપટાવ્યો. સમશેરનો એક સપાટો જમની ને ખીજે ડાખી બાબુ લગાવ્યો કે ગોયા પાહાડ ઉઠ્યો હોય એ મીશાલના દબદબાથી દાદ પોતાની રાહ કાઢીને આરખ લશ્કરની સફમાં ધુસ્યો. આ વખત નીમા-શામનો હતો અને લશ્કરમાં સમશેર ને સર વચ્ચે હરીફાઇનો એવો એકરાર થયો હતો, જે પોતાના એક સપાટે સરને જમીન ઉપર તેના પોતાના ખુનનો છાપ મારતી હાલતમાં ના નાખે કે તે સમશેર નહીં પણ કોઇકું.

અને તે સર નહીં પણ સફરચન જે પોતાને લાગતી સમશેરને તેની મુઠમાંથી છુટી પાડીને ખાકમાં રેલતી કરાવે નહીં. આ રવેસની હરીફાઇનું હીંગામમાં મોહાવ્યા પોતાની સામે નામદાર દાદને પોતાનો અસ્પ દપટાવી આવતો જોઇ તે પોતાની અજલને યાદ કરીને મનમાં બબસ્યો.

“આ જંગગાહ નથી પણ જ્યાં છે ત્યાં અજલનું મેદાન છે.” તેટલાં તો દાદે તે સામે આવનાંજ પોતાની કમાનથી તીર ખેંચ્યો અને લગાવનારને તો ખબર કે તે કેમ જંગ ને કેમ હરીફાઇ કરે છે પણ મોહાવ્યાને તો બીલકુલ ખાત્ર નહીં કે તેનો હરીફ આવી ના હર્ફ બોલશે કે ના નાખુશી દેખાડશે ને યાહુમ કમાનથી તીર છોડશે. તેથી તે જેટલો હોશ્યારીમાં રહેવો જોઇએ તેટલી હોશ્યારીમાં રહ્યા હતા નહીં. ખરું પુછાવો તો જે રવેસ આરબ લશકર જંગમાં મચ્યું હતું, તે મીશાલે જોતાં તેણે બીલકુલ વકી રાખી હતી નહીં કે તેવી ભરચક તેજ આરબોની જંગમાં અને તેના પુર ચઢતીના હીંગામમાં તેના દીનદુસ્મન લશકરનો વડો તેનો હરીફ થવા જેટલી હીંમત ધરાવશે ! તેનો સખખ ઓસ્તવાર હતો. જ્યારે જંગ પુર તેજ હોય ત્યારે જે ઉપર તે જંગનો મુખ્ય આધાર છે તે જો બેપરવા થઇ ને અગર જંગમાં પોતાનો જન હોમાવે તો તે હીંમતને કોઇ સાદો જંગી પણ પસંદ કરનાર નહીં તો પછે દુરઅંદેશ સપેહશાહારો દરમ્યાન તે બાબે કેટલી નાપસંદગી ઉતરશે ? મોહાવ્યા એટલો બાહોશ ને અજમાયશી મોટો સરદાર હતો કે તેની જોરી આરબ લશકરમાં કોઇ જમાને થઇ નથી. તે જંગીને પોતાના હરીફની નાદાન્યત ઉપર અકુશોશ છુટો પણ તે જો પોતાનો હરીફ જેટલી પોતાના લશકરની તારાજ બંધ પાડવાનો મુદ્દો સમજ્યો છે તેમાંનો પા પણ સમજ્યો હતો તો દાદની હીંમત ને દુરઅંદેશીની ભારી તારીફ કરવાને ચુકતે નહીં. અને જ્યારે તે જંગીનો આબાદ સપાટો કેવી ઉમદા હાંસલ નવાજતી અસર કરેછે, તે સમજ્ય તો મોહાવ્યા પોતાના હરીફ માટે બેસુમાર તોફાન મત આશકારા કરવાને વાંધો ઉઠાવે નહીં.

દાદની કમાનથી તીર નીકલ્યો તે આબાદ મોહાવ્યાના તુફાની પવન મીશાલની ચાલના બેસુલા ઘોડાના મસ્તકમાં લાગ્યો. લગાવનારની મતલબ પણ મોહાવ્યાને પાઉંખ્યાદો કરીને તેના લશકરમાં રમખાન ને દેહસત મચાવાની હતી ; તેમ તે નામદાર દાદનાં મનની મુરાદ મીશાલે જંગનો પાસો પડ્યો. જોસામાં આવી જન કસાકસી લડાઇ ચલાવતું આરબ લશકર પોતાના વડા સરદારને જમીનદોસ્ત થયેલો જાણતાંજ દેહસત પામ્યું. હીંમતમાં ધીલું પડ્યું, જોમમાં નબળું પડી ગયું અને ઉલટ તો ખુદ

માલમ ક્યાં ગેય થઇ ગઇ. હરીદાઇ તે એનું નામ, કે પોતાની બાજી સમાલનારી કુનોદરી હથિયારબાજી જેવાય અને દુશ્મનના દીલમાં દેહસત પાંઠરાય. બન્ને કામુ મલ્યા કે નામદાર દાદે બીજો એક બેસ કર્યો. ધરાની લશ્કર ઉસકેરાયું. ફરી ધરાની જોરેમંદ ને આરબ કમજોર બની ગયા. ફરી ધરાની જવાંમરદી ને સમશેર નામદારીમાં ગરક થઇ જઇ ને આરબ મરદાનગી ને સમશેર નાદારીમાં આવી પડી. એ મીશાલે ધરાની લશ્કર જીત મેલવવું ચાલ્યું ને આરબ લશ્કર બતંગીમાં આવી હારી જવા લાગું.

બાબ પઠ મો.

[શાહે કીરમાનની કુચ-કીરમાન સરહદમાં અબદુલરેહમાન ને શાહે કીરમાનનો મેલાપ-કીરમાની લશ્કરે જંગમાં બજાવેલી નામદારી-અબદુલરેહમાન ને શાહે કીરમાન વચ્ચે મેદાનમાં તનહા જંગ-શાહે કીરમાન ને અબદુલરેહમાન-કીરમાની લશ્કરની જવાંમરદીની હુદ-અબદુલરેહમાનનું મોત. સપેહશાહાર જેહાંગીરનું મોત ને કીરમાનીઓની શોકસ્ત.]

“ મેં તો મહારી કહી કથા, હતો અમનના પાસામાં,
તખ્તો તાજ અૈશ આરાંમથી રહેતો ચમનના વાસામાં.
કોલ અન્મોળ આવી લઇ ઉછાલતો મેલાપ આસામાં,
મગર નશીયા કીતાબમાં અંક, કટારી ખાજી તમાશામાં.”

સીરીઆમાં મોહાબ્યા ને દાદ વચ્ચે આગળ બયાન કરેલી જંગ આવી રહી ત્યારે શાહે કીરમાન પોતાના મુલકને બચાવ ને મદદ આપવા ખાતર રાતદીન વગર થાકની કુચ કરતો પોતાના લશ્કર સાથ સરહદમાં દાખલ થયો. ત્યારે તેના જીવને ચેન ને મગજને કરાર ઉપજ્યો. ત્યારેજ તે નામદાર શાહ પોતાના થાકી ગયેલાં લશ્કરને એક દીન ને એક રાત સરહદના મેદાનમાં પોતાનો વાસો કરવા અદના સીપાહ મીશાલે પોતાના મોટા દરબારીઓ ને જંગી સરદારો સાથ ગમખાર ચેહેરે પડ્યો છે. ત્યાં તરેહવાર ખખર કેહનારા ઝસુસો હજુરમાં સર નમાવી ઉભા છે. કોઇ ફરગાનાના તો કોઇ ફારસના સમાચાર કહેવાની હુકમાઇ માને છે. કોઇ કોહેસ્તુમનો કીસ્લો નામદાર દાદે કેવી રીતે ઉરાડીને અબદલ રેહમાનને શોકસ્ત આપી તે બયાન કરે છે પણ બ્યારે બજબ્યામી ઉપર

મોહાવ્યા કેવો ધુન્નરો ચલાવે છે અને ત્યાં શાહમ્મદી ગુલશીરીના પોતાના બાનું લશકર સાથે ઢોટની સરીક ઉપરથી કેવો તીરનદાઁ મારો ચલાવી આરમ્ભ લશકરનો ધાન કાઢે છે તે ખચર જસુસે કહી કે તે શાહના ગુલ રૂખશારા જરદ શીશાને રંગને થઇ ગયા. તેની ચશ્મમાં શરમ આવી રહી. તેની બાજુમાં જોરે ધુન્નરીનો ખેલ કર્યો. તે નામદારને ગુલશીરીનાનું નામ સાબલતાંજ પોતાના કોલ ને વચનનો સંગીત ખ્યાલ આવ્યો. તે પોતાના મનનાં ત્રાજુનાં એક કાટલામાં પોતાનું મુઠ્ઠક ને બીજામાં શાહમ્મદીને મેલી ખુબ અંદેશાથી તેનું તોલ કરવા લાગ્યો ત્યારે તેના ખ્યાલની ગુચવણુ આવ્યાની હદ રહી નહીં. જો તે શાહમ્મદી ગુલશીરીનાને વધારે વજન ને મદદ આપવાના ઠેગવ ઉપર આવે છે તો તેનું વતન કીરમાન તે ઉપર તાનાજનીનો વરસાદ તોડી પાડે છે. એક ઉપર મોહબત સાચુત રહેવા લલચાવે છે તો બીજા ઉપર પણ મોહબત સાચુત રહેવાને દેહસત પેસાડે છે. જે મીરાસ તે નામદારને તેના ન્યાગાનોના ઓહાની રૂએ મલી ઉતરેલી તે ઉપર તે ઓસ્તવાર મદદ આપવાને બંધાયેલો છે એવો ખ્યાલ ઉપજે છે ત્યારે જે નવજવાન મોહરદાર તે નામદારને તેના ખુદરતી મનના ભેદી પ્રતાપે મલી ગયલી તે ઉપર તે બેકાલ ને તકલીદી થયાથી તે કેવો હલકો પડે છે તેનો ઉપજતો ખ્યાલ બેસુમાર ભારી પડે છે. વતન ઉપર જનફેશાન થવું કે મોહરદાર ઉપર ? વતન કદીમ જમાનાથી તેની આલ ઓલાદ ઉપર પોતાના બચાવનો આધાર ધરાવે છે તો શું કદીમ જમાનાથી શાહો ને પાદશાહો પોતાની મોરદારને પોતાની પાદશાહાત મીશાલની બેમીશાલ ને બેકીમતી ગણુતા આવ્યા નથી ? અને મેં પોતે ચાલી ચલાવીને ધરાનની મોટી શાહાનશાહાત જેનો હું એક ખંડણ્યો ભાગ, તે પોતાના વડા શાહાનશાહની હકદાર વારસના હકમાં મદદ આપવાને પાક વચન આપે તો શું તે વચનથી ફરી જવામાં હું ધરાની નામ ઉપર અફશોશ બેચાવતો નથી ? અને જ્યારે મને આ ખ્યાલ આવે છે કે જો મેં આદરબીજાન ને કોહુસ્તુમ જઇને આ જંગ બરપા કચ્ચાનો પાયો નાખ્યો હતો નહીં તો દુરઅંદેશ દાદ જેવો પીરાનપીર હજુ પણ આ જંગનો પાયો નાખ્યામાં વખતનો ફાવતો દાવ સાંધવાની રાહ જોયા કરતે. મેં તેવું જંગી કદમ ભચ્યું તે જ્યારે પુર તેજ ઉપર આગલ વધ્યું, ત્યારે હું તે તફ્ફી બેપરવા થઇને મહાર્ લશકર ને મદદ ઉઠાવી મહારા મુજ્જના બચાવમાં દોડી જાઉં ? એ શું ઇન્શાન્યત છે ? અને જ્યારે જેમાં ઇન્શાન્યત નહીં તેમાં ઇન્શાન્યત તે ક્યાંથી હોય ?

આ ખ્યાલમાં શાહો કીરમાન ઓટસો તો ગુંચવાઇ ગયો હતો કે તે

નામદારથી ત્યાં પોતાની આસપાસ મચેલી તમામ કીરમાની નામદારોની દરખાસ્ત દરમ્યાન બાપોદાર કેહવાયું ‘અરે હું વતન ને વચન બંને વચ્ચે ગોચા ગરજ ને ફરજ વચ્ચે ગેરાઈ ગયલા શીરેસ્તા મીશાલે ગુંચવાઈ ગયો છું.’ શાહના આ શોખન નીકળ્યા તેથી ત્યાંના તમામ હાજર અમીર ઉમરાવ ને સરદારો વગેરે દરબારીઓ માહે અગ્નયળી ઉપજ્યાનો સુમાર રહ્યો નહીં. દરેક હાજર જન એક બીજાના ચેહરા જોઈ રહ્યું. શાહે કીરમાનની ચક્ષ્મ આ વખતે ગોચા રોશન આતશની બે મશાલ બની હોય એ મીશાલ ઝલકાટ ફેંકવા લાગી, જે સામે દાઢપણુ રાજદરબારીની તાકત નહીં કે સેજ પણુ ઝપટ મારે. આખરે શાહની હાલત એટલી ગરમ થઈ ગઈ કે તેના ચેહરા ઉપર ગોચા ગળ્ગળ ગાલેબ થઈને તેની પાયામાલી કરવાની કસરેવળ ચલાવતો હોય એવો તેનો મનસુખો થયો. મગર મનસુખો મનસુખાની જગો રહી ગયો અને નવા દાખલ થયલા બશુસે ત્યાં કુચ કરી આવતાં નવાં આરબ લશકરના સમાચાર જણાવ્યાં. તે બશુસ બોલ્યો:—

“નામદાર શાહ, દીન દુસ્મનો નજદીક નથી તોપણ ચાહે તો બેદીનમાં તે તમામ લશકર આ મેદાનમાહે આવી પોતાના દેહરા તાણે. તે લશકર ફરસંગ લાંબાયલું છે, તેની સરદારી ચુનનદા આરબ સરદાર અબદુલ અસ્તક છે. તેના હાથ હેયળ આવેલા નવા સરદારો ધણા જોરાવર, નવજવાન ને જંગી તાલીમ પામેલા છે. લશકર તદ્દન જવાન ને જહતુની છે. લશકર દરમ્યાન જે નેઝાબાજ ફ્રાન્સે છે તેઓ પોતાની જંગમાં ધણા આબાદ જરબ મારનારા છે. આ લશકર નવી કળા ને જંગી ઢપનું કેલવાયલું છે. એ લશકરથી આપણા લશકરને ખીલવાનું છે, સખબ સમશેર નહીં પોહોચતાં નેજે સીનામાં પેવસ થઈ જાય એટલે દુરથી હરીફાઈ કરી શકે છે. વલી હાલની જંગમાં તેના સમશેરબાજ લશકરની સમશેર ટુકી છે, સખબ હાલ જંગ આજમેદાહ આરબ સરદારોએ લાંબી સમશેરની જંગની હરીફાઈ તકલીદી ને ખીન આબાદ ઉતરનારી ઠરાવી છે. હાલના લશકરમાં તીરનદાજ લશકર પણ નવી ઢપનું રચ્યું છે. એક કમાનની ઝોકમાં ત્રણ તીર નીકલવાની કલા કાઢી છે. આ લશકરમાં ખંઝર મારનારી નવી ફ્રાજ ઉમેરી છે. આ લશકર ધણું જહતુની ને ખીનદેહસત લડનારું છે. ગોચા ખવીસોની તે ફ્રાજ બની હોય એવા ધણા ઘાતકી ને ખુની આરબોની તે બની છે. એ મીશાલનું એક મોટું લશકર રાતો દીન પવન મીશાલની કુચ કરતું મુજકે કીરમાન ઉપર રેલતું આવે છે. નામદાર શાહ, આ લશકરથી આશમાનની રોશનાઈ બંધ થઈ છે અને શીહા શખને પણ શરમ પોહોચે એની ફાલાસી પંઠરાઈ છે. તે મોટું લશકર જ્યાં જ્યાં જંગલમાંથી પસાર

થાય છે ત્યાં ત્યાં ફાંડી ખાનારાં જનવરોનો શીદાર કરીને ભુંજી ખાય છે. અને જ્યાં દસ્યાવ કે નદીનો કીનારો મળે છે ત્યાં મગરમછો ને સોસવાટો પકડીને સેકી ખાય છે. એવું બેડોલ ને બેચદ્ય લશકર ફક્ત ખુન ને કતલ ખાતરજ પેદા થયું હોય એ મીશાલની તે આરખ ફોજ છે. આ તો જેટલી વાકેશીની જરૂર તેટલીજ ફક્ત ખખર આપી છે. જે તુલો-તવીલ બયાન કહું તો મ્હારું સર મ્હારા ધર ઉપર સલામત રહે નહીં એવો નામદાર શાહને કેહેર છુટે.”

જશુસે આ નાખુશ ખખર જાહેર કસ્યાથી શાહે કીરમાનના દીલ-માંથી શાહજાદી ગુમ થઈ ગઈ અને કીરમાનના બચાવના ઉપાય લેવાની તાકીદ થઈ. તે નામદારે શીતાબ હોકમ કાઢ્યો કે ‘કાલ બામદાદ થાંડે પોહોરે શીતાબ કુચનું નગારું કરવું ને કીરમાન તરફ કુચ કરવી.’ આ ખુલા મેદાનમાં જંગનો પાસો ખેલવામાં જેમ સાર જાણ્યો નહીં તેમ પોતાના મુલક ઉપર એક મુદ્દા લશકરનો ધુંગરો ચાલુ રહ્યા વચે આ નવી જંગમાં હીમતથી ખુદ્દુ મેદાન પસંદ કરવું તે નામદારને તેમ તેની તમામ જંગી દરબારને દરસ્ત દેખાડું નહીં. અને જ્યારે વહર બેહરામે તે દરબારમાં આ સખુનો કહ્યા, કે “જ્યારે આપણે કીરમાન સરજમીનના દાનાવો ને સરદારો, આપણા મુલક ખાતર ખાસ શાહજાદી ગુલશીરીનાના હક ખાતરની લડત લડવાથી બંધ પાડીને છાં લગી કુચ કરી આવ્યા; ત્યારે તો આ ખુલા મેદાનમાં જંગ ખેલવાની બાજુ રચવાની હેમકાષ્ટ કરવી સજ્જવર નથી. જે મકસદ ખાતર ને મુલકની મોહબત ખાતર આપણે આપણાં જંગી કીરમાની લશકર સાથ બજબખાગીને લગતાં મેદાનથી આપણો અશબાબ ઉઠાવી આવ્યા ત્યારે લાજેમ તો આ છે કે આપણે આપણા મુલકમાં દાખલ થઈ આપણા અબલીસ શાનીના મુદ્દાઓ સામે આપણા વતન ને ખત્રકનો બચાવ કરવામાં આપણું તમામ જોર વાપડ્યે. જ્યાંલગી આપણા બદનમાં જન છે ત્યાંલગી આપણે આપણા વતનના હકદાર બચાવ કરનાર છીયે. ઓ મ્હારા નામદાર હમજાતીઓ, આપણને આપણા કોટ બાહેર પણ આપણો એક કીરમાની સીપાહ ઉતારવાની જરૂર નથી. જ્યારે કોટ અંદર રહ્યાથી કોટ ઉપર હોમલો કરનારા મુદ્દાઓના મસ્તકો વાહાડવાને આશાનીથી દ્રાવનાર છીયે ત્યાં આપણને આપણા બચાવનીજ જવાંમરદી બજવવી લાજમ છે. મ્હારો નામદાર શાહ અગર મ્હારી મસલહત માફક આ જંગનો અમલ કરશે તો પોતાની નામદારીને છેક સાતમાં આસ્માન લગી પોંહોંચાડશે.” શાહે કીરમાન પોતાના અકલમંદ વહરને સાંભળી તેની આપેલી સલાહ માફક અમલ કરવાને રાજ થયો. પણ સલાહ અમલમાં

આવે છે કે સરજત તે હેવાણું ખ્યાન ઓ કામેલ શક્તિ તું આગળ વાંચ.

જ્યારે બામદાદને વખત કીરમાની લશ્કર પોતાના સપેશાલારોના હોકમ સર કીરમાન શેહેર તરફ કુચ કરવાની તૈયારીમાં મશગુલ થયું, ત્યારે શાહે કીરમાનને બીજા જાણુસ આવી મળ્યો, જેના મુખ ઉપર દેહસત પાંઠરાઈ જમને જીગરમાં ડર પેવસ થયેલો જણાતો હતો. તેણે આવતાંજ અદખ અદા ને કુનસને એક બાણુ મેળી બે ત્રણ સતરો આવરતે કહી: “શાહ, આ મેદાનમાં આરબોની મોટી ફ્રાજ પોતાના જીન્દાનો પુર દમામ દેખાડે છે. કીરમાની ફ્રાજ ઘેરાઈ ગઈ છે. આરબ ફ્રાજ શેહેરે કીરમાનના દરવાજાથી તે છેક આ મેદાન લગી લંબાઈ છે. આરબસ્તાની લશ્કરનું જોર હદથી નદા વધી ગયું છે. સપેશાલાર જેહાંગીર કીદાનો બચાવ કરવા માટે પોતાની તમામ કળા ને જોર અજમાવે છે.”

આ નાખુશ ખબર સાંભળ્યાથી શાહે કીરમાનના જીગરમાં જંગનો નવરંગ જોશ ઉછળ્યો. તે શાહે બાપોક્કર જણાવ્યું “જંગનું મેદાન તે તે મરદાનેમદોને મન રામશનીનું ચમન છે. એ મેદાનમાં મરદાનગીને પોતાના રોષ ગળવવાને તક હાથ લાગે છે, અને પહેલવાગીરીનો દખ્ખો કેવો બુલંદ ને આતશી છે તે લાંજ સાબુત નજર પડે છે. આપણે ધરાનીઓ ઉપર જમાનો બેવક્ફા થયો છે અને આસ્માનના જેહંગ ઉપર કોણને ઇત્તાર છે? હવે કીરમાનને પોતાના મહજબ મુદ્દખો ઉપર કેવી કાતેલ ચલાવવાની અને પોતાના ન્યાગાનોના મુલ્ક વેરાન બનાવાના કીનામાં કેવો કેહેર બરપા કરવો, તે નકશ મ્હારી જંગીઓના સર ઉઠારનારી સમશેર ખેંચશે.” એટલાં તો શાહે પોતાની હરોલ ઉપર આરબ જંગીઓની ફ્રાજનો હોમલો થયેલો જાણુને પોતાના તમામ જોરેમંદ લશ્કર સાથે તે હોમલા સામે થયો. જે દસ્ત મોહાબ્યાને બારી પડ્યો તે દસ્ત હાં આરબ લશ્કર દરમ્યાન દેહસત પાંઠરતો ચાલ્યો. પલકારામાં કીરમાની પેહેલવાનો દુશ્મનોના લશ્કરમાં ધુસી ગયા અને દસને જમીનદોસ્ત કરતાં ને નામદારી મેળવતાં જખ્મી થઈ લાંજ દુશ્મનોની લોઠ ઉપર મુરઝાં થઈ પડવા લાગા. શાહે પોતાના જવાંમરદ લશ્કરનો જેમ અને તેમ બચાવ થાય તે માટે તીરનદાજની જંગ સર કરી નાખી અને તુફાની મોજ સમ રેલતા આવતા આરબોના લશ્કરના સપેશાલાર અબ્દુલ રહેમાનની તાકત તોડી નાખી. તેના સર ને બાણુ ઉપર પોતાના જબરા તીરોની નોક પેવસ કરી જખ્મી કર્યો અને કંઈક ન્હાના જંગી આરબ સરદારોની ગરદન માટે પોતાના તીર પસાર કરીને મરતોલ જમીન ઉપર બરાડતા નાખ્યા, પણ ક્યાં બેસુમાર આરબ લશ્કર ને ક્યાં ગણુત્રીનું કીરમાની લશ્કર ?

બન્નેમાં જીત મેલવનાર કીરમાની લશકર ખખ્યા છતાં જંગ દરમ્યાન હાર ખાધા મીશાલનાં ગમખાર ચેહેરાથી કીરમાની સીપાહો દીસ્તા હતા. જંગ ચાલુની ચાલુજ, પણ જંગનો રંગ ધડીમાં ધરાનીઓ તર્ફ તો ધડીમાં આરબસ્તાની તર્ફમાં પોતાનો શેરો ખેંચતો હતો. આ જંગની ખપર સપેહ-શાહાર જેહાંગીરને કીરમાનના કીલામાં પજાથી તે જંગીએ લાંબા હોમસો કરનાર આરબ લશકરને પોતાના તેજ તીરનદાજ મારાથી એવા ગીરદાપેજ કરી નાખ્યા કે ત્યાં તે દીનદુસ્મન લશકરમાં આફતનો યુદ્ધખાંગ ઉઠ્યો અને જ્યારે આરબસ્તાની લશકરને ખેલાલ ને બેરાહ થયલું 'નેયું', કે તે ગમરાટનું માચું ચોતર્ફ નાહાસભાગમાં પડ્યું છે ત્યારે સપેહશાહાર જેહાંગીરે જંગની માહ ચુનનદી કીરમાની લશકરની તુકડીઓ સાથ કીલા બાહર નીકળી પડીને એક વગર વાંધાની જીત મેલવી. આ જીતના સખખે આરબ લશકર કીરમાન કીલાથી દુર થતાં જ્યાં શાહે કીરમાન ને સપેહશાહાર અબ્દુલરેહમાનને જંગ મચી હતી ત્યાંના લશકરમાં આવી મલ્યું. લાંબી જીવ સટોસટની તીરનદાજની જંગબાજી જેતાં તે લશકરે આપોઆપ ઉસ-કેરાઇ જહનુન ભરેલી જંગ તાજ કરી, પણ દુમ્યાલે લાગેલા સપેહશાહાર જેહાંગીરથી તે લશકર એક બાજુ અને શાહે કીરમાનથી બીજી બાજુ ઘેરાઇ ગયું. અને જ્યારે 'અબ્દુલરેહમાને ખેહદ બારીક બાજી દરમ્યાન પોતાના લશકરને સધનતર ઘેરાયલું ને નાહીમત થયલું 'નેયું' ત્યારે તેણે પોતે જખમી થયાં છતાં પોતાના રક્ષક લશકર સાથ શાહે કીરમાન ઉપર ધસી જવાને અન્યથા જેર અજમાવ્યો. આ વખતે જે જંગ રસ ઉપર ચઢી તે ગોયા એક સેહેતાન્યત હતી. આરબ સીપાહ આ વખતે પોતાના પુર જેશ ને જહનુનમાં આવી ગયો હતો. અને તેનો ચેહરો એવો દેહ-શતનાક બની ગયો હતો કે ફક્ત દેખાવેજ કીરમાની ચક્કમમાં ડર ઉપ-જાવતો હતો. આ વખતે તીર ને સમશેર કહે મહાર કામ. નવજવાન ધરાની ને આરબસ્તાની લશકરમાં ઘોંધાટ ફેલાયો તે ગોયા ક્યામતજ બરપા થઇ હોય એમ ધરતી કોઇ ખુદાઇ કોપથી ગર્ક થઇ જતી જણાતી હતી. જ્યારે અબ્દુલરેહમાન ને શાહે કીરમાન ચક્કમ બચક્કમ સામાં મદ્યા ત્યારે બન્નેની સમશેરોના ઝલકાટે ધડીબર જંગને ડોળાવી. મેદાન ચુપ થઇ ગયું. આશમાને ધનતેજરીના ચમકાટથી પોતાના તેજને ઘેરી નાખ્યું અને હવાએ તે જંગનેફરોય જેવા પોતાની ઝડફ બંધ રાખી. અવલ અબ્દુલરેહમાનની સમશેરે એક ઝલક ખેંચતો સપાટો ખેંચ્યો. તે શાહે કીરમાને પોતાની ધાલ ઉપર ઝીલ્યો પણ ધાલની તાકાત રહી નહી. તે પોતે નીમોનીમ કપાઇ ગઇ, તેથી સમશેર તાજના તોપ ઉપર આવી પડીને અડડી, પણ

ત્યાં સમશેરની તાકાત રહી નહીં તેથી તે પોતે વચોવચથી બે ટુકડા થઇ ગઇ કે તે આર્ય સપેહશાહારની ઉમેદ બરબાદ મલી. હવે ઝલકી ઉછલી ઘેરાયલી હવાને ચમકાવતી શાહે કીરમાનની સમશેર, જેને અબદુલરેહમાને મોટી ઘેંડાની ધાલ ઉપર ઝીલી પણ જેમ કોઇ ખોદાના લાલથી તલેસમ તુટે તે માફક તે સમશેરથી ના ધાલ સલામત કે સપેહશાહારી તોપ સલામત કે ના સર સલામત કે ના તન સલામત કે ના સ્વારીનો અરુપ સલામત એ મીશાલે અબદુલાનો હેવાલ નીપજ્યો. તે કીરમાનીઓની જંગમાં પડ્યો. પણ આ બનાવ બેહદ ખરાબી કરનારો બનવાને ચુક્યો નહીં. અબદુલની લોઠ ઉપર હજારો આરબો તુડી પડ્યા અને તેને મેદાનમાંથી ઉઠાવી લઇ ગયા. તે જંગીની કમ્બએ તમામ આર્ય સરદારો ને લશકર કીનો લેવાને ઉઘટ્યું. અબદુલ રહેમાનની જગાએ વાકાસ ખીન સાઆદ ઠર્યો, જે જવાને લડા-ઇતું સુકાન ફેરવી નાખ્યું અને દુરથી જંગ કરવાને કુનેહ નાપસંદ કરી. ચાહુમ એક મોટા ધસારો કરાવ્યો અને કાતેલ કીનામાં ઉસકેરાયલા જંગી આર્ય લશકરને એવું તેજ કર્યું કે શાહે કીરમાને ત્યાં પોતાની સલામતી જોઇ નહી. સપેહશાહાર જેહાંગીરે શીતાબ પોતાની બાબુ બદલી નાખી. તે શાહની બાબુએ ફર્યો અને પોતાના શાહને મીનતગુજરીથી આ શ-ખુન ફક્ત સંભાલી સક્યો. “નામદારોના નામદાર, શીતાબીથીજ કીરમા-નના કીલામાં લશકરને લઇ દાખલ થઇ જવો, હું હાં મ્હારાં લશકર સાથ મહજબ મુદ્દબઓ દરમ્યાન જ્યાં લગી મ્હારા સીનામાં એક પણ ધપકારો ચાલતો બાકી છે ત્યાં લગી લડી ફરસુદ આપીશ.” પછે પોતે દુસ્મનોના જબરા મારા સામે તલેસમાત તરેહ જંગમાં મચ્યો. પોતાના મોટા સપેહશાહારને દુસ્મનોના મેદાનમાં મોતને દસ્ત ઝીલાતો મેલવાને શાહનું દીલ ચાલે નહીં પણ દુરઅદેશ જંગીઓ તો જંગને ત્રણ કલાક આગલથી નસીબો પીછાણી જાય છે; તેમ સપેહશાહારના શખુનોમાં શાહે પોતાની ને બલકે પોતાના તમામ જંગી કીરમાની લશકરની સલામતી જોઇ. મળાદ તેથી ઉલટું કદમ બચ્યું તો તમામ પાયામાલી, શીકસ્ત ને આખરે કીરમાનની પાદશાહતની તારાજી શીવાય ખીજે ફેજ નહી. આખરે શાહે પો-તાના જંગી સપેહશાહાર જેહાંગીરની સલાહ ઉપર અમલ કર્યો. તે મોટી બાહોશીથી પોતાના લશકરને દુસ્મનના મારાથી બચાવતો ને આગલ કુચ કરા-વતો કીરમાનનાં કીલામાં દાખલ થયો, તે ખુશ પલકે કીરમાનના શાહને એક જમાનો ધુંબવનારી ચીચારી સંભળાઇ. કીરમાની શાહને પોતાના ઘણા ખરાં લશકર સાથ સપેહશાહાર જેહાંગીરની તદખીરબાજ જંગથી છટકી ગયલો જોઇને આર્ય સરદારો ને લશકરે એકી વખતે બેદના ફંદામાં નાખનાર

કીરમાની લશકર ઉપર આરબ ફોજ ઉલટી પડી. અરે આ વખતે એકજ પલકે ને એકજ હોમકે તે પોલાદનો સીનો ધરાવનારાં કીરમાની લશકરે અજલ આવેલી જોઇને એક જોસબંદ ખુનખાર ચીચારી પાડીને એક દાવ ખેલ્યો અને શાહ ને મુલકગીર લશકરને સલામત રાખવાની નામદારી પાંખવા સાડ પોતાનો દમ મેળ્યો. સપેહશાહાર જેહાંગીર તો ગોયા પાહાડ હોય એ મીશાકે હજારો સમશેરના ચલાવનારા આરબ હરીફાના ફટકા ખાધા છતાં દીનદુશ્મનોનો જબરો ધાન કાઢતો રહ્યો. અંતે જંગી વાકાસની સમશેરનો સપાટો તે તમામ તનબદન જખ્મોથી રૂંદમ્મ ગયલા કીરમાની સપેહશાહારના સર ઉપર ખેંચાયો ત્યારે તેવા એક જુદદીનથી પોતાને કતલ થવાની નામો-શીનો ગમ ઉપજતાંજ તે પોતાના અસ્પ સાથ ઠોકડ ખાધ પડ્યો તે ફરી ઉઠ્યો નહીં. તેનો જન પોતાના જંગીઓના જન સાથે ગુરથમાન બેહસત પહોંચી ગયો. એ મીશાકે કીરમાની ને આરબસ્તાની જંગનો છેડો આવ્યો.

બાબ પ૯ મો.

[બખ્ખબામીના મેહેલમાં ગુલશીરીનાનો ગમ—ગુલબહારની જીકર ને દીલાસો—સપેહશાહાર રસ્તમ બીન ફોરજન ગુલશીરીનાની દરબારમાં.]

“અને હું છું એક નાચીજ, જ્યાં ના મોખત,
જ્યાં ના મેહેર ખેર યા મોખત લોગત.
જ્યાં ના જહેલ્યત પશુ સંગીન કરાર,
તાજે તખ્તે મહારા ન્યાગાનો નામદાર.
મહાર નામ, બખ્ખ ને શાહાનશાહી મદાર,
મને ફલે એજ મહારી ઉમેદ ઓસ્તવાર.
જીતે ધરાન તે મહારો ખાવીંદ શેહેરચાર,
નહીં તો છું સ્વાધીન ખાક હું ખાકસાર.”

જ્યારે પેહેલવાની બખ્ખવનાર દાદ સીરીઆના મેદાનમાં પોતાના મોટા હરીફ દીનદુશ્મન મોહાબ્યાને પાઉંખ્યાદો કરીને પોતાના લશકરને તાજી ઉમેદ ને ઉલટમાં લાવીને જંગખાજ ફેરવ્યામાં ફાળ્યો હતો ત્યારે બખ્ખબામીના શાહનશાહી મેહેલમાં શાહજાદી ગુલશીરીના પોતાની બાનુ દરબાર સાથે હાલના ધરાનના મામલા ઉપર ચુનોચરા ચલાવતી હતી અને પોતાની મુરાદ ને મોહબત ઉપર ગમ ખેંચતી હતી. પોતાની બાનુ ફરબાર જે

દરમ્યાન ધરાનના થઇ થયલા તાજદારોની ઓલાદથી ઉતરેલી ખુલ્લું મર-
ત્યાની શાહનદીઓ ખીરાજેલી હતી, તે તમામ નામદાર બાનુઓ ને શાહ-
નદીઓ હળુર ગુલશીરીનાંએ અદ્દશોશ ખેંચ્યો.

“ક્યાં લગી હું મહારી મુરાદના મેહેલમાં કરાર લેવાથી દુર રહું? ક્યાં
છે તે ઉમેદ તાજ કરનાર મહારો શાહે કીરમાન? જોણે મને મહારી મક-
સદ તરફ આપાદ પોંદ્યાડવાની જવાંમરદી ખેત્રવાનો કોલ આપ્યો હતો.
જોણે મહારી મોહબત ઉપર જનફેશાની કરવાને ખીલકુલ આનાકાની કરી
નથી. તે શરીફે મહારા દીવની રોરગ ને તારેતાર મહારા ન્યાગાનોના
તખ્તતાજની ઉમેદવારી નવાજ્યામાં મહારા જીગરને ગોયા વંટોળ્યો બનાવ્યો.
મેં તો જાણ્યું કે હું મહારા ન્યાગાનોના તખ્ત ઉપર ધરાની તાજ પેઢીને
સ્વાર થઈ અને શાહાનશાહ બની રહીજ. મને મહારી મોટી પાદશાહાત
મેળવવાનો નશીબો ફળ્યો એટલે પછે ખીજ તે શું શીકર રહી? શાહાનશાહ
મળી, સરનો સરદાર મળ્યો અને દીલ ચોતફેથી રેત્રછેલ થઈ ગયું; પણ
ધન્શાનની ઉમેદ તે શું? માત્ર મનની ઠગારી ધારણા ને ભોળાઈથી બમઈ
જતાં મગજની માનક. અરે આજ હું ક્યાં છું? કોહેસ્તુમ ક્યાં પાતાલમાં
જેમ થયો? ક્યાં આદરખીજનની જવોજલાલ ધરાની આલમની નીશાન
ગઈ? અરે એ મીશાજેજ મહારો આખર હાલ છે. હા: હા: અરે પેલો
જવાંમરદીનો અવલ નામદાર જંગી આજ કેઈ સરજમીન ઉપર જઈ
રહ્યો છે? શું તે પોતાની તનમને પાદશાહત અર્પણ કરેલી રાણીને લુદ્યો
અને કોલથી ખેકોલ થયો? અરે ગુલશીરીના, ત્હારા નસીબા ઉપર નાશ
ખેટો છે, તે દરેક સારાં ચોલડયાને નાબુદ કરે છે. ત્હારા ધરાદાની ધમારત
કેવળ ખાક સમાન જમીનદોસ્ત છે. અરે આ મહારી નીછેવ હાલત મને
તદત પસંદ નથી. અરે જે જવાન બાનુંને ઉંચ તુખ્મ, મોટો વારસો ને
જવોજલાલી મળી છે. જે જવાન બાનુંને જેહાનની તમામ ઓરોતોની
આંખ દીપી રહે તેવી ચાંદસી ખુશસુરતી, પાક નમ્રચત ને વફાદારી
મળી છે; તે બાનુંને મોહબતની નીરાશી, જુદાઈ ને ગમ મળવામાં મોટો
જુદમ ગુજરે છે. અરે મહારાં ઉમેદવાર જીગર ત્હારા પાસામાં તું આત-
શને પાલ ને ત્હારા નશીબાની પાયામાલી ઉપર પડીને ત્હારાં મનની લેહેર
ખેંચ. અરે દાદ, અરે મતલખી દાદ, તેં મને નાહક દુસ્મનોના પંડેથી
બચાવી અને ત્હારી મંકસદ માફકનો પાસો ખેળવા ખાતર પાલી આજની
અમુલ્ય હાલતમાં મેળી; પણ અદ્દશોશ આદમની બાજુ યજ્ઞદની બક્ષેલી
સરજત સામે ટકી નથી. અરે મહારો બરજવાન ને ઉમેદવાર જીવ આજે

આ વખતે એકાએક જૈરીને પોંદોચી જાય છે. હું નવજવાન નવમહારમાં ગોયા નીકાજમાં તુર પ્રકાશી ગુમ થયા મીશાસે જીંદગીથી સફા થઇ જાઉં એવો મહારો હીંગામ નજરે પડે છે. ઓ શાહે કીરમાન તું મહારે ખાતર વતન ને મેહેલ મેળીને આવ્યો, અને તું બેફામ થયો. તે વતનને મેહેલ ખાતર મને આ દુશ્મનોના લશ્કર ને મારામાં મેળી ગયો? ઓ અકલ ત્હારી ઉપર અફશોશ હોજો કે ખાલેશ દીલમાં પણ તું ખાર ઉપજવેછે ને ખાયકી વસાવેછે. જેઓ જે કામમાં મોટામાં મોટી મગરૂરી માની લેછે તેઓ તેજ મગરૂરીથી બેશરમ થવાને પણ સુક્તા નથી. અરે પણ જે કતલ, જંગ ને ઉમેદનો પાયો નહીં, તેનો પાયો બનીને છેક પગથી તે મસ્તકલગી ગરક ઉતરીને લાંચી તે કેમ અવલ તુખ્ખીઓ પાછા ફરતા હશે? આ કેવી પાયા-માલી, આ કેવી આફત, કે પોતાના લોહી ને ઓલાદના થઇનેજ જેવી ખરાબી કરવાને સાધન થાય છે તેવી ખરાબી લોહી પીનારા દુશ્મનોથી તો કદી બનનાર નહીં. ઓ ખાક થતી ઉમેદ, હજી પણ જાદા ખાક થઇ જા, અને મહારા કવી બદનને જંગના મેદાનમાં લોહીથી લપેટીને સજગાવી દે.”

ગુલશીરીનાનો ગમ એવો તો તપ્પો કે ગોયા આતશનો દર્યાવ. તેના મનની દરેક ખુશાલીનો અંત આવ્યો. તેના માહતાય એકરા ઉપરની રેશનાઇ જતી રહી. તે બંદ જેવી રીકી ને ઉજલી શીકલ બની ગઇ. તે સુરડાનો નક્ષ બની ગઇ. તેની ચશ્મને ગમનો નીશો ચઢ્યોજ. એક મોટી કાતેલ ગોયા જીગર ચાલી હોય એવી તે શાહજાદીને મન તીક્ષણ બેચેની ઉપજી. તેની જખાન બંધ પડી. નશીબો તેજ નાશ એ તરીકે તે લાં દીવાનખાનામાં એક તસ્વીર મીશાલ થઇને પડી.

ગુલશીરીનાનો આ ગમ તેની દરબારની વીસ શાહજાદીઓ સાંભરીને સમજી ગઇ. સઘલી સુંદરીઓએ શીતાબ પોતાની કચશરાનો ગમ વીસ-રાવાના ઉપાય લીધા. સઘલીઓમાં મોટો દરજ્જો શાહાનશાહ ખુસરો પર-વેઝની ત્રીજી પેઢેડીની શાહજાદી ગુલખાહારનો હતો. તે લણીજ દીલનવાજ ને શીરીન જખાન હતી. મસજ્જહતમાં પુખ્ત તમ. તે બાનુંએ પોતાની શાહાનશાહજાદીને શીરીન જખાનથી જેહાનની પડતી ચઢતીનો એક એત કહી સમજાવ્યો. દીલાસો દીધો પણ દીલગીર દીલને દીલાસો કેમ કારગાહ થાય? ગુલખાહાર અદમ બળવી બોલી :—

“નામદાર શાહાનશાહ બાનું, ગીરદેશે અફલાકને પણ ગીરદાપેજ કર્યો છે, અને ક્યાં ગયો રીરદુન એના ફટકાથી ખાલી? કે જે જેહાન જીતનારે મોટા જુદમગાર જોહાક જેવાને પકડીને દમાવંદ ઉપર બાંધ્યો છે.

તે જેવો શાહાનશાહ પણ પોતાના નશીઆના તરેહવાર રંગમાં ગીદાપેજ થયે છે. તેના બે બેટાઓ સેલમ ને તુરે પાક મનસનીવાલા એરચ જેવા ભાષને હકનાહક મારી નાખીને તેનું મુરડું ઘોડેસ્વાર કરીને તાજ પેઢાવીને યુએઈ પેદર ઉપર રવાના કર્યું. યુએઈ પેદરની કેવી મજાક, કે તેના દીલમાં ગોચા ખંઝર પેવસ થયું; પણ પછે તેજ યુએઈ પેદર શીરેદુને ઘણાક વર્ષો સખર એખત્યાર કરીને મીનોએહેર જેવાં પોતાના ફરજનથી યુની બેટાઓને પકડાવી જામે કરાવ્યા. પડતી ચઢતી સર્વે જાંદગીનું અચરત છે. આજે તમે નામદાર શાહનદી પોતાના નશીઆના વીલાપમાં સરગરદાન છો. કાલ કોણુને ખબર છે કે એજ નશીઓ રોશન થઇને મનની ચાહી મુરાદ ઉપર જીવને ઠેડવશે નહીં? મ્હારી નામદાર શાહનદીને એ મતલબી ગમ સોબતો નથી.”

ગુલશીરીના પોતાના તન ઉપર પેચ ખાઇને બોલી :—

“અરે ગુલખદાર, શું મ્હારો ગમ મતલબી છે? અરે ગુલખદાર, મ્હારી તમામ મુરાદ ધુલ મલેજ કેમકે મારી આદરખીનનની તમામ ખલક તારાજ થઇ જાયછે. મ્હારા હકમાં લડનારાઓની દેહ દુશ્મનોના મેદાનમાં કસા પણ ફાયદા વગર પડેછે અને આજે એક સગ ને ધરાનીના મોતમાં કસો તફાવત રહ્યો નથી. તેવી હાલતમાં મને લાવી મેલનારા ઉપર અગર મ્હારો ગમ આસ્કારા થાય, અને બાકી વફાદાર ધરાની આલમનો નાહક ખીન ફ્રાકટમાં આંકો આવે તે ઉપર મ્હારા દીલમાં આતશ બરપા થાય તે શું મતલબી ગમ? અરે પેલા મોટા કીલામાં હું શાહાનશાહી તાજ પેઢીને તખ્તનશીન હતી અને મ્હારી દેખરેખમાં ‘પેલો યુનનદો દાદ રાતો દીન ખંદગી ને દર્યાફથી મશગુલ, તે હાલતમાંથી હું નીકલી તે સા ખાતર? કે મ્હારા ન્યાગાનના તખ્ત ઉપર બેસું ને મ્હારે શાહાનશાહી તાજ પેઢીને મ્હારી તારાજ થયેલી ધરાની શાહાનશાહતને નવેસરથી રોશન કરું. મ્હારા મહજબનો મંખો જાલવું. તારાજ થયેલાં આતશખાના ફરી રોશન કરું. ખંધ પઢેલા જંદ ભંત્ર મંત્રને નવી ઝમક ને જખાન બહુ. નવેસરથી શાહાનશાહાત સ્થાપું ને દીન તાજ કરું. મ્હારા ધરાની પેહેલવાનોની ફોજ બનાવું અને ધરાની હાકમોની નામદારી ગજવું. હું મ્હારા ન્યાગાનોના તખ્ત ઉપર અદલ અમલ કરું અને મ્હારે લાયક પાદશાહી તુખ્મના શાહ કે હાકમ સાથે શાદી કરીને ધરાને ને ધરાનીઓને એક એવો નેક વારસ બહુ કે તેના અદલ ઇન્શાદ ને જંગી સમશેરને જેહાન સર નખાવે અને જરથોસ્તી દીનના મહીમા પાસ ખીલ દીનના

મહીમા નીચા પડે ; તે મ્હારો ગમ શું મતલબી ગમ ? અરે ગુલબહાર ત્હારા માહતાબ મુખમાં જળ્યાન નથી પણ જાંઘેયો છે. તેં મને દીઘારો દીધો નથી પણ કાતલ જન્મ કર્યો છે. અરે આજે હું ક્યા આકૃતના શેરાના ઉપર પડી છું અને મ્હારા જાનની પાયદારી કેવી તકલીદી છે, તે બાબે તેં સેજપણુ ખ્યાલ કર્યો હતો તો ત્હારું મોહકું બંધ રહેતે અને બેધ-જતી બદલે ધજત પાંમતે; પણ ગુલબહાર, હવે આપણા નશીબાની છેલ્લી લડતમાં આપણે તમામ ધરાની બાતુઓએ કમાન કસવી પડશે અને જાન પર બાજુ બેલીને ખુવારી પાંમવાનો વખત નજદીક છે.” તેટલાં લાં સપેહ-શાહાર રસ્તમ બીન શીરજન દાખલ થયો. તેની ખબર શાહનશાહબદીને થતાં પોતાની દરબાર સાથ દબદબાથી તેને આવકાર દીધો.

બાબ પદ મો.

[સપેહશાહાર રસ્તમ બીન ફોરજને ગુલશીરીનાને કહેલો સંઘેસો—મોહાબ્યાની મોદી નવી આરબ ફોજની ચઢાઇ.]

“હકનાહક હકતાલા રહ્યો લાં ના ધનશાફ રહ્યો ના ચાર રહ્યો, બામુદતના હકપર પાણી ફર્યું ના દરયાફ રહી ના સાર રહ્યો. અફસોસ હતો અશ્રાફને બીરાદર બેબુન્યાદને ના કસુ ખોહલું, અસીલ તુખ્મીપર ગજબ ઉલટયો ના જોર રહ્યું ના વીચાર રહ્યો. મન શીરાવન થઇ બ્યાં મતલબ, લાં આદમી ગોયા છે અબલીસ, અકલ ફરી બ્યાં શીકલ કજલી, ત્યાં ના હક રહ્યો ના હકદાર રહ્યો.”

સપેહશાહારે આવતાં વારમાં ત્યાં તરેહવાર ઢપે પોતાની જબાનને આજે તેજ કરી. તે બોલ્યો.

“નામદાર શાહબદી માહરે જનાબ જે બે ચાર હજો કેહવા છે; તે ઉપર તમે નામદારે દુરઅંદેશીથી કામ લેવામાં ધરાન ને ધરાનીઓની શોભા છે. સીરીઆથી નામદાર દાદનો પેગામ મલ્યો છે, તે દરમ્યાન મને મ્હારી તમામ ધરાની ફોજ સાથ કુચ કરી આવવાનો હોકમ છે. જંગી દાદે લાં ફક્ત દસ્તુર બેહરામને તેની ફોજ સાથ રહેવા શીવાય કાષ્ટપણુ બીજા જંગી ધરાની સીપાહની જરૂર જણી નથી, મગર હાલનો આ પેગામ મને અમલ કરવાને ઠીક ફાવેલો નથી. નામદાર દાદ ને જા-મારપ ને શાહબદો શાપુર ત્યાં વટલેલ ધરાનીઓની કતલ ચલાવીને મોટાં પાપમાં ગીફતાર થયા છે; તેઓનો હું શરીક થવા માંગતો

નથી. હું તો મ્હારી નામદાર શાહજાદીની જનાબમાં મ્હારાં જંગી લશકર સાથે હાજર રહીને આવતી દીનદુસ્ખનોની ફોજ સામે કમર તંગ કરી ઉભો રેહવામાં મ્હારા ન્યાગાનોનો તરીકો જાલવવા માંગુ છું. આ નેકનામ શાહજાદી, નામદાર દાદના પેગામમાં મોટો આરખ હાકમ મોહાવ્યા છરજખર થયાનો ઇશારો છે; મગર મોહાવ્યા કાંઈ નહાનો સપેહસાલાર નથી. તે આરખ જેવો જંગી જમાનાએ જોયો નથી, તે નામદાર દાદને ત્યાં જુદીજ ઢપે જંગમાં ગુટેલો રાખીને એક જંગી બાજી ખેલવા સારૂ ખુબ દુરઅંદેશીથી હાં કુચ કરી આવે છે એવી મને છુપી ખબર મળી છે. તે જંગી આરખ, જેની બરાબરીનો હાલની ઇસ્લામી આલમમાં કોઈ નથી; તે નામદારે ધરાનના તમામ ઇસ્લામી હાકમોને આ જંગમાં શામેલ થવાને તેઓ અસ્તકના જંગી લશકર સાથે બોલાવ્યા છે. ખુરાસાન ને તખરીજના હાકમોને સીરીઆમાં જંગી દાદ ઉપર છોડી દીધા છે, જ્યાં શાહજાદો શાપુર ને સપેહસાલાર જમારપ ઘેરાઈ ગયલા જણાય છે. તેઓને હું મ્હારા લશકર સાથે જઈ મદદ કરું, પણ તે બાજી માહે આપણી તદ્દન પાયામાલી થાય છે. હું ત્યાં જાઉં તે દાદ ને જમારપ મીશાલે ઘેરાઈને ફક્ત એક વગર હાંસઝની કતલ ચલાવીને મ્હારાં લશકર સાથે સગને અવતારે જંગમાં પડું; તે માહે નામદારી કે દુરઅંદેશી કાંઈ નથી. અને મારી ગેરહાજરીમાં જંગી મોહાવ્યા હાં આવીને જેમ શાહમુર્ગ કોઈ ચમનમાં ખુશ તમેહ રેહતાં બુલખુલનો શીકાર કરી જાય, તેમ આ કીદલો ને કીદા દરમ્યાન વાસો પકડી રહેલી શાહજાદીનો હાલ થાય. નામદાર શાહજાદી, આ મ્હારો ખ્યાલ ને હીસાબ છે.”

શાહજાદી પોતાના સપેહસાલારની જુઆનથી બેસુમાર નારાજ થઈ. તે બોલી “ત્યારે શું જે મોટા ને નામવર દાદે મ્હારા હક માટે પોતાની મરજી વીરૂધ્ધ લડાઈ ચલાવી અને એક વખત નહીં પણ ઘણી વખતે ધરાની જંગની લઠરતી બાજી સુધારીને દુસ્ખનોને હંફાવી છરજખર કર્યા, તેની માંગેલી મદદમાં શું મ્હારું ધરાની લશકર નહીં જવા આવે? અને જેહાનમાં સદા ધરાની સપેહસાલારો પોતાના શાહ ને ખુન્નેગાના ફરમાનબરદાર, તે નામદારી બુસી નાખનારી નાફરમાનીને આજ રેશન કરે? ફસ્તમ ખીન શીરજન આજે પેલો અસલ ધરાની સપેહસાલાર નથી. અને તેની જુઆનથી નીકળેલા હર્ફનો આજ અફશોશ શીવાય બીજો કોઈ લતીજો નથી. નામદાર દાદને શીતાખીથી મદદ આપવનો અમલ થવો જોઈએ.”

સપેહસાલાર બોલ્યો “નામદાર શાહજાદીને હાલે લાગણી ને મોટા-

મ્હની વાત એક બાળુ રાખવી જોઈએ. મોટા મોઢાવ્યા નવાં ને મોટા લશ્ક-
રથી કુચ કરતો પાણીના રેલા મીશાળે હાં આવે છે. તે એક લેહનમાં
આ કીલો ને તેની વસ્તીની ખુવારી કરી નાખશે. કોઈ પણ એવો મોજેજો
નથી કે તેથી પણ શાહનદીને બચાવ થાય. હું એ જંગમાં એક નામ-
દારી ભરેલું કદમ ભરવા ચાહું કે મોઢાવ્યા નહીં તો હું બેમાંથી એક એ
જંગમાં પોતાનો જન ખોલે અને જે તે ફેજ જાહેર થાય. દાદે તો આ છેલ્લાં
ભરેલાં કદમમાં ખીલકુલ દુરઅંદેશી ગુમાવી છે. તેણે ચાલી ચલાવીને જ્યાં
ના જવું જોઈએ અને જેની કમજોરોની કતલ ના કરવી જોઈએ, તેવું ના-
સજાવર કદમ ભર્યું છે, અને જ્યાંથી જેની હાજરી એક પણ ના કમી થવી
જોઈએ ત્યાંથી પોતે દુર જઈને ગીરદેશમાં ગરક ગયો છે. તે સાથ કોઈ
પણ દાનેશ ધરાવનાર ધરાની જંગી નાહક ચાલી ચલાવીને શેરના પંજામાં
જવા જેવું બેહુનદુ કદમ ભરવાને તો કબુલ થનાર નહીં. શાહનદી, હું તે
સપેહશાહાર નથી કે જેઓને જંગના મેદાનની ખીલકુલ માહિતી નહીં
તેઓના હોકમ અમલમાં મેળીને મહારા નામને શીદા કરે? હવે શાહનદી,
જે બનનાર નથી અને બનાવવાને વખત નથી તે ઉપર જીકર ચલાવ્યામાં
કસો સાર ઉપજનાર નથી. આ પેલો પેહેલવાન મોઢાવ્યા આવ્યો. જો તેનો
જુન્દો આશ્માન સાથ વાત કરે છે અને જેની ફેજના કદમનો અવાજ
પાતાળની જેહાનમાં ત્રાસ પેસાડે છે. સાંભળ પેલા જંગના કરનાયના અ-
વાજ, અરે આજેની આજ આપણી ધરાની ખત્રકનો છેડો આવે છે કે
કેમ? તેના લશ્કરના શીપાહોના તીર હવામાં નાજ મચાવે છે; એ છે શુ ?
શાહનદી એ જંગમાં નકામી કતલ ને પાયમાલીમાં ગીર્ફતાર થયા કરતાં
દુરઅંદુશી એ ભેદ સમજાવે છે કે આપણે આરબસ્તાનના ખત્રીફની સત્તાને
તાબે થઈએ. જો મહાર કંઈ માનો તો મને તો એ અછો છલાજ અમલમાં
મેળવો નેક સમજાય છે. આપણે નામદાર ખત્રીફ સાથ કોલકરારની મળી
જઈએ અને જજીઆની સલામી ભરીને આપણુ તખ્ત સમાળ્યે. પછે આપણે
શાહીના કોલથી જોડાઈએ કે કોઈ ખીજે આરબ સરદાર નામદાર શાહન-
દીની ખુબસુરતીમાં લલચાઈને પોતાના ખત્રીફનું મસ્તક ના ફેરવી શકે;
બાકી મેહરબાન શાહનદી ખીજે ચારો નથી. જંગમાં હાંસલ નથી અને
જવાંમરદી તે નહીં કે જે મકસદને ના પોંહોંચે.”

શાહનદી ને તેની તમામ બાળુ દરબાર સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન
શીરજનની જબાન સાંભળી હેરત થઈ. ગુલશીરીનાએ એક શરદ હાય ખેંચી
ને શાહે કીરમાન ઉપર આક્રશીશ પોકારી. હવે ગુલશીરીનાને જઈદ દાદની
અગમચેતી બાબે ખાતરી થઈ. તેની ચશમમાંથી એક આંસુ તપડ્યું.

તે તેની દરબારે જોયું ને સપેશાલારે પણ જોયું; પણ જ્યાન શું ખોલે ? એક હર્ષ નહીં. તેના ગમની હદ રહી નહીં, સખખ સપેહશાલાર રસ્તમ બાબે તમામ ધરાની લશકરને ખેસુમાર માન ને ઇજત હતી. અને તેની જંગ માહ આફત વર્ષાવનારી હતી. તે એક રાસ્ત, વફાદાર ને પોતાની શાહાનશાહાત ખાતર જનની પરવા વગર જંગમાં હોમાવનાર હતો; શાહજાદીને તેવા મોટા વફાદાર જંગી સપેહશાલારની ખેવફાઇ ને નાલાયકી ઉપર ગુસ્સો ઉપજ્યા બદલે પોતાના કીસમતના નેહુસ્તપણા ઉપર ગમ છુટો. તેના મનમાં આ નવી આવેલી આફતથી પોતાની સલામતી જોખ-માયલી અને જંગ તો દસ ઘણી જબરી આફતનાક લાગી. ગુલશીરીનાને હવે જણાયું કે ખરી આફત ને હાંદેશો સર થયો. તેના બચાવનારા દાદ ને શાહે કીરમાન જેવા ક્યાં ને કેઇ હાલતમાં છે ? તેની ખેખચરાઇમાં તે ખેચેન થઇ. તે નામદારે પોતાના તન ઉપર એક પેચ ખાધો. સપેહશાલાર સામે એકીતગર ચસ્મેથી જોયું; અને તેના મનમાં બરાયસો હારેમન ઉંઘો વળે એવી શરમ ઉપજવવાની પેરવી કરી; મગર જેની અકલે એક વખ ખતા ખાધી, તે ફરી અસલ તરીકા ઉપર ઘણી જલદ સળે પાંખ્યા-વના આવની મુસ્કેલ. અંતે આ હાલતમાં શાહજાદી છે, તેટલાં કીલેદારે મોટા મોહાબ્યાને જબરાં લશકર સાથ કુચ કરતો આવ્યાની નીશાન ઉડારી. સપેહશાલાર રસ્તમ ખીન શીરજને પોતાના સર ઉપર નાહકની આફત ઉઠાવ્યામાં પોતાના ન્યાગાનોના નામને નામોસી લગાડી. તુફાન મીશાલ દીનફુસ્મેનોના ધુન્નરો ઉલટી આવતો જોતાં છતાં તે મોહખતની દેવાનગીમાં ગરક ગયો. ના તે જંગીએ કોઇ આગસો પાછલો વીચાર કે દરયાફ જાળવ્યો કે કોઇની શરમ કે હયા ધરી. ના તે નામદારોમાં અવલ દરજજેના સપેહશાલારે પોતાના દરજજનો તેક રાખ્યો કે પોતાની હૈયાત શાહાનશાહી હક ધરાવનારી શાહજાદી ગુલશીરીનાનો કોફ જાણ્યો. ના ખુદાનો ડર કે ના મહજબની દેહસત ધરી અને જ્યાં સેજ વખમાં આરબ જેવા જબરા ને જીતની ખુમારમાં ગરૂ થયલા હરીફો સામે કેવી કાતેલ બાજી ખેળવી પડશે તેનો કસો ખ્યાલ રાખ્યો નહીં. તે ખસ પોતાના મનમાં ઉપજેલા નાસજવર ને ખેવફા વીચારો અમલમાં મેળતો હોય તેમ તે જમાનાની ધરાની શાહજાદીની પરીબદ દરબારમાં હટ ધરી ઉભો. અને પોતાની જ્યાનની નાલાયકી ઉપર કેટલી અજાયબી ને અફશોશ ઉપજ્યો છે તે સમજ્યા વગર મોહખત ગાયા ખે ચાર સતરો બોલ્યામાં આખાદ ઉતરી હોય એવા તે દાનાઇ ને દુરઅદેશી છકી ચુકેલા મોટા સપેહશાલારને જણાયું ! અને આરબસ્તાનના ખલીફને તાખે થઇને ધરાનું રાજ કરવું કેવું

એક શેહેલ હોય બલકે ધરાનીમાંથી ફેરવાઇ ધરલામી થયામાં મુજકો તે શું? એ દૃષ્ટે તે મોહબતના શીકાર થયલા સપેહશાહારને દીવાનગી ઉપજી. ગુલશીરીનાને ચુપ ને નીરાશ હાલતમાં જોતાં પોતાની મસલહત કયુલ થઈ હોય એવો ખુશમીજન થયો અને મોહાબ્યા જે હાલમાં નવી ને જખરી ફોજ સાથ નવી ચઢાઈ લાવ્યામાં ધરાનીઓને કસી બદી પોહોંચનાર નથી, અને જે પણ થશે તે તમામ લાભમાંજ ઉતરશે એ મીશાજે તેના મગજની વળણ થઇ ને તેના દીલમાં ખુશાળી સમાઇ જાય નહીં. તે બાજુ ચુક્યો. તેણે હદ બાહરે ગુલશીરીનાને સતાવવાનો પાસો ફેંક્યો પણ તે ક્યાં તેના મગજમાં હતો કે તે માટેનો જોખમ સમજે? તેના નશીબો ફરયો હતો. તેના મનમાં શી-હાઇ ને બેશરમી દાખલ થઈ હતી. વફાદાર ધરાની આવમ ઉપર સપેહ-શાહાર રસ્તમની દીવાનગીથી એક નવી મોટી હોનારત નીપજી હતી. સપેહશાહાર રસ્તમ પોતાના દીવાના ખ્યાલની ખુશાલીનો એટલો હદ બાહરે કેડી થયો હતો, કે તે ઉપર શાહજાદી ને તેની તમામ પરીજાદ દરબારને દયા ઉપજી. તેના મનની હાલત દરસ્ત હતી નહીં, તેથીજ શાહજાદી ગુલ-શીરીના પાસ તખ્ત ઉપર બેસવા ગયો, પણ ખીજી જગી ધરાની બાનુઓએ તેની દીવાની હાલત જોતાં. સીતાબ દસ્તુર બેહરામને બોલાવી ત્યાં ને ત્યાં તે જગીને ગુપચુપ મેહેલના એક છુપા ભંડારમાં બંધ કર્યો. તે ઉપર તદખીરબાજ ધતબારી ચુનનદાઓની ચોકી મેળી. ગુલશીરીનાને દીવાના થયલા રસ્તમ ખીન શીરજનની બેશરમ જખાન ઉપર ગુસ્સા બદલે ગમ ઉપજ્યો અને તેની નાફરમાની ઉપર કસો કોફ ઉપજ્યો નહીં. મોટા અફશોશ તો એ હતો કે મોહાબ્યા અજયબ શીતાબીથી ને જાદુઇ મીસાજની હેરતમંદીથી ગજબ ગુજરનારી આરબ ફોજ સાથ કુચ કરતો બજખખામી ઉપર ચઢી આવતો હોય એ મીશાજે આશમાની આફત વર્ષાવનાર તુફાનજ ચઢ્યું અને પળમાં કોઇને પણ બચવાની ઉમેદ રહી હોય નહીં, તે રવેસ મોહાબ્યાના આવ્યાથી બજખખામીના તમામ ન્હાના મોટા જગી કે કમજોર દરમ્યાન દેહશત પેડી. ગોયા ગજબનો દુગર રેલતો આવ્યા સમ તે મહજબ મુદ્દખઓઆનું કુચ કરતું લશકર દોડી આવતું દીસવા લાગ્યું.

બાબ ૬૦ મો.

[મોહાવ્યાનો બળખામી ઉપર મોટો ધુંગરો—ગુલ્શીરીના પોતાના બાનુ લશકર સાથે મેદાનમાં—બાનુ ફોજની જવાં-મરદી ને તારાજ—ધરાની લશકરની જંગ ને તારાજ—જંગી બેહુરામનું મોત—]

“ગીરદેશે અફલાક ના છોડ્યો, ત્યાં આદમ શું છે બીસાત ?
ગીરદેશે અફલાકને માર્યો ત્યાં આદમ ક્યાં મેળવે હાત ?
ગીરદેશમાં ધરાન અટવાયું ધરાની ક્યાં રહ્યો છે આજ ?
ગીરદેશ સામે જેને જંગ મચા તે જીવ છે ફર્યો મુસ્કેલાત ?”

જેહાન જીરજીર કરનારાં લશકર સાથે મોટો મોહાવ્યા પોતાની પાકી ગણત્રી ને દુરઅંદેશીથી આ વખતે ફતેહની પુરી ખાત્રી સાથે બળખામી ઉપર ચઢી આવ્યો. સીરીઆમાં તે જ્યારે જંગી દાદની દુરઅંદેશીએ પોતાના અશ્વ ઉપરથી ખાકમાં પડીને પાઉંપ્યાદો થયો, ત્યારેજ કોઈ અજાણ્ય ખુદાઇ કરાંમત તેના દીલમાં દાખલ થઇ હોય અને તે સમજથી તે જંગી આરબ સપેહશાહારને આરબોના ચઢતા નશીબાને જોરે ધરાન ને ધરાંનીઓની પુર પાયમાલી કરવાની રાહ સમજાઇ હોય; એ મીશાજે મોહાવ્યાએ ધરાની પ્રાંતના તમામ નેમાયશા ઇસ્લામી હાકમે ઉપર ખતીફ ઓસ્માનનો હોકમ મોકલીને તેઓને લશકરો સાથે સીરીઆની મદદમાં બોલાવ્યા. તેણે શીતાબ પોતાના અજમાયશી મગજનો ખ્યાલ અમલમાં મેળ્યો. ખોરાસાન ને તખ્તીજના હાકમે જેવા પોતાના લશકર સાથે આવ્યા કે તેઓને દાદ સામે ટક્કર જીહાદવા મેળીને પોતે પોતાને આવી મજેલી નવી આરબ ફોજ સાથે પવન મીશાજે બળખામી ઉપર કુચ કરી. આ કુચ ગુપચુપ એવી શીફને થઇ કે જેહાનની ખબર રાખનાર ધરાનીઓના મોઠાં દાદને તેની બીલકુલ ખબર પડી નહીં.

જંગી મોહાવ્યાએ આવતાંજ બળખામીના કીલ્લને ચોતફૂંથી ઘેરી લીધો અને પોતાની ખાસ છાવણી મુખરે નાખી. જગરા બદનના આરબોની ટુકડીઓને કીલ્લાની ખારી પુરી નાખવા સાથે રોકીને કીલ્લા ઉપર ચઢવાની ગંજવર સીરી આંધવાને હમરો કામદારોને રોકી દીધા. આરબો આ વખતે જે બાહુરીથી ચીકાર ને દીલના દેલાવર જણાતા હતા તેવાજ જંગના ધણાજ જહનુની ને દસ્તના ધણા મજબુત હતા. જ્યારે પણ ને જ્યાં પણ કીલ્લા ઉપર ધરાની ફોજ તેઓના કામને હરખત કરવા સાથે જંગ

મચાવતી ત્યારે ઘણી સખ્ત અને જનની ખીલકુલ પરવા વગર એવી તો આકૃતનાક લડાઇ લડતા કે ધરાનીઓ મોટી ખરાખી ને પાયમાલી ખમીને હટી જતા હતા. ગુલશીરીનાને આ જંગથી ઘણી ખેતાબ થઇ. તે પોતાની ખાનું ફેજ સાથે હરદમ દરરોજ કીલ્લા ઉપરથી દુશ્મનો ઉપર તીરનદાજી ચલાવતી અને બનતી રીતે ધરાની નામની દેહસત પાંકરતી, મગર જંગ દનબદન જાદા ને જાદા તેજ થતાં દીનદુશ્મનોના લશ્કર ઘણા સરસ ખપી ને ફાવી જતાં હતાં.

મોહાવ્યાને જંગનો મારો ચલાવ્યાને સાત દીન ગુજર્યા તેટલાં તો બજખાખીમાંના ધરાની લશ્કરના હજારો જંગીઓ ખાકમાં પડ્યા. ખાનું લશ્કરમાંથી લગભગ હજાર ચુનનદી તીરનદાજી કરનારી જંગી નાજનીનો ખેજન થઇ. કોટમાં આ આકૃત સાથે મરકી ચાલુ થયાથી શાહજાદીના નીરાસ જીગરમાં દેહસત દાખલ થઇ. અને આજે જે જંગ મચી, તે દરમ્યાન કીલ્લાવાલાં ધરાની લશ્કર ઉપર છુટભાલડીનો જખરો મારો આલ્યો. કીલ્લાની સરીલલગી સીરીઓ બંધાઇ માત્ર એક પગટચું બાકી તેથી કીલ્લા ઉપરથી ધરાની ને નીચેથી આરખોએ નેજની જંગ મચાવી. આ જંગમાં આરખો ને ધરાની બન્ને સરખી સખ્યા લડાઇમાં પડી. આ વખતે મોહાવ્યા ખુદ કીલ્લા ઉપર હલ્લો કરવામાં આગેવાન હતો. તે એવી તો અજમતી ઢપે પોતાનો ઝેરી નેજો ધુમાવતો કે ઘણા નામીયા ને ચુનનદા ધરાનીઓનાં સીના ચીરી નાખી શક્યો. આ નેજાખાજીમાં બ્યારે આરબસ્તાની ફેજથી ખેસુમાર પાયમાલી થવા લાગી ત્યારે જંગી ખેહરામ પોતાના સર કે સીનાની પરવા વના દુશ્મન સામે થયો અને નેજનો એક જંગી સપાટો મોહાવ્યાને લગાવ્યો. તે ખોલ્યો ‘ઓ આરબ, તને ને મને જાત સંબંધી વેર દરમ્યાન આ જંગ લાગી છે, પણ જે તું આ મહારા સપાટામાંથી બચ્યો તો ત્હારું મોત કોઇ ધરાનીથી નીપજનાર નથી.’ અને તેમજ હતું. તે જંગી ખેહરામનો જરબ વટાવમાં ગયો. જો કે મોહાવ્યાની સપેહશાલારીની નીશાન દેખાડનાર તોપ નેજના જરબે છીન છીન થઇ મગર તેના સરના એક બાલને પણ એલજમ પોંહોંચ્યો નહીં. અને હવે મોહાવ્યા ખોલ્યો ‘જંગી ધરાની, સમાજ આ મહારો સપાટો, અને સમજ આ મહારો શોખન, કે જે આ મહારા નેજના જરબે ત્હારો સીનો સલામત રહ્યો તો તું એમજ જાણ કે જેહાનમાં ત્હારું મોત નથી.’ એ કેહતાં ગયા પાહાડમાં સુરંગ કુટયા સમ દસ્તુર ખેહરામના સીનામાં મોહાવ્યાનો નેજો લાગો કે ‘યા પરવરદેગાર ત્હારો હોકમ’ એ ફક્ત છેલ્લો સાસ ખેંચતાં તે નામદારે પોતાનો જન છોડ્યો. તેનું તન કીલ્લા ઉપરથી તુટી પડ્યું. તે છેક કીલ્લાને ટલ્યે જઇ પડતાં બોટી બોટી

થઇ ગયું. મોહાબ્યા આ બનાવથી ગમગીન થયો અને એક મોટા જંગીનો એવો આકૃતકારક છેડો જેતાં તે નામદારે તે વખતે તેના ગમમાં આગલ જંગ ચલાવવી બંધ પાડી. જંગી બેહરામના મોત સાથે આજે ધરાનીઓની દસ હજાર ચુનનદા સીપાહોની ફ્રેજનો ધાન નીકલી ગયો. કોટમાં મરફીથી પણ બે હજાર ઉપર ધરાની બચાં ને ખુદાં મરદ ઓરતો અજલના શીરેસ્તાને સ્વાધીન થયાં.

આ રવેસ મામલો બહુ બારીક ને શાહમદીના નશીબાની બાજુ શીકસ્ત થતી ચાલી છે. તેનું લગભગ બાનું લશ્કર કીલ્લાના બચાવમાં તારાજ થયું છે; ફક્ત ત્રણસો જંગી બાનું, તે પણ પોતાની હમશરીકોનાં મોતથી માહુતમ બરેલા જીગરની છે. બલખખામીમાં દરેક પક્ષે કાંઇ ને કાંઇ ખુદાઇ કેહેરનો માર પડે છે. અને રસ્તામાં તો મુડદાં એક પાછલ એક ગોયા મોતનું લશ્કર કુચ કરતું હોય એ મીશાલે ઉંચકી લઇ જવાનું કામ ચાલ્યું છે, તેવો કોહેકાફની છાતી ફાડી નાખનારો દેખાવ બલખખામીનો થઇ રહ્યો છે.

બાબ ૬૧ મો.

[શાહજાદી ગુલશીરીના ખાકમાં બેઠી છે—તે શાહુ કીરમાનની પાયમાલી સાંભલે છે—ઢાઢ ને શાપુરતું મોત કેહનાર કાસદ—જંગી જમારપ સપેહશાહાર રૂસ્તમને સમજાવી લે છે—છેલ્લી જંગ—રૂસ્તમતું મોત ને જમારપે ચલાવેલી આરખો દરમ્યાન કતલ—ધરાની લશ્કરનો અંત.—ખજખખામીની પાયમાલી—ખાતું લશ્કર તમામ સાફ—મોહાબ્યાની મોટી જીત]

“ જા ઝો જમાના તું ક્યામત પાસ આજ,
જા ઝો ઉમેદ તું થઇ જા કુલ તારાજ.
જા ઝો ખુબશુરતી તું કાફર બન ખાર,
જા ઝો શાહાનશાહાત તું દીગર અખત્યાર.
જા ઝો ધરાન તું સદા થા ખેળન,
જા ઝો ધરાની આજથી થા હેવાન.
જા ઝો નરયોસ્તી દીન યજ્ઞદાન દરખાર,
જા ઝો ક્યાની જેર આજથી પાતાલ.
જા ઝો જાવોજલાલી દેફે થા કનાઇ,
જા ઝો અકલ હોશ હમેશાં કરમાઇ.
જા ઝો જાદ બદગી જફા ગીફતાર,
જા ઝો શાહજાદી તું વતનથી બહાર.”

ગુલશીરીના જેહાન શીહા થયા જેવી હાલત પોતાના સર ઉપર આવતાં સમજીને આજથીજ તખ્તને છેલ્લી સલામ કરી ને ગાલીચા ઉપર બેઠી. તેની આસપાસ હમશરીક બાનુઓ ખીદમતમાં ગમખાર ચેહેરે કમાન ધરીને કુંદાળું થઇ રહી છે. સાં વધાદાર જંગી ધરાનીઓ પોતાની શમશેર ધરીને સાંમે અદબથી ઉભા છે. એક એવો અંદેશમંદ આ દેખાવ થયો છે કે ગમને પણ સાં નજર ફેંકતાં ધુનજર છુટે અને માહેતમ મેહમાનદારીમાં ખપે, એવો શોકાતુર નકશ બન્યો છે. ગુલશીરીના ને તેનું તમામ બાનું મંડળ ગોયા જૈરીના અવતારમાં આવી ગયું હોય તેવું જુદતું ને મુરડાલ હાલતનું થયું રહ્યું છે. તમામ જંગી બાનુઓની જખાન મુગી થઇ ગઇ છે અને એકબાલની નવાજેશની ઉમેદથી હાથ ધોલા છે. સામે ઉભેલા યુનનદા જંગી મરદાને મરેના મોહડાં જમીન જોયા કરે છે. ગોયા

પળેપળે વગર હાંસલની અજલના મેદાનમાં ધસડાઇ જતા હોય તેમ તે-
ઓના જંગી ચેહેરા ઉપરથી ઝમેલ ઉતરતી જાય છે. પળેપળ બદન સુસ્ત
ને બેક્રામ બની જતું હોય તેમ માંસ ગળે છે. આ પ્રમાણે હાં ધરાનના
તાજની ઉમેદવારનો હાલ થયો છે અને હોનારતની બાજુ આગ્રા ઉતરતી
ચાલી છે. તેટલાં લાં એક ગગરાટ ઉઠ્યો. છુપા મહેલના માર્ગમાં પાતાળ
ગગરાતું હોય એ મીશાજે લાંથી અવાજનો ઉપર અવાજ નીકલવા લાગ્યા.
તે સાબળતાં ગુલશીરીનાની ચસ્મમાથી આતશના બાન છુટવા લાગ્યા.
અંતે આતશ થયલાં મગજની ગરમ થયલી જગાને શબ્દો ફેંક્યા.

“શું આખર તદન પાયમાલીમાં હું મ્હોરો છેડો જોતું છું? ખેંચો રે
નામદાર હમશરીકો ધરાની કમાનમાં ખદંગી તીર ખોસી ને હાં ધસી આ-
વતા દુસ્મનોના દમ તેઓની ઉમેદ સાથ મોકલો મલકલ મોતના મકાનમાં.”

એ કેહતાં તે જંગી ગુલશીરીના ઉડી. તે સાથ ગુલશહારે તમામ
જંગી બાનુંઓને ચકાવી. લાં હાજર જંગી ધરાની મદો શમશેર ઉઠાવી
રહ્યા અને છુપા માર્ગના મોહ આગળ ગયા. લાં ગુલશીરીનાએ પોતાની
તમામ બાનુંઓને હોકમ કર્યો, ‘ઉઠાવો આ સંગ ને બાનવો એક મોતને
દેહશત પમાડનારી જંગ.’ કે વીજલી પડ્યા મીશાજે જર્ફથી સંગ ખસી
ગયો કે છુપા માર્ગથી એક પીરાનપીર, છેક કંમરથી વાંકો વળી ગયો;
જેના તનપર તમામ હથ્યાર અને મોહ ઉપર યજ્ઞદી તુર, તેવો શક્ષ કુદી
બાહર નીકળ્યો અને બચ્યો.

“અંતે હું મ્હારી મક્સદને પોંહુંચ્યો. કામ એટલું આકૃતથી ભર-
પુર રસ્તે પાર પાડવાનું હતું, કે મને આ વખતે જોવાની બીલકુલ ઉમેદ
હતી નહીં. લાં ના અજલનો આરામ પાંચ્યો તો હાં પામીશ. સરખું
છે. કેવી ઝેમત ને જફા અને કેવી સરજત ને શીકરતગી.”

પછે તે નામદારે પોતાના સરની તોપ સરખી કરી. પા ધડી તે
ક્યાં છે તે નજી કરવા ચસ્મ ફેરવી. અને એક માત્ર પોતા મીશાલના પી-
રાનપીર બનેલા ઉપર લગભગ હજારો બાનું ને મદો કમાન ને શમશેર
સાથ એક પાપણનો ઈશારો થતાં ઉલટી પડવા સાફ તદ્યાર તે જોઇને
તે, નેતરના ઝાડ મીશાજે ધુંજ્યો. તેનો દમ એટલો ચોંક્યો કે તે અફશોશ
ભુલ્યો અને અજ કરતી હાલતમાં ઉભો.

ગુલશીરીના આ અજનબ આદમીને જોતાં ધરાનની હાલતનો છાપ
સમજી ગઇ અને તે કાણુ, ક્યાંથી અને શા સમય ધરાની શાહાનશાહોના
બેદી માર્ગથી આવ્યો તે જાણવાને ઇન્ટેન્ડર થઇ. ગુલશીરીનાના મનની

ઉમેદ ગુલબહારે બયાન કરી. તે બોલી. ‘ઓ પીરાનપીર, ડ્યો સંધેસો ને કેધ મતલબ ખાતર તે’ આ અમારી આફત દરમ્યાન હોમાવ્યું છે? તું કોણ તુખમ, ડ્યો દરજ્જો ને ક્યાંનો વતની?’

ગુલબહારને સાંભળી પીરાનપીરની ચશ્મમાં બચાં મીશાલે આશુ આવ્યાં. તે બખચો, ‘અરે શું હું એટલો ફેરવધ ગયો કે મને હાં કોધ ઓલખતું નથી? ઓ યજ્ઞદાન આ તેં કેવો કેહેર ધરાન ઉપર ઉતાર્યો. ડ્યો કાતેલ ગુનાહ ને તકશીરની આ સખ છે? અરે જ્યારે આદમીમાં આદમીની ઓલખ રહી નહીં ત્યારે આસ્માનને આદમીની ઓલખ ક્યાંથી રહે? અને આસ્માનને આદમીની ઓલખ રહી નહીં ત્યારે યજ્ઞદાનના શીરેસ્તાઓની રહેમ ક્યાંથી ઉતરે?’ પછે તે જમીન ઉપર કંધે મસ્તકે પડ્યો. તેણે સર ઉપર ખાક લીધી. તેની જબાન પોતાનો ગમ રડવા જેવી થઈ. તે બોખરા ગળાંથી માહેતમ બોલ્યો :

“નામદારોની નામદાર ને સાસાન્યાન શાહાનશાહાતની ખરી હકદાર શાહાનદી ગુલશીરીના ઉપર હું પેગામનામું લાવ્યો છું. જીવતાઓ તર્ફથી લાવ્યો નથી પણ મોત પાંખતી ઘડીની જબાની છે. હું શાહે કીરમાનની દરબારથી આવ્યો છું. શાહે કીરમાને મારી ચાહી છે. ‘મોતના મુલકમાં પણ કરાર મઝનાર નથી’ એમ તે જંગી ધરાનીના છેલા શખુનો હતા.”

ગુલશીરીનાને આ શખુ નો તો ગોચા કોધ બલા ટોટો પીસીને લોહી પીચે એવા હેચાતીનો છેડો લાવનારા ગલે વલગ્યા. તે જંગી શાહાનદીની ચશ્મમાંથી ગરમ આંસુ ટપક્યાં પણ તે શીતાબ બંધ પડ્યાં. તે તમામ કીસ્સો સાંભલવાને તદ્દપાર થઈ. પીરાનપીરે આગલ માહેતમ જારી કરી :

‘તે નામદાર, પોતાના વતન, પોતાની ખલક ને પોતાના કબીલાને બચાવવા હાંતી જંગ ને મેદાનથી કુચ કરી આવી કીરમાનમાં દાખલ થયો. અમારા મોટા સપેહશાહાર જેહાંગીરે જંગના મેદાનમાં પોતાનો જન શીદા કર્યા પછે શાહે કીરમાનને કીલ્લામાં બેચે ની ઉપજી. દીનદુશ્મનોનાં લશ્કર ને તેના જંગી સરદારો સાથે અમોને એક આબો માહ પુનખાર જંગ ચાલી. શાહ પોતાના લશ્કર સાથે કીલ્લામાંથી ને આરબ લશ્કર કીલ્લા બાહરથી જંગ મચાવતાં, રોજે રસ્તાખેજ મીસાલની આફત કીરમાન ઉપર ગુજરી છે. તે આફત નહીં હતી પણ યજ્ઞદાનતાલાનો કોફ ઉલટયો હતો. તે આરબોનું લશ્કર નહીં હતું પણ હરેમનોનું લશ્કર હતું, પણ જ્યાં લગી હથ્થારો ને જંગીઓથી જંગ ચાલી ત્યાંલગી તો કીરમાની સામે આ જેહાનમાં કેધ ખલક છે કે પોતાની સમશેર અજીત અંકાવે? ખરી જંગ લગી કીરમાની લશ્કરની બાજી અવલ હતી અને જો કે દરરોજ હજાર ઉપર ધરાનીઓને

અવલ મંજલમાહ પોંહોંચાડવામાં આવતા તોપણ દીનદુશ્મનોના લશ્કર સાથે કીરમાની લશ્કર પોંહોંચી વલે તેટલું પુરતું હતું. માહ એકપુરો થયો તે અવલ ચાનની શીહા રાતે કીરમાનનો કીલ્લો સલગ્યો અને દરવાજો જલી ખાક થયા દરમ્યાન રાહથી આરબ લશ્કર શેહેરમાં પેહું. અરે તે શીહારાતે તે શીહાદીલ આરબોના ઉલટેલાં તુફાની લશ્કર સાથે કીરમાની જંગીઓ હાથોહાથ લડા-ધમાં પડ્યા. શાહે કીરમાને આ વખત પોતાના ન્યાગાન જંગી શીહામદેનું શીહા બખ્તર પેઢી તેની શીહા રંગ શમશેર દીનદુશ્મનોમાં ચલાવી તે અબલી-શોના મુડાંનાં ડુંગરો રમ્યા મગર અંતે હોનારતનો દસ્ત તે ઉપર ફાળ્યો. શાહ હજારો જખ્મ ખાધ છીનછીન થયા મીશાલના શોરાખદાર બદન સાથે બરી બામદાદમાં તેનું પેહેલવાની બદન તેના પેહેલવાની અરુપ સાથે તેના જલીને ચોગરદમ આતશ પુરતા મેહેલ સામે પડ્યું. બ્યારે પુરશેદ તલુ થયો ત્યારે કીરમાનનો કીલ્લો આ ફાની સરજમીન ઉપર કોઇ જમાને હસ્તીમાં હતો નહીં એ મીશાલે જલીબલી ખાક થઇ ગયો. તેની તમામ ધરાની વસ્તી એ ગજબમાં ગેપ થઇ ગઇ. તમામ કીરમાની લશ્કર એ જગમાં જ્યાં થયું અને હયાત તો કીરમાન શેહેરનો એક પણ જખ્મ કે જવાન શેહેરી તો શું પણ હેવાન વટીક પણ રહ્યું નહીં. હું એક કમનશીબ વધારે આફત ને અફશોશ જેવાનો નશીબો ધરાઉ છું તે ખાતર મહારા શાહનું છેલ્લું મોત માશીનું પેગામનામું લાં લગી ખ્યાન કરવા ખાતર હયાત આવી લાગોછું.”

એ ખ્યાન આગલ ચલાવવાની તે પીરાનપીરમાં જદા મગદુર રહી નહીં. તેની જખ્યાન લટરી. ‘અરે મહારા જંગી ખીરાદર હું ત્હારી પાસ આવ્યો’ એ છેલ્લા નીરાશ શખુનો સાથ તે તનબદન ધુંજીને ત્યાં પાંઠરેલા ગાલીઆ ઉપર પડ્યો. ખીજી પળે તેનો દમ તેના દાદાર જનાબ રવાના થયો.

આ બનાવ ત્યાં ઉભેલાં તમામ મંડલને ગોચા આવતી બસારતનો છાપ સમજવ્યા જેવો બન્યો. ગુલશીરીનાએ શીતાબ રસ્તમખીન શીર-જનનું બંદ દીવાનખાણું ખોલ્યું કરાવ્યું. તે જંગી આવ્યો, તેણે તે મુડું થઇ પડેલા જંગીને ઓલખ્યો. તે બેસુમાર દીલગીર થયો. ત્યાં ગમ-ગીનોની મીજલસને કહ્યું ‘આ તે જંગી છે, જે શાહે કીરમાનનો ખીરા-દર શેહેર્યાર, જેની સમશેર પાસ ગમે એવા પેહેલવાનને ઉભું રહેવાને દેહશત પડતી હતી.

પછે તે સપેદશાહારે ધણાજ ગમખાર એહેરે ગુલશીરીનાને જોઇ, કે તે ખાકમાં બેઠી છે. તેની બાનું મીજલસ તે આસપાસ ખાકમાં બેઠી છે, અને લાં ગમ ને ગજબ બને દરમ્યાન જગડો આદ્યા મીશાલનો દરામનો

દેખાવ થઇ રહ્યો છે. આ દેખાવે મોટા જંગી રસ્તમની અકલમાં ફેર પડી ગયો. તે પોતાની દેવાનગીથી મુક્ત થયો. તેના મનમાં આ ફેર-ફાર થયલા ગુલશીરીનાના નશીઆના દેખાવે તોખાતો વાસો થયો. આગલી ખુબશુરત ગુલશીરીના કે જેના ઝલકાત પાસ માહતાયને જાખ પોંદોંચતી હતી અને પરીખદીઓની ચસ્મમાં ખીખલત આવતી હતી; તે પરી-રૂખ ગુલશીરીના હાલ તો અજલના શીકા રંગની ખતી ગઇ હતી. તેની ચસ્મમાં વીજલી ફેંકતા ચમકારા બદલે હાલ તદન બેકામી ને ખાખ સાહી જુદન હતું. તેની તખ્તનશીન બેઠક બદલાઇ જઇ ને ખાકનશીન થઇ હતી તેના લક્ષ આદરખીખની પેહેલવાનોનાં લશ્કર બદલે હાલ ભાયગે દેહશત ખાઇ ગયલું પચીસ ત્રીસ હખર મુનુ સાવજ થયલું લશ્કર હતું. તેની ખાતું ફેજ લગલગ જંગ કરી ખપી ગઇ હતી; અને હવે તે પોતે શું છે? ફક્ત સરગરદાની ને મોતનો અવતાર.

આ રવેસના વીચાર સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરખનના આધ્યાછે, તેટલાં વળી બેદી માર્ગમાં ગગરાઇ થયો, અને ફરીને ત્યાં હાજર તમામ દરખારને દેહસત પેડી; પણ આ વખત તો સપેહશાહાર રસ્તમ હોયાથી તે એકલો ત્યાં દોડી ગયો. સંગ ઉચક્યો કે શીતાખ તે માહેથી ‘યા યજ્ઞદાન ત્હારી મદદ’ આ શુખન બોલતો એક દસ્તુર ઢપનો શક્ષ કુદી આવી ત્યાં જાહેર થયો. તેણે આવતાંજ શાહનશાહોની જનાખ જે ઢપ છપે અદખથી કુનસ બખબ્યામાં આવે, તેમ શાહખદી ગુલશીરીના સામે ખાકમાં દોખને પડ્યો અને બોલ્યો ‘ઓ નામદાર શાહખદી જમાનો તમે નામદારની મુરાદને ફલબો.’

આ નવા દાખલ થનારે જ્યારે ખાકમાંથી પોતાનું સર ઉઠાવ્યું ત્યારે સપેહશાહાર રસ્તમે પોકાર માલ્યો “ઓ મ્હારા નેકનામ જંગી જમારખ તું ક્યાંથી?” શાહખદી ગુલશીરીનાએ તો ઓલખ્યો નહીં પણ ગુલખા-હારને તેનો ચેહરો જોતાં જમારખની ઓલખનો વેહેમ ગયો હતો, તેની ઓલખ પડ્યાથી ત્યાં નાઉમેદ થઇ ઉમેરાં તમામ ખાનું ને મદોના દીલમાં ઉલટ આવી; અને તમામ દરખારને મોટા દાદનો હેવાલ જાણવાની ખાયશ થઇ. તે નામદાર હાલ ક્યાં છે અને કેવી જંગ ને ક્યા મેદાનમાં છે? તે જાણવાની એટલી ધન્ટેખરી થઇ કે તમામ તફથી ગુલખહારે તે હેવાલ પુછવાનો સવાલ કલ્યો હતો; મગર સપેહશાહાર રસ્તમે ગમખાર ચેહેરે જંગી જમારખને ઇસારામાં પુછ્યું ‘અરે ખીરાદર, દાદનો કેવો છેડો? ને શાપુરની શું હોનારત?’ આ મીશાત્રે સવાલ કલ્યામાં સપેહશાહારે

પોતાનો જંગી અનુભવ દેખાડ્યો. જંગના મેદાનના અજમાયશીઓને ખબર કે જ્યાંલગી જંગ તમામ ખત્રાશ થાય નહીં ત્યાંલગી ને જંગના મેદાન ગમવનારાઓ કાસદ મીશાલની સુરતના ને તનહા શક્તીના થઇને કુચ કરે નહીં.

સપેહશાહારના સવાલના જવાબમાં જંગી જમારપે પોતાનું સર ખાકમાં મસલ્યું. તે ત્રણ વખત જ્યાનથી બચ્યો, તેણે ત્રણ વખત ચક્ષુ વીંચી. તેણે ત્રણ વખત છાતી ઉપર દસ્ત ધર્યો. તેણે ત્રણ વખત જમીનને શત્રુ કરી અને ત્રણ વખત આશ્માન તરફ જોયું; પછે પોતાના ત્રણ વખત બન્ને દસ્ત જોડીને ગુલશીરીનાને ત્રણ વખત સર નમાવ્યું; પછે સપેહશાહારને પછે જંગી બાતુને પછે જંગી મદોને. પછે તેણે ત્રણ વખત ડોકી ડાબા જમની ફેરવી અને અફશોશ કરતો હોય તેવો તે ખ્યાલમાં ગઈ ગયો. તેણે સાફ જ્યાનથી બોલવાને એક બે ને ત્રણ વખત કોશેશ કરી, પણ જ્યાં ગમની હદજ રહી નથી ત્યાં જ્યાન કેમ બચાવ કરી શકે? મગર જેવું તેવું પણ, બાગું તુટું પણ કાંઈ બચાવ કરવું નો જોઈયે. અને ને પોને દાદ ને શાપુર ને આયોરનાન લશ્કરનો સાર નહીં કહે તો બીજો કોણ બચી ગયો છે કે તે કેડવાનું માથે લેશે? અને જીગર ને જ્યાન વચ્ચે રસાકસી આવી. જે જીગર ઉઝટ પકડે તો જ્યાન બેકામ રહે; જીગર થંડુ થય ત્યારે જ્યાન સેજ ખીલવા આહે. આખરે એ આનાકાની ને સુસ્તીનો છોડો આવ્યો ને જંગી જમારપ બોલ્યો “શાહજી ને સપેહશાહાર ને બાતું ને મદો, સાંભણે રે ધરાનની કમનશીબ તવારીખ ને મોટા દાદની કાદાની:—

“આરમોના મોટા સપેહશાહાર મોદાવ્યાને આપણા મોટા જંગી દાદે સીસ્યના જંગ મેદાનમાં શીકરત પાંખ્યા મીશાલ જમીનદોસ્ત કર્યા પછે આશ્માને ધરાની લશ્કરને ચારી દીધી, અને જ્યાં ત્યાં ધરાની સમશેર ને ધરાની નેજે મુરાદસર મુદ્દબઓના ટોલે ટોલ્યાં ધોવી પાડવામાં ફાવતો ગયો. ધરાનીની કમાન ને ખદગી તીર નેમ ધરાનીની કમંદ ને ઝરફ દરમ્યાન એવી ઝમક ઝઝકી કે ધરાનની શાહાનશાહાત ધરાનીઓની થરામાં કસો વીલંબ દેખાયો નહીં. પણ પછે પણ વફા થયલા જમાનાએ એવી ફ્નેલમંદ ઉતારી કે દાદના રૂખશાર ઉપર નવજવાનીની ઉમેદ ઝઝકવા લાગી અને શાહજાદા શાપુરને પોતાનો ખુદાપો નામદારીમાં ચીકાર જોતાં જંગી સીનામાં શેરગીરી ઉછલી. અરે તે વખતની ધરાનીની જંગે આરમોની ચક્ષુના તેજને જલાની નાખ્યું અને જંગીમાં જંગી જુદદીનના દીવમાં દેહશતને ધર કરાવ્યું. ફ્નેહના ચઢી આવેલાં વાદલમાંથી ખુશાલી વરસવા લાગી ને ધરાની નામદારોની બાજુ ઉપર પેહેલવાનગીરીના લેખ કોતરાયા.

“તે રાત ધરાનીઓ દરમ્યાન એની નવરોજ મીશાલની શાદમાન ગુ-
જરી કે બરી બામદાદ એક આશાન જંગમાં ઉતરીને વતનની સરજમીન ઉપ-
રથી સરકશ થયલા દુસ્મનોને હાંકી કાઢવાનું કામ રહ્યું જાણ્યું હતું. જ્યાં જોવો
ત્યાં મુઠ્ઠાં ઉપર માડૂતમ બદલે ગુરથમાન બેઠત પોહોચવાની દુવા પઢાવા
લાગી. દીલના દીલાવરો ને વતનના ચાહનારાઓના મુઠ્ઠાં ઉપર મજ્જાના
બક્ષીન્દા થયલા સપેન્તમાન જરથોસ્તના લાવેલા માથ્રવાનીના પદના ઇસ્મ
પઢાવા લાગ્યાં. ગોયા આકૃતમાંથી જ્યાકૃત ને આખરમાંથી આરામ આ-
સ્કારા થયા મીશાલની મુરાદ બરેતી તે રાત તમામ રાસ્ત ધરાનીઓએ
ઘણી ગનીમત ગુજરી. મોટો દાદ, મ્હારી સાથ તે રાતના પાક મનસનીથી
એકનીએ નુસ્કની કીચ્યામાં મશગુલ રહ્યો. અને માથ્રના અજમતી ઇસ્મોની
બરખની આસ્માનના તમામ શીરેસ્તાઓને બોલાવ્યામાં ફાવ્યો. આ વખતે
ઉમેદ નવમાં આસ્માન તરફ હકતાલાના નુરમંદ સાજા દરમ્યાન પોંહોંચી
હતી ધરાન ધરાનીઓનું થયું હતું અને સરગરદાન સરજમીન મોટા
જમશેદના જમાના મીશાલની ઝવકાટમંદ ને અમર હાલત પાંમવા તરફ
પોંહોચવાની રૂપ ઉપર આવી હોય એવો નવમહાર દીસ્તો હતો.

“પણ બામદાદ, બીજા બામદાદે આપણો નશીબો ફર્યો. આપણા નશીબા-
ના ફરવા સાથ ધરાનના નશીબો ફર્યો. ધરાનના નશીબા ફરવા સાથ દીનદુસ્મ-
નોનો નશીબો ફર્યો તે બામદાદે, જાબજથી આપણા મહજબ મુદ્દઓના જોર-
મંદ નવાં હાકમે મોટાં લશકર સાથ આવી પોંહોંચ્યા. પણ તે નવી આકૃતના
ઉત્તરેલા સમાચાર મુદ્દઓએ એવાં છુપા રાખ્યા કે અમને તેની બીલકુલ
જાણ પડી નહીં. અમારું લશકરને આશાન જંગ મારવાની હોવાથી બેહદ
જંગી જુનમેસમાં ઉતરવાનો ખ્યાલ આવ્યો નહીં. ગોયા દગલબાજ થયા
જેવો ખુદરતનો પાસો ઉત્તરાયો. આરબના નવા સરદારો ને નવા સીપાહોની
અમને ક્યાં ખખર કે અમે અમારા લશકરને નવા ગજબથી હોસ્વારીમાં
આવવાનો સખક સમજાવ્યો? જંગનું મંડાણ તેજ મોહકાન થઇ પડી.
અચ્છું ને પેહેલવાની દસ હજાર આયોરનાન સીપાહોનું લશકર અવલ
તડાકેજ ગોયા હસ્તીમાં હતું નહીં એવી કરાંમત મીશાલે કતલ થઇ સાફ
થઇ ગયું. ક્યાં કીડી મીશાલના ઉભાઇ જતાં લખોબંદ દુસ્મનના લશકર
દરમ્યાન-દસ હજાર સીપાહોની બીસાત? આ લશકર જેવી રવેસ બોલ
બોલતાં કતલ થઇ ગયું તે બેલ તર્ફ જેતાંજ દાદે પોકાર માર્યો ‘ઠગાજ
થઇ, દગલબાજ થઇ, અફશોશ! મોહાવ્યાએ માહ શકતાનો પાસો ખંલ્યો. અરે
આપણે જુદાજ ને નવાંજ આરબ સરદારો ને લશકરો વચ્ચે ફસાયા છીએ. થઇ

ચુકું. હું મ્હારી તમામ મુરદ ને ગણત્રી સાથ હકનાહક વગર હાંશલની જંગમાં ગુંટાયો. જંગી આયોરનાન લશકર તારાજ થયુંજ. હવે જે આપણી હાલહવાલી ને પાયમાલી થશે તે સાથ તમામ ધરાન, મુદ્દમ્મો જીતી લેશે. આપણા ટોલાનું નામ નીશાન જેહાનથી જુસાઈ જશે. અફરોશખંદ દાદે અમારામાંના ધણા બાહોશોને હાલના આરખ લશકર દરમ્યાનની તમામ જુસ્તેજુ પાંખવાને છુપા લેખાસમાં મેલી દીધા. તે તમામ વફાદાર જંગી કાસદો અમારી સરગરદાની ને તારાજનો હીસાખ નકી નીપજનારો હેવાલ લખ આવ્યા. ધરાનના તમામ જીતાયલાં પ્રાંતના મહજબ મુદ્દમ્મ હાકમોને પોતાના જખરાં લશકર સાથ અમારી આસપાસ આવી છાવણી નાખી પકાનો બેદ સમજાયો. મોહાબ્યા આ સખલા આરખ સરદારોની જંગ દરમ્યાન દાદને રોકીને બજબ ઉપર જખરા લશકર સાથ ચઢી ગયાનો બેદ જાહેર આવ્યો. મોહાબ્યાએ જ્યારે એ મુસ્તકીમ હાથ બતાવ્યાના મુદ્દાથી દાદ વાકેફ થયો કે તે નામદારે પોતાના કપાલ ઉપર એક ગુરજ કરતાં પણ જખરી ત્રાપ મારી. શીતાખ એક જંગી દસ્તુર ખાનદાનના ધણા વફાદારને એક પેગામ આપીને સપેહશાહાર રસ્તમ ઉપર રવાના કર્યો, કે નામદાર રસ્તમ અગર હોકમ થયા માફક અમલ કરે તો એક વખત મોટો દાદ, ખુદરતની સરજત પણ ફેરવવાને ફાવે એવી તે જંગી હીમત રાખવા લાગો; પણ જખાનો જ્યાં ઉલટયો ને ખુદરત જ્યાં બેદંગ થઈ, જ્યાં આ-સ્માન બેવફા થયો અને તદખીરના તમામ મોહરાં ઉધાં પકાં ત્યાં મુરદ ફલનાર હોકમ ઉપર કોણુ અમલ કરે? અને સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરખન, જે ઉપર તેના પેદરની શીલાઈ વીટાયલી તે કેમ ધરાનની શાહા-નશાહાત બચાવનારો ઠરે? એક બે ત્રણ ચાર ને પાંચ દીન ને પાંચ રાત લગી અમોએ દીવાના પલીતો મીશાલના દીનદુસ્ખનોના લશકર સામે ધણી શીફતથી જંગ જરી રાખી. અને એક મેદાનથી ખીજે મેદાન હટી જતાં ને જખરો જંગી મારો કીલતાં અંતે શીરોષના કીલામાં ગરી જવાને ફાવ્યા, જે કીલા આસપાસ દીનદુસ્ખનોનું લશકર ફરી વણ્યું. અમો માત્ર ત્રણ જંગી સરદારો ને હજાર જંગી આયોરનાન સીપાહો, અને મુદ્દમ્મોના અપાર લશકરનો હીસાખ ક્યો હીસાખી કાઢી શકે? જ્યાં દનબદન નવાં નવાં લશકર ને નવી નવી ઉલટ મચાવનારા સરદારોની ભરતી થાય ત્યાં ગણત્રી કેમ નકી થાય? આ મીશાલના ઠેડવાયલા મોતના છેડમાં મોટા દાદે રીઆજતનો રમાલ સર ઉપર બાંધ્યો. તે નામદારે શીરોષના કીલાનું મોટું આતશખાનું ત્યાં પડેલા ઢગનાઢગ અગર સલગાવીને રોશન કર્યું. તે નામદારે ખંદગીનો હલક હકતાલાના કાન લગી પોંહોંચાડ્યો. હું ધણો દુર

ગાથાવાની ગાતો હતો. શાહનદો શાપુર સર ઉપર ધુલ લેતો હતો. હજાર આયોરનાન સીપાહો હથ્થારબંદ ઇજ્જતને પદતા હતા. તેઓ ઇજ્જતનેની કીચ્ચા હથ્થારોવટે કરતા હતા. આ વખતે અગર કોઇ પક્ષીતની ફ્રાજ અમારા માથે ભંત્ર મંત્ર ને ઇશ્મ રીયાજતના લખ્ખ સાંભલે તો શીતાળ ખાક થઇ જાય; એવી નામદાર દાદની રીઆજત ખીલી હતી. મધ રાતને એક કલાક થયા પછે અમે તમામ મોતના એક હજાર ને ત્રણ શીકારોની અચરતીનો પાર રહ્યો નહીં; જ્યારે અમારી સનમુખે માહ નુરમંદ તેત્રીસે શીરેસ્તા આવી ઉભા. આ દેખાવથી અમારી ચશ્મ દીપાવા લાગી પણ રીઆજતના જોરે શીરેસ્તાઓનું નુર નરમ પડી ગયું. જ્યારે રીઆજત આધારે દાદ અદ્ધર થયો, ના તે જમીન પર ઠર્યો કે આશ્માનને વલગ્યો. તે હાલતમાં થયેલો જોતાંજ તમામ શીરેસ્તા કાંઇ જંદમાં બેદ પદ બોલ્યા તે સાંભલતાંજ દાદે તમામ નુરમંદોને સેજદો કર્યો. અવલ સાતે અમસાસ-પદોએ કાંઇ ઇશ્મ કહ્યું. દાદે તે જખાનમાં જવાબ દીધો; પછે સધલા શીરેસ્તા એક પછે એક દાદ પાસ આવી નમ્યા. દાદે તેઓ સાથે પણ કાંઇ ગુફ-તેગુ કરી. દાદના બોલવા ને દેખાવ ઉપરથી તો તે નામદાર પોતાના વતન ને વતનીઓની મદદમાં શીરેસ્તાઓને ઉતરવા અર્જ કરતો હોય એવું કાંઇ હતું. આ નુરમંદ શીરેસ્તાઓ સાથે અમારો મેલાપ તે રાતના લગભગ ત્રણ કલાક લગી ચાલ્યો. દેખાવ ઉપરથી શીરેસ્તાઓ પણ આપણુ ધરાની-ઓના કમબખ્તને મદદ કરવામાં કમજોર હતા. તરેહવાર રવેસ દાદે આ-પણા મજ્દા ને નુરી શીરેસ્તાઓને અર્જ કરી અને સ્થાજતના પાક સાક ઇશ્મથી આપણી આવતી હોનારતની કીતાબ વાંચી. હોશખામ લગી દાદે આપણી માજદીયશ્નીના તમામ નુરમંદ નુસ્કો ગજરાવ્યા. ફરેસ્તાઓ આવે ને જાય ને મજદાનો શોહોલો ઝલકે ને ગેય થાય; મગર ચાહી મદદ માટે શું નકી સાર મહ્યો, તે તો દાદ શીવાય કોઇએ જાણ્યું નહીં.

“આજની ફજર એક નજર જોતાં ગોયા ગમની એહ સલગ્યા મીશાલ આશ્માન ધેરાયું હતું. ખુરશદને જેમલત લાગતી હોય તેમ તે આજ તંજુ થયો નહીં. પવનની મગદુર રહી નહીં કે સેજ પણ જોહાનને વા નાખે. શીરોઇના કીલા ઉપર પક્ષીતોના ધારાં ને ધારાં ઉલટવાનો વખત આવ્યાનો મોતે એક દેહશતમંદ પેગામ મોકલ્યા મીશાલે લાંચી અમે એક હજાર ને ત્રણ તનબદન જીવતાં જીવત જીનત સુકામ પોહોચવા ખાતર રાહ આ-પવાની અણી પર હોઇએ એવો અમારો નક્ષ થઇ રહ્યો હતો. પ્રહાડ જેવા બદન ને પેહેલવાની છક કરનારી બાળુ છતાં અમે ગોયા નાતવાન બચાં

મીશાલે ત્યાં ધુમ થઇ ઉભા હતા. આ વખતે દાદ પોતાના બરફ જેવાં બદને ચાંદી જેવા ઉજલાં ઋષઋષતાં બખતરે શીકરાઇ આવ્યો. તે જંગીએ તમામ છેલા ને વફાદાર વતનીઓના ચેહરા જોયા. અને જમને ત્રાસ પડે તેવી કાનેલ ચશ્મથી શોહોલા ફેંક્યા. દરેક દલેર દીલ ધંજતું ને ચશ્મ આસું ગરતી થઇ. દાદે અવલ શાહનંદા શાપુરને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. આ વખતે તે મોતની મુલાકાત લેવાને તૈયાર થયલા દાદની જાન શાહનંદી ગુલશીરીનાનું પાક નામ બોલી અને તેના જમ્મ જનને તેનો અફશોશ ખેંચ્યો, મગર જ્યાં લગી જન ત્યાં લગી ગુમાન રહે છે; તેમ તે છેલા નામવર જંગી ધરાનીની હાલત હતી. તે નામદાર હાલે પણ શાહનંદી ગુલશીરીનાનો બચાવ કરવા હીસાબ ખેંચ્યા. તે ત્યાં બાંગેખુલંદ બોલ્યો ‘અગર આપણી નામદાર શાહનંદી ગુલશીરીનાને આપણા કોઇ માફ છતબારી પેહેલવાન ને લસ્કરની ન્હાની ટુકડી સાથે તુર્કસ્તાન દરમ્યાન ત્યાંના ખુલ્લેગ શાહના ખુલંદ આત્રામાં રવાના કરી હોય, તો ત્યાં આપણી સાસાન્યાન અવલ ઓલાદની નેક ખાનદાનની શાહનંદીને છંદગી લગી કોઇથી એલજમ પોહોંચનાર નથી. અગર તુર્કસ્તાન નહીં જવા ચાહે ને હોંદુસ્તાન જાય તો તે પણ બેહતર છે, કે ત્યાં આપણા ન્યાગાનોનાં ટોલાંઓની આજ હાકમી ચાલેછે તેમ તે આપણા દોસ્ત મુલકમાંની બોહલી જમીનમાંનું એક ખુનું પસંદ કરીને ત્યાં આપએખતારીથી આપણા અમલની સ્થાપણા કરી હોય તો આકેબત હાંસલ છે. હવે આપણા વતન ધરાને છેલ્લી શલામ કચ્ચામાંજ શાહનંદીની શોભા જલવાયા જેવો સાર જણાય છે. હવે ધરાને ધરાનીઓ બન્ને એકબીજાથી એવા જુદા ને દુર થશે કે જમાનાના જમાના જેહાન ઉપર વહી જશે ને શાહાનશાહાતોની શાહાનશાહાતો ફાની આકનશીનો દરમ્યાન ગુજરી જશે, મગર ધરાને ધરાની મલનાર નથી. ધરાન જીતવાની બાજી તો દસ્તથી ગઇ, મગર ગુલશીરીનાને સલામત ધરાન બાહર કાઢવાની બાજી તો દસ્તથી ગઇ નથી. ગુલશીરીનાને સલામત ધરાન બાહર કાઢવાની બાજી તો હજી આપણા દસ્તમાંજ છે.’

“પછે દાદે પોતાની પાસે બેસાડેલા શાહનંદા શાપુર તરફ જોઇને ધણા આરજુમંદ ચેહરે શાહનંદી ગુલશીરીનાને લઇ તુર્કસ્તાન કે હોંદુસ્તાન બેમાંથી એક પાદશાહાત તરફ રવાના થવાને અર્જ કરી; મગર મોતના ખ્યાલમાં ગરક તેમ જૈશીના સખએ તદન નાઉમેદ થયલા શાહનંદા શાપુરે પોતાનું સર આકમાં નાખીને તે અર્જ કબુલ કરી નહીં. શાહનંદો બોલ્યો. ‘ઓ મોટા દાદ, મહારી નાફરમાની માફ કરજો, હું હવે ધણો જમ્મ

થઈ ગયો અને મહારા બદનની રગેરગ નાઉમેદીની સુસ્તી ફેલાઈ ગઈ. હવે મને મહારાં વતનમાં મહારા છેલ્લા જંગી વતનીઓ દરમ્યાન મહારા ન્યા-ગાનોની શાહાનશાહાત તારાજ કરનારા દુસ્મનો સામે મહારાં ધરાનનો કીનો લેતાં અજલ પાંમવા ઘો. હવે ખેચાર કલાક રહેલી જાંદગીને તાકાત નથી કે તે બદા જવાંમરદીની જોખમદારી માહે ઉતરે ને પાર પડે. હવે તો ઉમેદની વીજલી ગેબ થઈ ચુકી અને નાઉમેદીની શીહાઈ પંડરાઈ; ત્યાં તે કાતેલ શીહાઈમાં ખેચાર તરફરયાં મારીને મને આ ફનાઈથી કુચ કરી જવા ઘો. આ જંગનાં મેદાનમાં મોત સંગ એક ટક્કર ખેલનો દાવ ચલાવા ઘો.’ આ કીનાતીની જખાન સાંભરીને મોટા દાદની ચસ્મ એક પલ વીંચાઈ, તેના જમ્ફ ચેહરા ઉપર અજલની શીહાઈ ફરી વતી.

“જ્યારે દાદે ફરી ચસ્મ ખોલી જોયું ત્યારે અવલ મહારી તર્ફ. મને મોતને મલવા જનારા તમામ બાકી લડાયકો દરમ્યાનથી પસંદ કચ્ચો અને પોતાના બન્ને દસ્ત જોડીને મને મોટી ઓજરખવાઈથી પોતાની છેલ્લી અર્જ ગુમરી ‘ઓ મોટા ને ભલા ધરાની, એટલી મહારાં મનની મુરાદ બક્ષવાને તું કયુલ થા. જમારપ, આ જંગમાં જન આપવામાં જે નામદારી છે તે કરતાં કરોડ ધણી બદા નામદારી આપણા સરના તાજ મીશાલની હકદાર શાહજાદી ગુલશીરીનાને બદકાર દુસ્મનોના દસ્તથી બચાવી લીધામાં છે. જંગી જમારપ તું મને આજે આ વખતે મહારી અર્જ કયુલ કરી મહારી એકની એક એ ઉમેદ નવાજ અને છેલ્લી વખતે સરફરાજ કર.’

“હું આ અર્જ સામે ક્યા શબ્દન કાઢું? કેઈ આનાકાની કર? દાદ જેવા ધરાનના મોટા ખેરખાહ ને શીરસ્તે આદમને નાફરમાન થવું કે તાખે રહેવું; એ મને સમજાયું નહીં. મહારં મોહ બંધ રહ્યું. દાદ અંથી ઘણોજ ખુશી થયો. તેના દીલમાં એવી તેજ આવી કે દીનદુસ્મનો શી-રોહના કીલ્લાને સરંગ પાડીને ઉડારવાનો મનશુખો કરતા હતા, તે જંગલી-ઓની એક છેલ્લી જંગથી એવી પાયમાલી કરવી કે મોતના ઘેરાયલા ધરાની દીલાવરોની જંગની યાદગારી રહી જાય. પછે નામદાર દાદે મને ખીજે હોકમ કહ્યો :

‘ઓ નામદાર જંગી, તું જેવો બજખખામીના કીલ્લામાં પોંહોંચે કે તેવોજ શાહજાદી ગુલશીરીનાને મહારી તર્ફથી નેક દુવા ચાહજે, અને મહારા હોકમ ઉપર શીતાબ અમલ નહી કરીને મોટા સપેહશાહાર રસ્તમ ખીન શીરજને તમામ ધરાન ને ધરાનીઓની તારાજ કરી છે, તે સાર સમજવજે. સપેહશાહાર રસ્તમ હોકમ માફક કુચ કરી નીકર્યો હતો તો મોહાબ્યાને

બેશક રાહના દરમ્યાન મથ્યો હતો ; જો એમ થતે તો ખીલકુલ બળખખામીની પાયમાલીનો પાયો પડ્યો હતો નહીં અગર તે શીતાળ કુચથી સીસ્યા આવી લાગો હતો તો મોઢાવ્યા હાથ બતાવ્યામાં ચોર ફૂસી પડીને ત્યાંજ જંગમાં ગુંટાયો હતો અને મોઢાવ્યા જેમ ગુપચુપ દાવ સાંધીને બળખ ઉપર ઉતરી પડ્યો તેમ હું સીસ્યામાંથી છુટો થઈને બળખ આવી લાગો હતો અને આપણા ધરાન ને ધરાનીની આખર આવવા દીધી હતો નહીં.’

‘પછે કેહજો શાહજાદી શુલશીરીનાને કે આ શાહજાદી, ધરાન જીતવાનો હજી વખત હતો અને ધરાની જોર ફાવવાને હજી વીલંબ હતો ; મગર જેનો પાયો અવલ પડ્યો જોઈતો હતો, તે અવલ પડ્યો નહીં ; તે પાયો શાદી હતી ; અને જેનો પાયો આખરે પડ્યો જોઈતો હતો તે આખર પડવાનો ઠેકાવ રહ્યો નહીં, ને ધરાન જીતવાની જંગ હતી. અને હવે આપણે પાયમાલ થઈ ગયા. ધરાન હારી ગયા. તદ્દન તારાજ થયા. ધરાન ને ધરાની બન્ને એખલાશનો ખાખ. બનનાર બની ચુકી. ધરાન ને ધરાનીઓ દીન દુસ્મનોના ભોગ ઠેડવઈ ચુકા. મ્હારી તકશીરની ક્ષમા ચાહું છું. આ મ્હારી તાજદાર કચશરા, આ અમારી જોહાનની અવલ સરતાજ તું તુરને ખુદાના આશ્રમાં મેલું છું ને આ છેલ્લી ઉમેદની મારી છેલ્લી દુવા ગુમારું છું કે મજદાની મદદ ફક્તો ને દીન દુસ્મનો ફના મલો.’

“દાદના આ શબ્દોનો પુરા થયા અને શીરોષ્ઠમાં દુસ્મનોની ફોજની ફોજ કુચ કરી આવી. શીરોષ્ઠનો કીલ્લો એક પડતલ મોટો શાહાનશાહી મેહુલ જોઈ લેવો. હાલ તે તદ્દન વેરાન થયેલો હતો. માત્ર મોતની ધડી-એ સેજ વીસામો લેવા ખાતરજ આ એકવાર ધરાનની તવારીખને ઝલકાવનાર કીલ્લા દરમ્યાન દાદ પોતાની મુકીબર ફોજ સાથે દાખલ થયો હતો. યજ્ઞદે-જર્દના છેલ્લા હાંદેસાના જમાનામાં આરબોના હાથે એ કયાની કીલ્લાના તમામ આતશખાના, મેહુલો, રાજદરબારો ને અદલગાહોની તારાજ થઈ ગઈ હતી. કોઈપણ ધરાની મકાન બચ્યું હતું નહીં કે તે ઉપર હાલની ઉલટેલી આરબ ફોજોનો કોઈ ઉતરે ? એક કીલ્લો બે ચાર કલાક જંગ રમત ખેલવા જવો હતો ; જ્યાં મોતના ઘેરાયલા એક હજાર ને ત્રણ ધરાનીઓ, ધરાનના બેકીમતી ખખનાની કીમતના પોતાનો છેલ્લો દમ મેલવાનો એક જગી ખેલ કરવાને તૈયાર થઈ રહ્યા હતા. આ એક ન્હાની ટુકડી ; ગોયા એક દરખત જેને જમીનદોસ્ત કરવાને હજારો હજાર તુફાની પહોંતો ઉલટીને ધુરકતા હતા. આ પહોંતોની ફોજ દરમ્યાન તશ્વીજનો આરબ હાકમ છેક નજદીક ધસી આવ્યો હતો. જે પોતાની કમાનમાં ખોસેલા તીરની નેમ દાદ ઉપર કસતો હતો. તેને જોતાં દાદે નામદાર શાહજાદા શાપુર તર્ફ જોયું કે શાપુરે

તે પલીત હાકમ સામે પોતાનો અસ્પ દપટાવ્યો. શાહજાદા શાપુરનો સા-
સાન્યાન પોહોલો એહરો જોતાં તશ્ત્રીજના હાકમ ને તે સાથનું તેનું રક્ષક
લશકર ઘડીભર ચોંકી ઉભું રહી ગયું. અને શાહજાદા શાપુરે પોતાનો
નેજો તશ્ત્રીજના હાકમના દસ્તમાં ખેંચાયલી કમાન ઉપર લગાવ્યો. કમાનનું
મોહ ફરી ગયું. તે છુટ્યો તીર તેની જાતનાજ બીજાં લશકર દરમ્યાન
એ ત્રણ આરબ સીપાહોને જખ્મી કરીને જમીન ઉપર પડ્યો. આ મામલો
જોઈને તશ્ત્રીજના હાકમે શાહજાદા શાપુર ઉપર સમશેર ખેંચી પણ
શાહજાદા શાપુરે એક આરબ મારીને મરવાનું શરમ ભરેલું જાણ્યું. તે
નામદાર પોતાના ન્યાગાનોના તરીકા મીશાસે ત્યાં જંગ મચાવીને તશ્ત્રીજના
રક્ષક લશકરની ટુકડીનો અંત લાવ્યો. આ બેજાનત તશ્ત્રીજના હાકમથી
ખમાઈ નહીં. તેણે શીતાય પોતાનો નેજો ઉઠાવીને શાહજાદા શાપુરના
સેંકડો તફ્તી જખ્મી થયલાં બદન ઉપર માચ્યો. બીજો એક જરબ તેના
મરોદ લેતા સીના ઉપર લગાવ્યો. ત્રીજો ગરદન ઉપર અને ચોથો પેંહેલુમાં,
એ માફક પેદરપે ચાર જરબો મારીને શાહજાદાની જોહાન શીદા કરવા
ચાહી; મગર શાહજાદો શાપુર એવા ચાર પાંચ નેજાના જરબોના સખબે
જાનથી બેજાન થાય તેવો નખલો હતો નહીં. આ વખત અજલ પાસે આવી છે
અને જાન નામોશી ને નામદારી વચ્ચે હમનખરદી કરતો ઉભો છે; એ
જાણીને તેણે તશ્ત્રીજના હાકમની ગરદન ઉપર પોતાની ઝેરી પાણી પાયલી
સમશેરનો એક કલાબાજ દસ્ત અજમાવ્યો. તે સપાટો જખરો ને મરદા-
નગીનો ખેલ કરનારો હોયાથી તશ્ત્રીજનો હાકમ સેજ ઝટક ખાધા મીશાસે
પોતાના રક્ષક લશકરીઓના લોહી દરમ્યાન રેલતો થયો. શાહજાદો શાપુર
પોતાના દીનદુસ્મનને બેજાન કરી રહ્યો કે પછે તેના મગજમાં એક પછે
એક ચક્ર આવવા લાગ્યાં. હવે તેના તન ઉપર સેંકડો કારી જખ્મો થયાની
અસર પોંહોંચી. તે પણ પોતાના અસપ ઉપર બે ચાર પાંચ પળ ડાખા
જમની ડોહ્યો અને પછે એક મોટા ઝોંકા સમેત દીનદુસ્મનોના મુડાંના
ઢગ ઉપર છુટી પડ્યો ને મુડું થયો.

“શાહજાદો શાપુર ને તશ્ત્રીજનો હાકમ જંગમાં પડ્યા, તે વખતે
બીજા બાજુ પુરીશાનના હાકમ ને તેનાં જખરાં લશકરના જખરા ધુંગરા
સામે હું લગભગ પાંચસો ધરાનીઓની એક જખરદસ્ત લડનારી ટુકડી
લઈ થયો. આ લડાઈમાં અમો જેટલા ગુંટાયા હતા તે તમામ ફક્ત હું
એક કમબખત શીવાય મેદાનમાં મુડાં થઈ પડ્યા. હવે મુદ્દાઓના મસ્તાન
ટોલામાં આપણા ધરાની જોર ને જંગની જખરી દેહશત પેડી. જે સમ-
શેરબાજ આપણા ધરાનીઓની આરબો દરમ્યાન ચાલી, તે એવી તો

આશ્વતનાક ને અજ્ઞાનગાર હતી કે તેનું જોર જમાનાએ જોયું હોય તો તે વખતેજ. આ અમારી જંગ જોવાને ધેરાયલાં આસ્માન ઉપર તે જોહાનની નુરી ખલકત જમાવ થઇ હોય અને અમારા કીના ને કેહરથી હદ થયાની હવા પુકાતી હોય એવો ત્યાં શીલાઇ પંઠરાયાનો તોર જણ્યોતો હતો.

“આ વખતે મોટા દાદને શીરોષના કીલાના બોયરામાં ધરાનના શાહાન-સાહોના શરામોના હજારો પીપો ભરી મેન્નેલાની યાદ આવી, તેથી તે કીલા દરમ્યાનની રદ થયલી નેહરની નક્કીમાં ભરવા સાર મશગુલ થયો હતો. આ કામ તે નામદાર બાકી પાંચસો ધરાની દરેર અયોરનાનો સાથ પુરું કર્યું અને હવે બીજા ઉલટી આવેલા આરામોના હોમલામાં એ બાકી ધરાની જંગીઓ સેજમાં સાફ થઇ ગયા. દાદ, એકસો કીલામાં ને હું બાહર. વખત કેવો કે જાણે ક્યામતજ બરપા થઇ. આસ્માન કેવું કાલું થઇ ગયું ને સરજમીન કેવી અંધારી બની ગઇ. જાણે અજમોની દુન્યા ઉપર અહેરમનો ઉલટી ફાળ્યાનો રંગ મચ્યો. વાએજોહાન દાદે, બેહરામ યજ્ઞની બંદગી કરીને તેની મદદ માગી અને એક હજાર શાહમુર્ગો આસ્માન ઉપરથી ઉડી આવ્યા મીશાલે દેખાવ થઇ રહ્યો. તે તમામ શાહમુર્ગો દાદ પાસે આવી સર નમાવી ઉભા. ત્યાં તેઓ દરમ્યાન કેવી જમાન બેલાઇ અને શું ઇસ્મ મચ્યું તે હું તેઓથી ધણો દુર તે કસુ સમજી કે જાણી શક્યો નહીં. આગલ હોને તોપણ દાદના તરીકા ઉપર હું કાંઈ આપણા તંત્ર મંત્ર દરમ્યાનની રીઆજતને પોંહોંચ્યો નહીં હતો કે તેથી વાકેફ થને. અંતે આ સો શાહમુર્ગો સાથ દાદ વીજલી મીશાલે તમામ કીલાને નાંકે નાકાં જોઇ ફરી વળ્યો. એક જોહાન લરજ્યા મીશાલનો ઢપકારો થયો. મને ચેતવણી મલી. હું છુપા માર્ગ માહે ગર્યો. તે વખતે મેં એક આસ્માન સાથ જમીન ઉજલ્યા મીશાલનો એક અવાજે સાંભળ્યો; જ્યારે હું હવા ખાવા બેઠી માર્ગના મુરજન જંગલના ખુલા વેરાન માહે નીકળ્યો, ત્યારે ત્યાંના પાહાડના શીખર ઉપરથી મેં શીરોષના કીલા તરફ મ્હારી નેઘા કરી તો ત્યાં ના તે કીલા જણ્યો કે કાઇ લશ્કર કે લઢખની હીલચાલ. ગોયા ત્યાંની જોહાનને આક્રમતની નીંદ આવી હોય અને રોજે અવત્રથી તે તરફ કોઇ આદમ અવતાર કે કદમ આસ્કારા થયું નહીં હોય એવો એક સત્રગ પાતાલ કોહ મીશાલનો શીકા ગાર ત્યાં જણ્યો. સીસ્યાની જંગ ને દાદનો અંત આ મીશાલનો આવ્યો છે. હું એક કમનસીમ મ્હારા હમશીરીકો સાથ બેવકા થઇને ત્યાંની નાહાતી આવ્યા જેવો પોતાને જોઇને હાલે બે-સુમાર શરમીન્દો થાઉં છું. મ્હારી નામદાર શાહમદી જનામ હું મ્હારા સપેહશાહાર દસ્તુરાન દસ્તુર દાદનો હોકમ બજાવવા હાજર થયો છું. જ્યાં

લગી છાંની જંગ તમામ ખત્રાસ થાય ત્યાં લગી છાં મહારા ન્યાગાનોની
ઓઢાદની હકદારના ધરાની પાદશાહાત ઉપરના દાવા ખાતર જંગમાં ઉતરે
ને મોઢા મોહાવ્યાના જખરા ધુંજરાનો સવાદ ચખાડું.”

નજસ બનેલા જંગી જમારપની જુઆનથી મોઢા દાદ ને શાહજાદા
શાપુર ને આયોરનાન દીલાવર લશ્કરનો દીન દુસ્મનોની જંગમાં આવેલો
અંત સાંભળીને નશીઆની તદ્દન નાઉમેદ થયતી ગુલશીરીનાએ જાની કરી.
ગુલખદાર ને તે સાથ ખીજી શાહજાદીઓએ પોતાની શાહાનશાહજાદીની
માહેનમમાં મોહ ને ચેહરા ગરક કર્યા અને સામે ઉભેલા દીલાવર આદ-
રખીજની જંગીઓની જખાન ઉપર અફશોશના અવાજ ગાજ્યા. પણ હવે
કોટની સફીલ ઉપરથી આદરખીજની લશ્કરે આફતની નીશાન ઉઠારી.
તમામ બજખખામી મોતના ચોધરદમ મારાથી તારાજ થવામાં કસુ બાકી નહીં
હતું, ત્યાં મોહાવ્યાનું લશ્કર કીલ્લાની સપાટી લગી સીરીઓ બાંધીને ઉપર
ચઢી આવ્યું. ધરાની ને આરખસ્તાની હાથે હાથ કુસ્તીખાજમાં મસ્ત
દેવજાદ મીશાલ વલગી પડ્યા. ગોયા કોટની સપાટી કુસ્તીનું મેદાન બની
ગયું. મોતના ખેલની કુસ્તી માહે એક બાજુ જંગી ધરાની ને ખીજી બાજુ
જનુની આરખ પડવા લાગા. જાન સલામત ને હાડકાંનો ચુરેચુરો થયલા હજારો
આરખોનો એક વખતે ઉઠતો પોકાર કેવો દેહશતનો દોર ચલાવે, તે લગાધના
મેદાનખાજેનેજ ખખર પડે. અને જંગી ધરાનીને તો અંતે મોતને મેદાન
પોંહોંચ્યા વગર છુટકો નહીંજ, તેથી તે ગમે એવો દોરો થયા છતાં ખીજી
તાજી હરીફના હાડ સાથ વીટલાઇ જઇ હજારો મીશાલે વલ ઉપર વલ લેઇ
સંગીન બદનના નવા આરખનો એવો ગલખરો ડાખતો કે મરતાં ના ઠાર કે
જીવતાં ના કરાર એવી તેની હાલત થતી. આ જંગ જખરી ચાલી. બ-
જખના કીલ્લામાં હજારો હજાર આરખો ચઢી આવીને જેવું જેવું જલનુન
તેવી તેની જુમખેસ. ગોયા આદમીથી આફત આવી હતી નહીં પણ અ-
બલીસોથી આફત ઉઘડી હોય એવો અફશોશકારક હીંગામ ત્યાં હતો.
આ વખત સપેહશાહાર રસ્તમને સર તેના રદી નામને રોશન કરવાનો
શીતારો બેઠો હતો કે કેમ, તેમ તે જંગીઓના મોઢા સપદશાહારે પો-
તાની સમશેરનો ખેલ જાની કર્યો અને જંગી જમારમ, અરે તે તનખ-
દન રૂંવે રૂંવે રેજરેજ થયલો ને નાઉમેદીની કંઠાયલી શીકલ બનેલો
એવો તો શાહજાદી ગુલશીરીનાના ખરા હક ખાતર મોહાવ્યાના મસ્તાન ને
ખુનખાર લશ્કર દરખ્યાન કતલ ચલાવા લાગો, કે તમામ કતલ થયલાં
ધરાની લશ્કરના શીપાહોના પાક રવાન ગુરથમાન બેહસતથી સાખાસ સાખાસ
પોકારતાં હોય, એવો તેની જંગનો જશ ગવાવા લાગ્યો. ધરાની તે એવું

નામ, કે જેની જંગ ને સમશેર ને દીલાવરીનો સુમાર નહીં રહ્યાથી કાઠ ઉપર ચઢી આવતું આરખ લશ્કર ડર ખાઇ ગયું. ધડીબર બજબખામીના કીલ્લા ઉપરથી કીરતારનો કોફ કમી થયો હોય એવો એક રોશન હીંગામનો શીતારો તલુ થયેલો જણાયો.

કીલ્લાની સશીલ લગી ચોવીસ ફરતી સીરીઓ બંધાયેલી તે તમામ ઉપર આરખ લશ્કર કીડી મીશાલે ઉભાઇ જતું અને જંગની જેહાન લરજાવનારી ચીચ્યારી પાડતું તે ધરાની જોર ને જંગ જનફેશાનીથી આ વખતે જેતું જાણુ પડ્યું તેતું તો તે કોઇ વખતે પડ્યું હતું નહીં. જંગી રસ્તમ ખીન શીરજન પોતાની આદરખીજની ફેજોની ફેજ સાથે આ છેલ્લી જંગમાં જેવો જળશે ને ખુનખાર સમશેરખાજ જણાયો, તેવો તે આગલી કોઇ લડાઇના હીંગામમાં આસ્કારા થયો હતો નહીં. જલ્દની આરખોએ રાતનો હીંગામ નજદીક જોઇ ગુરજ મીશાલની મસાલો રોશન કરી અને મગજમાં ખુબ ધ્રુવ રાખી કે આ રાતેજ કંઈ પણ રીતે બજબખામીનો કીલ્લો તારાજ કરવો. કઇ કઇ તર્ફ તો આતશની આસ્નાઇ ચાલી ચુકેલી અને આગના ભભુકા ઉડી રહેલા, મગર મોતનો શીકાર થયેલો ધરાની તેની કરી પણ પરવા વના આંખ વીચીને લડતો રહ્યો. પલકે પલકે સો સો આરખો કીલ્લા ઉપરથી ગગડી પડીને સીરી દર સીરીએથી બીજા આરખોને લઇ છેક ટલ્યાં ઉપર પછડાઇ બેઝન થતા રહ્યા. બજબખામીમાં પલકે પલકે ચાલેલી મરકીના ભોગ સો સો ખુજોરો ને બચ્ચાંઓ થઇને ત્યાં તો માહેતમ ને માહેતમજ ચાલી રહી હતી. રસ્તમ ખીન શીરજન રાતનો હીંગામ થતાં તો હજારો જખમોથી ગોચા મોતનો બંદીવાન થયા મીશાલે જંગી આદરખીજનીઓ સાથે દીન દુસ્મનોના ઢગના ઢગ મુડદાં પાડતો રહ્યો.

મગર યાહોમ દસ હજાર દમની એક સલગ ચીચ્યારી પડી. બજબખામીનો કીલ્લો ગોચા બોલતો થયો હોય તેમ તેના જીગરમાંથી માહેતમ ચાલુ થઇ. એકી પલકે દસ હજાર સમશેર હવામાં ધ્રુમી અને એકી પલકે હજારો ગરદનફરાજ જંગીઓની ગરદન કપાઇને સર હવામાં ચકર ખાતાં ખાતાં કીલ્લાને ટળ્યે ચાલ્યાં. ધરાનીઓના ધક્યાલનો હીસાખ નકી થયો. રસ્તમ ખીન શીરજન કીલ્લા ઉપર બેઝન થઇ પડ્યો. તેતું મુડદું મુદ્દખોએ ધસડી લઇ જવાનો એક જોર કર્યો. આ વખતે ધરાની ને આરખ લશ્કરને નોક જલવવાની જંગ લાગી. ધરાનીઓ પોતાના મોટા સપેહશાહારતું મુડદું ધસડી જતા મુદ્દખો ઉપર પડ્યા. મુદ્દખો પણ જનની પરવા વગરના થયા હતા. એક કલાક સુલતાની જંગ મચી મગર બન્ને બાજુ નાશીપાયશ રહી હતી. આખરે એક આરખ જંગીએ

પોતાની કમરમાંથી ખંઝર ખેંચી કાઢીને ઇરાની સપેદસાલારનું સર કાપી લીધું કે બદન ઇરાનીઓ અસ્તક હોયાથી તે વગર ધરનું તેઓના કબજામાં આવ્યું. અફશોશ હવે વધ્યો તેની હદ ક્યાં લાગે? આરબોએ રસ્તમનું સર નેજની નોકમાં ખોસીને કીણા ઉપર ચઢાવ્યું. તમામ બબખ-બામીની જબાને જેઠાનનું જીગર જખમી થાય એવી માહેતમ મચાવી. નાતરસ મોતને પણ રેહેમ આવે તેવી તે વખતે દીલાવરોની છાતીનો જોસ ઉઠ્યો. જંગી જમારપે કપાલ ઉપર ત્રાપ મારી અને ગુલશીરીના પોતાની બાકી બાનુ મંડલ સાથે પોતાના જંગી સપેદસાલારના મોતનો ગમ રડી.

હવે ઇરાનીઓના આખરના ગમનો કીનારો ક્યાં લાગવાનો? સપેદસાલાર રસ્તમના મોત સાથે બબખ દરમ્યાનની આદરખીજનની જંગી ફાજનો પોનો ભાગ તારાજ થયો હવે બાકી ભાગ સાથે જંગી જમારપ કોટ ઉપર હાજર હતો. મુદ્દખઓએ રસ્તમના સરને નેજ ઉપર ખોસી ને ખુશાલીના પોકાર ખેંચ્યા છે. ચોધરદમ સલગેલી મશાલોથી રોશની મોતનો સાલો પેઢી ત્યાં પોતાની દેહશતમંત ક્ષત્રક ફેકતી હોય તેવો ઘેર રંગ ઝલકે છે. મુદ્દખઓની ભારી ખુવારી છતાં નવાં બીજાં મુદ્દખ લશકરોના આવ્યાથી ઓર વધારો થતાં તેઓની જંગ દમબદમ જાદા ને જાદા ફતેહ-મંદ ઉતરતી ચાલી.

મધરાત લગીમાં તો આ જંગ ગોચા આશમાની ગજબ મીશાલનો પોતાનો દોર ચલાવી રહી. બાધુરીથી દરેક ઇરાની પોતાના દમની છેલ્લી ઘડી તલગ જંગ દરમ્યાન નીચ્યો અને પોતાના એક જન ને બદન સાથે મુદ્દખઓના દસ બદન ને દસ જન લેનારો રહ્યો, તોપણ હવે ફક્ત જમારપ ને સો ધણા બુદ્ધા બુજેઈ કીલેદારોજ બચેલા હતા. લખખો લખ આરખ સી-પાહો કોટ ઉપર ચઢી આવ્યા હતા. ચારે તરફ આગ લાગ્યાનો સુમાર રહ્યો હતો નહીં. આ દેખાવ જોતાં જમારપે કહ્યું ‘મદારા બુજેઈ હમશીરીકો હવે બંદગી વગર આ જંગમાં બીજો ઇરાજ અજમાવવાનો રહ્યો નથી. બંદગીથી મદદ થાય તો થાય બાકી હવે યમ યુકું. તમામ બુજેઈ કીલેદારોએ એ સંગીન મત કબુલ રાખ્યું.’

જમારપે અવલ તીર યજદની બંદગી કરી, અને ચોતરફ આતશના શોહલામાં વીટાઈ જતા બબખબામીના કીણાનો બચાવ ચાલ્યો, અને બુજેઈ કીલેદારો એક પછે એક તે આગ હોલવવામાં યજદાનના નામથી જીગર ઉપર દસ્ત મેલી રહ્યા. તેને થોડીક સાયત ગુજરી કે તીરયજદ બંદનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યો. બંદના ગોલા ને ગોલા આશમાન ફાટીને જેઠાન ઉજર

તુટી પડતા હોય એ મીશાલે મજદાની મેહેરબાની ઉતરી, તેથી આરબ લશકરના લશકર તે બંદના વરસાદથી પોતાનો બચાવ કરવા ખાતર જ્યાં સરને બચાવ મલે ત્યાં ત્યાં ભરાઇ જવાં લાગ્યાં. જામારુપ એ બંદગીમાં લગભગ આમદાદ લગી મશગુલ રહ્યો અને બંદના વારસાદથી તમામ બજારબામી જલી બલી ખાક થતું બચ્યું.

જાણે બજાર મોતનું મેદાન હોય તે મીશાલનો તેનો હાલ મામલો નજર આવવા લાગ્યો. કીલ્લા ઉપરથી લોહીનો વરસાદ વરસ્યો હોય એવો કીલ્લા ઉપરના લોહીયુવાન મુઠાંઓના લોહી સાથે બંદનું પાણી મલીને સાંથી ધમધુકાર ખુનની નદી વેલતી હોય એવો તલેશમાતી તમાશો દેખાતો હતો. આ તલેશમાત દરમ્યાન શુલશીરીના પોતાની બાકી લડાયક ત્રણસે બાનુંઓની ફોજ સાથે તે કીલ્લાની સરીલ ઉપર કુચ કરતી આવી.

શુલશીરીનાની ખુબસુરતી કે જુવાનીનો આદાર તદન ગુમ થયો હતો. ફક્ત હાંડકાનો આકાર ગોચ પડીત સમ બની જઇને એવો દેહસતમદ બન્યો હતો કે ફક્ત તે ઉપર નેચા જતાંજ જાન માહે લખતખાં ચંદવને સર થાય. તન ઉપર પોતાના ન્યાગાનોમાના મોઠા ન્યાગાન આદેલ નોશીરવાનનું બખતર પેદયું હતું. સર ઉપર તે કેસરાનુંજ લડાયક તોપ મેલ્યું હતું. કમરમાં એક સાંકલની કમરબંદમાં એક પોલાદની ઝેરી પાણી પાયલી તલવાર સાદાં પોલાદી મ્યાનની લટકતી હતી. તેના હાથમાં ક્યાનીઓના જમાનાની ચાંચી કમાન ધરેલી અને ખભે ઝેરી તીરનો બાથરો જટકાવેલો હતો. તેની ચક્ષુમાંથી ઝલક જતી રહીને તેમાં આતશ્યા ઘેરો રંગ પુરાયો હતો. તેની શીકલ તદન ફેરવાઇ ગઇ હતી. તે પાસ રેહનારી ને મસલહત આપનારી રાત દીવસની વસેલી બાનુંઓ ને શાહજાદીઓ પણ તે આગલી શુલશીરીના છે એ ઓલખ ખાતરીથી આપવાની હીમત કરી શકે નહીં એવો અજબજા ફેરફાર. અરે કોઇપણ માને નહીં કે તે એક મરદ નથી ને ઓરત છે એવો શુલશીરીનાનો કરક આકાર ફેરવાયો હતો.

તેમજ તે નામદારનું બાનું લશ્કર કોઇ બલાઓનું બન્યું હોય એવો મુદ્દાઓની દેહશતે તેનો ફેરફાર કર્યો હતો. આ બાનું લશ્કરને મન નકી હીસાબ થઇ ચુકેલો, કે આ છેલી જંગમાંથી જીવતાં તો કદી પાછાં ફરનાર નથી. અને હવે જે જીવતી જીંદગીની સાયતો બાકી છે, તે માત્ર કોઇની પા કે અરધાજ બાકી. ત્યાં પછે રૂપ રૂવાની ને રંગ છોક રહે કેમ? અને લખ્ખો દીન દુશ્મનો, તે પણ લોહીના તરશ્યા, તે લશ્કરો વચ્ચે ફતેહ ફીરજગર ઉતરવાની હિમેદ તે ક્યાંથી બંધાય? અંત નકી, તે પણ કેવો અંત કે મોત પાછલ ના ખાદીનું કફન કે માતીનું ઢાંકણ. તે મોત પણ કેવું કે જે હાલ મુદ્દા મુદ્દાઓના તે હાલ તેઓનો પોતાનો. એ ખ્યાલજ કેવો કે જીવતો જીવ સેજેજ બેહોશ થઇ બદનમાંથી નીકલી જાય.

એ હાલતમાં તે બાનું લશ્કર ને શાહજીની ગુલશીરીના હતાં, તેટલાં ફરીને મુદ્દમ્મો કીલા ઉપર ચઢી આવ્યા, ગોયા જમીનમાંથી ધુટી નીકલતા હોય તેવો ગજબ ઉડ્યો એક જંગનો વંટોળ્યો ધુક્યો. ચોગરદમ સમશેરખાજી ચાલી, પણ બાનું લશ્કરે તીગનદાજી મુદ્દમ્મોને મરતાં લગી નજદીક આવવા દીધા નહીં જ્યારે છેલ્લી ગુલમદારે ચીચ્યારી મેવી ને છેલ્લો ખદંગી તીર છોડ્યા સાથ પોતાનો દમ મેલ્યો, ત્યારે બજબખામીમાં એક ધરાની સીપાહ કે સરદાર હયાત રહ્યો હતો નહીં. ના એક બાનું તીરનદાજ કે ના એક બુટી ઓરત સલામત રહી હતી. ના કોઇ ખજકનો શક્ષ કે ના કોઇ લશ્કરનો શીપાહ. તમામ તારાજ તારાજ ને તારાજ ને તારાજ. તમામ ઉમેદ ઉપર આતશનો દર્યાવ ફરી વલ્યો. શાહજીની ગુલશીરીનાની તમામ બાજુ ફેકટમાં ગઇ અને મોહાવ્યાએ તમામ ધરાન જીરજીર કર્યું.

પણ છેલ્લી બાનું લડાયક એક ગુલશીરીના સલામત રહી. અને જંગી જમારપને પેલા દાદની મોત વખતની ફરજ બજાવવાની, તેથી તે પોતાને બનતાં લગી બચાવવાને બંધાયેલો, તે એક ફક્ત ધરાની સપેદશાહાર બચ્યો. સપેદશાહારે પોતાની નામદાર શાહજીની ધણી ધણી સમજાવીને ઓજર-ખવાઇથી આરમોનો ભોગ થતી બચાવી લીધી જમારપ મોટી મીનત ગુલશીરી પોતાની શાહજીની પોતાની સાથ કીલાના મેહુલમાંના છુપા માર્ગે દીન દુશ્મનોના પંજેથી છટકાવી નસાડવામાં ફાવ્યો.

એ રવેસ ધરાનની છેલ્લી હકદાર શાહજીની પોતાની તમામ બાજુથી નામુરાદ થયેલી જમ્મક જમારપ સાથ ધરાન સરજમીન ને સરહદને છેલ્લી સલામ કરી ગમખાર ચેહેરે બજબના છુપે માર્ગે તુકસ્તાન તર્ફ લાગેલા ગંજ-વર કોહો અલખૃઝ તર્ફ ચાલી. પોતાના વતનને છેલ્લી નેધા કરતાં તેની ચરમની રોશની બીલકુલ જાંખી થઇ ગઇ. એક આંધલા હાલતના ઇન્શાન ને તે વચ્ચે કસો તકાવત રહ્યો હતો નહીં.

શાહજીની છુપા માર્ગે કુચ કરતાં છેલ્લા શખુનો બોલી, તે આ હતા:-

“આવ નાશીપાયરી દવે તું પુર બલ,
છે રોશન શીતારો થયો શીહા ચલ.
ઉતર્યો છે શાહાનશાહ ઉપરનો અમલ,
ક્યાની તખ્તાતાજ ઉતર્યુંજ અસલ.
ઉત્તાદ અસલથી થઇ છું આજ બાતલ,
બાતલમાં ઓર છું બાતલ શીકલ.
શીકલ તો ફરી ગઈ આતશની કાજલ,
કાજલ હજી બેહતર ચરમ થાય કાતલ.
કાતલ હોં ચાલી જ્યાં સરજત સખલ,
ગીર્દેશમાં ગીર્દેશ પર અજલ.
કરાર મને મોતના મેહુલમાંજ આ પત્ર.”

બાપ છેલ્લો.

[જભારૂપ આવાં અર્ધીસુરની બંદગી કરીને રેલ ચલાવે છે-
બજબજામીમાં રેલથી તારાજ-જભારૂપ ને ગુલશીરીના
અલબૃજ ઉપર-જભારૂપની છેલ્લી બંદગી ને મોત-ગુલશી-
રીનાનો ગમ-અલબૃજના પાહાડતું ફાટવું-ગુલશીરીનાનો
શ્રાપ-ગુલશીરીના કોહે અલબૃજમાં ગરક.]

યજ્ઞદાન, ઓ જ્ઞેહાનના, જાનના યજ્ઞદાન,
આ આકૃતમાં શું રાજી તું તુરે તુરાન?
કે તારાજ થાય તમામ જરથોસ્તી ધરાન,
બરબાદ થાય આબાદ જરથોસ્ત્યાન.
નામ નીશાન નાખુદ ને નાખુદ જાન,
છેલ્લી સલામ કરે ધરાનને જાપાન.
ધરાનને જોય છેલ્લી ચશ્મ સાસાન્યાન,
હવે કાહાનીમાં ક્યાની-સાસાની ખુશરવાન.

બજબજામીના મેહેલના છુપા માર્ગમાં જભારૂપ ધરાનની હકદાર
શાહાનશાહનદી ગુલશીરીનાને લઇ ચાલ્યો, તે પાછલ આરખ લશકર ધુસની
ધુસ તે છુપાં મુખ ખુલેલા માર્ગ માહે દાખલ થઇ. શીહાગાર મીશાલના માર્ગમાં
એ ધરાની જાન, જેર ને જગરના અવલ આખવાલા પાછલ હમરો આ-
રખોની ધમાલ પડતાં બચાવના કારી ઉપાય લેવાને અગર વીલંબ થાય
તો પછે થઇ ચુકું, તેથી જભારૂપ ચોંક્યો અને જહુન નદીની નેહેરના
નાકાં ઉપર આવી લાગતાં આવાંઅર્ધીસુરની બંદગી પઢવા લાગો. તે
મનમાં બજસ્યો ને હાથના ધસારા કરી રહ્યો. તે મોટા આયોરનાને મોટી
સ્યાજતથી નેહેરને સજવજી કરી. પાછલ દીનદુસ્મનોને થોડે છેટે દુર જોઇ જાત્ર
અવાજની હદ રહી નહીં. જંદ પદ ને જાપાન હદ બંને દરમ્યાન જીવતો આતશ
રોશન થયો. ગુલશીરીનાએ પણ નવધાર ચશ્મથી અદુરામજદાને અજ કરી
અને આ શીહાગાર દરમ્યાન હેવાન મીશાલના મોતે પીસાઇ જવામાંથી
બચાવ ચાલ્યો. પણ આ વખતે કેવી કીમતી ને કામતી હતી કે જે જ-
ભારૂપની બંદગીને આરેતાલા કબુલ રાખવાને એક તે પણ વીલંબ થયો તો જોઇ
લેવી તે છેલા એ અવલ આખના ધરાનીઓના બદનની હાલહવાલી. એક પલ
માત્ર બાકી હતી. આરખોની ધુસની ધુસ તે બન્નેનો ચુરો કરી નાખવાને,
તેટલાં તે નેહેરના નાકાં ઉપરનો સંગ માહ જેર કરીને જભારૂપે ખીસા-

ડતાં ને ગુણશીરીનાને બાળુમાંથી પકડી મોટા કોહે અલબૃહ ઉપર જવાને રસ્તે ફરી જતાં એક જળરો અવાજે થયો. જાણે પાતાળનું મોહોડું ત્યાં પુટી નીકળીને ધસી આવતી આરખોની ફાજ ઉપર દસ્યાવ ઉલટી આવ્યો હોય એવી રેલ આવી. જહુન નદી તે પડત નેહરના સાધને પોતાનો કોફ વરસાવવા ગોયા જંગમાં ઉતરી હોય એ મીશાલે હજારો આરખોને પોતાની સાથે તાણતી બળખામીમાં આવી. ગોયા શેહેર તે નેહરના મોગે જહુન નદીની કોષ્ટ શાખા હોય એવો રંગ બન્યો. જીત મેલવી રહેલું આરખ લસકર પોકાર ને તુફાન કરતું ત્યાંથી નાહાસવા લાગું પણ કીલામાંનું તમામ લસકર તે રેલમાં તણાઈ તારાજ થયું. આ રેલથી તમામ બળખામી પાયામાલ થયું. શેહેરમાં દાખલ થયલું એક પણ આરખ તન સલામત રહ્યું નહીં. અને બાકી રહેલા તમામ ધરાની કારીગરીના મહેસોના ભાગ ને કીલાના ખજાર એવા પાયાનાંહુથી ઉખડી ગયા કે ત્યાંની જીત ઉપર મગરૂર થવાને આરખોએ ઓર પોતાને શરમીન્દગી હાંસલ થયતી જોઈ.

યોડી સાયત ગુજરી કે જામારપ શાહજાની ગુણશીરીનાને લઇને આશ્માનમાં પેવસ થતો હોય એમ અલબૃહની ટોચ ઉપર નીકળ્યો. જાણે તમામ જોહાન એક ગોલ દાનો હોય તેમ તે બે તારાજ થયલા ધનશાનોની ચક્ષમાં સમાઈ ગઈ. જામારપ બોલ્યો ‘અરે અહુરમજ્દાના અજમતની ભરપુર જોહાન, તું ખાતેર જોઓ જંગ ને કીનાથી ખુનની નેહર ચલાવે છે અને વગર હાંસલની ખુનામરફી ને વેરમાં પોતાનો દસ્ત લાંબાવે છે, તે હારેમન ખવાસ ને સેતાન સીનાના શક્ષોને જ્યાં આવીને પોતાના લોભ ને મતલબનો ચીતાર જોવો જોઈએ કે જે નામદારી ખાતેર જોહાન ટલે ઉપર ફરવાની ખુનશ ચઢાવ્યામાં આવે છે તે તો એક પક્ષીની આંખના જીના ડોલા જેવી નીજીવ ને ન્હાની છે. તેનો ઘાત ફક્ત તસખીના એક દાના જેવો છે. અરે નથી તે દરમ્યાન અજમયખીનો રોશન રંગ ઝલકતો કે નથી તેના રોખનો ઢંગ ફરકતો. ગોયા ફાનસમાં ઝલકતા ચેરાગ સમ એક નક્ષ શીવાય જન ને ગુમાનની ચીકાર જોહાન શું છે? કંઈ નથી. એક બાળ પણ હજી પાયદાર તેટલી તે નાપાયદાર છે. એવી નીજીવ જોહાન સાથે જોહાનનશીનોએ પોતાના જન બાંધ્યા છે અને અમન ચમનની ઉમેદ ઉપર ધનશાની તરીકાના તરેહવાર ઢંગ નીપજાવ્યા છે. મહારી નામદાર શાહજાદી, જોવો આ મજ્દાના માહાન મહીમા મીશાલના કોહે અલબૃહને અને એ ઉપરથી આ ચોખુન જોહાન બાબે તમો નામદાર ખ્યાલ કરો કે આદમી કેટલી શક્તી ધરાવે છે? કાંઈજ નહી. તરેહવાર ઉમેદ ને ગુમાન દરમ્યાન છકી છકીને સેવટ પણ મીશાલનો અવતાર મેલી ફના થઈ જતું જોઈ. જ્યાંની

નાપાયદારી સાથ આદમીને હકતાલાએ જોડી લઇ તેના સર ઉપર એક વગર હદની આકૃતનો જુમ્મો મેલ્યો છે. એ આકૃતના જુમ્મ્યામાં આદમજાત તરેહવાર કર્તુકના પાયા નાખે છે. તરેહવાર મગજ ને દાનેશના તરેહવાર ખ્યાલ ઉઠી ઉભા થાય છે; અને જેહાનને ધ્વમના જેરે પીછાણનારા શી-લશુક્રેએ ધન્શાનનો અવતાર તરેહવાર બદ નેક કેરદારના આધાર ઉપર ઠેડવી દીધો છે. જમાનો ગુજર્યા જેટલો લાંબો વખત અકલની ચસ્મમાં ફક્ત એક પલક છે. હા: હા: જીવતાં જીવત હું મહારા મજદા સાથ આશ્માનને લાગેલી અલખૃઝ ટોંચ ઉપર ચઢીને મલી જતો હોતું તેવો હું હલકો ને ખાલેશ થયો છું. જાણે આ હલકી ને પાક હવા મહારાં પીરાનપીર મીશાલના અશક્ત બદનની તાકાત નથી કે સોસી શકે. અરે આ નાતવાનીમાં મને મહારાં આવતાં મોતની બશારત થાય છે. અરે આ શીરદુશ મીશાલની હમેશાં બંધથી બરસ્તુમ લેતી અલખૃઝની ટોંચ મહારો સદાનો મુકામ થાયછે; એ તો મહારા હારેલા ને કંગાલ જીવને ખુદાવંદતાલાથી એક માહાન નવાજેશ થયા સમ લતીજો મલે છે; પણ અરે આ અમારા શાહાનશાહોની એલા-દની છેલી પરીબદીનો કોણ વાલી? હા: હા: એક પછે એક દીવસો વ-ધારે કંગાલ ને વધારે કાલા ગુજરીને આખરે મહારી જીંદગી તમામ થાય છે.

“અરે આજે તો એક રમલ પણ ખુશાલીની મારા દીલમાં રહી નથી. એક સ્વપ્નો પણ નર્ચીતાઇનો આજકાલ મને થતો નથી કે આ પલેપલ ઠરઠર થઇ તુટી જતી જીંદગાનીને કાંઇ પણ તરેહથી નીભાઉં; જાણે નાઉમેદીનું લશ્કરજ મારી ઉપર ઉલટીને મારાં હાડેહાડ ગગરાવી ગજબ કરે છે. પલેપલ તે લશ્કર મારી ઉપર હોમજા લાવીને મારી કાયાને આપાદ ઘેરે છે. એક પલ મને આ મોત ખખ્ખે નર્ચીત રેહવા દેતા નથી. એવો તો મને એ-તરફથી ઘેર્યો છે કે કોઇ દુશ્મન લશ્કર દુશ્મનનો કીલ્લો ઘેરીને રાતદીન આતશ ને હથ્યારનો મારો જારી રાખે તેમ એ લશ્કરે મારી ઉપર એવો તો જબરો લાગુ પડતો મારો જારી કર્યો છે, કે આજ હું ગમના સાલ્લામાં જરાતરા પણ પોતાને નીભાવી શક્યો નથી. ગમે મારું મન, મારા જુસા, મારા કામ ને મારી લાગણીની લગામ પોતાને સ્વાધીન લીધી છે, અને આ કારી મો-તના મારામાં મારી રખેવાલી કરે છે. અરે મોતના માહ કવખ્ખતના મેલાપથી મહારાં તમામ હાર ધુન્જે છે. આજ અસલની અકલ તો ગમજ, આજ અસલનું અસલપણું તો રહ્યું નહીંજ. નહીં રહ્યું તે જેર કે નહીં રહ્યો તે જુસો અસલનો, અને અરે સંધી બારેવાતીના ઉઝડેલા તુફાનમાં મોત જે વખત જાએ છે તે વખતમાં પોતાની ક્તેહનું બાકું ટુકીને આ કુના-ધી. મને ખેંચી લઇ બરબાદ કરશે. હવે રોજ રોજ નાઉમેદીના લશ્કરન

ઘેરાવામાં મારા બદનનો કીલ્લો જાણે મારો ખમ્તાં ગમથી એટલો તારાજ થયો છે કે હવે તેને મોતની દેહસતનો કસો ખ્યાલ પડતો નથી.” પછે જમારપે પોતાના પરવરદીગારની બંદગી ને આજીજી કરી :

“ઓ ફરેસ્તાઓના શાહાનશાહ, ઓ પૃથ્વીઓના શાહાનશાહ, તારા કંગાલમાં કંગાલ, નાવારેસમાં નાવારેસ તરફ તારી રાખેતાની બખશૈશની એક કણુ ફેંકી દે હું કાલામાં કાલાં માનવીનો મોત ઐયામ ઉજલો કર. હું અંધાપામાં ઘેરાયલા ગાફેલની અકલ દેખતી કર. હું ગુમરાહીમાં ગોટાં ખાનાર ખુવાર ફનાને માર્ગે લગાડ. બંદાના રૂપમાં હું બનેલા બેદામને તું તાર, અને તદન હાલહવાલીમાં ઉજબક જેવા થયલા ઇન્શાનનો હેવાલ તપાસી લે.

“ઓ શેતારાઓના શાહાનશાહ, ઓ આશમાનોના શાહાનશાહ, ઓ સુરજ બંદાઓના શાહાનશાહ, ઓ નુર ઝળકાટોના શાહાનશાહ, ઓ શાહાનશાહોના શાહનશાહ, તારા ખુવારમાં ખુવાર, તારા એખલામાં એખલા તરફ તારી મદદની એક રજ ઉગાર, હું નેહસમાં નેહસ, નજસમાં નજસ માનવીના અંગને સાફ કર, હું જલાપા ને આફતમાં ઘેરાયલા ગુમની સુરત મોફલી કર, હું ખુની બનેલા બાવરાની બાંભ ધરી બંદો કર, બંદાના અવતારમાંના હું હારેમનને ઉગાર, અને તદન બેનર બનેલા બુબક જેવા થયલા જમારપનો સવાલ તપાસી લે. મને હવે બરહક કરાર બક્ષ. મને હવે બરહક મોત બક્ષ.”

ત્હારી મેહરબાનીથી આશમાનના ચકરાવામાં શેકાર ને શેકારી પંખેરા સાથે ફરેછે ને ઉડે છે ને હવમાં લાડ કરે છે. ત્હારી મેહરબાનીથી આશમાનની ખુદરતમાં શીરેસતાઓ ને અહરેમનો પોતપોતાને મારગે જવઆવ કરે છે. ત્હારી મેહરબાનીથી આશમાનના મૂલકોમાં જીન ને અબ્લીસો પોતપોતાને મૂલક રોખ ને રાજમાં ધીકે છે. ત્હારી મેહરબાનીથી આશમાનના ઝલકાતમાં પરી ને પલીતો પોતપોતાના તેજ ને સીહાઇમાં જીંદગી ગુજારે છે. ત્હારી મેહરબાનીથી આશમાનના તૂરી બાગમાં પવનની ખુશબોદાર લેહેકી ને બદબૂદાર પવન અરસ પરસ મલતા રહે છે. ત્હારી મેહરબાનીથી આશમાનના ગૂંમખરપર ફનાઇ ગુજરી જતો જીન ને ફનાઇ ગૂંમરવા આવતો જીન મારગસર રાહ કાપે છે. ત્હારી મેહરબાનીથી આશમાનના તૂર પાસ પરેજગારની પકીજા કેરદાર ને ગૂંનેહગારની નાપાક કરણી સરખસણી કરતાં દરગાહમાં પડે છે. ત્હારી મેહરબાનીથી આશમાનની હવામાં જીંદગી ભૂલેલો નાપાક ને જીંદગીનો આબાદ એકસાન તપાસમાં ઉમેદવાર ઉભા રહે છે. ત્હારી મેહરબાનીથી આશમાનના બેદમાં કમ્મ ને અવતાર

એવા તો સરસ વેહેવાર ચલાવે છે કે જોહાનદાર તે કુંચી પામતો નથી. સરજતના ઝાઝમાં સવાર થયેલો ધનશાન સરજતના પવને સરજત માફક ખાલી કે ભરપૂર જાંદગાંનીની સફર કરતો ત્હારી મેહેરખાનીથી આશમાનના મીનારા ઉપર ચઢવાને ચીનવદ પૂલના પાવરા ઉપરથી રસ્તા ને શરોશને હીશાય આપતાં પાર પડે છે અને ધનશાફ ને દયાના અમર નૂરની પનાહમાં ત્હારા તખ્ત સામે આવી ત્હારાં નૂરના મસ સોહોલાને જોઈ બેઢસતના બાગમાં ફરવા લાયક છુટકો પામતાં મીનોઈ ખુશાલી ને ખુશબોમાં ખાલેશ તોખા પઢતો શેહેલ કરે છે. હસ્તી ને આતશના હાકમ, હમેશગીનાં બાપ, મ્હારો મોત ઐયામ આશાન ફર.”

આ બંદગી આગલ ચલાતાં તેની જખાન લઈરી. તેની ચસ્મથી એક આસું પડ્યું. તેની છેલ્લી નેગાહ શાહજાદી ગુલશીરીના ઉપર પડી તેથીજ એક દીલના છેક ઉદાનથી હાયનો શોહલો નીકળ્યો. એક પલ માત્ર. પલ પછુ ક્યાં થઈ તેટલાં તેના બદનનો જન અલખૂઝની ટોચ ઉપરથી આશાન રાહે બેહસ્ત મુકામ તર્ફ ચાલ્યો.

વાહેજોહાન ગુલશીરીના ત્હારી હાલત ઉપર હેરેમનને પણ દયા આવે તેવી નાચારીમાં તું ગીર્ફતાર. તે પણ ક્યાં ? જ્યાં માનવી તો પણ શું પંખીની તાકાત નહીં ત્યાં એકલ ના આધાર કે શરીક, ત્યાં તું બંદ ને હવા ને આસ્માન દરમ્યાન ગીર્દાપેજ. એવી હાલતમાં જ્યારે જેની કુમક ને મીનતથી શાહજાદી પોતાને ગીર્દેશમાં મેલનારતું રવાન પોતાની સામે પડેલું દરપલે જોયા કરે, ત્યારે કેવા તીક્ષણ વીચારોની જુમબેશ જનમાં જાગે ? આખરે આફતથી હેબત ખાધ ગયલી ગુલશીરીના પોતાને અર્ધી આસ્માન ને અર્ધી અલખૂઝ પર જોઇને માહેતમ કરવા લાગી—

આ મ્હારી જાંદગાંનીના અમલમાં મારી કાયાની સંધી મોટાઇ ને સર્ફરાજ બેઅમલ થઇ મારી મોહીની પોતાના રૂપ ગુણ ને તેકમાં અટવાઇ છે. મારા ફાંટાં પોતાનાજ ઉપ્યોગે પોતામાં ફેરફાર લાવી રહ્યા છે અને જેઓ મારો ચેહરો જોવાને ટલપતા, તેઓ તમામ નીરાશી ને નાચારીમાં બેજન થયા છે. મારી દરેક પલ પોતાની કીમત માટે મગર, તે હવે તો વખત પોતે બેહોશ ને દીવાનો થઇ ગયો હોય તેમ તે મ્હારી ધજતની હરાજી કરાવે છે. મારા મગજની વખાણુ આજ નુકસાન ઉપર અધર લટકતી થઇ છે. જે વખત જાયછે તેટલામાં હું બેજન નીચે પડીને છીન છીન થઇશ. અરે મારા મગર જુસાઓ, અરે માહરા મગર સખુનો, અરે મારા મગર વહેવારો તમને હવે છેલી શલામ. અરે મ્હારી મસત

આપએખભારી, જે મારા બદનને જેમ પહેલવાનને બખતર સંધી જંગી પંચાતીમાંથી બચાવે તેમ બચવતી, તે તો દુશ્મનોને દસ્ત ગઇ છે. તે હવે કોઇ પણ અજમતથી ફરી અસહ્યતા પામનાર નથી. ઓ તે વખત કે જે વખતે હજારો નાલેસી ને નીરાસી, હજારો વેર ને વસવસા, હજારો હેરાનગતી ને હજારો હારમારીના બટ્ટા ફેવલ મળક જેવા લાગીને પવનની લેહેર માફક ઉડી જતા હતા, તે ઓ વખત તું ક્યાં ગયો? ઓ તે વખત કે જે વખતે ગમે એવી જંગ, ગમે એવી તારાજ, ગમે એવી હાર મહારા આ મનસે કસાંપણુ વજનમાં ના ગણાતી; તેઓ જંગી વખત તું ક્યાં ગયો? તું કેમ ગયો ને મને આ કદી ન લાગે એવી નાહતી વાતોથી કેમ નાહીમત કરતો થયો. આવ તું ઓ તે વખત અને મારા રખેવાલ માફક મારી આ બારીક હાલતમાં મારો દસ્ત પકડીને વેરાંન બ્યાબ્યાંન ફેરવી લાવ. વેરાંન બ્યાબ્યાંન જ્યાં હજારો દરજ્જો, પલીતો ને છતો આદમની કોઇ પણ કન ચાખવા માટે ધનતેજર, તેવાં બ્યામના વેરાંન બ્યાબ્યાનમાં મારો અવતાર જોનારને જુદો જણાય એવો કોઇ કરામતી પરદો મારા ચેહરાપર નાંખીને મને ત્યાં ફેરવી લાવ. દુખ દરદો ને હેરાનગતીના સરસમાં સરસ ચીતારોનો બાપ મારા મનમાં ઠસાવ, આકૃત ને જન્મલક્ષ્યતની જંગ મને નજરે નજર દેખાડ. મને પૃથ્વીના જેહેર, વેર ને કેહેરના ઉંદા માહસાગરોના ટલીઆં ને કીનારા બતાવ. મને ખરાબીના ઝરા ને પાયામાલીની નદીની રેલ બતાવ. મને આબરૂ ને શરમનો જંજીર ઢોકાયલો અવતાર દેખાડ. અરે મને સંધા તેજ પ્રતાપોના દેદાર દેખાડ કે માફ દીલ ધાર થાય. મને આજ હીમત ખોહી ખુવાર ચતા ને જન્મલીની હાલતમાં આવતાં બચાવી લે. બતાવ મને માનવીના હાડકાના ચુસનારા પેલા દીન-દુશ્મન દેવ દરજ્જો. આ બ્યામના વાહે જેહાન વેરાંનમાંથી દરદ ને દુઃખે તારાજ થયલીનો હાથ પકડ. મારા આ લુટાયલા હકના વખતમાં જેઓ મારી આ હાલતથી હસતા ને ખીલતા ને રાજ થાય તેઓનો વધારે ને વધારે બરબાદી રોજ લાવ. હું હવે એકબાલ પુટલાં મસ્તક જેવી થઇશું. એકબી ખુશાલીનો તાર મારા દીલમાં રહ્યો નથી. એકબી ઉમેદની લટી મારા મનમાં કાયમ નથી. એકબી ઉમેદની આબાદીનું જુલપું મારા રૂખ ઉપર લટકતું નથી. હવે તે સંધી લેહેર ગુમ થઇ ગઇ છે. હવે હું કોઇ નથી. અસલ મારામાં જે છે તેજ છે, જે તેજ હતું તે છે. તે છતાં વખતે મને તમાં સંધે સંધા નાઉમેદની જંજીર ઢોકી છે. વખતે મારા તમામ હક ધલાકા ને તખ્તતાજ લુટી લીધાં છે. વખતે મને માનવીના અવતારમાંથી કાઢીને હારેમન જેવી ખપાવી મારી સંધી રીતે ધુળધાની

કરી છે. હવે અરે તે વખત કે જેને મને સંધી નીરાશીમાં ટકાવી; તે ઓ મ્હારા જીવાન વખત, તું પાછો આવનાર નથી તો મ્હારી હૈયાતી કેમ કાયમ રાખેછે?

હવે ઓ નુરમંદ અમસારપદોમાં જેહાનની તમામ સરજમીનના માલક ઓ નુરી સહરેવર અમસારપદ, તું એક અજમતની કરમ બક્ષેશ કર. તું નુરીઓ દરમ્યાનના મોટી કરાંમતના સાહેબ, તું ઓ ખુલ્લંદાન ખુલ્લંદ, તમામ જેહાનોની જેહાનના પેદા કરનાર પરવરદેગારથી જમીનના મવકલ થયલા સાહેબ, ઓ મેહેર ભરેલા સરેહવર અમસારપદ, તું નુરી જલકાટ ફેંક, અને ત્હારી હકુમતના તાબેદાર કોહે અલબૂઝ દરમ્યાન મને બંદ કર. મને હવે એક ઉમેદ ફક્ત મ્હારું શીતાબી ભરેલું મોત બક્ષ. ફાટ ઓ અત્રાફ અલબૂઝ. ફાટ ઓ આસ્માનના દોરત અલબૂઝ. ફાટ ઓ એકવારના ધરાનના ખેરખાહ અલબૂઝ અને ત્હારા શીહા પોલાણમાં સમાવી દે એક મીશકીનમાં મીશકીન નાચાર બેચાર ગમખાર બાનુને કે જે આલાદે કદીમમાં કદીમ ક્યાની ને સાસાની શાહાનશાહોની શાહાનશાહાતની ખરી હકદાર વારેસ, પણ હાલે બાતેલમાં બાતેલ ને કંગાલમાં કંગાલ ને ફનામાં ફના ને તારાજમાં તારાજ ને કમનશીબોમાં કમનશીબ ને ખાકશારોમાં ખાકશાર એક બફના ઢેફાં જેવી હલકી ને પવનની લેહેકી જેવી તવાયલી ને શીહાખ જેવી હીનાયલી છું તેને ઓ અલબૂઝ તું ગરક કર' શાહનદીને મુખથી આ શખુનો અબ્બય અજમતી વખતે નીકળ્યા કે તે ફલવાને વીલંબ લાગે નહી. ક્યામત બરપા થયા જેવો અલબૂઝને એક લરળે થયો. જેહાન ગમ ને માહેતમ રડતી હોય તેવો એક અફશોશ ભરેલો ભયનકર અવાજે નીકળ્યો. અલબૂઝને પલમાં બાલી ખાક કરતી એક સલગ શોહોલાની વીજલી પડી. ગોયા જેહાન પોતાના પેટમાંથી ચીરાધ ગયા સમ અલબૂઝ આસ્માન છું જવનારી ચીચ્યારી મેલીને ફાટો! ફક્ત એક ખાસ શીહા પલ જમના તમામ લશ્કરને આસ્કારા કરનારી ગુલશીરીનાના આફત ભરેલા જાનને કબજ કરવા સાફ હકતાલાએ નવી પેદા કરી હોય એ મીશાલે તે પલનો ગજબ ઉલટયો. જીવતી ગુલશીરીના ને જામરપનું મુઝ્ડું ફાટેલા અલબૂઝમાં વીજલીના ઝમકારા મીશાલે ગેપ.

જેહાંગીર બેજનજી કરાંણીએ પ્રગટ કરેલાં વાર્તા, કાહણી અને કથાના પુસ્તકો તથા પારસી નામો:

૩. આ.

રજપુત વીરરસ કથા, પુસ્તક પેહેલું.

રજપુત વીરરસ કથા, પુસ્તક બીજું, ૬ મોટી રજપુત વાર્તા...	૧	•
રાજવીર કથા, ૨૦ વાર્તાનો મોટો સંગ્રહ.....	૧	૮
લોક કથા, ૨૧ ધણી સરસ વાર્તાનો સંગ્રહ.....	૧	૦
વીલક્ષન કથા અથ, વાંચવાલાયક અન્યથા વાર્તા	૧	•
શાહનશાહ અકબર કથા અથ, ૧૫ ચુટી કાહડેલી વાર્તા ...	૧	૦
શુલેસ્તાનનો આખો તરજુમો (આઠ બાબ સંપૂર્ણ)	૧	•
બાગોબહાર અથવા ચાર દરવેસનો કીરસો	૧	૮
‘ડાન ક્વાઝાટ’નો રમુજ કીરસો, વેલાતથી મંગાવેલાં, સુંદર ચીત્રો સાથે, પુસ્તક પેહેલું ૩ રા., પુસ્તક બીજું ૩ રા., અને પુસ્તક ત્રીજું	૬	૮
‘ડાન ક્વીઝાટ’નો રમુજ કીરસો, આખું પુસ્તક, ત્રણે વાલમ સાથે બાંધેલાં, વેરાતથી મંગાવેલાં ૧૨૮ સુંદર ચીત્રો સાથે.	૪	૦
એક તખીબનો તવારીખ, પુસ્તક પેહેલું (ત્રણ સરસ નાવેશો)	૧	•
આફતાબી મીજલસ, ૧૨ પરીઓની અન્યથા બેવી વાર્તા..	•	૧૨
હાતમનામું, ૧૬ ચીત્રો સાથે, (સાત સવાલો પુરા)	૦	૮
ઉપકાર કે અપકાર અને અનલરાય ને લાલબા, બે નાટકો	•	૪
ચત્રીકાનામું અથવા ચીનના પાદશાહ અને મગરેબની શાહબદીનો કીરસો; જેમાં ધણી સરસ ને બેદી વાર્તાઓ છે ...૩ ૧ તથા	•	૧૨
અરેખીઅન કીરસા, ચુટી કાહડેલી ધણી સરસ વાર્તા ...	૧	૦
સાર શાકુંતલ નાટક, કવિ નર્મદાશંકર કૃત	•	૮
ફરામરજ નામું—બંને વાલમો સાથે મળી ૨૭૮ સફાનું મોટું પુસ્તક, જેમાં ધરાનીઓએ હાંદુસ્તાન છોડ્યું તેનો હેવાલ છે...	૧	૦
કેરસાસ્પ નામું—બંને વાલમો સાથે મળી ૪૧૦ સફાનું મોટું પુસ્તક થયું છે, જેમાં જંગી કેરસાસ્પના જંગોનો હેવાલ છે.	૨	૦
દારાખ નામું—કમપલીટ ૧૨૪ સફાનું એક પુસ્તક છે, જેમાં જંગી દારાખના અન્યથા બેવો દારતાનો છે, તથા ૩૧...	•	૧૨
પરસીઅન તેલ્સ અથવા ૧૦૦૨ દીવસના વાતા. ધણી સરસ ઓરીયંટલ વાર્તાઓનાં ત્રણ પુસ્તક સાથે બાંધેલાં.	૨	૦
ઉનાહ અથવા પાપોનું પગલું એક ઈંગ્રિજ નાવેશનો તરજુમો	•	૮
એક તખીબની તવારીખ પુસ્તક બીજું, ધણી સરસ ૬ નાવેશોનો સંગ્રહ	૧	૮
મુગંધમાં સડો અથવા રંગેલું લાછન એક પારસી સંસારી વાતા.....	૧	૦

જેહાંગીર બેજનજી કરાણીએ પ્રગટ કરેલાં લોકોપયોગી સસતાં પુસ્તકો.

—:૦:—

૩. આ.

ખુલાસે જાહેર—૨૫૦ ખેલોનો મોટો સંગ્રહ, જેમાં તરેહવાર સાથે ચાલાકીના ખેલો, વિધા કલાના અખતરાઓ, અને ખીજી અજાયબી ઉપજાવનારી રમત ગમતો તેના ખુલાસા સાથે છે... ૧

દરેક માણસનો વૈદ અથવા દરદીનો દોસ્ત, જે મધે દરેક દરદની ઉત્પત્તિ, તેનાં કારણો, અને તેના ઉપાયો આપવામાં આવ્યાં છે તથા ઇંગ્રેજ અને દેશી બંને જાતના પ્રીસક્રીપશનો આપ્યાં છે. અંગ્રેજી દવાના નામો ગુજરાતીમાં જાપવા ઉપરાંત ઇંગ્રેજી અક્ષરે પણ જાપ્યાં છે જેથી ઇંગ્રેજ દવા મંગાવતાં હરકત નહી થાય. ૩૫૦ મોટા સફાની ચોપડી થવા છતાં કીંમત ઘણી સસતી રાખી છે. ૩ રા. તથા ૧ ૮

જીંદગી જોગવાનાની જુગતી—જે મધે સંસારને તથા દુન્યાને લગતી તમામ નીતી વીશે ઉપદેશ આપેલા છે.....૩ ૧૧ તથા ૦ ૧૨

યાદ રાખજો! આ રીતભાતનો રસાલો, ગ્રહસ્થ સ્ત્રી તથા મરદને લાયકની દરેક રીતભાતો ને “એડીક્ટ” એમાં સમાવી છે. ૧ ૦

“ક્રિકેટ” તેના સર્વે કાયદા સહીત : જેમાં ૮ ચીત્રો તથા ૩ આકૃતિઓ છે. દરેક દેશી રમનારે આ ચોપડી જરૂર રાખવા જોગ છે. ૦ ૪

પારસી લોકોના ધારા-અંગ્રેજી તથા ગુજરાતીમાં, શેઠ સોરાબજી સાપુરજી બંગાલી, સી. આઈ. ઇ. ની સરેહ સાથના..... ૦ ૮

નારી દુઃખ નીવારણ, જેમાં દરેક સ્ત્રી ઉપયોગી દુઃખ દર્દની જાણવાજોગ વીગત આપી છે ૦ ૮

પત્રપોથી, છોકરીઓને કાગળ લખવાની રીતી શીખવનારું પુસ્તક. ૦ ૮

વીલાયતના કવેશ્વરો, જેમાં ઇંગ્રેજ કવીઓની જીંદગી તથા તેમના લખાનોના નમુના આપ્યા છે ૧ ૮

વીલાયતનું રાજબંધન જેમાં પારલામેન્ટની જાણવાજોગ હકીકત અને રાજદુવારી બાબતોનો સામાવસ છે ૦ ૬

હાજીઆબા ઇસકાની—મરાઠી વાર્તા ૦ ૮

શાપુરનું કીસમત—રમુજ વાર્તા ૦ ૪

